

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०७६

(कक्षा ११ र १२)

भाग ४

(ऐच्छिक विषय)

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी भक्तपुर

प्रकाशक : नेपाल सरकार
 शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
 पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
 सानोठिमी, भक्तपुर

© सर्वाधिकार : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

वि.सं. २०७६

मुद्रण :

प्राक्कथन

पाठ्यक्रम सिकाइ शिक्षणको मूल आधार हो । पाठ्यक्रममा समावेश हुने विषयवस्तु र तिनको अभ्यासको स्तरले शिक्षाको समग्र गुणस्तरलाई प्रभाव पार्दछ । पाठ्यक्रमले प्रत्येक व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभा प्रस्फुटन गराई व्यक्तित्व विकास गर्न सक्नुपर्छ । यसै गरी राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति निष्ठावान्, स्वाभिमानी, नैतिकवान्, जिम्मेवार, श्रमलाई सम्मान गर्ने, उद्यमशील र सिपयुक्त नागरिक विकासमा पाठ्यक्रमले सहयोग गर्नु पर्दछ । पाठ्यक्रम कार्यान्वयनपछि उत्पादित जनशक्तिले सामाजिकीकरणमा सहयोग गर्नुका साथै राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्दै राष्ट्रिय सम्पदा र पर्यावरणको संरक्षण गर्न सक्नुपर्छ । यस पाठ्यक्रमबाट विद्यार्थीमा शान्ति, समानता तथा सामाजिक न्यायप्रति प्रतिबद्ध भई सहिष्णुता तथा सदाचार जस्ता आचरण विकासमा सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ । यसबाट सूचना प्रविधिको प्रयोग, वैज्ञानिक अवधारणाको आत्मसात्, खोज तथा अनुसन्धान क्षमताको विकास र जीवनोपयोगी सिप प्राप्तिमा माध्यमले प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतायुक्त जनशक्ति तयार गर्नुका साथै आफ्नो भाषा, संस्कृति, कलाप्रतिको अनुरागसहितको पहिचानमा गौरवको अनुभूति गर्ने नागरिक विकासमा योगदान हुने अपेक्षा गरिएको छ । यी पक्षहरूलाई दृष्टिगत गर्दै राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गनिर्देशअनुसार कक्षा ११ र १२ का लागि यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो ।

पाठ्यक्रम विकास प्रक्रियामा सम्बद्ध विभिन्न सरोकारवालाहरूको सहभागिता जुटाइएको थियो । माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) का विभिन्न विषयका पाठ्यक्रम विकास प्रक्रियामा सहभागी शिक्षाविद्, प्राध्यापक, शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक तथा शिक्षासम्बद्ध सङ्घसंस्था र सरोकारवालाहरू, पाठ्यक्रम मस्यौदा कार्यदल तथा सम्बन्धित विषय समितिका सदस्यहरूलगायतका सुझावलाई समेटि यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ । पाठ्यक्रममा विद्यार्थीका सक्षमता, अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र तथा क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र सिकाइ उपलब्धि आकलन प्रक्रिया समावेश गरिएको छ । यस कार्यमा पाठ्यक्रम मस्यौदा कार्यदल तथा सम्बन्धित विषय समितिका सदस्यहरूलगायत उल्लिखित सरोकारवालाहरू तथा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रका सम्बन्धित कर्मचारी योगदान रहेको छ । पाठ्यक्रम विकासमा आवश्यक नीतिगत मार्गदर्शन प्रदान गर्नुका साथै पाठ्यक्रमलाई अन्तिम रूप दिने कार्यमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम विकास तथा मूल्याङ्कनबाट गठित विभिन्न प्राविधिक समितिहरूको भूमिका महत्त्वपूर्ण रहेको छ । पाठ्यक्रम विकास केन्द्र पाठ्यक्रम विकासमा योगदान गर्ने सबैप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछ ।

यो पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि सम्बद्ध सबै पक्षको योगदान अपेक्षित छ । पाठ्यक्रम सुधारको कार्य निरन्तर चल्ने प्रक्रिया भएकाले भविष्यमा यसलाई अझ प्रभावकारी बनाउन शिक्षक, अभिभावक तथा समस्त बुद्धिजीवीहरूलगायत सम्बद्ध सबैबाट पाठ्यक्रम विकास केन्द्र रचनात्मक सुझावको अपेक्षा गर्दछ ।

वि.सं. २०७६

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

विषय सूची

क्र.स.	विषयवस्तु	पृष्ठ
१.	माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११ र १२) पाठ्यक्रम २०७६ : परिचय तथा संरचना	१
२.	Chemistry	१९
३.	अर्थशास्त्र	६६
४.	पर्यटन तथा पर्वतारोहण अध्ययन	८२
५.	Marketing	९६
६.	बुद्धयौली तथा स्याहार शिक्षा	११०
७.	योग	१२२
८.	वाद्यवादन	१३५
९.	Constitutional Law	१४६
१०.	Civil and Criminal Law and Justice	१५४
११.	पाककला	१६१
१२.	संस्कृति	१७१
१३.	Fashion Designing	१८३
१४.	Livestock, Poultry and Fish Farming	१९८
१५.	नेपाली (ऐच्छिक)	२१७
१६.	English(Optional)	२२९

खण्ड क

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११ र १२) पाठ्यक्रम २०७६ : परिचय तथा संरचना

१. परिचय

पाठ्यक्रमको विकास, परिमार्जन तथा अद्यावधिक गर्ने कार्य निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो । परिवर्तित सन्दर्भ, अध्ययन अनुसन्धानका प्रतिवेदन, शिक्षक, प्राध्यापक, विद्यार्थी, बुद्धिजीविलगायत विभिन्न सरोकारवालाबाट प्राप्त सुझाव तथा प्रतिक्रिया, विभिन्न सङ्घसंस्था र पेसासँग आबद्ध सङ्घ सङ्गठनका सुझाव, सूचना तथा सञ्चारका माध्यम र नागरिक समाजबाट पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा समावेशी बनाउन प्राप्त सकारात्मक सल्लाहका आधारमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ तयार भई नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको छ । यस प्रारूपले निर्देश गरेको विद्यालय तहको पाठ्यक्रम संरचना एवम् पाठ्यक्रम विकासका मार्गदर्शक सिद्धान्त, ज्ञानको विस्तार तथा सिर्जना, सेवा क्षेत्रमा बढेको प्रतिस्पर्धा तथा राजनीतिक, सामाजिक र आर्थिक क्षेत्रमा आएको परिवर्तनले पाठ्यक्रम परिमार्जनको आवश्यकता औल्याएका छन् । नेपालमा विद्यालय शिक्षालाई सामाजिक न्यायमा आधारित समृद्ध राष्ट्र निर्माणका लागि सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्ने माध्यमका रूपमा विकास गर्नुपर्ने दृष्टिकोण रहेको छ । विद्यालय शिक्षाको उल्लिखित सन्दर्भ तथा दृष्टिकोणमा आधारित भई कक्षा ११ र १२ का लागि पाठ्यक्रम संरचना तथा सो संरचनाअनुसारका विषयगत पाठ्यक्रमहरू विकास गरिएको छ ।

विद्यालयको शिक्षालाई आधारभूत र माध्यमिक गरी दुई तहमा बाँडिएको छ । माध्यमिक शिक्षाले विद्यार्थीहरूमा ज्ञानको खोजी गरी सिकाइ र वास्तविक जीवनबिच सम्बन्ध स्थापित गर्ने, सिद्धान्त र व्यवहारको समन्वय गर्ने तथा स्वपरावर्तित हुँदै ज्ञान, सिप र क्षमतालाई अद्यावधिक गर्ने सक्षमता विकास गराउनु पर्छ । यस तहको शिक्षाले अधिकार, स्वतन्त्रता र समानताको प्रवर्धन गर्ने, आफ्नो कर्तव्यप्रति सचेत हुने, स्वस्थ जीवन शैलीको अभ्यास गर्ने, तार्किक विश्लेषण गरी निर्णय गर्ने, वैज्ञानिक विश्लेषणका आधारमा व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको दिगो विकासमा सरिक हुने नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्नुपर्छ । विद्यार्थीहरूमा नैतिक आचरण प्रदर्शन गर्ने, सामाजिक सद्भावप्रति संवेदनशील हुने, पर्यावरणीय सन्तुलनप्रति संवेदनशील हुने, द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्दै दिगो शान्तिका लागि प्रतिबद्ध रहने, आधुनिक ज्ञान, सिप, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने, स्वावलम्बी र व्यवसायमुखी सिपको अभ्यास गर्ने सक्षमताको विकास यस तहको शिक्षाका अपेक्षा हुन् । त्यसै गरी राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय आदर्शको सम्मान गर्ने, समाज स्वीकार्य आचरण र कार्य संस्कृतिको अवलम्बन गर्ने, सहिष्णुभाव राख्ने, सिर्जनशील, कल्पनाशील, उद्यमशील एवम् उच्च सोच र आदर्शमा आधारित व्यवहार गर्ने, समसामयिक चुनौतीहरूको सफल व्यवस्थापन गर्नेलगायतका विशेषताले युक्त स्वावलम्बी, देशभक्त, परिवर्तनमुखी, चिन्तनशील एवम् समावेशी समाज निर्माणमा योगदान गर्न सक्ने सक्षम नागरिक तयार गर्नु यस तहको शिक्षाको कार्यदिशा हो । यसका लागि कक्षा ११ र १२ को पाठ्यक्रम संरचनालाई पुनः संरचित गर्न राष्ट्रिय पाठ्यक्रम विकास तथा मूल्याङ्कन परिषद्बाट अन्तिम रूप दिई र नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ लाई आधार मानी माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) का विभिन्न विषयका पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो ।

यो पाठ्यक्रमको पहिलो खण्डमा माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११ र १२) पाठ्यक्रम २०७६ को परिचय तथा संरचना समावेश गरिएको छ । यसमा शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य, तहगत सक्षमता तथा पाठ्यक्रमको समग्र संरचना समावेश गरिएको छ । दोस्रो खण्डमा अनिवार्य विषयका पाठ्यक्रम समावेश गरिएको छ । यसले विषयगत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तु, शिक्षण सिकाइका लागि आवश्यक विधि/प्रविधि तथा मूल्याङ्कनका पक्षलाई पनि मार्गनिर्देश गरेको छ । पाठ्यक्रमको क्रमागत स्तरीकरण गर्न एवम् अधिल्ला र पछिल्ला तहका पाठ्यक्रमबिचको तहगत सङ्गति कायम गर्ने गरी यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको छ ।

२. शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य

विद्यालय शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्यहरू निम्नानुसार हुने छन् :

१. प्रत्येक व्यक्तिला अन्तर्निहित प्रतिभा प्रस्फुटन गरी व्यक्तित्व विकास गर्ने
२. राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति निष्ठावान्, सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रका मूल्य मान्यताप्रति प्रतिबद्ध, स्वाभिमानी, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधतालाई सम्मान गर्ने, चरित्रवान्, नैतिकवान् एवम् जिम्मेवार नागरिक तयार गर्ने

३. श्रमप्रति सम्मान एवम् सकारात्मक सोच भएका, रोजगार तथा स्वरोजगारउन्मुख, उत्पादनमुखी, उद्यमशील र सिपयुक्त नागरिक तयार गर्ने
४. व्यक्तिको सामाजिकीकरणमा सहयोग गर्दै सामाजिक सद्भाव तथा सहिष्णुता र राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्न सहयोग पुर्याउने
५. प्राकृतिक तथा राष्ट्रिय सम्पदा र पर्यावरणको संरक्षण, संवर्धन र सदुपयोग गर्दै दिगो विकासमा योगदान गर्ने सचेत नागरिक तयार गर्ने
६. प्रत्येक व्यक्तिको शान्ति, मानव अधिकार, समानता, समावेशिता र सामाजिक न्यायका मान्यताअनुरूपको आचरण विकास गरी समतामूलक, समावेशी, न्यायपूर्ण र समाजवादउन्मुख राष्ट्र निर्माणमा मदत गर्ने
७. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धी, आधुनिक सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोग गर्न सक्ने विश्वपरिवेश सुहाउँदो दक्ष जनशक्ति तयार गर्ने
८. वैज्ञानिक अवधारणा, तथ्य, सिप, सिद्धान्त तथा प्रविधिको प्रयोग गर्न सक्ने वैज्ञानिक सुभ्रबुद्ध भएका तथा अनुसन्धानमुखी जनशक्ति तयार गर्ने
९. रचनात्मक तथा समालोचनात्मक चिन्तन गर्ने, जीवनोपयोगी सिप भएका सहिष्णु र भाषिक सक्षमतामा निपुण नागरिक तयार गर्ने
१०. नेपाली मौलिक कला, संस्कृति, सौन्दर्य, आदर्श तथा वैशिष्ट्यहरूको संरक्षण, संवर्धन र विस्तारतर्फ अभिप्रेरित भएका नेपालको इतिहास, भूगोलको ज्ञान भएको, नेपाली पहिचान र जीवनशैलीप्रति गौरव गर्ने नागरिक तयार गर्ने
११. जलवायु परिवर्तन तथा प्राकृतिक एवम् मानव सिर्जित प्रकोपप्रति सचेत रही सम्भावित जोखिम न्यूनीकरण तथा विपत् व्यवस्थापन गर्न सक्षम नागरिक तयार गर्ने
१२. सामाजिक न्यायमा आधारित समृद्ध राष्ट्र निर्माणका निम्ति आवश्यक मानव संसाधनको विकास गर्ने

३. विद्यालय शिक्षाको तहगत संरचना र उमेर

नेपालको विद्यालय शिक्षा आधारभूत र माध्यमिक गरी दुई तहको रहेको छ । एक वर्ष अवधिको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षापछि कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्म गरी जम्मा आठ वर्षको आधारभूत शिक्षा कायम गरिएको छ भने कक्षा ९ देखि १२ सम्मको चार वर्ष अवधिको माध्यमिक शिक्षा कायम गरिएको छ । माध्यमिक शिक्षा साधारण, परम्परागत र प्राविधिक तथा व्यावसायिक गरी तीन प्रकारको हुने छ । माध्यमिक शिक्षाको प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारतर्फ थप एक वर्ष अवधिको व्यावहारिक अभ्यास समेटिने छ । बालमनोविज्ञान, सिकाइको उमेर तथा सिकाइ क्षमतास्तरका आधारमा विद्यालय शिक्षाको तहगत र कक्षागत खाका देहायबमोजिम हुने छ :

विद्यालयको तह	कक्षा	उमेर समूह	सिकाइ क्षमतास्तर
प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	४ वर्ष	
आधारभूत	कक्षा १- ३	५ देखि ७ वर्षसम्म	तह १
	कक्षा ४ - ५	८ देखि ९ वर्षसम्म	तह २
	कक्षा ६ - ८	१० देखि १२ वर्षसम्म	तह ३
माध्यमिक	कक्षा ९ - १०	१३ देखि १४ वर्षसम्म	तह ४
	कक्षा ११ - १२	१५ देखि १६ वर्षसम्म	तह ५

द्रष्टव्य :

१. माध्यमिक तहको प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारतर्फ व्यावहारिक अभ्याससहित एक वर्षको अवधि थप हुने छ ।
२. उल्लिखित तालिकामा निर्दिष्ट उमेर समूहले सम्बन्धित वर्षको उमेर पूरा भएको जनाउने छ ।

४. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२) का सक्षमता

माध्यमिक शिक्षाले विद्यार्थीमा ज्ञानको खोजी गरी सिकाइ र वास्तविक जीवनबिच सम्बन्ध स्थापित गर्ने, सिद्धान्त र व्यवहारको समन्वय गर्ने, स्वरुपरिवर्तित हुँदै ज्ञान, सिप र क्षमतालाई अद्यावधिक गर्ने सक्षमताको विकास गर्ने छ । त्यसै गरी विद्यार्थीमा अधिकार, स्वतन्त्रता र समानताको प्रवर्धन गर्ने, स्वस्थ जीवनको अभ्यास गर्ने, तार्किक विश्लेषण गरी निर्णय गर्ने, वैज्ञानिक विश्लेषणका आधारमा व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको दिगो विकासमा सरिक हुने सक्षमताको विकास यस तहको शिक्षाले गर्ने छ । विद्यार्थीमा नैतिक आचरण प्रदर्शन गर्ने, सामाजिक सद्भावप्रति संवेदनशील हुने, पर्यावरणीय सन्तुलनप्रति संवेदनशील हुने, द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्दै दिगो शान्तिका लागि प्रतिबद्ध रहने सक्षमताको विकास पनि यस तहको शिक्षाबाट अपेक्षित छन् । यस तहको शिक्षाबाट आधुनिक ज्ञान, सिप, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने, स्वावलम्बी र व्यवसायमुखी सिपको अभ्यास गर्ने, राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय आदर्शको सम्मान गर्ने, समाज स्वीकार्य आचरण र कार्य संस्कृतिको अवलम्बन गर्ने, सहिष्णुभाव राख्ने सक्षमता भएको नागरिक तयार गर्ने अपेक्षा रहेको छ । त्यस्तै, सिर्जनशील, कल्पनाशील, उद्यमशील एवम् उच्च सोच र आदर्शमा आधारित व्यवहार गर्ने, समसामयिक चुनौतीहरूको सफल व्यवस्थापन गर्नेलगायतका विशेषताले युक्त स्वावलम्बी, देशभक्त, परिवर्तनमुखी, चिन्तनशील एवम् समावेशी समाज निर्माणमा योगदान गर्न सक्ने सक्षमतासहितको नागरिक तयार गर्नु माध्यमिक शिक्षाको लक्ष्य रहेको छ । यसर्थ माध्यमिक तहका विद्यार्थीमा विकास गर्ने अपेक्षा गरिएका सक्षमता निम्नानुसार रहेका छन् :

१. मानवीय मूल्य, मान्यता र लोकतान्त्रिक संस्कार अवलम्बन गर्दै राष्ट्र र राष्ट्रियताको प्रवर्धनका लागि सचेत नागरिकको जिम्मेवारी वहन
२. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशसँग परिचित भई विविधता, सद्भाव र सहअस्तित्वलाई आत्मसात् गर्दै सभ्य, सुसंस्कृत र समतामूलक समाज निर्माणका लागि भूमिका निर्वाह
३. दैनिक क्रियाकलापका साथै प्राज्ञिक क्षेत्रमा आत्मविश्वासका साथ उपयुक्त, सिर्जनात्मक र सान्दर्भिक रूपमा भाषिक सिपको प्रयोग
४. प्रभावकारी सिकाइ, रचनात्मक र विश्लेषणात्मक सोच तथा सामाजिक सम्पर्क र सञ्चारबाट विचारहरूको आदान प्रदान
५. व्यक्तिगत विकास र आवश्यकताको परिपूर्तिका लागि सिकाइप्रति सकारात्मक सोचको विकास तथा स्वअध्ययन एवम् ज्ञान र सिपको खोजी गर्ने बानीको विकास
६. व्यावहारिक गणितीय ज्ञान तथा सिपको बोध तथा प्रयोग र समस्या समाधानमा गणितीय अवधारणा, सिद्धान्त तथा तार्किक सिपको प्रयोग
७. व्यावहारिक वैज्ञानिक ज्ञान, तथ्य, सिद्धान्त र प्रविधिको समुचित प्रयोग
८. वैज्ञानिक खोज तथा अनुसन्धान गर्न आवश्यक प्रक्रियागत सिपहरू हासिल गरी आधुनिक प्रविधिहरूको दैनिक जीवनमा प्रयोग
९. जीवनजगत् र व्यवहारसँगको तादात्म्य बोध गरी जीवनोपयोगी सिप (Life skills) को प्रयोग गर्दै समाजसापेक्ष व्यवहार प्रदर्शन
१०. स्वास्थ्यप्रतिको सचेततासहित वातावरण संरक्षण र संवर्धन तथा जनसङ्ख्या व्यवस्थापनमा सक्रिय सहभागिता
११. प्राकृतिक तथा सामाजिक घटनाको विश्लेषण, तिनको कारण र असर बोध तथा सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन
१२. श्रमप्रति सम्मान गर्दै कामको संसारमा आत्मविश्वाससाथ तयारी
१३. प्राविधिक ज्ञान, सिप, प्रवृत्ति तथा पेसागत र व्यवस्थापकीय क्षमताको विकास र प्रयोग
१४. उच्च तहमा अध्ययनको आधार विकास

५. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११-१२) का सक्षमता

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११-१२) का सक्षमताहरू निम्नानुसार हुने छन् :

१. मानवीय मूल्य, मान्यता र लोकतान्त्रिक संस्कार अवलम्बन गर्दै राष्ट्र र राष्ट्रियताको प्रवर्धनका लागि सचेत नागरिकको जिम्मेवारी वहन
२. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशसँग परिचित भई विविधता, सद्भाव र सहअस्तित्वलाई आत्मसात् गर्दै सभ्य सुसंस्कृत र समतामूलक समाज निर्माणका लागि भूमिका निर्वाह

३. दैनिक क्रियाकलापका साथै प्राज्ञिक क्षेत्रमा आत्मविश्वासका साथ उपयुक्त, सिर्जनात्मक र सान्दर्भिक रूपमा भाषिक एवम् सञ्चार सिपको प्रयोग
४. व्यक्तिगत विकास र आवश्यकताको परिपूर्तिका लागि सिकाइप्रति सकारात्मक सोचको विकास तथा स्वअध्ययन एवम् ज्ञान र सिपको खोजी गर्ने बानीको विकास
५. जीवन, जीविका र वृत्ति एवम् सामाजिक सांस्कृतिक व्यवहारसँग तादात्म्य बोध गरी जीवनोपयोगी सिप (Life skills) को विकास
६. स्वस्थ जीवनशैलीको अवलम्बन एवम् वातावरण संरक्षण र दिगो विकासका लागि भूमिका निर्वाह
७. प्राकृतिक तथा सामाजिक घटनाको विश्लेषण, तिनको कारण र असर बोध तथा सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन
८. श्रमप्रति सम्मान गर्दै कामको संसारमा आत्मविश्वासको साथ प्रवेश
९. प्राविधिक ज्ञान, सिप, प्रवृत्ति तथा पेसागत र व्यवस्थापकीय क्षमताको विकास र प्रयोग
१०. उच्च तहमा अध्ययनका लागि विषयगत/विधागत आधार विकास

६. विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना

विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

(क) प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा पाठ्यक्रमको मुख्य लक्ष्य बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास गर्नु र उनीहरूलाई सिकाइप्रति प्रेरित गरी सिकाइका लागि आधारशिला खडा गर्नु हुने छ । प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको पाठ्यक्रम ४ वर्षका बालबालिकाको उमेरगत विकासात्मक पक्षलाई ध्यान दिई एकीकृत सिद्धान्तानुसार विकास गरिने छ । यसमा उमेरानुसारका शारीरिक, संवेगात्मक, सामाजिक, सांस्कृतिक, नैतिक, बौद्धिक तथा मानसिक, स्वास्थ्य, पोषण, सुरक्षा तथा वातावरण र सिर्जनात्मक सिपहरू विकास गराउनाका साथै मौखिक भाषिक सिप, पूर्वसङ्ख्या वा पूर्वगणितीय सिपलगायतका सिप विकास गराइन्छ । यस तहमा औपचारिकरूपमा पढाइ र लेखाइका सिप तथा क्रियाकलाप भने उमेरमा दृष्टिले समावेश गरिनु हुन्छ ।

(ख) आधारभूत शिक्षा

(अ) आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-३)

आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-३) मा एकीकृत स्वरूपको पाठ्यक्रम हुने छ । सिकाइका क्षेत्रहरू (Themes) पहिचान गरी विषय र सिकाइका क्षेत्रका आधारमा बहुविषयात्मक (Multidisciplinary) तथा अन्तरविषयगत (Interdisciplinary) ढाँचामा पाठ्यक्रम आधारित गरिने छ । यसअनुसार एकीकृत विषयक्षेत्रहरूले समेट्न नसकेका सिकाइ उपलब्धिहरूलाई समेट्ने गरी विषयगत सिकाइ क्षेत्रहरूसमेत रहन सक्ने छन् । भाषागत विषयसँग सम्बन्धित विषयक्षेत्रहरू पठनपाठन सम्बन्धित भाषामा नै गर्नुपर्ने छ । यस तहमा बालबालिकाहरूले आफ्नो मातृभाषामा सिक्ने अवसर प्राप्त गर्ने छन् । यस्तो पाठ्यक्रम क्रियाकलापमुखी हुने छ । यसले विद्यार्थीहरूमा विषयवस्तुको ज्ञानका साथै विभिन्न किसिमका व्यवहारकुशल सिप विकासमा जोड दिने छ । यस तहमा बालबालिकाहरूले आफ्नो मातृभाषामा सिक्ने अवसर प्राप्त गर्ने छन् । आधारभूत तह (कक्षा १-३) मा भाषा, गणित, विज्ञान, स्वास्थ्य र शारीरिक शिक्षा, सामाजिक अध्ययन, सिर्जनात्मक कला, मातृभाषा तथा स्थानीय विषयका सिकाइ क्षेत्रहरू रहे पनि एकीकृत सिद्धान्तानुसार नेपाली, गणित, अङ्ग्रेजी, हाम्रो सेरोफेरो र मातृभाषा/स्थानीय विषयक्षेत्रमा उल्लिखित सबै विषयलाई समावेश गरिएको छ ।

(आ) आधारभूत शिक्षा (कक्षा ४-५)

आधारभूत शिक्षा (कक्षा ४-५) मा विद्यार्थीहरूलाई भाषा, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन तथा मानवमूल्य शिक्षा, स्वास्थ्य, शारीरिक तथा सिर्जनात्मक कला, मातृभाषा तथा स्थानीय विषयका सिकाइ क्षेत्रहरू प्रदान गरिने छ । दैनिक जीवनका लागि आवश्यक अन्तरवैयक्तिक सिपहरू, स्वसचेतना सिपहरू, समालोचनात्मक तथा सिर्जनात्मक सोचाइका सिपहरू, निर्णय गर्ने सिपहरू, सूचना प्रविधिसम्बन्धी सिपहरू र नागरिक चेतनासम्बन्धी सिपहरू एकीकृत गरी पाठ्यक्रम विकास गरिने छ ।

(इ) आधारभूत शिक्षा (कक्षा ६-८)

आधारभूत शिक्षा (कक्षा ६-८) मा विद्यार्थीहरूलाई भाषा, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक, वातावरण, जनसङ्ख्या, मानवमूल्य, स्वास्थ्य शारीरिक तथा स्थानीय विषयका सिकाइ क्षेत्रहरू नै प्रदान गरिने छ । स्थानीय आवश्यकतामा आधारित अध्ययनअन्तर्गत विद्यार्थीहरूलाई मातृभाषा वा स्थानीय कला, संस्कृति, सिप, संस्कृत भाषा जस्ता विषयवस्तु समावेश गर्न सकिने छ । दैनिक जीवनका लागि आवश्यक अन्तरवैयक्तिक सिपहरू, स्वसचेतना सिपहरू, समालोचनात्मक तथा सिर्जनात्मक सोचाइका सिपहरू, निर्णय गर्ने सिपहरू, सूचना प्रविधिसम्बन्धी सिपहरू र नागरिक चेतनासम्बन्धी सिपहरू एकीकृत गरी पाठ्यक्रम विकास गरिने छ । कक्षा ६-८ मा संस्कृत/गुरुकुल/वेद विद्याश्रम शिक्षाका लागि भने विषय संरचनामा केही भिन्नता हुने छ ।

(ख) माध्यमिक शिक्षा

विद्यालय शिक्षामा कक्षा ९ देखि १२ सम्मलाई माध्यमिक शिक्षा कायम गरिएको छ । माध्यमिक शिक्षालाई साधारण, प्राविधिक तथा व्यावसायिक र परम्परागत गरी तीन प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको छ । गुरुकुल, गोन्पा विहार, मदर्सा, मुन्धुमलगायतका परम्परागत शिक्षा पद्धतिलाई पनि माध्यमिक शिक्षामा समेटिएको छ । माध्यमिक शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना एकलपथको हुने छ । कक्षा ९ र १० को साधारण धारतर्फ प्रत्येक कक्षामा नेपाली, अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि र सामाजिक अध्ययन गरी पाँचओटा अनिवार्य विषयहरू र दुईओटा ऐच्छिक विषयहरू रहने छन् । यसै गरी कक्षा ११ र १२ को साधारण शिक्षातर्फ अनिवार्य विषयका रूपमा अङ्ग्रेजी र नेपालीलाई दुवै कक्षामा, सामाजिक अध्ययनलाई कक्षा ११ मा र जीवनोपयोगी शिक्षालाई कक्षा १२ मा समावेश गरिएको छ भने कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा ऐच्छिक विषय तीन तीनओटा समावेश गरिएको छ । यसको अतिरिक्त कक्षा ११ र १२ मा अतिरिक्त ऐच्छिक विषयका रूपमा थप एक विषय समावेश गर्न सकिने छ । त्यसै गरी माध्यमिक शिक्षातर्फ कक्षा ११ र १२ मा सामाजिक अध्ययन र जीवनोपयोगी शिक्षा विषयअन्तर्गत न्यूनतम एक पाठ्यघण्टा बराबरको सूचना प्रविधिसम्बन्धी विषयवस्तु समावेश गरिने छ । माध्यमिक शिक्षा कक्षा ११-१२ को पाठ्यक्रम संरचना निम्नानुसार हुने छ :

(अ) साधारण शिक्षा

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९- १०)

क्र. स.	विषय	पाठ्य घण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	सामाजिक अध्ययन	४	१२८
६.	ऐच्छिक प्रथम	४	१२८
७.	ऐच्छिक द्वितीय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११ - १२)

क्र.सं.	विषय	कक्षा ११		कक्षा १२	
		पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	३	९६	३	९६
२.	अङ्ग्रेजी	४	१२८	४	१२८
३.	सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा	५	१६०	५	१६०
४.	ऐच्छिक प्रथम	५	१६०	५	१६०

५.	ऐच्छिक द्वितीय	५	१६०	५	१६०
६.	ऐच्छिक तृतीय	५	१६०	५	१६०
जम्मा		२७	८६४	२७	८६४
७.	थप ऐच्छिक	५	१६०	५	१६०

द्रष्टव्य :

- ऐच्छिक तीन विषयहरूको छनोट विद्यार्थीको रुचि, आवश्यकता, उपलब्ध शिक्षक तथा स्रोतसाधनका आधारमा स्थानीय सरकारको समन्वय र सहजीकरणमा विद्यालयले गर्ने छ । यसरी विषय छनोट गर्दा ऐच्छिक प्रथम, द्वितीय, तृतीय र चतुर्थ समूहमध्ये कुनै तीन समूहबाट एक एक विषय गरी जम्मा तीन विषय छनोट गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीले बाँकी रहेको ऐच्छिक समूहबाट कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा एक विषय थप ऐच्छिकका रूपमा अध्ययन गर्न सक्ने छन् । सामान्यतया ऐच्छिक विषय छनोट गर्दा कक्षा ११ मा अध्ययन गरेको विषय वा सो विषयसँग सम्बन्धित विषय कक्षा १२ मा लिनुपर्ने छ । कक्षा ११ मा अध्ययन गरेको विषय वा सो विषयसँग सम्बन्धित विषय कक्षा १२ मा नभएमा सोही समूहबाट सट्टामा तोकिएको विषय लिनुपर्ने छ । विषय छनोटका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले आवश्यक मार्गदर्शन विकास गर्न सक्ने छ ।
- विदेशी विद्यार्थीहरूका लागि अनिवार्य नेपाली विषयको सट्टा वैकल्पिक अङ्ग्रेजी (Alternative English Eng. 333-334) विषय अध्ययन गर्न पाउने व्यवस्था गर्न सकिने छ ।

(आ) परम्परागत शिक्षा : संस्कृत/वेद विद्याभ्रम/गुरुकुल शिक्षा

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१०)

क्र.स.	विषय	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी/संस्कृत रचना	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	वेद वा नीतिशास्त्र वा विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण	४	१२८
६.	ऐच्छिक प्रथम	४	१२८
७.	ऐच्छिक द्वितीय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

द्रष्टव्य :

- वेद भन्नाले शुक्लयजुर्वेद वा सामवेद वा ऋग्वेद वा अथर्ववेदमध्ये कुनै एक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ ।
- ऐच्छिक प्रथम विषयमा कर्मकाण्ड, फलित ज्योतिष, योग शिक्षा, वास्तुशास्त्र, आयुर्वेद, प्राकृतिक चिकित्सा र ऐच्छिक गणित विषयमध्ये एक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ ।
- ऐच्छिक द्वितीय पत्रमा संस्कृतका शास्त्रीय विषयमध्ये कुनै एक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ । तर विज्ञान तथा प्रविधि विषयको सट्टामा वेद विषयको छनोट गरेमा ऐच्छिक द्वितीयमा वेद विषय छनोट गर्न पाइने छैन ।

माध्यमिक शिक्षा कक्षा ११-१२

क्र. सं.	विषय	कक्षा ११		कक्षा १२	
		पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	३	९६	३	९६
२.	अङ्ग्रेजी वा संस्कृत रचना	४	१२८	४	१२८
३.	सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा	५	१६०	५	१६०
४.	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण	५	१६०	५	१६०
५.	ऐच्छिक प्रथम	५	१६०	५	१६०

६.	ऐच्छिक द्वितीय	५	१६०	५	१६०
जम्मा		२७	८६४	२७	८६४
७.	थप ऐच्छिक	५	१६०	५	१६०

द्रष्टव्य :

१. उल्लिखित विषय बाहेक कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाअन्तर्गत एक एक पाठ्यघण्टाको सूचना प्रविधिको व्यावहारिक अभ्यास समावेश गरिने छ ।
२. विद्यार्थीले कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा ५ पाठ्यघण्टाको थप ऐच्छिक विषय एक अध्ययन गर्न सक्ने छन् । थप ऐच्छिक विषयको विवरण यसै खण्डमा दिइएको छ ।

(इ) परम्परागत शिक्षा: गोन्या/मदसा

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९- १०)

क्र.स.	विषय	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	सामाजिक अध्ययन	४	१२८
६.	ऐच्छिक प्रथम	४	१२८
७.	ऐच्छिक द्वितीय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

द्रष्टव्य :

१. सामाजिक अध्ययन विषयलाई सम्बन्धित परम्परागत शिक्षा विषयको विषयवस्तुलाई समेत अनुकूलन गरी सम्बन्धित भाषामा नै पठनपाठन गर्न सकिने छ ।
२. गोन्या शिक्षाको ऐच्छिक विषयको रूपमा साधारण शिक्षाका ऐच्छिक विषयका अतिरिक्त भोट भाषा र बौद्ध शिक्षा पठनपाठन गर्न सकिने छ ।
३. मदसा शिक्षाको ऐच्छिक विषयका रूपमा साधारण शिक्षाको ऐच्छिक विषयका अतिरिक्त अरेबिक भाषा साहित्य र व्याकरण, उर्दू भाषा साहित्य र व्याकरण एवम् दिनियात विषय पठनपाठन गर्न सकिने छ ।
४. मदसातर्फ अङ्ग्रेजी विषयका सट्टामा अरबी साहित्य र विज्ञान तथा प्रविधि विषयका सट्टामा सिरत र इस्लामी विषय पठनपाठन गराउन सकिने छ ।

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११- १२)

क्र.स.	विषय	कक्षा ११		कक्षा १२	
		पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	३	९६	३	९६
२.	अङ्ग्रेजी वा बौद्ध शिक्षा वा उर्दू व्याकरण र साहित्य	४	१२८	४	१२८
३.	सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा	५	१६०	५	१६०
४.	ऐच्छिक प्रथम (बौद्ध दर्शन वा	५	१६०	५	१६०

	कुरान)				
५.	ऐच्छिक द्वितीय (ज्योतिष, भैषज्य, शिल्प विद्या, बौद्ध कर्मकाण्ड, कम्प्युटर)वा (हदिस र असुले हदिस)	५	१६०	५	१६०
६.	ऐच्छिक तृतीय (अङ्ग्रेजी, जापानिज, चाइनिज, पाली भाषा, भोट भाषा, संस्कृत रचना)/ (मिरास विज्ञान)	५	१६०	५	१६०
जम्मा		२७	८६४	२७	८६४
७.	थप ऐच्छिक	५	१६०	५	१६०

द्रष्टव्य :

१. इच्छुक विद्यार्थीले कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा ५ पाठ्यघण्टाको थप ऐच्छिक विषय एक अध्ययन गर्न सक्ने छन् । थप ऐच्छिक विषय साधारण धारतर्फका ऐच्छिक समूहबाट छनोट गर्नुपर्ने छ ।
२. प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारतर्फको पाठ्यक्रम संरचना तथा विषयहरूको विवरण पाठ्यक्रमको यस खण्डमा समावेश नगरी माध्यमिक शिक्षा (प्राविधिक तथा व्यावसायिक) पाठ्यक्रममा समावेश गरिने छ ।

६. कक्षा ११ र १२ मा पठनपाठन हुने अनिवार्य विषय, ऐच्छिक विषयको छनोटका लागि विषयगत समूह तथा विषयको कोड

(क) अनिवार्य विषय

सि. नं.	कक्षा ११ का विषय र कोड	कक्षा १२ का विषय र कोड
१	नेपाली [Nep. 001]	नेपाली [Nep. 002]
२	English [Eng. 003]	English [Eng. 004]
३	सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा [Sol. 005]	सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा [Sol. 006]

(ख) ऐच्छिक विषय

(अ) ऐच्छिक पहिलो समूह

क्र.स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१.	भौतिक विज्ञान (Physics) [Phy. 101]	भौतिक विज्ञान (Physics) [Phy. 102]
२.	लेखाविधि (Accounting) [Acc. 103]	लेखाविधि (Accounting) [Acc. 104]
३.	ग्रामीण विकास (Rural Development) [Rud. 105]	ग्रामीण विकास (Rural Development) [Rud. 106]
४	विधिशास्त्र र कानुनी सिद्धान्त (Jurisprudence and Legal Theories) [Jlt. 107]	नेपालको न्याय र कानून प्रणाली (Nepali Legal system) [Nls. 110]
५.	स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा (Health and Physical Education) [Hpe. 111]	स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा (Health and Physical Education) [Hpe.112]
६	खेलकुद विज्ञान (Sports Science) [Sps. 113]	खेलकुद विज्ञान (Sports Science) [Sps.114]

७	बालविकास र सिकाइ (Child Development and Learning) [Cdl. 115]	शैक्षणिक पद्धति र मूल्याङ्कन (Instructional Pedagogy and Evaluation) [Ipe. 118]
८	मनोविज्ञान (Psychology) [Psy. 119]	मनोविज्ञान (Psychology) [Nls. 120]
९	इतिहास (History) [His. 121]	इतिहास (History) [His. 122]
१०	लैङ्गिक अध्ययन (Gender Studies) [Ges. 123]	लैङ्गिक अध्ययन (Gender Studies) [Ges. 124]
११	अतिथि सत्कार व्यवस्थापन (Hospitality Management) [Hom. 125]	अतिथि सत्कार व्यवस्थापन (Hospitality Management) [Hom. 126]
१२	बाली विज्ञान (Agronomy) [Agr. 127]	बाली विज्ञान (Agronomy) [Agr. 128]
१३	प्राकृतिक चिकित्सा (Naturopathy) [Nat. 129]	प्राकृतिक चिकित्सा (Naturopathy) [Nat. 130]
१४	मानवमूल्य शिक्षा (Human Value Education) [Hve. 131]	मानवमूल्य शिक्षा (Human Value Education) [Hve. 132]
१५	मूर्तिकला (Sculpture) [Scu. 133]	मूर्तिकला (Sculpture) [Scu. 134]

(आ) ऐच्छिक दोस्रो समूह

क्र.स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१.	जीव विज्ञान (Biology) [bio. 201]	जीव विज्ञान (Biology) [bio. 202]
२.	शिक्षा र विकास (Education and Development) [Ed 203]	शिक्षा र विकास (Education and Development) [Ed 204]
३.	भूगोल (Geography) [Geo. 205]	भूगोल (Geography) [Geo. 206]
४.	कार्यविधि कानून (Procedural Law) [PrL. 207]	कानूनको मस्यौदा प्रक्रिया (Legal Drafting) [Led. 210]
५.	समाजशास्त्र (Sociology) [Soc. 211]	समाजशास्त्र (Sociology) [Soc. 212]
६.	आयुर्वेद (Ayurved) [Ayu. 213]	आयुर्वेद (Ayurved) [Ayu. 214]
७.	व्यवसाय अध्ययन (Business Studies) [Bus. 215]	व्यवसाय अध्ययन (Business Studies) [Bus. 216]
८.	भाषा विज्ञान (Linguistics) [Lin. 217]	भाषा विज्ञान (Linguistics) [Lin. 218]
९.	राजनीति शास्त्र (Political Science) [Pol. 219]	राजनीति शास्त्र (Political Science) [Pol. 220]
१०.	दर्शनशास्त्र (Philosophy) [Phi. 221]	दर्शनशास्त्र (Philosophy) [Phi. 222]
११.	जनसङ्ख्या अध्ययन (Population Studies) [Pos. 223]	जनसङ्ख्या अध्ययन (Population Studies) [Pos. 224]
१२.	बागवानी (Horticulture) (फलफूल, तरकारी, पुष्प र च्याउ खेती) [Hor. 225]	बागवानी (Horticulture) (फलफूल, तरकारी, पुष्प र च्याउ खेती) [Hor. 226]
१३.	खाद्य र पोषण (Food and Nutrition) [Fon. 227]	खाद्य र पोषण (Food and Nutrition) [Fon. 228]

१४	नृत्य (Dance) [Dan. 229]	नृत्य (Dance) [Dan. 230]
१५	कम्प्युटर विज्ञान (Computer Science) [Com. 231]	कम्प्युटर विज्ञान (Computer Science) [Com. 232]

(इ) ऐच्छिक तेषो समूह

क्र.स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१.	रसायन विज्ञान (Chemistry) [Che. 301]	रसायन विज्ञान (Chemistry) [Che. 302]
२	अर्थशास्त्र (Economics) [Eco. 303]	अर्थशास्त्र (Economics) [Eco. 304]
३	पर्यटन र पर्वतारोहण अध्ययन (Tourism and Mountaineering Studies) [Tms. 305]	पर्यटन र पर्वतारोहण अध्ययन (Tourism and Mountaineering Studies) [Tms. 306]
४	बजारशास्त्र (Marketing) [Mar. 307]	बजारशास्त्र (Marketing) [Mar.308]
५	बुढ्यौली तथा स्याहार शिक्षा (Gerontology and Care Taking Education) [Gct. 309]	बुढ्यौली तथा स्याहार शिक्षा (Gerontology and Care Taking Education) [Gct. 310]
६	योग (Yog) [Yog. 311]	योग (Yog) [Yog. 312]
७	वाद्यवादन (Vocal/Instrumental) [Voc. 313]	वाद्यवादन (Vocal/Instrumental) [voc. 314]
८	सिलाइ तथा बुनाइ (Sewing and Knitting) [Sek. 315]	सिलाइ तथा बुनाइ (Sewing and Knitting) [Sek. 316]
९	संवैधानिक कानून (Constitutional Law) [Col. 317]	देवानी तथा फौजदारी कानून र न्याय (Civil and Criminal law and justice) [Ccl. 320]
१०	पाककला (Culinary Arts) [Cua. 321]	पाककला (Culinary Arts) [Cua. 322]
११	संस्कृति (Culture) [Cul. 323]	संस्कृति (Culture) [Cul. 324]
१२	फेशन डिजाइनिङ (Fashion Designing) [Fad. 325]	फेशन डिजाइनिङ (Fashion Designing) [Fad. 326]
१३	सिनेमा तथा डकुमेन्ट्री (Film and Documentry) [Fid. 327]	सिनेमा तथा डकुमेन्ट्री (Film and Documentry) [Fid. 328]
१४	पशुपालन, पन्छीपालन र माछापालन (Livestock, Poultry and Fisheries) [Lpf. 329]	पशुपालन, पंक्षीपालन र माछापालन (Livestock, Poultry and Fisheries) [Lpf. 330]
१५	नेपाली (Nepali) [Nep. 331]	नेपाली (Nepali) [Nep. 332]
१६	अङ्ग्रेजी (English) [Eng. 333]	अङ्ग्रेजी (English) [Eng. 334]
१७	मैथिली [Mai. 335]	मैथिली [Mai. 336]
१८	नेवारी [New 337]	नेवारी [New. 338]
१९	हिन्दी [Hin. 339]	हिन्दी [Hin. 340]
२०	चिनियाँ [Chi. 341]	चिनियाँ [Chi. 342]
२१	जर्मन [Jer. 343]	जर्मन [Jer. 344]

२२	जापानिज [Jap. 345]	जापानिज [Jap 346]
२३	कोरियन [Kor. 347]	कोरियन [Kor.348]
२४	उर्दू [Urd. 349]	उर्दू [Urd. 352]
२५	फ्रेन्च [Fre. 353]	फ्रेन्च [Fre. 354]
२६	हिब्रू [Heb. 355]	हिब्रू [Heb. 356]
२७	अरेबिक [Are. 357]	अरेबिक [Are.358]
२८	संस्कृत [San. 359]	संस्कृत [San. 360]

(ई) ऐच्छिक चौथो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१.	गणित (Mathematics) [Mat. 401]	गणित (Mathematics) [Mat. 402]
२.	प्रायोगिक गणित (Applied mathematics) [Ama. 403]	प्रायोगिक गणित (Applied Mathematics) [Ama. 404]
३.	वाणिज्य गणित (Business Mathematics) [Bmt. 405]	वाणिज्य गणित (Business Mathematics) [Bmt. 406]
४	मानव अधिकार (Human rights) [Hur. 407]	मानव अधिकार (Human rights) [Hur. 408]
५	पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान (Library and Information Science) [Lis. 409]	पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान (Library and Information science) [Lis. 410]
६	गृह विज्ञान (Home Science) [Hos. 411]	गृह विज्ञान (Home Science) [Hos. 412]
७	वातावरण विज्ञान (Environment Science) [Ens. 413]	वातावरण विज्ञान (Environment Science) [Ens.414]
८	साधारण कानून (General Law) [Gel. 415]	साधारण कानून (General Law) [Gel.416]
९	वित्तशास्त्र (Finance) [Fin. 417]	वित्तशास्त्र (Finance) [Fin. 418]
१०	सहकारी व्यवस्थापन (Co-operative management) [Com. 419]	सहकारी व्यवस्थापन (Co-operative Management) [Urd. 420]
११	बौद्ध अध्ययन (Buddhist Studies) [Bud. 421]	बौद्ध अध्ययन (Buddhist Studies) [Bud.422]
१२	प्रायोगिक कला (Applied Arts) [Apa. 423]	प्रायोगिक कला (Applied Arts) [Apa. 424]
१३	गायन (Signing) [Sig. 425]	गायन (Signing) [Sig. 426]
१४	चित्रकला (Painting) [Pai. 427]	चित्रकला (Painting) [Pai.428]
१५	रेसम खेती र मौरीपालन (Apiculture and Sericulture) [Aps. 429]	रेसम खेती र मौरीपालन (Apiculture and Sericulture) [Aps. 430]
१६	सौन्दर्यकला र केशकला (Beautician and Hair Dressing) [Beh. 431]	सौन्दर्यकला र केशकला (Beautician and Hair Dressing) [Beh.432]
१७	जडीबुटी (Herbals) [Hrb. 433]	जडीबुटी (Herbals) [Hrb.434]
१८	प्लम्बिङ र वाइरिङ (Plumbing and Wiring) [Plw. 435]	प्लम्बिङ र वाइरिङ (Plumbing and Wiring) [Plw. 436]

१९	आन्तरिक सजाबट (Internal Decoration) [Ind. 437]	आन्तरिक सजाबट (Internal Decoration) [Ind. 438]
२०	होटेल व्यवस्थापन (Hotel Management) [Hom. 439]	होटेल व्यवस्थापन (Hotel Management) [Hom. 440]
२१.	आमसञ्चार (Mass Communication) [Mac. 441]	आमसञ्चार (Mass Communication) [Mac.442]

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११-१२) संस्कृततर्फका विषय

(क) अनिवार्य विषय

सि. नं.	कक्षा ११ का विषय र कोड	कक्षा १२ का विषय र कोड
१	संस्कृत रचना [Saw. 011]	संस्कृत रचना [Saw. 012]
२	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण [Slg. 017]	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण [Slg. 018]

द्रष्टव्य : अनिवार्य विषयहरू नेपाली [Nep. 001 र Nep. 002], अङ्ग्रेजी [Eng. 003 र Eng. 004], सामाजिक अध्ययन [Soc. 005], जीवनोपयोगी शिक्षा [Lif. 008] साधारण धारमै उल्लेख भएअनुसार हुनेछन् । विद्यार्थीले अङ्ग्रेजी [Eng. 003 र Eng. 004] को सट्टा संस्कृत रचना [Saw. 011 र Saw. 012] विषय अध्ययन गर्न सक्नेछन् ।

(ख) ऐच्छिक विषय

(अ) ऐच्छिक पहिलो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	शुक्लयजुर्वेद [Yab 501]	शुक्लयजुर्वेद [Yab. 502]
२	सामवेद [Sab. 503]	सामवेद [Sab. 504]
३	ऋग्वेद [Rib. 505]	ऋग्वेद [Rib. 506]
४	अथर्ववेद [Aab. 507]	अथर्ववेद [Aab. 508]
५	व्याकरण [Gra. 509]	व्याकरण [Gra. 510]
६	सिद्धान्त ज्योतिष [Sij. 511]	सिद्धान्त ज्योतिष [Sij. 512]
७	न्याय [Nay. 513]	न्याय [Nay. 514]
८	दर्शनशास्त्र [Dar. 515]	दर्शनशास्त्र [Dar. 516]
९	संस्कृत साहित्य [Sas. 517]	संस्कृत साहित्य [Sas. 518]
१०	इतिहास पुराण [Itp. 519]	इतिहास पुराण [Itp. 520]
११	नीतिशास्त्र [Nis. 521]	नीतिशास्त्र [Nis. 522]

(आ) ऐच्छिक दोस्रो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	प्राकृतिक चिकित्सा (Naturopathy) [Nat. 129]	प्राकृतिक चिकित्सा (Naturopathy) [Nat. 130]
२	आयुर्वेद (Ayurved) [Ayu. 213]	आयुर्वेद (Ayurved) [Au. 214]
३	योग (Yog) [yog. 311]	योग (Yog) [Yog. 312]
४	कर्मकाण्ड [Kar. 531]	कर्मकाण्ड [Kar. 532]
५	फलित ज्योतिष [Faj.533]	फलित ज्योतिष [Faj.534]
६	वास्तुशास्त्र [Ba 537]	वास्तुशास्त्र [Bas. 538]

(इ) थप ऐच्छिक विषय

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	मानवमूल्य शिक्षा (Human Value Education) [Hve. 131]	मानवमूल्य शिक्षा (Human Value Education) [Hve. 132]
२	कम्प्युटर विज्ञान (Computer Science) [Com. 231]	कम्प्युटर विज्ञान (Computer Science) [Com. 232]
३	अर्थशास्त्र (Economics) [Eco. 303]	अर्थशास्त्र (Economics) [Eco. 304]
४	नेपाली (Nepali) [Nep. 331]	नेपाली (Nepali) [Nep. 332]
५	अङ्ग्रेजी (English) [Eng. 333]	अङ्ग्रेजी (English) [Eng. 334]
६	गणित (Mathematics) [Mat. 401]	गणित (Mathematics) [Mat. 402]

परम्परागत शिक्षा: गोन्या/मदर्स

(क) अनिवार्य विषय

सि. नं.	कक्षा ११ का विषय र कोड	कक्षा १२ का विषय र कोड
१	बौद्ध शिक्षा [Bue. 021]	बौद्ध शिक्षा [Bue. 022]
२	उर्दू व्याकरण र साहित्य [Ugl. 031]	उर्दू व्याकरण र साहित्य [Ugl. 032]

द्रष्टव्य : अनिवार्य विषयहरू नेपाली [Nep. 001 र Nep. 002], अङ्ग्रेजी [Eng. 003 र Eng. 004], सामाजिक अध्ययन [Soc. 005], जीवनोपयोगी शिक्षा [Lif. 008] साधारण धारमै उल्लेख भएअनुसार हुनेछन् । विद्यार्थीले अङ्ग्रेजी [Eng. 003 र Eng. 004] को सट्टा गोन्यामा बौद्ध शिक्षा [Bue. 021 / Bue 022] र मदर्समा उर्दू व्याकरण र साहित्य [Ugl. 031, Ugl 032] विषय अध्ययन गर्न सक्नेछन् ।

(ख) ऐच्छिक विषय

(अ) ऐच्छिक पहिलो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	बौद्ध दर्शन [Bup.601]	बौद्ध दर्शन [Bup.602]
२	कुरान [Kur. 611]	कुरान [Kur. 612]

(आ) ऐच्छिक दोस्रो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	कम्प्युटर विज्ञान [Com.231]	कम्प्युटर [Com. 232]
२	बौद्ध कर्मकाण्ड [Bkk. 527]	बौद्ध कर्मकाण्ड [Bkk. 628]
३	ज्योतिष [Jyo.621]	ज्योतिष [Jyo.622]
४	भैषज्य [Bha. 623]	भैषज्य [Kur. 624]
५	शिल्प विद्या [Sil. 625]	शिल्प विद्या [Sil. 626]
६	हदिस र असुले हदिस [Hah. 651]	हदिस र असुले हदिस [Hah. 652]

(इ) ऐच्छिक तेस्रो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	संस्कृत रचना [Saw. 011]	संस्कृत रचना [Saw. 012]
२	अङ्ग्रेजी [Eng. 333]	अङ्ग्रेजी [Eng. 334]
३	चिनियाँ भाषा [Chi. 341]	चिनियाँ भाषा [Chi. 342]
४	जापानिज भाषा [Jap. 345]	जापानिज भाषा [Jap 346]
५	पाली भाषा [Pal. 631]	पाली भाषा [Pal. 632]
६	भोट भाषा [Bht. 633]	भोट भाषा [Bht. 634]
७	मिरास विज्ञान [Mir. 661]	मिरास विज्ञान [Mir.662]

७. पठनपाठनको समयावधि

१. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका लागि एक शैक्षिक सत्रमा वार्षिक जम्मा ५७६ घण्टा दैनिक सिप सिकाइ क्रियाकलाप र विषयगत सिप सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन हुने छ । यसै गरी वार्षिक २५६ घण्टासम्म मनोरञ्जन, बाह्य खेल र आराम गर्ने तथा खाजा खाने समय हुने छ । उक्त समयले बालबालिकाले प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा बिताउने पूरा अवधिलाई बुझाउँछ ।
२. विद्यालय शिक्षाको सबै कक्षाका लागि एक शैक्षिक वर्षमा कम्तीमा २०५ दिन पठनपाठन सञ्चालन हुने छ ।
३. कक्षा १ देखि ३ सम्म जम्मा २६ पाठ्यघण्टा अर्थात् वार्षिक ८३२ कार्यघण्टाको पठनपाठन गर्नुपर्ने छ ।
४. कक्षा ४ देखि १० सम्म जम्मा ३२ पाठ्यघण्टा अर्थात् वार्षिक १०२४ कार्यघण्टा र कक्षा ११ र १२ मा कम्तीमा २७ पाठ्यघण्टा अर्थात् ८६४ कार्यघण्टादेखि बढीमा ३२ पाठ्यघण्टा अर्थात् १०२४ कार्यघण्टा पठनपाठन गर्नुपर्ने छ ।
५. पठनपाठन सञ्चालनका लागि खर्च भएको ३२ घण्टाको समयावधिलाई १ पाठ्यघण्टा मानिने छ ।
६. सामान्यतया प्रतिदिन प्रतिविषय एक घण्टाको एक पिरियड हुने छ । तर तोकिएको पाठ्यघण्टा (Credit hour) नघट्ने गरी विद्यालयले विषयको आवश्यकताअनुसार साप्ताहिक कार्यतालिकाको समयावधि निर्धारण गरी कक्षा सञ्चालन गर्नुपर्ने छ ।

८. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

१. माध्यमिक शिक्षामा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा विद्यार्थी केन्द्रित र बालमैत्री शिक्षण विधि अपनाउनुपर्ने छ । विद्यार्थीको सहभागितामा योजना निर्माण, परियोजना कार्य, क्षेत्र भ्रमण, समस्या समाधान, खोजमूलक अध्ययन, प्रवर्तनमुखी शिक्षण पद्धतिलाई शिक्षण सिकाइका विधिका रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइलाई केन्द्रबिन्दु मानी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने छ । सबै प्रकारका सिकाइ आवश्यकता र चाहना भएका (अपाङ्ग, अशक्त, असहाय, कमजोर आदि) विद्यार्थीलाई समेट्ने गरी कक्षामा समावेशी शिक्षण प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ । साधारण, गुरुकुल, गोन्पा (गुम्बा) तथा विहार र मदर्सा शिक्षाका पठन पाठनमा आवश्यकताअनुसार कम्प्युटर प्रविधिको पनि उपयोग गर्न सकिने छ । यसका लागि शिक्षकले सहजकर्ता, उत्प्रेरक, प्रवर्धक र खोजकर्ताका रूपमा भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने छ ।
२. विद्यार्थीको सिकाइलाई केन्द्रबिन्दु मानी सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सहभागितामा योजना निर्माण, परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य, क्षेत्र भ्रमण, समस्या समाधान, आविष्कारमुखी अध्ययन, प्रवर्तनमुखी शिक्षण पद्धतिलाई सिकाइ सहजीकरण विधिका रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने छ ।
३. सिकाइ प्रक्रिया सैद्धान्तिक पक्षमा भन्दा बढी गरेर सिक्ने अवसर प्रदान गर्ने क्रियाकलापमा आधारित हुनुपर्ने छ ।
४. शिक्षकले सहजकर्ता, उत्प्रेरक, प्रवर्धक र खोजकर्ताका रूपमा भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने छ ।
५. पठनपाठनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई उपलब्ध साधन, स्रोत र आवश्यकताअनुसार उपयोग गर्नुपर्ने छ ।
६. सबै प्रकारका सिकाइ आवश्यकता र चाहना भएका (अपाङ्गता भएका, अशक्त, असहाय, कमजोर आदि) विद्यार्थीलाई समेट्ने गरी कक्षामा समावेशी सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ ।

९. विषय छनोट प्रक्रिया

१. साधारणतर्फ कक्षा ११ र १२ मा ऐच्छिक विषय छनोट गर्दा निर्धारित चार समूहमध्ये कुनै तीन समूहबाट एक एकओटा पर्ने गरी ऐच्छिक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीले अध्ययन गर्न चाहेमा ऐच्छिक विषय छनोट नगरेको समूहबाट एक थप ऐच्छिक विषय अध्ययन गर्न सक्ने छन् । विद्यार्थीको रुचि तथा भावी अध्ययनलाई समेत आधार मानी विद्यालयले थप ऐच्छिक विषयको पठनपाठनको व्यवस्था गर्नुपर्ने छ ।
२. कक्षा ११ र १२ दुवैमा भौतिक विज्ञान, रासायनिक विज्ञान र जीव विज्ञान तीनओटै विषय अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले चाहेमा थप ऐच्छिक विषयका रूपमा गणित विषय अध्ययन गर्न पाउने छन् ।
३. प्राविधिक तथा व्यावसायिक धार तथा परम्परागत धारतर्फ विषयको छनोटका आधार सम्बन्धित पाठ्यक्रम संरचना तथा ऐच्छिक विषयका सूचीमा समावेश गरिएअनुसार हुने छ ।
४. कक्षा ११ र १२ मा ऐच्छिक विषय छनोट गर्दा कक्षा ११ र १२ मा एकै विषय वा फरक फरक विषय पनि छनोट गर्न सकिने छ । तर कक्षा ११ र १२ मा फरक फरक विषय छनोट गर्दा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विषय छनोट मार्गदर्शनलाई आधार मान्नुपर्ने छ ।

१०. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यालय तहमा विद्यार्थी उपलब्धि मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रिया अवलम्बन गरी सिकाइ सुधारका लागि निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गरिनुका साथै निर्णयात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई अवलम्बन गरी विद्यार्थीको सिकाइस्तर निर्धारण गर्नुपर्छ ।

(क) निर्माणात्मक मूल्याङ्कन : निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीहरूको सिकाइ स्तरमा सुधार गर्नु हो । यसका लागि शिक्षकले विद्यार्थीको व्यक्तिगत सिकाइ उपलब्धिका आधारमा पटक पटक सिकाइ अवसर प्रदान गर्नुपर्ने छ । विद्यालय तहको निर्माणात्मक मूल्याङ्कनमा कक्षागत सिकाइ सहजीकरणको अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक तथा त्रैमासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ । यस्तो

मूल्याङ्कनमा विद्यार्थीको अभिलेख राखी सिकाइ अवस्था यकिन गरी सुधारात्मक तथा उपचारात्मक सिकाइबाट सुधार गर्ने पक्षमा जोड दिइने छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ ।

निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको नतिजालाई अभिलेखीकरण गरी विषयगत पाठ्यक्रममा तोकिएअनुसार निश्चित भार आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समावेश गरिने छ ।

(ख) निर्णयात्मक मूल्याङ्कन : माध्यमिक तहमा निम्नानुसार निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ :

(अ) निर्माणात्मक मूल्याङ्कनबाट प्राप्त नतिजाका आधारमा आन्तरिक मूल्याङ्कनको र अन्तिम/बाह्य परीक्षाको नतिजाका आधारमा तोकिएको भार समावेश गरी विद्यार्थीको निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गरिने छ ।

(आ) आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनबाट प्राप्त निम्नानुसार तोकिएअनुसारको भारको मूल्याङ्कन निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समावेश गरिने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका तरिकामा विषयगत विविधता हुन सक्ने भए पनि निम्नलिखित पक्षको मूल्याङ्कन सबै विषयमा समावेश हुने छ :

- **कक्षा सहभागिताको मूल्याङ्कन :** विद्यार्थीको नियमितता (उपस्थिति) र कक्षा क्रियाकलापमा सहभागिताको अभिलेखका आधारमा गरिएको मूल्याङ्कन ।

- **त्रैमासिक परीक्षाहरूका अङ्कका आधारमा प्राप्त अङ्क :** पहिलो त्रैमासिक अवधिभरमा पठनपाठन भएका विषयवस्तुबाट पहिलो परीक्षा सञ्चालन गरिने छ भने पहिलो र दोस्रो त्रैमासिक अवधिभरमा पठनपाठन भएका विषयवस्तुबाट दोस्रो त्रैमासिक परीक्षा सञ्चालन गरिने छ ।

- **प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यको मूल्याङ्कन**

- **विषयगत पाठ्यक्रममा तोकिएअनुसारका अन्य आधारहरू**

(इ) कक्षा ११ र १२ मा विषयगत पाठ्यक्रममा तोकिएअनुसारको भारको बाह्य सार्वजनिक परीक्षा हुने छ । बाह्य परीक्षा सैद्धान्तिक वा सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक दुवै हुन सक्ने छ ।

(ई) प्रयोगात्मक, सैद्धान्तिक तथा अन्य पक्षको मूल्याङ्कनको भार, विधि तथा साधन सम्बन्धित विषयको पाठ्यक्रममा उल्लेख भएअनुसार हुनुपर्ने छ । सैद्धान्तिक पक्षको मूल्याङ्कनका लागि विशिष्टीकरण तालिका निर्माण गरिने छ ।

(उ) परीक्षामा विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीहरूलाई केही खास खास विषयहरूमा अरू साधारण विद्यार्थीहरूलाई दिइने प्रश्नभन्दा अलग प्रश्न बनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विशेष आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि परीक्षाको समय थप गर्न सकिने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा शिक्षकले अपाङ्गता भएका र विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीहरूका लागि उपयुक्त हुने मूल्याङ्कन प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ ।

द्रष्टव्य : विद्यार्थीको स्तर निर्धारण (Grading) को विधि तथा प्रक्रियाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले छुट्टै निर्देशिका तयार गर्नेछ ।

११. शिक्षाको माध्यम

माध्यमिक शिक्षा कक्षा ११ र १२ मा शिक्षणको माध्यम भाषा सामान्यतया नेपाली भाषा हुने छ । तर देहायको अवस्थामा विद्यालयमा शिक्षाको माध्यम देहायबमोजिम हुने छ :

(क) भाषा विषय अध्ययन गराउँदा शिक्षाको माध्यम सोही भाषा हुने छ ।

(ख) सामाजिक अध्ययन र मानवमूल्य शिक्षा वा चारित्रिक शिक्षालगायत नेपाली कला, संस्कृति र मौलिक पहिचानमूलक विषयवस्तुहरूबाहेक अन्य विषयहरूमा पठनपाठनका लागि माध्यम भाषा अङ्ग्रेजी पनि प्रयोग गर्न सकिने छ ।

(ग) संस्कृत तथा परम्परागत धारतर्फका शास्त्रीय विषयहरूको पाठ्यसामग्री र पठनपाठनको माध्यम सम्बन्धित भाषा हुने छ । धार्मिक प्रकृतिका विषयहरूको पठनपाठन सम्बन्धित धार्मिक ग्रन्थ लेखिएको भाषामा नै गर्न सकिने छ ।

(घ) गैरनेपाली नागरिकले नेपालका विद्यालयमा अध्ययन गर्दा नेपाली विषयको सट्टा अन्य कुनै भाषाको विषय अध्ययन गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाउन सकिने छ ।

१२. पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन

पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कनका आधार निम्नानुसार हुने छन् :

- (क) विद्यार्थीको उपलब्धि स्तर
- (ख) शिक्षकको कार्य सम्पादन स्तर
- (ग) पठन पाठनमा उपयोग गरिएको समय
- (घ) विद्यार्थीको वैयक्तिक तथा सामाजिक व्यवहार र प्रभाव
- (ङ) अभिभावक तथा समाजको सिकाइप्रतिको अपेक्षा र प्रतिक्रिया
- (च) सरोकारवालाको विद्यालयप्रतिको धारणा

उपर्युक्त पक्षमा समेतका आधारमा प्रत्येक पाँच वर्षमा पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कन गरिने छ । यसो गर्दा व्यक्ति, परिवार र समाजमा परेको प्रभाव समेतलाई हेरिने छ ।

१३. पाठ्यक्रम कार्यान्वयन योजना

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ का सिद्धान्त तथा मार्गदर्शनमा आधारित भई विकास गरिएका विद्यालय तहका पाठ्यक्रमहरू निम्नानुसार परीक्षण तथा कार्यान्वयन हुनेछन् :

पाठ्यक्रम परीक्षण तथा कार्यान्वयन योजना

कक्षा	शैक्षिक वर्ष २०७६	शैक्षिक वर्ष २०७७	शैक्षिक वर्ष २०७८	शैक्षिक वर्ष २०७९	शैक्षिक वर्ष २०८०
१	परीक्षण	कार्यान्वयन			
२		परीक्षण	कार्यान्वयन		
३		परीक्षण	कार्यान्वयन		
४			परीक्षण	कार्यान्वयन	
५				परीक्षण	कार्यान्वयन
६		परीक्षण	कार्यान्वयन		
७			परीक्षण	कार्यान्वयन	
८					कार्यान्वयन
९			परीक्षण	कार्यान्वयन	
१०					कार्यान्वयन
११		कार्यान्वयन			
१२			कार्यान्वयन		

खण्ड ख

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (कक्षा ११ र १२), २०७६ : अनिवार्य विषयका पाठ्यक्रम

यस खण्डमा अनिवार्य विषयका विषयगत पाठ्यक्रम समावेश गरिएको छ । प्रत्येक विषयगत पाठ्यक्रममा परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यअन्तर्गतका सम्भाव्य क्रियाकलापका उदाहरण, क्षेत्र वा एकाइगत कार्यघण्टा, विद्यार्थी मूल्याङ्कन विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरिएको छ । यसमा कक्षा ११ र १२ का अनिवार्य विषयहरूका पाठ्यक्रम समावेश गरिएको छ ।

Chemistry

Grades: 11 and 12

Subject code: Che. 301 (Grade 11), Che. 302 (Grade 12)

Credit hrs: 5

Working hrs: 160

1. Introduction

This curriculum is of grade 11 and 12 chemistry. This is designed to provide students with general understanding of the fundamental scientific laws and principles that govern the scientific phenomena in the world. It focuses to develop scientific knowledge, skills, and attitudes required at secondary level (grade 11 and 12) irrespective of what they do beyond this level, as envisioned by national goals. Understanding of scientific concepts and their application, in day to day context as well as the process of obtaining new knowledge through holistic approach of learning in the spirit of national qualification framework is emphasized in the curriculum.

This curriculum aims: to provide sufficient knowledge and skills to recognize the usefulness and limitations of laws and principles of chemistry, to develop science related attitudes such as concern for safety and efficiency, concern for accuracy and precision, objectivity, spirit of enquiry, inventiveness, appreciation of ethno-science, and willingness to use technology for effective communication, to provide opportunity for the learners who have deeper interest in the subject to delve into the more advanced contents so that the study of chemistry becomes enjoyable and satisfying to all.

The curriculum prepared in accordance with National Curriculum Framework is structured for two academic years in such a way that it incorporates the level-wise competencies, grade-wise learning outcomes, scope and sequence of contents, suggested practical/project-work activities, learning facilitation process and assessment strategies so as to enhance the learning of the subject systematically.

2. Level-wise competencies

The expected competencies of this course are to:

1. think critically and creatively, communicate effectively in written and oral form and reason quantitatively
2. apply appropriate principles, concepts, theories, laws, models and patterns to interpret the findings, draw conclusion, make generalization, and to predict from chemical facts, observation and experimental data.
3. correlate old principles, concepts, theories, laws, tools, techniques; to the modern, sustainable and cost-effective skills, tools and techniques in the development of scientific attitude.
4. apply the principles and methods of science to develop the scientific skill in an industrial process to produce various chemicals in small as well as in industrial scale that are useful in our daily life and in the service of mankind.
5. explain the social, economic, environmental and other implications of chemistry and appreciate the advancement of chemistry and its applications as essential for the growth of national economy.

6. describe chemistry as a coherent and developing framework of knowledge based on fundamental theories of the structure and process of the physical world.
7. develop skills in safe handling of chemicals, taking into account of their physical and chemical properties, risk, environmental hazards, etc.
8. conduct either a research work or an innovative work in an academic year, under the guidance of teacher, using the knowledge and skills learnt.

3. Grade-wise learning Outcomes

Grade 11	Grade 12
Content Area: General and Physical Chemistry	
1. Foundation and Fundamentals <ol style="list-style-type: none"> 1.1 Recognize the importance and scope of chemistry. 1.2 Explain the terms atom, molecule, radicals, valency molecular formula and empirical formula. 1.3 Calculate percentage composition of constituent elements from molecular formula. 1.4 Define and use the terms relative atomic mass, relative molecular mass and relative formula mass. 	1. Volumetric Analysis <ol style="list-style-type: none"> 1.1 Define and explain the terms volumetric and gravimetric analysis. 1.2 Express the concentration of solutions in terms of percentage, g/l, molarity, molality, normality, ppm, ppb 1.3 Define and calculate the equivalent weight of (elements, acids, bases, salts, oxidising and reducing agents). 1.4 Express the concentration of solution in terms of normality. 1.5 Explain and apply the concept of law of equivalence in chemical calculation. 1.6 Define and explain primary and secondary standard substance. 1.7 Explain different types of titration and their applications.
2. Stoichiometry <ol style="list-style-type: none"> 2.1 Explain Dalton's atomic theory and its postulates. 2.2 State and explain laws of stoichiometry (law of conservation of mass, law of constant proportion, law of multiple proportion, law of reciprocal proportion and law of gaseous volume). 2.3 Explain Avogadro's hypothesis and deduce some relationships among 	2. Ionic Equilibrium <ol style="list-style-type: none"> 2.1 Explain the limitations of Arrhenius concepts of acids and bases. 2.2 Define Bronsted and Lowry concepts for acids and bases. 2.3 Define conjugate acids and conjugate base. 2.4 Identify conjugate acid-base pairs of Bronsted acid and base.

<p>molecular mass with vapour density, volume of gas and number of particles.</p> <p>2.4 Define mole and explain its relation with mass, volume and number of particles.</p> <p>2.5 Interpret a balanced chemical equation in terms of interacting moles, representative particles, masses and volume of gases (at STP) and perform stoichiometric calculations.</p> <p>2.6 Identify limiting and excess reagent in a reaction and calculate the maximum amount of products produced.</p> <p>2.7 Calculate theoretical yield and percentage yield from the given actual yield.</p> <p>2.8 Find empirical and molecular formula from percentage composition.</p>	<p>2.5 Define and explain Lewis acids and bases.</p> <p>2.6 Use the extent of ionization and dissociation constant of acid (K_a) and base (K_b).</p> <p>2.7 Explain ionization constant of water and calculate pH and pOH in aqueous medium using K_w values.</p> <p>2.8 Show understanding of, and use, the concept of solubility product K_{sp}.</p> <p>2.9 Calculate K_{sp} from concentrations and vice versa.</p> <p>2.10 Show understanding of the common ion effect.</p> <p>2.11 Describe the application of solubility product principle and common ion effect in precipitation reactions.</p> <p>2.12 Define a Buffer and show with equations how a Buffer system works.</p> <p>2.13 Explain the choice of suitable indicators for acid-base titrations and describe the changes in pH during acid-base titrations.</p> <p>2.14 Define and differentiate different types of salts (simple salts, double salts, complex salt, acidic salts, basic salts and neutral salts).</p> <p>2.15 Explain hydrolysis of salts (salts of strong acid and strong base, salts of weak acid and strong base and salts of weak base and strong acid).</p>
<p>3. Atomic Structure</p> <p>3.1 Explain Rutherford atomic model and its limitations.</p> <p>3.2 Summarize Bohr's atomic theory and its importance.</p> <p>3.3 Explain the origin of hydrogen spectra with the help of Bohr's model.</p> <p>3.4 Explain the general idea about Debroglie's</p>	<p>3. Chemical Kinetics</p> <p>3.1 Define chemical kinetics.</p> <p>3.2 Explain and use the terms rate of reaction, rate equation, rate constant.</p> <p>3.3 Explain qualitatively factors affecting rate of reaction.</p> <p>3.4 Use collision theory to explain how the rate of chemical reaction is</p>

<p>wave equation and probability.</p> <p>3.5 Explain quantum numbers and Planck's quantum theory.</p> <p>3.6 Explain the concept and general shapes of s,p,d and f orbitals.</p> <p>3.7 Use Aufbau principle, Pauli Exclusion Principle and Hund's rule to write the electronic configuration of the atoms and ions.</p>	<p>influenced by temperature, concentration and particle size.</p> <p>3.5 Explain the meaning of the term activation energy and activated complex.</p> <p>3.6 Derive and explain integrated rate equation and half life for zero, and first order reaction.</p> <p>3.7 Construct and use rate equations calculating an initial rate using concentration data.</p> <p>3.8 Explain the significance of Arrhenius equation and solve the related problems.</p> <p>3.9 Explain and use the terms catalyst and catalysis (homogenous, heterogeneous).</p> <p>3.10 Describe enzyme as biological catalyst.</p> <p>3.11 Explain the role of catalyst in the reaction mechanism.</p> <p>3.12 Solve related numerical problems based on rate, rate constant and order of zero and first order reactions.</p>
<p>4. Classification of elements and Periodic Table</p> <p>4.1 Explain modern periodic table and its features.</p> <p>4.2 Classify the elements of periodic table in different blocks and groups.</p> <p>4.3 Identify the elements as metals, non-metals and metalloids.</p> <p>4.4 Define the term nuclear charge and effective nuclear charge.</p> <p>4.5 Explain and interpret the Periodic trend of atomic radii, ionic radii, ionization energy, electronegativity, electron affinity and metallic characters of elements.</p>	<p>4. Thermodynamics</p> <p>4.1 Define thermodynamics.</p> <p>4.2 Explain the energy change in chemical reactions.</p> <p>4.3 Define the terms internal energy and state function.</p> <p>4.4 State and explain first law of thermodynamics.</p> <p>4.5 State and explain enthalpy and enthalpy changes in various process (enthalpy of solution, enthalpy of formation enthalpy of combustion and enthalpy of reaction).</p> <p>4.6 Explain endothermic and exothermic process with the help of energy profile</p>

	<p>diagram.</p> <p>4.7 State laws of thermo-chemistry and solve numerical problems related to Hess law.</p> <p>4.8 Define the term entropy and spontaneity.</p> <p>4.9 State and explain second law of thermodynamics.</p> <p>4.10 Define standard Gibbs free energy change of reaction by means of the equation $\Delta G = \Delta H - T\Delta S$.</p> <p>4.11 Calculate ΔG for a reaction using the equation $\Delta G = \Delta H - T\Delta S$.</p> <p>4.12 State whether a reaction or process will be spontaneous by using the sign of ΔG.</p> <p>4.13 Explain the relationship between ΔG and equilibrium constant.</p>
<p>5. Chemical Bonding and Shapes of Molecules</p> <p>5.1 Show structure atoms and ions by Lewis dot method.</p> <p>5.2 Explain the ionic bond and the properties of ionic compounds.</p> <p>5.3 Explain the covalent bond, co-ordinate bond and the properties of covalent compound.</p> <p>5.4 Describe the feature of sigma and Pi-bond</p> <p>5.5 Describe the co-ordinate covalent compounds with some examples.</p> <p>5.6 Write the lewis dot diagrams of some ionic and covalent compounds (NaCl, $MgCl_2$, NH_4Cl, Oxides of Hydrogen, Nitrogen and Phosphorous, common mineral acids).</p> <p>5.7 Write the resonance structure of some covalent species.</p> <p>5.8 Explain the properties of molecular and</p>	<p>5. Electrochemistry</p> <p>5.1 Define the terms: standard electrode (redox) potential.</p> <p>5.2 Explain about standard hydrogen electrode and calomel electrodes.</p> <p>5.3 Calculate a standard cell potential by combining two standard electrode potential.</p> <p>5.4 Describe the applications of electrochemical series.</p> <p>5.5 Define and explain standard cell potential with reference to voltaic cell: Zn-Cu cell, Ag-Cu cell</p> <p>5.6 Use standard cell potentials to: explain/deduce the direction of electron flow in a simple cell and predict the feasibility of a reaction.</p> <p>5.7 Explain the relationship between cell potential and free energy change.</p>

<p>metallic solids on the basis of vanderwaal's and metallic bonding.</p> <p>5.9 Use VSEPR theory to describe the shapes of simple covalent molecules.</p> <p>5.10 Describe the concept of hybridization in simple covalent molecules.</p> <p>5.11 Explain the characteristics of bond in terms of dipole moment, Ionic character and bond length.</p> <p>5.12 Describe the hydrogen bonding and outline the importance of hydrogen bonding to the physical properties of substances, including ice and water (for example, boiling and melting points, viscosity, surface tension and solubility).</p>	<p>5.8 State the possible advantages of developing other types of cell, e.g. the hydrogen/oxygen fuel cell and lithium-ion, rechargeable batteries.</p>
<p>6. Oxidation and Reduction</p> <p>6.1 Define oxidation and reduction in terms of electronic concept.</p> <p>6.2 Define oxidation number and explain the rules of assigning oxidation number.</p> <p>6.3 Calculate oxidation numbers of elements in compounds and ions.</p> <p>6.4 Explain redox processes in terms changes in oxidation number.</p> <p>6.5 Use oxidation number change to identify oxidizing and reducing agent.</p> <p>6.6 Balance the given redox reaction by oxidation number change or half equation method.</p> <p>6.7 Explain the qualitative and quantitative aspects of faradays laws of electrolysis.</p>	-
<p>7. States of Matter</p> <p>7.1 List the postulates of kinetic molecular theory.</p> <p>7.2 State and explain Gas laws, related equations and related numerical problems.</p> <p>7.3 Explain Boyle's law, Charle's law, Avogadro law, combined gas law, Daltons</p>	-

<p>law, Graham's law</p> <p>7.4 State and use the general gas equation $PV = nRT$ in calculations.</p> <p>7.5 Explain the meaning of Universal gas constant and its significance.</p> <p>7.6 Distinguish between real gas and ideal gas.</p> <p>7.7 Explain qualitatively in terms of intermolecular forces and molecular size: the conditions necessary for a gas to approach ideal behavior.</p> <p>7.8 Explain the cause of deviation of real gas from the gas laws.</p> <p>7.9 Explain the physical properties of liquid like Evaporation and condensation, vapour pressure and boiling, surface tension and viscosity in terms of intermolecular force and intermolecular space.</p> <p>7.10 Describe Liquid crystals and their applications.</p> <p>7.11 Explain about Liquid crystal and its application.</p> <p>7.12 Differentiate between amorphous and crystalline solids.</p> <p>7.13 Describe the properties of crystalline solid (anisotropy, allotropy, isomorphism, polymorphism, transition temperature, habit of crystal, crystal growth).</p> <p>7.14 Define unit cell, crystal lattice, efflorescence, deliquescence, hygroscopy, water of crystallization with examples.</p>	
<p>8. Chemical equilibrium</p> <p>8.1 Explain physical and chemical equilibrium in terms of reversible reaction.</p> <p>8.2 Describe the meaning of dynamic nature of equilibrium with example.</p> <p>8.3 Explain and deduce law of mass action.</p> <p>8.4 Write equilibrium expression and equilibrium constant with significance.</p>	-

8.5 Derive the relation between K_p and K_c .	
8.6 State Lechatelier's Principle and apply it to systems in equilibrium with changes in concentration pressure, temperature or the addition of catalyst.	
Content Area: Inorganic Chemistry	
9. Chemistry of Non-metals 9.1 Describe and compare the chemistry of atomic and nascent hydrogen. 9.2 Explain isotopes of hydrogen and their uses, application of hydrogen as fuel, heavy water and its applications. 9.3 Explain types of oxides (acidic, basic, neutral, amphoteric, peroxide and mixed oxides). 9.4 Recognize applications of hydrogen peroxide. 9.5 State medical and industrial application of oxygen. 9.6 Describe occurrence, preparation (from oxygen), structure and test of ozone. 9.7 Describe ozone layer depletion (causes, effects and control measures) and uses of ozone. 9.8 Give reason for inertness of nitrogen and active nitrogen. 9.9 Give chemical properties of ammonia [Action with CuSO_4 solution, water, FeCl_3 solution, Conc. HCl , Mercurous nitrate paper, O_2]. 9.10 Explain applications of ammonia and explain harmful effects of ammonia. 9.11 Write the name and formula of oxy-acids of nitrogen. 9.12 Explain the chemical properties of nitric acid [HNO_3] as an acid and oxidizing agent (action with zinc, magnesium, iron, copper, sulphur, carbon, SO_2 and	6. Transition Metals 6.1 Explain characteristics of transition metals. 6.2 Explain oxidation states of transition metals. 6.3 Describe complex ions and metal complexes. 6.4 Show shapes of complex ions. 6.5 Describe d-orbitals in complex ions (simple explanation by crystal field theory) for octahedral complex. 6.6 Explain reasons for the colour of transition metal compounds. 6.7 Explain catalytic properties of transition metals.

	H ₂ S).	
9.13	Detect nitrate ion in laboratory.	
9.14	Explain general characteristics of halogens.	
9.15	Compare the methods of preparation of halogens without diagram and description.	
9.16	Explain chemical properties of halogens [With water, alkali, ammonia, oxidizing character, bleaching action] and uses of halogens (Cl ₂ , Br ₂ and I ₂).	
9.17	Explain laboratory preparation of Cl ₂ , Br ₂ and I ₂ .	
9.18	Show preparation of haloacids (without diagram and description) and properties (reducing strength, acidic nature and solubility).	
9.19	State the uses of haloacids (HCl, HBr and HI).	
9.20	Explain allotropes of carbon (crystalline and amorphous) including fullerenes (structure, general properties and uses).	
9.21	State properties (reducing action, reaction with metals and nonmetals) and uses of carbon monoxide.	
9.22	Name allotropes of phosphorus.	
9.23	Show preparation without diagram and description, properties (basic nature, reducing nature, action with halogens and oxygen) and uses of phosphine.	
9.24	Explain allotropes of sulphur (name only) and uses of sulphur.	
9.25	Prepare hydrogen sulphide using Kipp's apparatus.	
9.26	Explain properties (Acidic nature, reducing nature, analytical reagent) and uses of hydrogen sulphide.	
9.27	Explain properties of sulphur dioxide (acidic nature, reducing nature, oxidising	

<p>nature and bleaching action) and its uses.</p> <p>9.28 Explain sulphuric acid and its properties (acidic nature, oxidising nature, dehydrating nature) and its uses.</p> <p>9.29 Write formula of sodium thiosulphate and uses.</p>	
<p>10. Chemistry of Metals</p> <p>10.1 Define metallurgy and its types (hydrometallurgy, pyrometallurgy, and electrometallurgy).</p> <p>10.2 Define ores, gangue or matrix, flux and slag, alloy and amalgam.</p> <p>10.3 Explain general principles of extraction of metals (different processes involved in metallurgy) – concentration, calcination and roasting, smelting, carbon reduction, thermite and electrochemical reduction, refining of metals (poling and electro-refinement).</p> <p>10.4 Give general characteristics of alkali metals.</p> <p>10.5 State and explain extraction of sodium from Down's process.</p> <p>10.6 Describe properties of sodium (action with Oxygen, water, acids nonmetals and ammonia) and uses.</p> <p>10.7 Explain properties and uses of sodium hydroxide (precipitation reaction and action with carbon monoxide).</p> <p>10.8 State and explain properties and uses of sodium carbonate (action with CO₂, SO₂, water, precipitation reactions).</p> <p>10.9 Give general characteristics of alkaline earth metals.</p> <p>10.10 Write molecular formula and uses of (quick lime, bleaching powder, magnesia plaster of paris and epsom salt).</p> <p>10.11 Explain solubility of hydroxides, carbonates and sulphates of alkaline</p>	<p>7. Studies of Heavy Metals</p> <p>7.1 Explain occurrence of heavy metals.</p> <p>7.2 Describe extraction of heavy metals.</p> <p>7.3 Describe properties (with air, acids, aqueous ammonia and metal ions) and uses of copper.</p> <p>7.4 Explain chemistry (preparation, properties and uses) of blue vitriol.</p> <p>7.5 Write formula and uses red and black oxide of copper.</p> <p>7.6 Describe properties (with air, acid, alkali, displacement reaction) and uses of zinc.</p> <p>7.7 Explain chemistry (preparation, properties and uses) of white vitriol.</p> <p>7.8 State properties of mercury.</p> <p>7.9 Explain chemistry (preparation, properties and uses) of calomel and corrosive sublimate.</p> <p>7.10 Explain properties and uses of iron.</p> <p>7.11 Explain manufacture of steel by basic oxygen method and open hearth process.</p> <p>7.12 Explain corrosion of iron and its prevention.</p> <p>7.13 Explain preparation and uses of silver chloride and silver nitrate.</p>

<p>earth metals.</p> <p>10.12 Explain stability of carbonate and nitrate of alkaline earth metals.</p>	
<p>11. Bio-inorganic Chemistry</p> <p>11.1 Explain bio-inorganic chemistry and compare it with other branches of chemistry.</p> <p>11.2 Define micro and macro nutrients with examples.</p> <p>11.3 State and explain importance of metal ions in biological systems (ions of Na, K, Mg, Ca, Fe, Cu, Zn, Ni, Co, Cr).</p> <p>11.4 Elaborate ion pumps (sodium-potassium and sodium-glucose pump).</p> <p>11.5 Explain metal toxicity (toxicity due to iron, arsenic, mercury, lead and cadmium).</p>	-
Content Area: Organic Chemistry	
<p>12. Basic concept of organic chemistry</p> <p>12.1 Define organic chemistry and organic compounds.</p> <p>12.2 State and explain origin of organic compounds.</p> <p>12.3 Describe reasons for the separate study of organic compounds.</p> <p>12.4 Explain tetra-covalency and catenation property of carbon.</p> <p>12.5 Describe classification of organic</p>	<p>8. Haloalkanes</p> <p>8.1 Describe briefly the nomenclature, isomerism and classification of monohaloalkanes.</p> <p>8.2 Show the preparation of monohaloalkanes from alkanes, alkenes and alcohols.</p> <p>8.3 State physical properties of monohaloalkanes.</p> <p>8.4 Describe chemical properties of haloalkanes: substitution reactions</p>

<p>compounds.</p> <p>12.6 Define functional groups and homologous series with examples.</p> <p>12.7 State and explain the structural formula, contracted formula and bond line structural formula.</p> <p>12.8 Introduce preliminary idea of cracking and reforming, quality of gasoline, octane number, cetane number and gasoline additive.</p>	<p>SN1 and SN2 reactions (basic concept only).</p> <p>8.5 Show the formation of alcohol, nitrile, amine, ether, thioether, carbylamines, nitrite and nitro alkane using haloalkanes.</p> <p>8.6 Describe elimination reaction (dehydrohalogenation- Saytzeff's rule), Reduction reactions, Wurtz reaction.</p> <p>8.7 Show the preparation of trichloromethane from ethanol and propanone.</p> <p>8.8 Explain the chemical properties of trichloromethane: oxidation, reduction, action on silver powder, conc. nitric acid, propanone, and aqueous alkali.</p>
<p>13: Fundamental principles</p> <p>13.1 State IUPAC name of the organic compounds.</p> <p>13.2 Detect N, S and halogens in organic compounds by Lassaigne's test.</p> <p>13.3 Define and classify isomerism in organic compounds (structure isomerism, types of structure isomerism: chain isomerism, position, isomerism, functional isomerism, metamerism and tautomerism).</p> <p>13.4 State and explain the concept of geometrical isomerism (cis&trans) & optical isomerism (d & l form).</p> <p>13.5 Give preliminary idea of reaction mechanism (homolytic and heterolytic fission, electrophiles, nucleophiles and free- radicals, inductive effect: +I and -I effect, resonance effect: +R and -R effect, steric hindrance).</p>	<p>9. Haloarenes</p> <p>9.1 Describe briefly the nomenclature and isomerism of haloarenes.</p> <p>9.2 Show the preparation of chlorobenzene from benzene and benzene diazonium chloride.</p> <p>9.3 State physical properties of haloarenes.</p> <p>9.4 Describe low reactivity of haloarenes as compared to haloalkanes in term of nucleophilic substitution reaction.</p> <p>9.5 Explain the chemical properties of haloarenes: reduction of chlorobenzene, electrophilic substitution reactions, action with Na (Fittig and Wurtz- Fittig reaction) and action with chloral.</p> <p>9.6 Describe uses of haloarenes.</p>
<p>14. Hydrocarbons</p> <p>14.1 Define and describe saturated</p>	<p>10. Alcohols</p> <p>10.1 Describe briefly the nomenclature,</p>

<p>hydrocarbons (Alkanes).</p> <p>14.2 Show preparation of alkanes from haloalkanes (Reduction and Wurtz reaction), Decarboxylation, Catalytic hydrogenation of alkene and alkyne.</p> <p>14.3 Explain chemical properties of alkanes, i.e. substitution reactions (halogenation, nitration & sulphonation only), oxidation of ethane.</p> <p>14.4 Define and describe unsaturated hydrocarbons (Alkenes & Alkynes).</p> <p>14.5 Show preparation of alkenes by dehydration of alcohol, dehydrohalogenation and catalytic hydrogenation of alkyne.</p> <p>14.6 Explain chemical properties of alkenes, i.e. addition reaction with HX (Markovnikov's addition and peroxide effect), H₂O, O₃ and H₂SO₄ only.</p> <p>14.7 Show preparation of alkynes from carbon and hydrogen, 1,2dibromoethane, chloroform/iodoform only.</p> <p>14.8 Describe chemical properties of alkynes, i.e. addition reaction with (H₂, HX, H₂O), acidic nature (action with Sodium, ammoniacal AgNO₃ and ammoniacal Cu₂Cl₂).</p> <p>14.9 Test unsaturation of hydrocarbons (ethene&ethyne): bromine water test and Baeyer's test.</p> <p>14.10 Compare physical properties of alkane, alkene and alkyne.</p> <p>14.11 Describe Kolbe's electrolysis methods for the preparation of alkane, alkene and alkynes.</p>	<p>isomerism and classification of monohydric alcohol.</p> <p>10.2 Distinguish primary, secondary and tertiary alcohols by Victor Meyer's Method.</p> <p>10.3 Show the preparation of monohydric alcohols from Haloalkane, primary amines and esters.</p> <p>10.4 Explain the industrial preparation alcohol from: oxo process, hydroboration-oxidation of ethane & fermentation of sugar.</p> <p>10.5 Define absolute alcohol, power alcohol, denatured alcohol (methylated spirit), rectified spirit; and alcoholic beverage.</p> <p>10.6 State physical properties monohydric alcohols.</p> <p>10.7 Explain chemical properties of monohydric alcohols with HX, PX₃, PCl₅, and SOCl₂. Action with reactive metals like Na, K and Li. Dehydration of alcohols. Oxidation of primary, secondary and tertiary alcohol with mild oxidizing agents like acidified KMnO₄ or K₂Cr₂O₇. Catalytic dehydrogenation of 1° and 2° alcohol and dehydration of 3° alcohol, Esterification reaction and test of ethanol.</p>
<p>15. Aromatic Hydrocarbons</p> <p>15.1 Define aromatic compounds and their characteristics.</p> <p>15.2 State and explain Huckel's rule, Kekule structure of benzene, resonance and</p>	<p>11. Phenols</p> <p>11.1 Describe briefly the nomenclature of phenol.</p> <p>11.2 Show the preparation of phenol from chlorobenzene, Diazonium salt and</p>

<p>isomerism.</p> <p>15.3 Show the preparation of benzene from: decarboxylation of sodium benzoate, phenol, ethyne and chlorobenzene.</p> <p>15.4 Explain physical properties and chemical properties of benzene (Addition reaction: hydrogen, halogen and ozone, Electrophilic substitution reactions: orientation of benzene derivatives (o, m & p), nitration, sulphonation, halogenation Friedal-Craft's alkylation and acylation, combustion of benzene) and uses.</p>	<p>benzene sulphonic acid</p> <p>11.3 State physical properties of phenol.</p> <p>11.4 Describe acidic nature of phenol (comparison with alcohol and water).</p> <p>11.5 Explain the chemical properties of phenol with NH_3, Zn, Na, benzene diazonium chloride and phthalic anhydride, Acylation reaction, Kolbe's reaction and Reimer-Tiemann's reaction Electrophilic substitution (nitration, sulphonation, bromination and Friedal-Craft's alkylation).</p> <p>11.6 Describe test of phenol (FeCl_3 test, aq. Bromine test & Libermann test).</p> <p>11.7 State important uses of phenol.</p>
-	<p>12. Ethers</p> <p>12.1 Describe briefly the nomenclature, classification and isomerism of ethers.</p> <p>12.2 Show the preparation of aliphatic and aromatic ethers from Williamson's synthesis.</p> <p>12.3 State physical properties of ether.</p> <p>12.4 Explain chemical properties of ethoxyethane with HI, Conc. HCl, Conc. H_2SO_4, air and Cl_2</p> <p>12.5 State important uses of ethers.</p>
-	<p>13. Aldehydes and Ketones</p> <p>(A) Aliphatic aldehydes and ketones</p> <p>13.1 Describe briefly the nomenclature and isomerism of aliphatic aldehydes and ketones.</p> <p>13.2 Show the preparation of aldehydes and ketones from dehydrogenation, oxidation of alcohol, ozonolysis of alkenes, acid chloride, gem dihaloalkane and catalytic hydration of alkynes</p> <p>13.3 State physical properties of aldehydes</p>

	<p>and ketones.</p> <p>13.4 Describe structure and nature of carbonyl group.</p> <p>13.5 Explain chemical properties of aliphatic aldehydes and ketones, i.e. addition of H_2, HCN and $NaHSO_3$. action of aldehyde and ketone with ammonia derivatives, i.e. NH_2OH, NH_2-NH_2, phenyl hydrazine and semicarbazide. Aldol condensation, Cannizzaro's reaction, Clemmensen's reduction. and Wolf-Kishner reduction. Action with PCl_5 and action with $LiAlH_4$. Action of methanal with ammonia and phenol.</p> <p>13.6 Distinguish between aliphatic aldehydes and ketones by using 2,4-DNP reagent, Tollen's reagent and Fehling's solution.</p> <p>13.7 Define formalin and state its uses.</p> <p>(B) Aromatic aldehydes and Ketones</p> <p>13.8 Show the preparation of benzaldehyde from toluene and acetophenone from benzene.</p> <p>13.9 Explain chemical properties of benzaldehyde, i.e. Perkin condensation, Benzoin condensation, Cannizzaro's reaction and electrophilic substitution reaction.</p>
-	<p>14. Carboxylic Acid and its Derivatives</p> <p>(A) Aliphatic and aromatic carboxylic acids</p> <p>14.1 Describe briefly the nomenclature and isomerism of aliphatic and aromatic carboxylic acids.</p> <p>14.2 Show the preparation of monocarboxylic acids from: aldehydes, nitriles, dicarboxylic acid, sodium alkoxide and trihaloalkanes.</p> <p>14.3 Show the preparation of benzoic acid</p>

	<p>from alkyl benzene.</p> <p>14.4 State physical properties of monocarboxylic acids.</p> <p>14.5 Explain chemical properties of aliphatic and aromatic carboxylic acids: Action with alkalies, metal oxides, metal carbonates, metal bicarbonates, PCl_3, LiAlH_4 and dehydration of carboxylic acid. Hell-Volhard-Zelinsky reaction. Electrophilic substitution reaction of benzoic acid (bromination, nitration and sulphonation).</p> <p>14.6 Explain effect of constituents on the acidic strength of carboxylic acid.</p> <p>14.7 Describe abnormal behaviour of methanoic acid.</p> <p>(B) Derivatives of Carboxylic acids (acid halides, amides, esters and anhydrides)</p> <p>14.8 Show the preparation of acid derivatives from carboxylic acid.</p> <p>14.9 Explain the comparative physical properties of acid derivatives.</p> <p>14.10 Explain the comparative chemical properties of acid derivatives (hydrolysis, ammonolysis, amines-RNH_2), alcoholysis, and reduction only. Claisen condensation and hofmannbromamide reaction.</p> <p>14.11 Describe amphoteric nature of amide and relative reactivity of acid derivatives.</p>
-	<p>15. Nitro Compounds</p> <p>15.1 Describe briefly the nomenclature and isomerism of nitro compounds.</p> <p>15.2 Show the preparation from haloalkane and alkane.</p> <p>15.3 State physical properties of nitro compounds.</p>

	<p>15.4 Explain chemical properties of nitro compounds, i.e. reduction.</p> <p>15.5 Show preparation of nitrobenzene from benzene.</p> <p>15.6 State physical properties of nitrobenzene.</p> <p>15.7 Explain chemical properties of nitrobenzene, i.e. reduction in different media and electrophilic substitution reactions (nitration, sulphonation & bromination).</p> <p>15.8 State important uses of nitro-compounds.</p>
-	<p>16. Amines</p> <p>(A) Aliphatic amines</p> <p>16.1 Describe briefly the nomenclature, classification and isomerism of amines.</p> <p>16.2 Show the separation of primary, secondary and tertiary amines by Hoffmann's method.</p> <p>16.3 Show preparation of primary amines from haloalkane, nitriles, nitroalkanes and amides.</p> <p>16.4 State physical properties of aliphatic amines.</p> <p>16.5 Explain chemical properties of aliphatic amines, i.e. basicity of amines, comparative study of basic nature of 1°, 2° and 3° amines. Reaction of primary amines with chloroform, conc. HCl, R-X, RCOX and nitrous acid (NaNO₂ / HCl) and test of 1°, 2° and 3° amines (nitrous acid test).</p> <p>(B) Aromatic amine (Aniline)</p> <p>16.6 Show preparation of aniline from nitrobenzene and phenol.</p> <p>16.7 State physical properties of aromatic</p>

	<p>amine.</p> <p>16.8 Explain chemical properties of aromatic amine, i.e. basicity of aniline, comparison of basic nature of aniline with aliphatic amines and ammonia, alkylation, acylation, diazotization, carbylamines, coupling reaction and electrophilic substitution (Nitration sulphonation and bromination).</p> <p>16.9 State important uses of aniline.</p>
-	<p>17. Organometallic Compounds</p> <p>17.1 Describe briefly the general formula and examples of organolithium, organocopper and organocadmium compounds.</p> <p>17.2 Explain the nature of Metal-Carbon bond.</p> <p>17.3 Define Grignard reagent.</p> <p>17.4 Show the preparation Grignard reagent (using haloalkane and haloarene).</p> <p>17.5 Explain reaction of Grignard reagent with water, aldehydes and ketones (preparation of primary, secondary and tertiary alcohols), carbon dioxide, HCN, RCN, ester and acid chloride.</p>
Content Area: Applied Chemistry	
<p>16. Fundamentals of Applied Chemistry</p> <p>16.1 Explain chemical industry and its importance.</p> <p>16.2 Explain stages in producing in the development of a new product.</p> <p>16.3 Explain economics of production.</p> <p>16.4 Explain cash flow in the production cycle.</p> <p>16.5 Describe running a chemical plant.</p>	<p>18. Chemistry in the Service of Mankind</p> <p>18.1 Explain addition and condensation polymers.</p> <p>18.2 Explain elastomers and fibres.</p> <p>18.3 Describe natural and synthetic polymers.</p> <p>18.4 Explain some synthetic polymers (polythene, PVC, Teflon, polystyrene, nylon and bakelite).</p> <p>18.5 Explain types of dyes on the basis of</p>

<p>16.6 Design a chemical plant</p> <p>16.7 Describe continuous and batch processing.</p> <p>16.8 Explain environmental impact of the chemical industry.</p>	<p>structure and method of application.</p> <p>18.6 Describe characteristics of drugs.</p> <p>18.7 Differentiate natural and synthetic drugs.</p> <p>18.8 Classify some common drugs.</p> <p>18.9 Be aware of adverse effect of drug addiction.</p> <p>18.10 Explain insecticides, herbicides and fungicides.</p>
<p>17. Modern Chemical Manufactures</p> <p>17.1 State and show manufacture of ammonia by Haber's process (principle and flow-sheet diagram).</p> <p>17.2 State and show manufacture of nitric acid by Ostwald's process (principle and flow-sheet diagram).</p> <p>17.3 State and show manufacture of sulphuric acid by contact process (principle and flow-sheet diagram).</p> <p>17.4 State and show manufacture of sodium hydroxide by Diaphragm Cell (principle and flow-sheet diagram).</p> <p>17.5 State and show manufacture of sodium carbonate by ammonia soda or Solvay process (principle and flow-sheet diagram).</p> <p>17.6 Describe fertilizers (Chemical fertilizers, types of chemical fertilizers, production of urea with flow-sheet diagram).</p>	<p>19. Cement</p> <p>19.1 Explain introduction and raw materials for cement production.</p> <p>19.2 Give main steps in cement production (crushing and grinding, strong heating and final grinding).</p> <p>19.3 Explain OPC and PPC cement.</p> <p>19.4 Explain Portland cement process with flow-sheet diagram.</p> <p>19.5 Explain cement Industry in Nepal.</p>
<p>-</p>	<p>20. Paper and Pulp</p> <p>20.1 Explain raw materials, sources of raw materials and stages in production of paper.</p> <p>20.2 Give flow-sheet diagram for paper production.</p> <p>20.3 Describe quality of paper.</p>

-	21. Nuclear Chemistry and Applications of Radioactivity 21.1 Describe natural and artificial radioactivity. 21.2 Give units of radioactivity. 21.3 Explain nuclear reactions. 21.4 Distinguish between nuclear fission and fusion reactions. 21.5 Describe nuclear power and nuclear weapons. 21.6 Explain industrial uses of radioactivity. 21.7 State the medical uses of radioactivity. 21.8 Explain radiocarbon dating. 21.9 Describe harmful effects of nuclear radiations.
---	--

4. Scope and Sequence of Contents (Theory)

Grade 11	T H	Grade 12	T H
Content Area: General and Physical Chemistry			
1. Foundation and Fundamentals 1.1 General introduction of chemistry 1.2 Importance and scope of chemistry 1.3 Basic concepts of chemistry (atoms, molecules, relative masses of atoms and molecules, atomic mass unit (amu), radicals, molecular formula, empirical formula) 1.4 Percentage composition from molecular formula	2	1. Volumetric Analysis 1.1 Introduction to gravimetric analysis, volumetric analysis and equivalent weight 1.2 Relationship between equivalent weight, atomic weight and valency 1.3 Equivalent weight of compounds (acid, base, salt, oxidizing and reducing agents) 1.4 Concentration of solution and its units in terms of : Percentage, g/L , molarity, molality, normality and formality, ppm and	8

		ppb 1.5 Primary and secondary standard substances 1.6 Law of equivalence and normality equation 1.7 Titration and its types: Acid-base titration, redox titration (related numerical problems)	
2. Stoichiometry 2.1 Dalton's atomic theory and its postulates 2.2 Laws of stoichiometry 2.3 Avogadro's law and some deductions 2.3.1 Molecular mass and vapour density 2.3.2 Molecular mass and volume of gas 2.3.3 Molecular mass and no. of particles 2.4 Mole and its relation with mass, volume and number of particles 2.5 Calculations based on mole concept 2.6 Limiting reactant and excess reactant 2.7 Theoretical yield, experimental yield and % yield 2.8 Calculation of empirical and molecular formula from % composition (Solving related numerical problems)	8	2. Ionic Equilibrium Introduction to Acids and Bases 2.1. Limitation of Arrhenius concepts of acids and bases 2.2 Bronsted –Lowry definition of acids and bases 2.3 Relative strength of acids and bases 2.4 Conjugate acid –base pairs 2.5 Lewis definition of acids and bases 2.6 Ionization of weak electrolyte (Ostwald's dilution law) 2.7 Ionic product of water(K_w) 2.8 Dissociation constant of acid and base, (K_a & K_b) 2.9 Concept of pK_a and pK_b 2.10 pH value: pH of strong and weak acids, pH of strong and weak bases 2.11 Solubility and solubility product principle 2.12 Common Ion effect 2.13 Application of solubility product principle and common ion effect in precipitation reactions 2.14 Buffer solution and its application 2.15 Indicators and selection of indicators in acid base titration 2.16 Types of salts: Acidic salts, basic salts, simple salts, complex salts (introduction and examples) 2.17 Hydrolysis of salts	10

		2.17.1 Salts of strong acid and strong base 2.17.2 Salts of weak acid and strong base 2.17.3 Salts of weak base and strong acid (solving related numerical problems)	
3. Atomic Structure 3.1 Rutherford's atomic model 3.2 Limitations of Rutherford's atomic model 3.3 Postulates of Bohr's atomic model and its application 3.4 Spectrum of hydrogen atom 3.5 Defects of Bohr's theory 3.6 Elementary idea of quantum mechanical model: de Broglie's wave equation 3.7 Heisenberg's Uncertainty Principle 3.8 Concept of probability 3.9 Quantum Numbers 3.10 Orbitals and shape of s and p orbitals only 3.11 Aufbau Principle 3.12 Pauli's exclusion principle 3.13 Hund's rule and electronic configurations of atoms and ions (up to atomic no. 30)	8	3. Chemical Kinetics 3.1 Introduction 3.2 Rate of reactions: Average and instantaneous rate of reactions 3.3 Rate law and its expressions 3.4 Rate constant and its unit and significance 3.5 Order and molecularity 3.6 Integrated rate equation for zero and first order reaction 3.7 Half-life of zero and first order reactions 3.8 Collision theory, concept of activation energy and activated complex 3.9 Factors affecting rate of reactions: Effect of concentration, temperature (Arrhenius Equation) and effect of catalyst (energy profile diagram) 3.10 Catalysis and types of catalysis: homogeneous, heterogeneous and enzyme catalysis (solving related numerical problems based on rate, rate constant and order of zero and first order reactions)	7
4. Classification of elements and Periodic Table 4.1 Modern periodic law and modern periodic table 4.1.1 Classification of elements into different groups, periods and blocks	5	4. Thermodynamics 4.1 Introduction 4.2 Energy in chemical reactions 4.3 Internal energy 4.4 First law of thermodynamics 4.5 Enthalpy and enthalpy changes:	8

4.2 IUPAC classification of elements 4.3 Nuclear charge and effective nuclear charge 4.4 Periodic trend and periodicity 4.4.1 Atomic radii 4.4.2 Ionic radii 4.4.3 Ionization energy 4.4.4 Electron affinity 4.4.5 Electronegativity 4.4.6 Metallic characters (General trend and explanation only)		Endothermic and exothermic processes) 4.6 Enthalpy of reaction, enthalpy of solution, enthalpy of formation, enthalpy of combustion 4.7 Laws of thermochemistry (Laplace Law and Hess's law) 4.8 Entropy and spontaneity 4.9 Second law of thermodynamics 4.10 Gibbs' free energy and prediction of spontaneity 4.11 Relationship between ΔG and equilibrium constant (Solving related numerical problems)	
5. Chemical Bonding and Shapes of Molecules 5.1 Valence shell, valence electron and octet theory 5.2 Ionic bond and its properties 5.3 Covalent bond and coordinate covalent bond 5.4 Properties of covalent compounds 5.5 Lewis dot structure of some common compounds of s and p block elements 5.6 Resonance 5.7 VSEPR theory and shapes of some simple molecules (BeF_2 , BF_3 , CH_4 , CH_3Cl , PCl_5 , SF_6 , H_2O , NH_3 , CO_2 , H_2S , PH_3) 5.8 Elementary idea of Valence Bond Theory 5.9 Hybridization involving s and p orbitals only 5.10 Bond characteristics: 5.10.1 Bond length 5.10.2 Ionic character 5.10.3 Dipole moment 5.11 Vander Waal's force and molecular solids	9	5. Electrochemistry 5.1 Electrode potential and standard electrode potential 5.2 Types of electrodes: Standard hydrogen electrode and calomel electrodes 5.3 Electrochemical series and its applications 5.4 Voltaic cell: Zn-Cu cell, Ag- Cu cell 5.5 Cell potential and standard cell potential 5.6 Relationship between cell potential and free energy 5.7 Commercial batteries and fuel cells (hydrogen/oxygen)	7

5.12 Hydrogen bonding and its application			
5.13 Metallic bonding and properties of metallic solids			
6. Oxidation and Reduction 6.1 General and electronic concept of oxidation and reduction 6.2 Oxidation number and rules for assigning oxidation number 6.3 Balancing redox reactions by oxidation number and ion-electron (half reaction) method 6.4 Electrolysis 6.4.1 Qualitative aspect 6.4.2 Quantitative aspect(Faradays laws of electrolysis)	5	-	
7 States of Matter 7.1 Gaseous state 7.1.1 Kinetic theory of gas and its postulates 7.1.2 Gas laws 7.1.2.1 Boyle's law and Charles' law 7.1.2.2 Avogadro's law 7.1.2.3 Combined gas equation 7.1.2.4 Dalton's law of partial pressure 7.1.2.5 Graham's law of diffusion 7.1.3 Ideal gas and ideal gas equation 7.1.4 Universal gas constant and its significance 7.1.5 Deviation of real gas from ideality (Solving related numerical problems based on gas laws)	8	-	

7.2 Liquid state 7.2.1 Physical properties of liquids 7.2.1.1 Evaporation and condensation 7.2.1.2 Vapour pressure and boiling point 7.2.1.3 Surface tension and viscosity (qualitative idea only) 7.2.2 Liquid crystals and their applications 7.3 Solid state 7.3.1 Types of solids 7.3.2 Amorphous and crystalline solids 7.3.3 Efflorescent, Deliquescent and Hygroscopic solids 7.3.4 Crystallization and crystal growth 7.3.5 Water of crystallization 7.3.6 Introduction to unit crystal lattice and unit cell			
8. Chemical equilibrium 8.1 Physical and chemical equilibrium 8.2 Dynamic nature of chemical equilibrium 8.3 Law of mass action 8.4 Expression for equilibrium constant and its importance 8.5 Relationship between K_p and K_c 8.6 Le Chatelier's Principle (Numericals not required)	3	-	
Content Area: Inorganic Chemistry			
9. Chemistry of Non-metals 9.1 Hydrogen 9.1.1 Chemistry of atomic and nascent hydrogen	4	6. Transition Metals 6.1 Introduction 6.1.1 Characteristics of transition metals 6.1.2 Oxidation states of transition	5

9.1.2 Isotopes of hydrogen and their uses 9.1.3 Application of hydrogen as fuel 9.1.4 Heavy water and its applications 9.2 Allotropes of Oxygen 9.2.1 Definition of allotropy and examples 9.2.2 Oxygen: Types of oxides (acidic, basic, neutral, amphoteric, peroxide and mixed oxides) 9.2.3 Applications of hydrogen peroxide 9.2.4 Medical and industrial application of oxygen 9.3 Ozone 9.3.1 Occurrence 9.3.2 Preparation of ozone from oxygen 9.3.3 Structure of ozone 9.3.4 Test for ozone 9.3.5 Ozone layer depletion (causes, effects and control measures) 9.3.6 Uses of ozone		metals 6.1.3 Complex ions and metal complexes 6.1.4 Shapes of complex ions 6.1.5 d-orbitals in complex ions (simple explanation by crystal field theory) for octahedral complex 6.1.6 Reasons for the colour of transition metal compounds 6.1.7 Catalytic properties of transition metals	
9.4 Nitrogen 9.4.1 Reason for inertness of nitrogen and active nitrogen 9.4.2 Chemical properties of ammonia [Action with CuSO_4 solution, water, FeCl_3 solution, Conc. HCl , Mercurous nitrate paper, O_2] 9.4.3 Applications of ammonia 9.4.4 Harmful effects of ammonia 9.4.5 Oxy-acids of nitrogen (name and formula) 9.4.6 Chemical properties of nitric acid [HNO_3 as an acid and oxidizing agent (action with zinc, magnesium, iron, copper, sulphur, carbon, SO_2 and H_2S) 9.4.7 Ring test for nitrate ion	5	7. Studies of Heavy Metals 7.1 Copper 7.1.1 Occurrence and extraction of copper from copper pyrite 7.1.2 Properties (with air, acids, aqueous ammonia and metal ions) and uses of copper 7.1.3 Chemistry (preparation, properties and uses) of blue vitriol 7.1.4 Other compounds of copper (red oxide and black oxide of copper) formula and uses only 7.2 Zinc 7.2.1 Occurrence and extraction of zinc from zinc blende 7.2.2 Properties (with air, acid, alkali, displacement reaction) and uses	15
9.5 Halogens	5		

<p>9.5.1 General characteristics of halogens</p> <p>9.5.2 Comparative study on preparation (no diagram and description is required),</p> <p>9.5.2.1 Chemical properties [with water, alkali, ammonia, oxidizing character, bleaching action] and uses of halogens (Cl_2, Br_2 and I_2)</p> <p>9.5.3 Test for Cl_2, Br_2 and I_2</p> <p>9.5.4 Comparative study on preparation (no diagram and description is required), properties (reducing strength, acidic nature and solubility) and uses of haloacids (HCl, HBr and HI)</p>		<p>of zinc</p> <p>7.2.3 Chemistry (preparation, properties and uses) of white vitriol</p> <p>7.3 Mercury</p> <p>7.3.1 Occurrence and extraction of mercury from cinnabar</p> <p>7.3.2 Properties of mercury</p> <p>7.3.3 Chemistry (preparation, properties and uses) of calomel and corrosive sublimate</p> <p>7.4 Iron</p> <p>7.4.1 Occurrence and extraction of iron</p> <p>7.4.2 Properties and uses of iron</p> <p>7.4.3 Manufacture of steel by Basic Oxygen Method and Open Hearth Process</p> <p>7.4.4 Corrosion of iron and its prevention</p> <p>7.5 Silver</p> <p>7.5.1 Occurrence and extraction of silver by cyanide process</p> <p>7.5.2 Preparation and uses of silver chloride and silver nitrate</p>	
<p>9.6 Carbon</p> <p>9.6.1 Allotropes of carbon (crystalline and amorphous) including fullerenes (structure, general properties and uses only)</p> <p>9.6.2 Properties (reducing action, reaction with metals and nonmetals) and uses of carbon monoxide</p> <p>9.7 Phosphorus</p> <p>9.7.1 Allotropes of phosphorus (name only)</p> <p>9.7.2 Preparation (no diagram and description is required), properties (basic nature, reducing nature, action with halogens and oxygen) and uses of phosphine</p>	3		
<p>9.8 Sulphur</p> <p>9.8.1 Allotropes of sulphur (name only) and uses of sulphur</p> <p>9.8.2 Hydrogen sulphide (preparation from Kipp's apparatus with diagram,) properties (Acidic nature, reducing nature, analytical reagent) and uses</p> <p>9.8.3 Sulphur dioxide its properties (acidic nature, reducing nature,</p>	5	-	

<p>oxidising nature and bleaching action) and uses</p> <p>9.8.4 Sulphuric acid and its properties (acidic nature, oxidising nature, dehydrating nature) and uses</p> <p>9.8.5 Sodium thiosulphate (formula and uses)</p>			
<p>10 Chemistry of Metals</p> <p>10.1 Metals and Metallurgical Principles</p> <p>10.1.1 Definition of metallurgy and its types (hydrometallurgy, pyrometallurgy, electrometallurgy)</p> <p>10.1.2 Introduction of ores</p> <p>10.1.3 Gangue or matrix, flux and slag, alloy and amalgam</p> <p>10.1.4 General principles of extraction of metals (different processes involved in metallurgy) – concentration, calcination and roasting, smelting, carbon reduction, thermite and electrochemical reduction</p> <p>10.1.5 Refining of metals (poling and electro-refinement)</p>	5	-	
<p>10.2 Alkali Metals</p> <p>10.2.1 General characteristics of alkali metals</p> <p>10.2.2 Sodium [extraction from Down's process, properties (action with Oxygen, water, acids nonmetals and ammonia) and uses]</p> <p>10.2.3 Properties (precipitation reaction and action with carbon monoxide) and uses of sodium hydroxide</p> <p>10.2.4 Properties (action with CO₂, SO₂, water, precipitation reactions) and uses of sodium carbonate</p> <p>10.3 Alkaline Earth Metals</p> <p>10.3.1 General characteristics of alkaline</p>	5	-	

<p>earth metals</p> <p>10.3.2 Molecular formula and uses of (quick lime, bleaching powder, magnesia, plaster of paris and epsom salt)</p> <p>10.3.3 Solubility of hydroxides, carbonates and sulphates of alkaline earth metals (general trend with explanation)</p> <p>10.3.4 Stability of carbonate and nitrate of alkaline earth metals (general trend with explanation)</p>			
<p>11. Bio-inorganic Chemistry</p> <p>11. Introduction to Bio-inorganic Chemistry</p> <p>11.1 Introduction</p> <p>11.2 Micro and macro nutrients</p> <p>11.3 Importance of metal ions in biological systems (ions of Na, K, Mg, Ca, Fe, Cu, Zn, Ni, Co, Cr)</p> <p>11.4 Ion pumps (sodium-potassium and sodium-glucose pump)</p> <p>11.5 Metal toxicity (toxicity due to iron, arsenic, mercury, lead and cadmium)</p>	3	-	
Content Area: Organic Chemistry			
<p>12 Basic Concept of Organic Chemistry</p> <p>12.1 Introduction to organic chemistry and organic compounds</p> <p>12.2 Reasons for the separate study of organic compounds from inorganic compounds</p> <p>12.3 Tetra-covalency and catenation properties of carbon</p> <p>12.4 Classification of organic compounds</p> <p>12.5 Alkyl groups, functional groups and homologous series</p> <p>12.6 Idea of structural formula,</p>	6	<p>8. Haloalkanes</p> <p>8.1 Introduction</p> <p>8.2 Nomenclature, isomerism and classification of monohaloalkanes</p> <p>8.3 Preparation of monohaloalkanes from alkanes, alkenes and alcohols</p> <p>8.4 Physical properties of monohaloalkanes</p> <p>8.5 Chemical properties, substitution reactions SN1 and SN2 reactions (basic concept only)</p> <p>8.6 Formation of alcohol, nitrile, amine, ether, thioether,</p>	8

<p>contracted formula and bond line structural formula</p> <p>12.7 Preliminary idea of cracking and reforming, quality of gasoline, octane number, cetane number and gasoline additive</p>		<p>carbylamines, nitrite and nitro alkane using haloalkanes</p> <p>8.7 Elimination reaction (dehydrohalogenation- Saytzeff's rule), Reduction reactions, Wurtz reaction</p> <p>8.8 Preparation of trichloromethane from ethanol and propanone</p> <p>8.9 Chemical properties of trichloromethane: oxidation, reduction, action on silver powder, conc. nitric acid, propanone, and aqueous alkali</p>	
<p>13 Fundamental Principles of Organic Chemistry</p> <p>13.1 IUPAC Nomenclature of Organic Compounds (upto chain having 6-carbon atoms)</p> <p>13.2 Qualitative analysis of organic compounds (detection of N, S and halogens by Lassaigne's test)</p> <p>13.3 Isomerism in Organic Compounds</p> <p>13.4 Definition and classification of isomerism</p> <p>13.5 Structural isomerism and its types: chain isomerism, position isomerism, functional isomerism, metamerism and tautomerism</p> <p>13.6 Concept of geometrical isomerism (cis & trans) & optical isomerism (d & l form)</p> <p>13.7 Preliminary Idea of Reaction Mechanism</p> <p>13.7.1 Homolytic and heterolytic fission</p> <p>13.7.2 Electrophiles, nucleophiles and free- radicals</p> <p>13.7.3 Inductive effect: +I and –I effect</p> <p>13.7.4 Resonance effect: +R and –R effect</p>	10	<p>9. Haloarenes</p> <p>9.1 Introduction</p> <p>9.2 Nomenclature and isomerism of haloarenes</p> <p>9.3 Preparation of chlorobenzene from benzene and benzene diazonium chloride</p> <p>9.4 Physical properties</p> <p>9.5 Chemical properties</p> <p>9.5.1 Low reactivity of haloarenes as compared to haloalkanes in term of nucleophilic substitution reaction</p> <p>9.5.2 Reduction of chlorobenzene</p> <p>9.5.3 Electrophilic substitution reactions</p> <p>9.5.4 Action with Na (Fittig and Wurtz- Fittig reaction)</p> <p>9.5.5 Action with chloral</p> <p>9.6 Uses of haloarenes</p>	3
<p>14. Hydrocarbons</p> <p>14.1 Saturated Hydrocarbons</p>	8	<p>10. Alcohols</p> <p>10.1 Introduction</p>	7

<p>(Alkanes)</p> <p>14.1.1 Alkanes: Preparation from haloalkanes (Reduction and Wurtz reaction), Decarboxylation, Catalytic hydrogenation of alkene and alkyne</p> <p>14.1.2 Chemical properties: Substitution reactions (halogenation, nitration & sulphonation only), oxidation of ethane</p> <p>14.2 Unsaturated hydrocarbons (Alkenes & Alkynes)</p> <p>14.2.1 Alkenes: Preparation by Dehydration of alcohol, Dehydrohalogenation, Catalytic hydrogenation of alkyne</p> <p>14.2.1.1 Chemical properties: Addition reaction with HX (Markovnikov's addition and peroxide effect), H_2O, O_3, H_2SO_4 only</p> <p>14.3 Alkynes: Preparation from carbon and hydrogen, 1,2 dibromoethane, chloroform/iodoform only</p> <p>14.3.1 Chemical properties: Addition reaction with (H_2, HX, H_2O), Acidic nature (action with Sodium, ammoniacal $AgNO_3$ and ammoniacal Cu_2Cl_2)</p> <p>14.4 Test of unsaturation (ethene & ethyne): bromine water test and Baeyer's test</p> <p>14.5 Comparative studies of physical properties of alkane, alkene and alkyne</p> <p>14.6 Kolbe's electrolysis methods for the preparation of alkane, alkene and alkynes</p>		<p>10.2 Nomenclature, isomerism and classification of monohydric alcohol</p> <p>10.3 Distinction of primary, secondary and tertiary alcohols by Victor Meyer's Method</p> <p>10.4 Preparation of monohydric alcohols from Haloalkane, primary amines, and esters</p> <p>10.5 Industrial preparation alcohol from: oxo process, hydroboration-oxidation of ethene & fermentation of sugar</p> <p>10.6 Definition of common terms: Absolute alcohol, power alcohol, denatured alcohol (methylated spirit), rectified spirit; alcoholic beverage</p> <p>10.7 Physical properties monohydric alcohols</p> <p>10.8 Chemical properties of monohydric alcohols</p> <p>10.8.1 Reaction with HX, PX_3, PCl_5, $SOCl_2$</p> <p>10.8.2 Action with reactive metals like Na, K, Li</p> <p>10.8.3 Dehydration of alcohols</p> <p>10.8.4 Oxidation of primary, secondary and tertiary alcohol with mild oxidizing agents like acidified $KMnO_4$ or $K_2Cr_2O_7$</p> <p>10.8.5 Catalytic dehydrogenation of 1^0 and 2^0 alcohol and dehydration of 3^0 alcohol</p> <p>10.8.6 Esterification reaction</p> <p>10.8.7 Test of ethanol</p>	
<p>15. Aromatic Hydrocarbons</p> <p>15.1 Introduction and characteristics of aromatic compounds</p> <p>15.2 Huckel's rule of aromaticity</p>	<p>6</p>	<p>11. Phenols</p> <p>11.1 Introduction and nomenclature</p> <p>11.2 Preparation of phenol from i. chlorobenzene ii. Diazonium salt and iii. benzene sulphonic acid</p>	<p>4</p>

15.3 Kekule structure of benzene 15.4 Resonance and isomerism 15.5 Preparation of benzene from decarboxylation of sodium benzoate, phenol, and ethyne only 15.6 Physical properties of benzene 15.7 Chemical properties of benzene: Addition reaction: hydrogen, halogen, Electrophilic substitution reactions: orientation of benzene derivatives (o, m & p), nitration, sulphonation, halogenations, Friedal-Craft's reaction (alkylation and acylation), combustion of benzene (free combustion only) and uses		11.3 Physical properties of phenol 11.4 Chemical properties 11.4.1 Acidic nature of phenol (comparison with alcohol and water) 11.4.2 Action with NH_3 , Zn, Na, benzene diazonium chloride and phthalic anhydride 11.4.3 Acylation reaction, Kolbe's reaction, Reimer-Tiemann's reaction 11.4.4 Electrophilic substitution: nitration, sulphonation, bromination and Friedal-Craft's alkylation 11.5 Test of phenol: (FeCl_3 test, aq. Bromine test & Libermann test) 11.6 Uses of phenol	
-		12. Ethers 12.1 Introduction 12.2 Nomenclature, classification and isomerism of ethers 12.3 Preparation of aliphatic and aromatic ethers from Williamson's synthesis 12.4 Physical properties of ether 12.5 Chemical properties of ethoxyethane: action with HI, Conc. HCl, Conc. H_2SO_4 , air and Cl_2 12.6 Uses of ethers	2
-		13. Aldehydes and Ketones 13.1 Aliphatic aldehydes and ketones 13.1.1 Introduction, nomenclature and isomerism 13.1.2 Preparation of aldehydes and ketones from: Dehydrogenation and oxidation of alcohol, Ozonolysis of alkenes, Acid chloride, Gem dihaloalkane,	10

		<p>Catalytic hydration of alkynes</p> <p>13.1.3 Physical properties of aldehydes and ketones</p> <p>13.1.4 Chemical properties</p> <p>13.1.4.1 Structure and nature of carbonyl group</p> <p>13.1.4.2 Distinction between aldehyde and ketones by using 2,4- DNP reagent, Tollen's reagent, Fehling's solution</p> <p>13.1.4.3 Addition reaction: addition of H₂, HCN and NaHSO₃</p> <p>13.1.4.4 Action of aldehyde and ketone with ammonia derivatives; NH₂OH, NH₂-NH₂, phenyl hydrazine, semicarbazide,</p> <p>13.1.4.5 Aldol condensation</p> <p>13.1.4.6 Cannizzaro's reaction</p> <p>13.1.4.7 Clemmensen's reduction</p> <p>13.1.4.8 Wolf-Kishner reduction</p> <p>13.1.4.9 Action with PCl₅ and action with LiAlH₄</p> <p>13.1.4.10 Action of methanal with ammonia and phenol</p> <p>13.1.5 Formalin and its uses</p> <p>13.2 Aromatic aldehydes and Ketones</p> <p>13.2.1 Preparation of benzaldehyde from toluene and acetophenone from benzene</p> <p>13.2.2 Properties of benzaldehyde</p> <p>13.2.2.1 Perkin condensation</p> <p>13.2.2.2 Benzoin condensation</p> <p>13.2.2.3 Cannizzaro's reaction</p> <p>13.2.2.4 Electrophilic substitution reaction</p>	
-		<p>14. Carboxylic Acid and its Derivatives</p> <p>14.1 Aliphatic and aromatic carboxylic acids</p>	9

	<p>14.1.1 Introduction, nomenclature and isomerism</p> <p>14.1.2 Preparation of monocarboxylic acids from: aldehydes, nitriles, dicarboxylic acid, sodium alkoxide and trihaloalkanes</p> <p>14.1.3 Preparation of benzoic acid from alkyl benzene</p> <p>14.1.4 Physical properties of monocarboxylic acids</p> <p>14.1.5 Chemical properties: Action with alkalis, metal oxides, metal carbonates, metal bicarbonates, PCl_3, LiAlH_4 and dehydration of carboxylic acid</p> <p>14.1.6 Hell-Volhard-Zelinsky reaction</p> <p>14.1.7 Electrophilic substitution reaction of benzoic acid - bromination, nitration and sulphonation)</p> <p>14.1.8 Effect of constituents on the acidic strength of carboxylic acid</p> <p>14.1.9 Abnormal behaviour of methanoic acid</p> <p>14.2 Derivatives of Carboxylic acids (acid halides, amides, esters and anhydrides)</p> <p>14.2.1 Preparation of acid derivatives from carboxylic acid</p> <p>14.2.2 Comparative physical properties of acid derivatives</p> <p>14.2.3 Comparative chemical properties of acid derivatives (hydrolysis, ammonolysis, amines (RNH_2), alcoholysis, and reduction only)</p> <p>14.2.4 Claisen condensation</p> <p>14.2.5 Hofmann bromamide reaction</p> <p>14.2.6 Amphoteric nature of amide</p> <p>14.2.7 Relative reactivity of acid derivatives</p>	
--	--	--

-	<p>15. Nitro Compounds</p> <p>15.1 Nitroalkanes</p> <p>15.1.1 Introduction, nomenclature and isomerism</p> <p>15.1.2 Preparation from haloalkane and alkane</p> <p>15.1.3 Physical properties</p> <p>15.1.4 Chemical properties: Reduction</p> <p>15.2 Nitrobenzene</p> <p>15.2.1 Preparation from benzene</p> <p>15.2.2 Physical properties</p> <p>15.2.3 Chemical properties</p> <p>15.2.4 Reduction in different media</p> <p>15.2.5 Electrophilic substitution reactions (nitration, sulphonation & bromination)</p> <p>15.2.6 Uses of nitro-compounds</p>	3
-	<p>16. Amines</p> <p>16.1 Aliphatic amines</p> <p>16.1.1 Introduction, nomenclature, classification and isomerism</p> <p>16.1.2 Separation of primary, secondary and tertiary amines by Hoffmann's method</p> <p>16.1.3 Preparation of primary amines from haloalkane, nitriles, nitroalkanes and amides</p> <p>16.1.4 Physical properties</p> <p>16.1.5 Chemical properties: basicity of amines, comparative study of basic nature of 10, 20 and 30 amines</p> <p>16.1.6 Reaction of primary amines with chloroform, conc. HCl, R-X, RCOX and nitrous acid (NaNO_2 / HCl)</p> <p>16.1.7 Test of 10, 20 and 30 amines (nitrous acid test)</p> <p>16.2 Aromatic amine (Aniline)</p>	7

		16.2.1 Preparation of aniline from nitrobenzene, phenol 16.2.2 Physical properties 16.2.3 Chemical properties: basicity of aniline, comparison of basic nature of aniline with aliphatic amines and ammonia, alkylation, acylation, diazotization, carbylamine and coupling reaction, electrophilic substitution: Nitration sulphonation and bromination 16.2.4 Uses of aniline	
-		17. Organometallic Compounds 17.1 Introduction, general formula and examples of organolithium, organocopper and organocadmium compounds 17.2 Nature of Metal-Carbon bond 17.3 Grignard reagent 17.3.1 Preparation (using haloalkane and haloarene) 17.3.2 Reaction of Grignard reagent with water, aldehydes and ketones (preparation of primary, secondary and tertiary alcohols), carbon dioxide, HCN, RCN, ester and acid chloride	2
Content Area: Applied Chemistry			
Unit: 16 Fundamentals of Applied Chemistry 16.1 Fundamentals of Applied Chemistry 16.1.2 Chemical industry and its importance 16.1.3 Stages in producing a new product 16.1.4 Economics of production 16.1.5 Cash flow in the production cycle 16.1.6 Running a chemical plant	4	18. Chemistry in the service of mankind 18.1 Polymers 18.1.1 Addition and condensation polymers 18.1.2 Elastomers and fibres 18.1.3 Natural and synthetic polymers 18.1.4 Some synthetic polymers (polythene, PVC, Teflon, polystyrene, nylon and bakelite) 18.2 Dyes	4

16.1.7 Designing a chemical plant 16.1.7 Continuous and batch processing 16.1.8 Environmental impact of the chemical industry		18.2.1 Introduction 18.2.2 Types of dyes on the basis of structure and method of application 18.3 Drugs 18.3.1 Characteristics of drugs 18.3.2 Natural and synthetic drugs 18.3.3 Classification of some common drugs 18.3.4 Habit forming drugs and drug addiction 18.4 Pesticides 18.4.1 Introduction to insecticides, herbicides and fungicides	
Unit: 17 Modern Chemical Manufactures 17.1 Modern Chemical Manufactures (principle and flow sheet diagram only) 17.1.1 Manufacture of ammonia by Haber's process, 17.1.2 Manufacture of nitric acid by Ostwald's process, 17.1.3 Manufacture of sulphuric acid by contact process, 17.1.4 Manufacture of sodium hydroxide by Diaphragm Cell 17.1.5 Manufacture of sodium carbonate by ammonia soda or Solvay process 17.2 Fertilizers (Chemical fertilizers, types of chemical fertilizers, production of urea with flow-sheet diagram)	11	19. Cement 19.1 Introduction 19.2 Raw materials for cement production 19.3 Main steps in cement production (crushing and grinding, strong heating and final grinding) 19.4 Types of cement- OPC and PPC 19.5 Portland cement process with flow-sheet diagram 19.6 Cement Industry in Nepal	4
-		20. Paper and Pulp 20.1 Introduction 20.2 Raw materials 20.3 Sources of raw materials 20.4 Stages in production of paper	3

		20.5 Flow-sheet diagram for paper production 20.6 Quality of paper	
-		21 Nuclear Chemistry and Applications of Radioactivity 21.1 Natural and artificial radioactivity 21.2 Units of radioactivity 21.3 Nuclear reactions 21.4 Nuclear fission and fusion reactions 21.5 Nuclear power and nuclear weapons 21.6 Industrial uses of radioactivity 21.7 Medical uses of radioactivity 21.8 Radiocarbon dating 21.9 Harmful effects of nuclear radiations	2
	128		128

5. Practical Portion

(32 Teaching hours)

The practical work that students do during their course is aimed at providing them learning opportunities to accomplish competency of the curriculum as well as reinforcing their learning of the theoretical subject content. This part of the curriculum focuses more on skill development than knowledge building. Students must spend lots of time for working with chemical materials. Observations and investigations can enhance student learning. Project work may consist of activities designed to demonstrate the concepts and ideas through collecting, processing, analyzing and communicating data.

Students should learn to,

- collect and identify
- preserve
- dissect
- draw figure, chart, preparing models, slides etc
- handle the equipment, instruments and laboratory handling with experimentation
- draw conclusion

Students should perform at least 10 experiments, either listed below or designed by teacher, so that no more than three experiments come from the same categories mentioned below.

a) List of Experiments for grade 11

A. Experiments based on laboratory techniques:

1. To separate the insoluble component in pure and dry state from the given mixture of soluble and insoluble solids (NaCl, sand and camphor).
 2. To separate a mixture of two soluble solids by fractional crystallization ($\text{KNO}_3 + \text{NaCl}$).
 3. To prepare a saturated solution of impure salt and obtain the pure crystal of the same salt by crystallization.
 4. To separate the component of a mixture of two insoluble solids (one being soluble in dil. acids).
 5. To determine the number of water of crystallization of hydrated crystals.
 6. To determine the volume occupied by 1 mole of hydrogen gas at NTP. (Wt of Mg =g).
 7. To obtain pure water from given sample of impure water (Distillation).
- B. Experiments to study the different types of reactions (Neutralization, Precipitation, Redox reaction and Electrolysis):
8. To carry out the following chemical reactions, represent them in molecular as well as ionic forms and write the colour of the products formed:
 - a. Ferrous sulphate solution + ammonia solution
 - b. Ferric chloride solution + ammonia solution
 - c. Copper sulphate solution + sodium hydroxide solution (heat the mixture)
 - d. Copper sulphate solution + ammonia solution (add ammonia drop by drop at first and then excess)
 - e. Ferric chloride solution + potassium ferrocyanide solution
 - f. Ferrous sulphate solution + potassium ferricyanide solution
 - g. Copper sulphate solution + potassium iodide solution
 - h. Potassium chromate + silver nitrate solution
 - i. Barium chloride solution + silver nitrate solution
 - j. Dilute sulphuric acid + barium chloride solution
 9. To perform precipitation reaction of BaCl_2 and H_2SO_4 and obtain solid BaSO_4 .
 10. To neutralize sodium hydroxide with hydrochloric acid solution and recover the crystal of sodium chloride.
 11. To test the ferrous ions in the given aqueous solution and oxidise it to ferric ion, (Ferrous and Ferric ion) (Redox Reaction)
 12. To study the process of electrolysis and electroplating.
- C. Experiments on quantitative analysis:
13. To determine the weight of given piece of Mg by hydrogen displacement method.
 14. To determine the solubility of the given soluble solid at laboratory temperature.
 15. To determine the relative surface tension of unknown liquid by drop count method.

16. To study the rate of flow of liquid through Ostwald's viscometer and determine the relative viscosity of unknown liquid.
 17. To determine the molecular weight of given metal carbonate (M_2CO_3).
- D. Experiments on preparation of gas and study of properties:
18. To prepare and collect hydrogen gas and study the following properties:
 - a. Solubility with water, colour, odour;
 - b. Litmus test;
 - c. Burning match stick test; and
 - d. Reducing properties of nascent hydrogen.
 19. To prepare and collect ammonia gas and investigate the following properties:
 - a. Solubility with water, colour and odour;
 - b. Litmus test;
 - c. Action with copper sulphate solution phenolphthalein solution
 - d. Action with mercurous nitrate paper.
 20. To prepare carbon dioxide gas and investigate the following properties:
 - a. Solubility, colour and odour;
 - b. Litmus paper test;
 - c. Lime water test; and
 - d. Action with burning magnesium ribbon.
 21. To study the properties of hydrogen sulphide (physical, analytical and reducing).
 22. To study the following properties of sulphuric acid:
 - a. Solubility with water;
 - b. Litmus paper test;
 - c. Precipitating reaction; and
 - d. Dehydrating reaction.
- E. Experiments on qualitative analysis:
23. To detect the basic radical of the given salt by dry way and the acid radical by dry and wet ways in its aqueous solution.
 Basic radicals: Zn^{++} , Al^{+++} , Mg^{++} , Ca^{++} ,
 Acid radicals: CO_3^{--} , SO_4^{--} , NO_3^- , Br^- , I^- , Cl^-
 24. To detect the presence of Cl^- , SO_4^{--} and CO_3^{--} in the given sample of tap water and distilled water.

b) List of Sample project works for grade 11

1. Observe in your surroundings (kitchen, school, shop, etc.) and make a possible list of organic and inorganic compounds. How are they different? Why is it necessary to study them separately, put your argument?

2. Study of the methods of purification of water.
3. Testing the hardness of drinking water from different sources and the study of cause of hardness.
4. Study of the acidity of different samples of the tea leaves.
5. Preparation of molecular models using stick and clay.
6. Study of adulteration of food materials.
7. Study of application and adverse effects of pesticides on human health.
8. Study of use and adverse effects of plastics on environment.
9. Analysis of soil samples. (elaboration need pH, humus content)
10. Investigation on corrosion and rusting on iron.
11. Comparison of ground and surface water quality of a given place-colour, odour, pH, conductivity, turbidity etc.
12. Design and development of water filter (Charcoal filter with sand can be designed and water quality can be monitored).

Note: Students are free to choose any topic listed in this curriculum or a topic suggested by teacher provided that it is within the theoretical contents of the syllabus. However, repetition of topic should be discouraged.

c) List of experiments for grade 12

- A. Experiments based on recovery and preparation of salt
 1. To recover blue vitriol crystals from the given mixture of copper sulphate and sodium chloride.
 2. To recover CaCO_3 from the mixture of CaCO_3 and MgCO_3 (dolomite).
 3. To obtain hydrated calcium sulphate from the given marble chips.
- B. Experiments based on volumetric analysis (Titration)
 4. To prepare primary standard solution of Na_2CO_3 and standardize the given acid solution (HCl) by the standard solution.
 5. To determine the strength of approximate $\frac{N}{10}$ NaOH solution with the help of standard decinormal solution of HCl supplied.
 6. To determine the strength of bench sulphuric acid (H_2SO_4) with the help of standard NaOH or Na_2CO_3 solution and express the concentration in (i) normality (ii) molarity (iii) gm/litre (iv) percentage (Double titration).
 7. To standardize the given approximate $\frac{N}{10}$ KMnO_4 solution with the help of primary standard oxalic solution (Redox titration).
- C. Experiments based on organic chemistry:
 8. To detect foreign elements present in a given organic compounds (N, S and X).
 9. To identify the functional group present in the organic compounds ($-\text{OH}$, $-\text{COOH}$, $-\text{CHO}$, $-\text{CO}-$, $-\text{NH}_2$), and $-\text{COO}-$)

10. To test the presence of:
 - a) Saturated or unsaturated fats
 - b) Carbohydrates
 - c) Proteins
 - d) Phenol
- D. Experiments based on thermochemistry:
 11. To determine the enthalpy of neutralization of a strong acid and strong base.
 12. To determine the molar enthalpy change of ammonium chloride solution
- E. Experiments based on chemical kinetics:
 13. To study the kinetics of the reaction between sodium thiosulphate and hydrochloric acid.
 14. To study the kinetics of the reaction between propanone and iodine
- F. Experiments based on salt analysis:
 15. To perform complete salt analysis to detect the acid and basic radicals present in the given inorganic salt (at least three salt samples).
- G. Experiments based on applied and analytical Chemistry:
 16. To separate the components of ink by paper chromatography and determine the R_f values.
 17. To determine the contents of acetic acid in the given volume of vinegar by titrimetric analysis.
 18. To prepare some common compounds:
 - a. Potash alum
 - b. Iodoform
 - c. Fehling's solution
 - d. Tollen's reagent
 19. To isolate hippuric acid from given sample of cow urine.
 20. To demonstrate the pH value of unknown sample solutions.

d) List of sample project works for grade 12

1. Observe brick industry/chemical industry/old smoky cooking kitchen/use of chemical fertilizers/use of insecticides/ vehicular smokes, etc. and draw the conclusion of environmental impact of the chemical pollution.
2. Visit nearby paper industry if possible or consult e-media and observe the raw materials required, steps of manufacturing and quality endorsement of paper. Also, prepare a complete report.
3. Visit nearby cement industry if possible or consult e-media and observe the raw materials required, steps of manufacturing and quality endorsement of cement. Also, prepare a complete report.
4. Collect different brands of OPC and PPC cement and observe their setting duration.
5. Collect different types of plastics (or synthetic polymers) and study the effect of heat on them.
6. Extraction of essential oils from selected plants using Clevenger's apparatus.
7. Preparation of soap using coconut oil or any vegetable oil.
8. Study of quantity of casein present in different samples of milk.

9. Study of formation of rust in the iron nail in various conditions.
10. Study of the different types of food preservatives used in different food available in the market.
11. Study of common food adulterants in fat, oil, butter, sugar, turmeric powder, chilli powder and pepper.
12. Investigation on the foaming capacity of different washing soaps and the effect of addition of sodium carbonate on them.
13. Study the acidic nature of alcohol and phenol.
14. Study the distinction between aliphatic aldehyde, aromatic aldehyde and aliphatic ketone.
15. Detect the presence of acetic acid in vinegar.
16. Study the nitrous acid test of primary, secondary and tertiary amines.
17. Study the different types of dyes.
18. Study the positive and negative effect of drugs.
19. Study the setting of cement.
20. Study the presence of pesticides residues in fruits and vegetables.
21. Test of protein in various foods.

Note: Students are free to choose any topic listed in this curriculum or a topic suggested by teacher provided that it is within the theoretical contents of the syllabus. However, repetition of topic should be discouraged.

6. Learning Facilitation Process

Students should be facilitated to learn rather than just accumulation of information. Teacher plays vital role for delivering subject matters although others' role is also important. Student centered teaching-learning process is highly emphasized. Students are supposed to adopt multiple pathway of learning, such as online search, field visit, library work, laboratory work, individual and group work, research work etc. with the support of teacher. Self-study by students is highly encouraged and learning should not be confined to the scope of curriculum. Teacher should keep in mind intra and inter-disciplinary approach to teaching and learning, as opposed to compartmentalization of knowledge. Supportive role of parents/guardians in creating conducive environment for promoting the spirit of inquiry and creativity in students' learning is anticipated.

During the delivery process of science teaching in grade 11 and 12, basically following three approaches will be adopted;

a) Conceptual/Theoretical Approach

Possible theoretical methods of delivery may include the following;

- a. lecture
- b. interaction
- c. question answer
- d. demonstrations
- e. ICT based instructions
- f. cooperative learning
- g. group discussions (satellite learning group, peer group, small and large group)
- h. debate
- i. seminar presentation
- j. Journal publishing
- k. daily assignment

b) Practical/Application/Experimental approach

Practical work is the integral part of the learning science. The process of lab based practical work comprises as;

- a. familiarity with objective of practical work
- b. familiarity with materials, chemicals, apparatus
- c. familiarity with lab process (safety, working modality etc.)
- d. conduction of practical work (systematically following the given instruction)
- e. analysis, interpretation and drawing conclusion

c) Project work Approach

Project work is an integral part of the science learning. Students should be involved in project work to foster self-learning of students in the both theoretical and practical contents. Students will complete project work to have practical idea through learning by doing approach and able to connect the theory into the real world context. It is regarded as method/ process of learning rather than content itself. So use of project work method to facilitate any appropriate contents of this curriculum is highly encouraged.

In this approach student will conduct at least one **research work, or an innovative work** under the guidance of teacher, using the knowledge and skills learnt. It could include any of the followings;

- (a) Mini research
- (b) Survey
- (c) Model construction
- (d) Paper based work
- (e) Study of ethno-science

General process of research work embraces the following steps;

- a. Understanding the objective of the research
- b. Planning and designing
- c. Collecting information
- d. Analysis and interpretation
- e. Reporting /communicating (presentation, via visual aids, written report, graphical etc.)

General process of innovative work embraces the following steps;

- a. Identification of innovative task (either assigned by teacher or proposed by student)
- b. Planning
- c. Performing the task
- d. Presentation of the work
- e. Record keeping of the work

Students are free to choose any topic listed in this curriculum or a topic suggested by teacher provided that it is within the theoretical contents of the Curriculum. However, repetition of topic should be discouraged.

Learning process matrix

Knowledge and understanding	Scientific skills and process	Values, attitudes and application to daily life
<ul style="list-style-type: none"> Scientific phenomenon, facts, definition, principles, theory, concepts and new discoveries Scientific vocabulary, glossary and terminology Scientific tools, devises, instruments apparatus Techniques of uses of scientific instruments with safety Scientific and technological applications 	<ul style="list-style-type: none"> Basic and integrated scientific process skills <p><u>Process</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Investigation Creative thinking problem solving 	<ul style="list-style-type: none"> Responsible Spending time for investigation

Basic Science Process Skills includes,

1. Observing: using senses to gather information about an object or event. It is description of what was actually perceived.
2. Measuring: comparing unknown physical quantity with known quantity (standard unit) of same type.
3. Inferring: formulating assumptions or possible explanations based upon observations.
4. Classifying: grouping or ordering objects or events into categories based upon characteristics or defined criteria.

5. Predicting: guessing the most likely outcome of a future event based upon a pattern of evidence.
6. Communicating: using words, symbols, or graphics to describe an object, action or event.

Integrated Science Process Skills includes,

1. Formulating hypotheses: determination of the proposed solutions or expected outcomes for experiments. These proposed solutions to a problem must be testable.
2. Identifying of variables: Identification of the changeable factors (independent and dependent variables) that can affect an experiment.
3. Defining variables operationally: explaining how to measure a variable in an experiment.
4. Describing relationships between variables: explaining relationships between variables in an experiment such as between the independent and dependent variables.
5. Designing investigations: designing an experiment by identifying materials and describing appropriate steps in a procedure to test a hypothesis.
6. Experimenting: carrying out an experiment by carefully following directions of the procedure so the results can be verified by repeating the procedure several times.
7. Acquiring data: collecting qualitative and quantitative data as observations and measurements.
8. Organizing data in tables and graphs: presenting collected data in tables and graphs.
9. Analyzing investigations and their data: interpreting data, identifying errors, evaluating the hypothesis, formulating conclusions, and recommending further testing where necessary.
10. Understanding cause and effect relationships: understanding what caused what to happen and why.
11. Formulating models: recognizing patterns in data and making comparisons to familiar objects or ideas.

7. Student Assessment

Evaluation is an integral part of learning process. Both formative and summative modes of evaluation are emphasized. Formative evaluation will be conducted so as to provide regular feedback for students, teachers and parents/guardians about how student learning is. Class tests, unit tests, oral question-answer, home assignment etc, are some ways of formative evaluation.

There will be separate evaluation of theoretical and practical learning. Summative evaluation embraces theoretical examination, practical examination and evaluation of research work or innovative work.

(a) Internal Evaluation

Out of 100 full marks Internal evaluation covers 25 marks. Internal evaluation consists of Practical work (16 marks), (b) Marks from trimester examinations (6 marks), and (c) Classroom participation (3 marks)

• **Practical Activities**

Practical works and project works should be based on list of activities mentioned in this curriculum or designed by teacher. Mark distribution for practical work and project work will be as follows:

S. N.	Criteria	Elaboration of criteria	Marks
1.	Laboratory experiment	Correctness of apparatus setup/preparation	2
		Observation/Experimentation	2
		Tabulation	1
		Data processing and Analysis	1
		Conclusion (Value of constants or prediction with justification)	1
		Handling of errors/precaution	1
2.	Viva-voce	Understanding of objective of the experiment	1
		Skills of the handling of apparatus in use	1
		Overall impression	1
3.	Practical work records and attendance	Records (number and quality)	2
4	Project work	Reports (background, objective, methodology, finding, conclusion	2
		Presentation	1
Total			16

Note:

- (i) Practical examination will be conducted in the presence of internal and external supervisors. Evaluation of laboratory experiment will focus both the product of work and skills competencies of student in using apparatus.
- (ii) Project work assessment is the internal assessment of reports and presentation of their project works either individually or group basis. In case of group presentation, every member of the group should submit a short reflection on the presented report in their own language. Records of project works must be attested by external supervisor.

- **Marks from trimester examinations**

Total of 6 marks, 3 marks from each trimester.

- **Classroom participation (3 marks)**

Classroom participation includes attendance (1) and participation in learning (2).

(b) External Evaluation

Out of 100 marks theoretical evaluation covers 75 marks. The tool for external evaluation of theoretical learning will be a written examination. Questions for the external examination will be based on the specification grid developed by Curriculum Development Centre. Examination question paper will be developed using various levels of revised Bloom's taxonomy including remembering level, understanding level, application level and higher ability (such as analyzing, evaluating, creating).

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम

२०७६

अर्थशास्त्र

कक्षा : ११ र १२

विषय सङ्केत : Eco. 303 (कक्षा ११), Eco. 304 (कक्षा १२)

पाठ्यघण्टा : ५

वार्षिक कार्यघण्टा : १६०

१. परिचय

अर्थशास्त्रमा आवश्यकताको परिपूर्तिका लागि उपलब्ध भएका स्रोत साधनहरूको उपयोगको अध्ययन गरिन्छ । यसको अध्ययनबाट विद्यार्थीमा आफ्ना दैनन्दिन आवश्यकता पूरा गर्न आवश्यक स्रोत साधनको पहिचान र प्रयोग गर्ने, आफ्नो वरिपरि र बृहत्तर समाजका स्रोत साधन र सेवाहरूको उत्पादन, वितरण र उपभोगसँग सम्बन्धित घटनाक्रम र व्यवहारको पहिचान र विश्लेषण गर्ने र परिस्थितिअनुसार उपयुक्त निर्णय लिने जस्ता क्षमताको विकास गर्न सहयोग पुग्दछ । दैनिक व्यावहारिक जीवनसँग सम्बन्धित विषय भएकाले विद्यालय शिक्षाको माध्यमिक तहको कक्षा ११ र १२ मा अर्थशास्त्र विषय समावेश गरिएको छ । यस पाठ्यक्रममा अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनहरूको वितरणका साथै व्यष्टि अर्थशास्त्र, समष्टि अर्थशास्त्र, विकास अर्थशास्त्र, नेपालको अर्थतन्त्र र अर्थशास्त्रमा परिमाणात्मक पद्धति जस्ता विषयवस्तुहरू समावेश गरिएका छन् । व्यक्ति समाज र राष्ट्रको समृद्धिमा अर्थतन्त्रको प्रभाव र व्यावहारिक समस्या समाधानमा यसको भूमिका र प्रयोगमा विद्यार्थीहरूलाई सक्षम बनाउने अभिप्रायले यो पाठ्यक्रम निर्माण गरिएको छ । यसका साथै यस पाठ्यक्रमले सम्बन्धित विषयमा उच्च शिक्षाको आधारसमेत तयार गर्ने छ ।

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गदर्शनबमोजिम अर्थशास्त्रलाई दैनिक जीवनसँग जोड्ने, नेपालको अर्थशास्त्रमा विद्यार्थीहरूको रुचि जागृत गराई व्यष्टि र समष्टि अर्थशास्त्रको ज्ञान र प्रयोगमा जोड दिने र यस विषयको उच्चस्तरीय जनशक्तिको विकासका लागि आधार तयार गर्ने कुरामा पाठ्यक्रम केन्द्रित छ । वर्तमान सन्दर्भमा अर्थशास्त्रलाई व्यावहारिक बनाउँदै विद्यार्थीको रुचि र चाहनालाई पूर्ति गरी शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य प्राप्त गर्न र यसको सान्दर्भिकतामा वृद्धि गर्न विषय विशेषज्ञ, पाठ्यक्रम विज्ञ, विषयगत शिक्षक, विद्यार्थी र सरोकारवालाहरूको समेत राय परामर्श र सुझावमा आधारित भई यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो ।

परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेटी यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो । यस क्रममा पाठ्यक्रम लेखन तथा विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटी परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि, सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि एवम् अधिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटी सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया एवम् निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

कक्षा ११ र १२ को अन्त्यमा विद्यार्थीहरूमा निम्नानुसारका सक्षमताहरू हासिल हुने छन्:

१. अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनहरूको वितरण तथा आर्थिक प्रणालीको बोध र प्रस्तुति
२. माग, पूर्ति र बजार सन्तुलनको अवधारणा विकास तथा बजारमा मूल्य निर्धारण प्रक्रियाको प्रस्तुति

३. लागत तथा आय तयार र प्रयोग तथा उपभोक्ताको व्यवहारको जानकारी र प्रयोग
४. उत्पादनको सिद्धान्तको बोध, खोजी र व्यावहारिक प्रयोग
५. समष्टिगत आर्थिक चरहरूको बोध र प्रयोग
६. राष्ट्रिय आय गणनाको अवधारणाको प्रस्तुति
७. मुद्रास्फीति र मुद्राविस्फीतिको बोध र प्रभाव बोध
८. बैङ्किङ प्रणाली र मौद्रिक नीति, सरकारी वित्तको जानकारी, सम्बन्ध र लेखाजोखा
९. अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार र नेपालको वैदेशिक रोजगारको सम्बन्ध, विश्लेषण र समस्या समाधान
१०. आर्थिक विकास र वृद्धिको अवधारणाको सम्बन्ध र व्यावहारिक प्रयोग
११. नेपालको अर्थतन्त्रको वर्तमान अवस्थाको बोध, प्रस्तुति र लेखाजोखा
१३. नेपालका प्राकृतिक स्रोतहरूको वर्तमान अवस्था र सम्भाव्यताको पहिचान र समीक्षा
१४. कृषि, पर्यटन, यातायात र सञ्चारको आवश्यकताको पहिचान तथा अवस्थाको विश्लेषण
१५. गरिबी, असमानता र बेरोजगारी, मानव संसाधन विकासको अवस्थाको बोध तथा प्रस्तुति
१६. अर्थशास्त्रमा गणितीय तथा तथ्याङ्कीय आधारभूत अवधारणाको बोध र समस्या समाधानमा प्रयोग

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ११ र १२ को अन्त्यमा विद्यार्थीहरूमा निम्नानुसारका सिकाइ उपलब्धिहरू हासिल हुने छन्:

क्र.स	क्षेत्र/एकाइ	कक्षा ११	कक्षा १२
१	अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनको वितरण	१.१ अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनको वितरण १.१.१ अर्थशास्त्रलाई परिभाषित गरी त्यसको क्षेत्र र महत्त्व दर्साउन १.१.२ वास्तविक र आदर्श अर्थशास्त्रको अवधारणा बारेमा बताउन १.१.३ सूक्ष्म अर्थशास्त्र र समष्टि अर्थशास्त्रको परिभाषा दिन र भिन्नता छुट्याउन १.१.४ वस्तु तथा सेवाका प्रकारहरूको परिभाषित गर्न १.१.५ भूमि, श्रम, पूँजी र सङ्गठन जस्ता उत्पादनका साधनहरूको परिभाषित गरी प्रत्येक उत्पादनका साधनहरूको विशेषताहरू बताउन १.१.६ अर्थशास्त्रको आधारभूत विचार र उत्पादनका साधनको परिचय दिन	१.१ अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनको वितरण १.१.१ दुर्लभता र छनोटको अर्थ बताउन १.१.२ अवसर लागतको अवधारणाको वर्णन गर्न १.१.३ उत्पादन सम्भाव्यता रेखाको अर्थ बताउन तथा यसको आकार तथा सराईको अवस्था प्रस्तुत गर्न १.४ साधनहरूको वितरणको अर्थ बताउन १.५ श्रम विभाजन र विशिष्टीकरणको अर्थ बताई फाइदा र बेफाइदाहरू छुट्याउन १.६ आर्थिक प्रणालीका प्रकारहरू, विशेषताहरू व्याख्या गर्न
२	व्यष्टि अर्थशास्त्र	२.१ माग, पूर्ति र बजार सन्तुलन २.१.१ मागको परिभाषा दिई माग फलन र मागका निर्धारक तत्वहरू व्याख्या गर्न २.१.४ पूर्तिको परिभाषा दिई पूर्ति फलन र	२.१ बजार, तथा आम्दानी रेखाहरू २.१.१ बजारको अर्थ बताउन २.१.२ पूर्ण प्रतिस्पर्धा र अपूर्ण प्रतिस्पर्धाका प्रकारहरूको

	<p>पूर्तिका निर्धारक तत्वहरूको वयान गर्न</p> <p>२.१.५ माग र पूर्ति रेखाहरूको विचलन र स्थानान्तरणको वयान गर्न</p> <p>२.१.६ माग र आपूर्ति रेखाहरूका स्थानान्तरणका कारक तत्वहरू बताउन</p> <p>२.१.७ बजार सन्तुलन र त्यसको प्रक्रिया वर्णन गर्न</p> <p>२.१.८ माग पूर्ति र बजारसम्बन्धी साङ्खिकीय समस्या समाधान गर्न</p> <p>२.१.९ माग र पूर्तिसम्बन्धी व्यावहारिक उदाहरणहरूको खोजी गरी प्रस्तुत गर्न</p>	<p>बारेमा व्याख्या गर्न</p> <p>२.१.३ कुल, औसत र सीमान्त आम्दानीको अर्थ बताउन</p> <p>२.१.४ पूर्ण प्रतिस्पर्धा र एकाधिकार बजारअन्तर्गत कुल आय वक्रबाट औसत र सीमान्त आय रेखाको व्युत्पत्ति गर्न</p> <p>२.१.५ स्थानीय तहमा विभिन्न प्रकारका बजारहरूको पहिचान गरी बजारको व्यावहारिक ज्ञान लिन र प्रस्तुति गर्न</p> <p>२.१.६ साङ्खिकीय उदाहरणसहित विभिन्न बजारमा आय रेखाहरूको व्युत्पत्ति गर्न</p>
	<p>२.२ माग र पूर्तिको लोच</p> <p>२.२.१ मागको मूल्य लोच र त्यसका प्रकारहरूलाई परिभाषित गर्न</p> <p>२.२.२ मागको मूल्य लोचलाई निर्धारण गर्ने तत्वहरूको वयान गर्न</p> <p>२.२.३ पूर्ति लोचको अर्थ र प्रकारहरूको वर्णन गर्न</p> <p>२.२.४ सामान्य साङ्खिकीय समस्याहरू हल गर्न</p>	<p>२.२ लागत रेखाहरू</p> <p>२.२.१ व्यक्त, अव्यक्त, स्थिर, परिवर्तनशील, कुल लागत, औसत र सीमान्त लागतहरूको अर्थ बताउन</p> <p>२.२.२ अल्पकालका लागत रेखाको अर्थ बताउन</p> <p>२.२.३ अल्पकालका लागत रेखाहरूको व्युत्पत्ति गर्न</p> <p>२.२.४ केही साङ्खिकीय उदाहरणहरू सहित लागत वक्रको व्याख्या गर्न</p>
	<p>२.३ उपभोक्ताको व्यवहार</p> <p>२.३.१ उपयोगिताको सङ्ख्यात्मक अवधारणाको व्याख्या गर्न</p> <p>२.३.२ कुल र सीमान्त उपयोगिताको परिभाषा दिन</p> <p>२.३.३ सीमान्त उपयोगिताको द्वार नियमको वयान गर्न</p> <p>२.३.४ प्रतिस्थापनको नियमको व्याख्या गर्न</p> <p>२.३.५ उपभोक्ताको बचत र उत्पादकको बचतको वयान गर्न</p> <p>२.३.६ विषयसँग सम्बन्धित सामान्य साङ्खिकीय समस्याहरू हल गर्न</p> <p>२.३.७ उपभोक्ताको आचरणसम्बन्धी व्यावहारिक ज्ञान लिन र सो ज्ञानको प्रस्तुति गर्न</p> <p>२.३.८ उपभोक्ताको व्यवहारसम्बन्धी साङ्खिकीय समस्या समाधान गर्न</p>	<p>२.३ मूल्य तथा उत्पादन निर्धारणको सिद्धान्त</p> <p>२.३.१ पूर्ण प्रतिस्पर्धा बजारको परिभाषा, विशेषताहरू बताउन</p> <p>२.३.२ फर्म र उद्योगको, अल्पकालीन र दीर्घकालीन मूल्य तथा उत्पादन परिमाण निर्धारण प्रक्रियाको वर्णन गर्न</p> <p>२.३.४ एकाधिकार बजारको परिभाषा र विशेषताहरू बताउन</p> <p>२.३.५ एकाधिकार बजारको फर्म वा उद्योगको मूल्य तथा उत्पादन परिमाण निर्धारणको व्याख्या गर्न</p> <p>२.३.६ स्थानीय तहमा विभिन्न गई मूल्य निर्धारण सम्बन्धी बजारको व्यावहारिक ज्ञान लिन र बताउन</p>
	<p>२.४ उत्पादनको सिद्धान्त</p> <p>२.४.१ उत्पादन र उत्पादन फलनको परिभाषा दिन</p> <p>२.४.२ कुल, औसत र सीमान्त उत्पादनलाई परिभाषित गर्न र व्युत्पत्ति गर्न</p> <p>२.४.३ परिवर्तनशील अनुपातको नियमको व्याख्या</p>	<p>२.४ उत्पादनका साधनको मूल्यनिर्धारण</p> <p>२.४.१ साधनको मूल्यनिर्धारण प्रक्रिया बताउन</p> <p>२.४.२ आर्थिक लगान र ठेक्का लगानको अर्थ बताउन तथा रिकार्डोको लगान सिद्धान्तको व्याख्या गर्न</p> <p>२.४.३ मौद्रिक र वास्तविक ज्यालाको अर्थ बताउन</p> <p>२.४.४ ज्यालाको जीवननिर्वाहको सिद्धान्त, ज्यालाको</p>

		<p>गर्न</p> <p>२.४.४ स्तर प्रतिफलको नियम वयान गर्न</p> <p>२.४.५ उत्पादन सम्बन्धी सामान्य साङ्खिकीय समस्याहरू हल गर्न</p> <p>२.४.६ स्थानीय स्तरमा गई उत्पादन संबन्धि व्यावहारिक ज्ञान लिई कक्षामा प्रस्तुत गर्न</p>	<p>ज्यालाकोष सिद्धान्तको व्याख्या गर्न</p> <p>२.४.५ कुल व्याज र खुद व्याजको अर्थ बताउन तथा व्याजको शास्त्रीय सिद्धान्तको व्याख्या गर्न</p> <p>२.४.६ कुल नाफा र खुद नाफाको अर्थ बताउन तथा नाफाको जोखिम र अनिश्चितता वहनका सिद्धान्तहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>२.४.७ उत्पादनका साधनको मूल्य निर्धारणसम्बन्धी व्यावहारिक ज्ञान लिन र प्रस्तुत गर्न</p>
३	समष्टि अर्थशास्त्र	<p>३.१ समष्टि अर्थशास्त्रको परिचय</p> <p>३.१.१ समष्टिगत आर्थिक चरहरूको परिभाषा र पहिचान गर्न</p> <p>३.१.२ बन्द र खुला अर्थतन्त्रको अर्थ बताउन</p>	<p>३.१ बैङ्किङ प्रणाली र मौद्रिक नीति</p> <p>३.१.१ अर्थतन्त्रमा बैङ्किङ प्रणालीको भूमिका बताउन</p> <p>३.१.२ केन्द्रीय बैङ्क, वाणिज्य बैङ्क, विकास बैङ्क, वित्तिय संस्था र लघु वित्तको अर्थ र बताउन</p> <p>३.१.३ केन्द्रीय बैङ्कका कार्यहरूको सूचि वनाउन</p> <p>३.१.४ वाणिज्य बैङ्कका कार्यहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>३.१.५ मुद्रा बजार र पुँजी बजारको अर्थ बताउन</p> <p>३.१.६ मौद्रिक नीतिको अर्थ र प्रकार बताउन</p> <p>३.१.७ नेपालका वाणिज्य बैक र विकास बैङ्कका प्रदेशगत वितरणको सूची बनाई तिनिहरूको वारेमा प्रस्तुती दिन</p>
		<p>३.२ राष्ट्रिय आयगणना</p> <p>३.२.१ कुल गार्हस्थ उत्पादन, कुल राष्ट्रिय उत्पादन, खुद राष्ट्रिय उत्पादन, राष्ट्रिय आम्दानीको परिभाषा दिन</p> <p>३.२.२ वैयक्तिक आम्दानी, व्यययोग्य आम्दानी, प्रतिव्यक्ति आम्दानीको परिभाषा दिन</p> <p>३.२.३ मौद्रिक र वास्तविक कुल गार्हस्थ उत्पादनको परिभाषा दिई तिनीहरू बिचको भिन्नता छुट्याउन</p> <p>३.२.४ राष्ट्रिय आम्दानीको मापन गर्ने विधिहरूको वयान गर्न</p> <p>३.२.५ नेपालमा राष्ट्रिय आय मापन गर्दा आईपने कठिनाईहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>३.२.६ सामान्य साङ्खिकीय समस्याहरू हल गर्न</p> <p>३.२.७ नेपालको विभिन्न वर्षको राष्ट्रिय आयको अवस्थालाई तालिकामा प्रस्तुत गर्न</p>	<p>३.२ सरकारी वित्त</p> <p>३.२.१ सरकारी वित्तको अर्थ तथा महत्व बताउन</p> <p>३.२.२ नेपालको सन्दर्भमा सरकारी खर्चको वर्गीकरण गर्न</p> <p>३.२.३ सरकारी आयका स्रोतहरू, विभिन्न प्रकारका कर तथा गैरकरको वारेमा व्याख्या गर्न</p> <p>३.२.४ असल कर प्रणालीका गुणहरूको वर्णन गर्न</p> <p>३.२.५ आन्तरिक र बाह्य ऋणको बारेमा चर्चा गर्न</p> <p>३.२.६ बजेट निर्माणका विभिन्न चरणहरूको बारेमा व्याख्या गर्न</p> <p>३.२.७ स्थानीय वा केन्द्रीय सरकारको बजेटको अवस्थाको तालिका बनाई प्रस्तुत गर्न</p>
		<p>३.३ मुद्रा तथा मुद्रास्फीति</p> <p>३.३.१ मुद्राको परिभाषा दिई त्यसको महत्व,कार्यहरू व्याख्या गर्न</p> <p>३.३.२ मुद्रा पूर्तिको परिभाषा दिई सङ्कुचित र व्यापक मुद्राबारे बताउन</p>	<p>३.३ अन्तराष्ट्रिय व्यापार</p> <p>३.३.१ अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारको अर्थ र महत्व बताउन</p> <p>३.३.२ व्यापार सन्तुलन र भुक्तान सन्तुलनको अर्थ बताउन</p> <p>३.३.३ नेपालको सन्दर्भमा व्यापार घाटा कम गर्ने उपायहरू</p>

		<p>३.३.४ मुद्राको परिमाणात्मक सिद्धान्त -फिसरको समीकरण) को वयान गर्न</p> <p>३.३.५ मुद्रास्फीति र विस्फीतिको परिभाषा दिई त्यसका कारणहरू र असरहरूको वयान गर्न</p> <p>३.३.६ मुद्रास्फीतिसम्बन्धी व्यावहारिक ज्ञान लिन र प्रस्तुत गर्न</p> <p>३.३.७ सामान्य साङ्ख्यिकिय समस्याहरूको हल गर्न</p>	<p>बताउन</p> <p>३.३.४ विनिमय दरको अर्थ, तिनका प्रकारहरू बताउन</p> <p>३.३.५ स्वतन्त्र व्यापार र संरक्षण व्यापारको अर्थ बताउन</p> <p>३.३.६ स्वतन्त्र व्यापार र संरक्षण व्यापारको फाइदा र बेफाइदाहरूको तुलनात्मक चार्ट तयार गर्न</p> <p>३.३.७ अन्तरराष्ट्रिय व्यापारको तुलनात्मक लाभको सिद्धान्तको व्याख्या गर्न</p>
४	विकास अर्थशास्त्र	<p>४.१ आर्थिक विकास , वृद्धि र पुँजी निर्माण</p> <p>४.४.१ आर्थिक विकास र वृद्धिको परिभाषा दिई तिनीहरू बिचको भिन्नता छुट्याउन</p> <p>४.४.२ आर्थिक विकासका सूचकहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>४.४.३ विकासशील राष्ट्रका विशेषताहरूको वयान गर्न</p> <p>४.४.४ पुँजी निर्माण प्रक्रियाबारे व्याख्या गर्न</p> <p>४.४.५ स्थानीय स्तरमा गई पुँजीगत बस्तु पहिचान गरी सूची तयार गर्न र कक्षामा प्रस्तुति गर्न</p>	<p>४.१ गरिबी, असमानता , बेरोजगारी र मानव संसाधन</p> <p>४.४.१ गरिबी, असमानता र बेरोजगारीको बारेमा अवधारण बताउन</p> <p>४.४.२ गरिबी, असमानता र बेरोजगारीका कारणहरू बताउन र यसलाई कम गर्ने उपायहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>४.४.४ बेरोजगारीको प्रकार र कारणहरू पहिचान गर्न</p> <p>४.४.५ मानव संसाधनको अवधारणा र आर्थिक विकासमा यसको भूमिका बताउन</p> <p>४.४.६ नेपालमाको मानव विकास सूचकहरूको अवस्था खोजि गर्न</p> <p>४.४.७ गरिबीको अवस्था झल्काउने सन्दर्भ, घटना, चित्र प्रस्तुत गर्न</p> <p>४.४.८ नेपालको जनसङ्ख्याको वर्तमान अवस्था (आकार, संरचना, वितरण र वृद्धि) को खोजी गर्न र प्रस्तुतीकरण गर्न</p>
५	नेपालको अर्थतन्त्र	<p>५.१ नेपालको अर्थतन्त्रको समीक्षा</p> <p>५.१.१ नेपालको अर्थतन्त्रको समसामयिक विशेषताहरू बताउन</p> <p>५.१.२ नेपालको केन्द्रीय सरकार र सात प्रदेशहरूका समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूको व्याख्या गर्न</p>	<p>५.१ नेपालको वैदेशिक व्यापार र वैदेशिक रोजगार</p> <p>५.१.१ नेपालको वैदेशिक व्यापारको अवधारण बताउन</p> <p>५.१.२ नेपालको वैदेशिक व्यापारको वृद्धि, संरचना, दिशा र समस्याहरूको पहिचान गर्न</p> <p>५.१.३ विश्वव्यापार सङ्गठन र दक्षिण एसियाली स्वतन्त्र व्यापार सङ्गठनका बारेमा बताउन</p> <p>५.१.४ वैदेशिक रोजगार र विप्रेषणको वर्तमान अवस्था, गुण र अवगुणहरूको पहिचान गर्न</p>
		<p>५.२ नेपालका प्राकृतिक स्रोतहरू</p> <p>५.२.१ जलसम्पदाको महत्व, समस्या र सम्भाव्यता तथा वर्तमान अवस्थाको बारेमा वयान गर्न</p> <p>५.२.२ वनसम्पदाको वर्तमान अवस्था र त्यसको महत्वको व्याख्या गर्न</p> <p>५.२.३ वन विनाशका कारण र असरहरूको वयान गर्न</p> <p>५.२.४ खनिज सम्पदाको महत्व र समस्याहरू</p>	<p>५.२ नेपालमा विकास योजना</p> <p>५.२.१ विकास योजनाको अर्थ बताउन</p> <p>५.२.२ चालु योजनाका उद्देश्य, प्राथमिकता तथा नीतिहरू बताउन</p> <p>५.२.३ अधिल्लो योजनाको मूल्याङ्कन गर्न</p> <p>५.२.४ नेपालमा योजना निर्माण प्रक्रिया उल्लेख गर्न</p>

		<p>व्याख्या गर्न</p> <p>५.२.५ प्राकृतिक स्रोतहरूको व्यवस्थापन बारे चर्चा गर्न र जलवायु परिवर्तनले अर्थतन्त्रमा पार्ने असरहरूको वयान गर्न</p> <p>५.२.६ स्थानीय तहमा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोतहरूको सूची तयार गरी तिनको अवस्था तथा उपयोगबारे प्रस्तुत गर्न</p>	
		<p>५.३ कृषि</p> <p>५.३.१ नेपालमा कृषिका विशेषताहरू व्याख्या गर्न</p> <p>५.३.२ नेपालको कृषिको आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरणका उपाय बताउन</p> <p>५.३.३ नेपालमा कृषि वित्तका स्रोतहरू बताउन</p> <p>५.३.४ कृषि बजारको प्रकृति र समस्याहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>५.३.४ स्थानीय तहमा कृषि अवलोकन गरी व्यावसायिक कृषिको महत्त्वबारे प्रस्तुति दिन</p>	<p>५.३ दिगो विकासका लक्ष्यहरू र नेपाल</p> <p>५.३.१ दिगो विकास लक्ष्यहरूको अवधारणाले उल्लेख गर्न</p> <p>५.३.२ नेपालमा गरिबीको स्थिति र लक्ष्यबारे विवरण प्रस्तुत गर्न</p> <p>५.३.३ नेपालमा भोकमरीको स्थिति र लक्ष्यबारे प्रस्तुति गर्न</p> <p>५.३.४ नेपालमा सम्मानजनक श्रम र आर्थिक वृद्धिको स्थिति र लक्ष्यबारे समीक्षा गर्न</p> <p>५.३.५ नेपालमा गुणस्तरीय शिक्षाको लक्ष्य र अवस्थाबारे वृहत्स गर्न</p>
		<p>५.४ नेपालमा उत्पादनमूलक र पर्यटन उद्योगहरू</p> <p>५.४.१ उद्योगहरूको परिभाषा दिई प्रकारहरूको वयान गर्न</p> <p>५.४.२ नेपालमा औद्योगिक विकासको सङ्क्षिप्त इतिहास बताउन</p> <p>५.४.३ नेपालमा औद्योगिक क्षेत्रको महत्त्व र समस्याहरूको वयान गर्न</p> <p>५.४.४ पर्यटन उद्योगको महत्त्व, वर्तमान अवस्था, सम्भाव्यता र समस्याहरूको व्याख्या गर्न र समाधानका उपायहरू बताउन</p> <p>५.४.५ स्थानीय तहमा उपलब्ध उद्योग ब्यवसाय पहिचान गरी योगदान बारे प्रस्तुति गर्न</p> <p>५.४.६ स्थानीय स्तरमा पर्यटन सम्भावनाको खोजी गर्न</p>	
		<p>५.५ यातायात र सञ्चार</p> <p>५.५.१ नेपालको आर्थिक विकासमा यातायात र सञ्चारको भूमिका व्याख्या गर्न</p> <p>५.५.२ यातायात र सञ्चारका साधनहरूको सूची तयार गरी तिनीहरूको वर्तमान अवस्थाबारे वयान गर्न</p>	
६	अर्थशास्त्रमा परिमाणात्मक पद्धति	<p>६.१ आधारभूत गणित</p> <p>६.१.१ अर्थशास्त्रमा गणितको महत्त्व वयान गर्न</p> <p>६.१.२ सिधारेखाको समीकरण निकाल्न र समस्याहरू हल गर्न</p>	<p>६.१ आधारभूत तथ्याङ्कशास्त्र</p> <p>६.१.१ तथ्याङ्कशास्त्रको परिभाषा, क्षेत्र, महत्त्व र सीमाहरू बताउन</p> <p>६.१.२ प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलनका विधिहरू र द्वितीय तथ्याङ्कका स्रोतहरू उल्लेख गर्न</p>

		६.१.३ सामान्य र आंशिक डेरिभेटिभ सम्बन्धि समस्याहरू हल गर्न ६.१.४ अर्थशास्त्रका समस्याहरूको गणितीय समाधान दिन	६.१.३ विचलन तथा भेरिएसन गुणाङ्क गणना गर्न र भेरियन्सका विशेषताहरू बताउन ६.१.४ मूल्य सूचकांक: लेस्पेयर र पास्चेसको सुचाकांक गणना गर्न,
--	--	---	--

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

एकाइ	विषयक्षेत्र	कक्षा ११		कक्षा १२	
		विषयवस्तु	पाठ्यघण्टा	विषयवस्तु	पाठ्यघण्टा
१	अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनको वितरण	१. अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनको वितरण १.१ अर्थशास्त्रको परिभाषा : एडम स्मिथ, अल्फ्रेड मार्सल, रविन्स १.२ वास्तविक र आदर्श अर्थशास्त्रको अवधारणा १.३ व्यष्टि र समष्टि अर्थशास्त्रको अवधारणा र भिन्नता १.३ वस्तु तथा सेवाका प्रकारहरू: सामान्य, गिफेन, कमसल, प्रतिस्थापन, समपूरक, निजी, सार्वजनिक, आर्थिक र निःशुल्क १.४ उत्पादनका साधनहरूको परिचय र विशेषताहरू : भूमि, श्रम, पूँजी र सङ्गठन	८	अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनको वितरण १.१ दुर्लभता र छनोट १.२ अवसर लागतको अवधारणा १.३ उत्पादन सम्भाव्यता रेखा : अवधारणा, आकार र सराई १.४ साधनहरूको वितरणको अवधारणा १.५ श्रम विभाजन र विशिष्टीकरण : फाइदा र बेफाइदाहरू १.६ आर्थिक प्रणाली : प्रकारहरू, विशेषताहरू	८
२	व्यष्टि अर्थशास्त्र	२.१ माग, पूर्ति र बजार सन्तुलन २.१.१ माग : मागको अर्थ, माग फलन मागको नियम, मागका निर्धारक तत्वहरू, माग रेखाको विचलन र स्थानान्तरण, माग रेखाको स्थानान्तरणका कारक तत्वहरू २.१.२ पूर्ति : पूर्तिको अर्थ, पूर्ति फलन पूर्तिका निर्धारक तत्वहरू, पूर्तिको नियम, पूर्ति रेखाको विचलन र स्थानान्तरण, पूर्ति रेखा स्थानान्तरणको कारक तत्वहरू २.१.३ माग र पूर्तिबिचको अन्तरक्रिया/सन्तुलन अवस्था २.१.४ सामान्य साङ्ख्यिकीय उदाहरणहरू	३८	२.१ बजार, तथा आम्दानी रेखाहरू २.१.१ बजारको अवधारणा : पूर्ण प्रतिस्पर्धा र अपूर्ण प्रतिस्पर्धा अपूर्ण प्रतिस्पर्धाका प्रकारहरू(अल्पाधिकार, एकाधिकार तथा एकाधिरात्मक प्रतिस्पर्धा) २.१.२ कुल, औसत र सीमान्त आम्दानीको अवधारणा २.१.३ पूर्ण प्रतिस्पर्धा र एकाधिकार बजारअन्तर्गत कुल आय वक्रबाट औसत र सीमान्तआय रेखाको व्युत्पत्ति	३८

				२.१.४ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू	
		२.२ माग र पूर्तिको लोच २.२.१ मागको लोचको अवधारणा र त्यसका प्रकारहरू : मूल्य, आय र छुड्के लोच २.२.२ मागको मूल्य, आय र छुड्के लोचका प्रकारहरू २.२.३ मागको मूल्य लोचलाई निर्धारण गर्ने तत्वहरू २.२.४ पूर्ति लोचको अवधारणा र प्रकारहरू २.२.५ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू		२.२ लागत रेखाहरू २.२.१ व्यक्त, अव्यक्त, स्थिर, परीवर्तनशिल, कुल, औषत र सिमान्त लागतहरूको अवधारणा २.२.२ अल्पकालीन लागत र अल्पकालीन लागत रेखाहरूको व्युत्पत्ति २.२.३ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू	
		२.३ उपभोक्ताको व्यवहार २.३.१ उपयोगिताको सङ्ख्यात्मक अवधारणा : कुल र सीमान्त उपयोगिता २.३.२ सीमान्त उपयोगिताको ह्रास नियम २.३.३ प्रतिस्थापनको नियम २.३.४ उपभोक्ताको बचत र उत्पादकको बचतको अवधारणा २.३.५ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू		२.३ मूल्य तथा उत्पादन निर्धारणको सिद्धान्त २.३.१ पूर्ण प्रतिस्पर्धा बजारको परिभाषा, विशेषताहरू, फर्म र उद्योगको, अल्पकालीन र दीर्घकालीन सन्तुलित मूल्य तथा उत्पादन परिमाण निर्धारण २.३.२ एकाधिकार बजारको परिभाषा र विशेषताहरू, फर्म वा उद्योगको मूल्य तथा उत्पादन परिमाण निर्धारण २.३.३ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू	

		<p>२.४ उत्पादनको सिद्धान्त</p> <p>२.४.१ उत्पादन र उत्पादन फलनको अवधारणा (अल्पकालीन र दीर्घकालीन)</p> <p>२.४.२ कुल, औसत र सीमान्त उत्पादन र तिनीहरूको व्युत्पत्ति</p> <p>२.४.३ परिवर्तनशील अनुपातको नियम</p> <p>२.४.४ स्तर प्रतिफलको नियम</p> <p>२.४.५ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू</p>		<p>२.४ उत्पादनका साधनको मूल्य निर्धारण</p> <p>२.४.१ साधनको मूल्य निर्धारणको अवधारणा</p> <p>२.४.२ लगान: आर्थिक लगान र ठेक्का लगानको अवधारणा, रिकार्डोको लगान सिद्धान्त</p> <p>२.४.३ ज्याला : मौद्रिक र वास्तवीक ज्याला, ज्यालाको जीवन निर्वाहको सिद्धान्त, ज्यालाको ज्यालाकोष सिद्धान्त</p> <p>२.४.४ व्याज : कुल व्याज र खुद व्याज, व्याजको शास्त्रीय सिद्धान्त</p> <p>२.४.५ नाफा : कुल नाफा र खुद नाफा, नाफाको जोखिम र अनिश्चितता वहनका सिद्धान्तहरू</p>	
३	समष्टि अर्थशास्त्र	<p>३.१ समष्टि अर्थशास्त्रको परिचय</p> <p>३.१.१ समष्टिगत आर्थिक चरहरू</p> <p>३.१.२ बन्द र खुला अर्थतन्त्रको अवधारणा</p>	२५	<p>३.१ बैङ्किङ प्रणाली र मौद्रिक नीति</p> <p>३.१.१ बैङ्किङ प्रणालीको अर्थतन्त्रमा भूमिका</p> <p>३.१.२ बैङ्कहरूको वर्गीकरण : केन्द्रीय बैङ्क, वाणिज्य बैङ्क, विकास बैङ्क, वित्तीय संस्था र लघु वित्त</p> <p>३.३ केन्द्रीय बैङ्कका कार्यहरू नेपालको सन्दर्भमा</p> <p>३.४ वाणिज्य बैङ्कका कार्यहरू नेपालको सन्दर्भमा</p> <p>३.५ मुद्राबजार र पुँजी बजारको अवधारणा</p> <p>२.३.६ मौद्रिक नीति : अर्थ र प्रकार</p> <p>२.३.७ नेपालमा वाणिज्य बैङ्क र विकास बैङ्कको प्रदेशगत वितरण</p>	२५
		<p>३.२ राष्ट्रिय आयगणना</p> <p>३.२.१ राष्ट्रिय आयसम्बन्धी विभिन्न अवधारणाहरू: कुल गार्हस्थ्य उत्पादन,</p>		<p>३.२ सरकारी वित्त</p> <p>३.२.१ सरकारी वित्तको अवधारणा र महत्त्व</p>	

		<p>कुल राष्ट्रिय उत्पादन, खुद राष्ट्रिय उत्पादन, राष्ट्रिय आम्दानी, व्यक्तिगत आम्दानी, व्यययोग्य आम्दानी, प्रतिव्यक्ति आम्दानी</p> <p>३.२.२ मौद्रिक र वास्तविक कुल गार्हस्थ्य उत्पादन : भिन्नता र गणना, कुल गार्हस्थ्य उत्पादन डिफ्लेटर</p> <p>३.२.३ राष्ट्रिय आम्दानीको मापन : उत्पादन, आय र व्यय विधि</p> <p>३.२.४ नेपालको सन्दर्भमा राष्ट्रिय आय मापनका कठिनाइहरू</p> <p>३.२.५ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू</p>		<p>३.२.२ सरकारी खर्चको वर्गीकरण नेपालको सन्दर्भमा</p> <p>३.२.३ प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष करको अवधारणा, प्रगतिशील, आनुपातिक र अधोगामी करको अवधारणा,</p> <p>३.२.४ असल कर प्रणालीका गुणहरू</p> <p>३.२.५ सरकारी आय: कर तथा गैरकर स्रोतहरू नेपालको सन्दर्भमा</p> <p>३.२.५ सरकारी ऋण: आन्तरिक र बाह्य ऋणको अवधारणा</p> <p>३.२.६ सरकारी बजेट: बजेट निर्माणका चरणहरू नेपालको सन्दर्भमा</p>	
		<p>३.३ मुद्रा तथा मुद्रास्फीति</p> <p>३.३.१ मुद्राका अर्थ, महत्व, कार्य र प्रकारहरू</p> <p>३.३.२ मुद्रा पूर्तिको अवधारणा : सङ्कुचित र विस्तृत मुद्रा</p> <p>३.३.३ मुद्राको परिमाणात्मक सिद्धान्त (फिशरको समीकरण)</p> <p>३.३.४ मुद्रा स्फीति र विस्फीतिको अर्थ, कारणहरू र असरहरू</p> <p>३.३.५ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू</p>		<p>३.३ अन्तरराष्ट्रिय व्यापार</p> <p>३.३.१ अन्तराष्ट्रिय व्यापारको अवधारणा र महत्व</p> <p>३.३.२ व्यापार सन्तुलन र भुक्तान सन्तुलनको अवधारणा</p> <p>३.३.३ नेपालको सन्दर्भमा व्यापार घाटा कम गर्ने उपायहरू</p> <p>३.३.४ विनिमय दर : अवधारणा र प्रकारहरू</p> <p>३.३.५ स्वतन्त्र व्यापार र संरक्षण व्यापार: फाइदा र बेफाइदाहरू</p> <p>३.३.६ अन्तराष्ट्रिय व्यापारको तुलनात्मक लाभको सिद्धान्त</p>	
४	विकास अर्थशास्त्र	<p>१. आर्थिक विकास , वृद्धि र पुँजी निर्माण</p> <p>१.१ आर्थिक विकास र वृद्धिको अवधारणा</p> <p>१.२ आर्थिक विकासका सूचकहरू</p> <p>१.३ विकासशील राष्ट्रका विशेषताहरू</p> <p>१.४ पुँजी निर्माण प्रक्रिया</p>	८	<p>१. गरिबी, असमानता, बेरोजगारी र मानव संसाधन</p> <p>१.१ गरिबी असमानता र बेरोजगारीको अवधारणा</p> <p>१.२ गरिबीका र असमानता कारणहरू र यसलाई कम गर्ने उपायहरू</p> <p>१.३ बेरोजगारीका प्रकार,</p>	८

				कारणहरू र रोजगारी सिर्जनाका उपायहरू १.५ मानव संसाधनको अवधारणा र भूमिका १.६ मानव विकास सूचकहरूको अवधारणा र मानव विकास सूचाङ्क १.७ नेपालको जनसङ्ख्याको वर्तमान अवस्था (आकार, संरचना, वितरण र वृद्धि)	
५	नेपालको अर्थतन्त्र	५.१ नेपालको अर्थतन्त्रको समिक्षा ५.१.१ नेपालको अर्थतन्त्रका समसामयिक विशेषताहरू ५.१.२ नेपालको केन्द्रीय सरकार र सात प्रदेशहरूका समष्टिगत सूचकहरू	२८	५.१ नेपालको वैदेशिक व्यापार र वैदेशिक रोजगार ५.१.१ नेपालको वैदेशिक व्यापारको अवधारणा ५.१.२ नेपालको वैदेशिक व्यापारको वृद्धि, संरचना, दिशा र समस्याहरू ५.१.३ विश्वव्यापार सङ्गठन र दक्षिण एसियाली स्वतन्त्र व्यापार सङ्गठनको अवधारणा ५.१.४ वैदेशिक रोजगार र विप्रेषण : वर्तमान अवस्था, फाइदा र बेफाइदाहरू	२८
		५.२ नेपालका प्राकृतिक स्रोतहरू ५.२.१ जलसम्पदा : महत्त्व, सम्भाव्यता , वर्तमान अवस्था र समस्याहरू ५.२.२ वनसम्पदा : वर्तमान अवस्था, महत्त्व, वन विनाशका कारण र असरहरू ५.२.३ खनिज सम्पदा : महत्त्व र समस्याहरू ५.२.४ प्राकृतिक स्रोतहरूको व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तन र त्यसको अर्थतन्त्रमा असरहरू		५.२ नेपालमा विकास योजना ५.२.१ विकास योजनाको अवधारणा ५.२.२ चालु योजनाका उद्देश्यहरू प्राथमिकताहरू तथा नीतिहरू ५.२.३ अधिल्लो योजनाको सामान्य मूल्यांकन ५.२.४ नेपालमा योजना निर्माणको प्रक्रिया	
		५.३ कृषि ५.३.१ नेपालको कृषिका विशेषताहरू ५.३.२ नेपालमा कृषिको आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरणका उपायहरू		५.३ दिगो विकासका लक्ष्यहरू र नेपाल ५.३.१ यु. एन. को दिगो विकासका लक्ष्यहरूको अवधारणा: १७ लक्ष्यहरू	

		<p>५.३.३ नेपालमा कृषि वित्तका स्रोतहरू</p> <p>५.३.४ कृषि बजारको प्रकृति, समस्याहरू र समाधानका उपायहरू</p>		<p>५.३.२ शून्य गरिबी र नेपाल</p> <p>५.३.३ शून्य भोकमरी र नेपाल</p> <p>५.३.४ संमानजनक श्रम, आर्थिक वृद्धि र नेपाल</p> <p>५.५.५ गुणस्तरीय शिक्षा र नेपाल</p>	
		<p>५.४ नेपालमा उत्पादनमुलक र पर्यटन उद्योगहरू</p> <p>५.४.१ उद्योगको अवधारणा र प्रकारहरू</p> <p>५.४.२ नेपालमा औद्योगिक विकासको सङ्क्षिप्त इतिहास</p> <p>५.४.३ नेपालमा औद्योगिक क्षेत्रको महत्व र समस्याहरू</p> <p>५.४.४ पर्यटन उद्योग : महत्व, वर्तमान अवस्था, सम्भाव्यता, समस्या र समाधानका उपायहरू</p>			
		<p>५.५ यातायात र सञ्चार</p> <p>५.५.१ आर्थिक विकासमा यातायात र सञ्चारको भूमिका</p> <p>५.५.२ यातायात र सञ्चारका साधनहरू र वर्तमान अवस्था</p>			
६	अर्थशास्त्रका लागि परिमाणात्मक पद्धति	<p>६ आधारभूत गणित</p> <p>६.१ अर्थशास्त्रमा गणितको महत्व तथा प्रयोग</p> <p>६.२ सिधा रेखाको समीकरण</p> <p>६.३ डिफरेन्सियल क्यालकुलस: सामान्य र आंशिक डेरिभेटिभ</p>	१३	<p>६ आधारभूत तथ्याङ्कशास्त्र</p> <p>६.१ तथ्याङ्कशास्त्रका आधारभूत विषयको पुनरवलोकन : परिभाषा, क्षेत्र, महत्व र सिमाहरू</p> <p>६.२ तथ्याङ्क सङ्कलन: प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलनका विधिहरू, द्वितीय तथ्याङ्कका स्रोतहरू</p> <p>६.३ विचलन, भेरिएसन गुणाङ्क, भेरियन्सका विशेषताहरू</p> <p>१.४ सूचाङ्क: मूल्य सूचाङ्क, लेस्पेरेस र पास्चेसको मूल्य सूचाङ्क</p>	१३

६. प्रयोगात्मक तथा परियोजनात्मक कार्य

यस विषयका लागि छुट्याइएको ४० कार्यघण्टामा विभिन्न पाठसँग सम्बन्धित प्रयोगात्मक कार्य, परियोजना कार्य, समुदायमा आधारित क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने छ । यसअन्तर्गत पाठको प्रकृति हेरेर भिनि सेमिनार, निबन्ध

लेखन, समसामयिक विषयमा वक्तृत्व/प्रवचन, समुदाय भ्रमण र तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण गर्न लगाउने, विभिन्न खोजमूलक कार्य गर्न लगाई प्रतिवेदन तयार गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने जस्ता क्रियाकलापहरू गर्न सकिने छ । प्रत्येक विद्यार्थीले गरेका कार्यहरूको कार्यसञ्चयिका फाइलमा सङ्कलन र अभिलेखीकरण गरी यसका आधारमा विद्यार्थीको आन्तरिक मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको रुचि, उपलब्ध स्रोत साधन, स्थानीय परिस्थितिलाई विचार गरी शिक्षक आफैले उपयुक्त क्रियाकलापहरूको छनोट गर्न सक्ने छन् । यस विषयमा प्रयोग गर्न सकिने प्रयोगात्मक कार्यका सम्भावित क्रियाकलापका तालिकामा दिइएको छ :

एकाइ	विषय क्षेत्र	कार्य घण्टा	नमुना क्रियाकलाप	
			कक्षा ११	कक्षा १२
१	अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनको वितरण	२	आफ्नो स्थानीय बजारमा उपलब्ध हुने विभिन्न किसिमका वस्तु तथा सेवाहरूको नाम सङ्कलन गरेर तिनीहरूको वर्गीकरण गरी तालिकामा प्रस्तुत गर्ने	१. आफ्नो समुदायमा भएको कुनै फर्म, उद्योग, कारखानामा गई अध्ययन अवलोकन गरेर श्रमको विभाजन वा विशिष्टीकरणका उदाहरणहरू खोजी गरी तस्बिरहरू सङ्कलन गरेर कक्षामा प्रस्तुत गर्ने २. प्रश्नावली तयार गरेर स्थानीय कुनै उद्योगमा गई वा छलफल गरेर वा अन्तर्वाताका लिएर श्रमको विभाजन र विशिष्टीकरणका फाइदाहरू पहिचान गरी प्रस्तुत गर्ने
२	व्यष्टि अर्थशास्त्र	१५	स्थानीय क्षेत्रको तरकारी, फलफूल, खाद्यान्न लगायतका थोक वा खुद्रा बजारमा गई एक हप्ताको अवधिको वस्तुको मूल्य साथै माग र पूर्तिको तथ्याङ्क सङ्कलन गरेर मूल्यका कारणले माग र आपूर्तिमा हुने उतार चढावलाई रेखाचित्रमा प्रस्तुत गर्ने र कक्षामा विश्लेषण गर्ने	१. विभिन्न फर्म तथा संस्थाको आय तथा लागतको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी कुल, औसत तथा सीमान्त आय तथा लागत तयार गर्ने र रेखाचित्रमा प्रस्तुत गर्ने २. आफ्नो नजिकमा रहेका बजारको अवलोकन गरी त्यसको प्रकृति र विशेषता उल्लेख गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने
३	समष्टि अर्थशास्त्र	७	नेपालको विगत पाँच वर्षको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन, कुल राष्ट्रिय उत्पादन, खुद राष्ट्रिय उत्पादन, राष्ट्रिय आम्दानी, व्यक्तिगत आम्दानी, व्यययोग्य आम्दानी, प्रतिव्यक्ति आम्दानीको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी कक्षामा सोको विश्लेषण गर्ने	१. आफ्नो गाउँपालिका वा नगरपालिकामा रहेका बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको अवलोकन भ्रमण गरी उक्त शाखाले सम्पादन गर्ने कार्यहरूको विवरण तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने २. आफ्नो गाउँपालिका वा नगरपालिकामा प्रचलनमा रहेका विभिन्न किसिमका करहरू, गैरकरहरूको नाम, दर साथै स्थानीय तहको सरकारको आय व्ययको अनुमान सङ्कलन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने
४	विकास अर्थशास्त्र	२	आफ्नो प्रदेशको आर्थिक विकासका सूचकहरू सङ्कलन गरी रेखा चित्र वा चार्टमा प्रस्तुत गरी त्यसको विश्लेषण गर्ने	वैयक्तिक वा सामूहिक रूपमा आफ्नो टोल, छिमेकका कम्तीमा २० घरपरिवारको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी गरिबी, असमानता र बेरोजगारी हुनुको कारण पहिचान गरी सुभावसहितको प्रतिवेदनतयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने
५	नेपालको अर्थतन्त्र	१२	१. आफ्नो स्थानीय तहमा रहेको कुनै एक प्राकृतिक स्रोतको उपलब्धता, उपयोगको अवस्था, जनजीविकामा पारेको प्रभाव समेट्ने गरी लेख तयार	१. नेपालको वैदेशिक व्यापारको संरचना, वृद्धि, दिशा आदिलाई रेखाचित्र, चार्ट आदिमा देखाई कक्षामा प्रस्तुत गर्ने २. आफ्नो घर वा छिमेकमा वैदेशिक

			गरेर भित्तेपत्रिकामा प्रकाशन गर्ने २. स्थानीय स्तरमा सञ्चालित कुनै उद्योग वा पर्यटकीय स्थलको अवलोकन भ्रमण गराई प्रतिवेदन तयार गर्ने	रोजगारमा गएका, गएर आएका व्यक्तिहरूलाई सोधपुछ गरी विप्रेषणले जीवनस्तरमा पारेको प्रभाव अध्ययन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने
६	अर्थशास्त्रमा परिमाणात्मक पद्धति	२	१. माग, पूर्ति, उपयोगिता, उत्पादन, आम्दानी, लागत फलनहरूलाई गणितीय रूपमा व्यक्त गर्न लगाउने २. डेरिभेटिभको प्रयोग गरेर MC-MR विधि बाट सन्तुलित मूल्य र परिमाण पत्ता लगाउन लगाउने	१. कुनै शीर्षकमा प्रश्नावली तयार गरी सम्बन्धित क्षेत्र भ्रमण गरेर जनगणना/नमुना विधिद्वारा प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलन गरी प्राप्त तथ्याङ्कलाई चित्रमा प्रस्तुत गर्ने २. दैनिक आवश्यकीय वस्तुहरूका मूल्यहरूलाई आधार मानेर वस्तुका खुद्रा मूल्य सङ्कलन गरी मूल्य सूचाङ्कहरू निकाल्ने
	जम्मा	४०		

६. सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया

अर्थशास्त्रको अध्ययनमार्फत विद्यार्थीहरूलाई सम्बन्धित विषयवस्तुको सहजीकरण गराई ज्ञान, सिप र धारणाको विकास गराउनु आवश्यक छ । यसमा समावेश गरिएका विषयवस्तुहरूको अध्यापन गराउँदा सबै क्षेत्रलाई उत्तिकै महत्त्व दिनुपर्ने हुन्छ । सम्बन्धित विषयवस्तुको सहजीकरण गराई ज्ञान, सिप र धारणाको विकास गराउनु आवश्यक छ । विद्यार्थीहरूमा सैद्धान्तिक पक्षका साथै व्यावहारिक पक्षको विकास गराई सकारात्मक सोच तथा व्यवहारको विकास गर्नु यस विषयको मुख्य उद्देश्य हो ।

अर्थशास्त्रको सैद्धान्तिक एवम् व्यावहारिक ज्ञान दिनका लागि कक्षाकोठाभित्र वा बाहिर सम्बन्धित क्रियाकलापहरू गराउनुपर्ने छ । विषयवस्तुलाई कण्ठ गराउने नभई विद्यार्थीहरूलाई खोज गरी सिर्जनात्मक प्रतिभाको विकास गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्ने छ । यस विषयले विद्यार्थीहरूमा प्रतिवेदन, रेखाचित्र, वृत्तचित्र, स्तम्भचित्र, तालिका, तस्बिर जस्ता सिर्जनशील विद्याहरूमार्फत सिर्जनात्मक सिपको समेत विकास गराउने लक्ष्य राखेको छ । यी सिपहरूको विकास गर्न उनीहरूलाई बहु बौद्धिकताको सिद्धान्तानुरूप रुचि र क्षमताअनुसारका ज्ञान, सिप र अभिवृत्ति एवम् मूल्यहरूको विकास गर्न योजनाबद्ध तथा विविधतायुक्त सिकाइ सहजीकरणको ठूलो भूमिका रहन्छ । त्यसैले अर्थशास्त्र विषयमा सिकाइ सहजीकरण गर्दा विभिन्न प्रकारका विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधिहरू प्रयोग गर्नुपर्छ । जस्तै :

(क) प्रश्नोत्तर विधि (ख) प्रदर्शन विधि (ग) समस्या समाधान विधि (घ) छलफल विधि (ङ) अवलोकन विधि (च) खोज विधि (छ) परियोजना विधि (ज) प्रयोगात्मक विधि (झ) क्षेत्र भ्रमण विधि (ञ) आगमन विधि (ट) घटना अध्ययन विधि आदि ।

शिक्षकले सिकाइ कार्यको सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीको उमेर, तह, रुचि, बहु बौद्धिकता, मनोविज्ञान, सामाजिक पृष्ठभूमि, विद्यार्थी सङ्ख्या, शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता आदि समेतलाई ध्यान दिँदै स्थानीय परिवेश, विषय वस्तुको प्रकृति र स्वरूपका आधारमा सिकाइ सहजीकरणमा विविधता ल्याउन सकिने छ । विद्यार्थीलाई समस्या समाधान गर्न गाह्रो अप्ठ्यारो परेको अवस्थामा उनीहरूको कमी कमजोरीलाई राम्ररी केलाई विद्यार्थीहरूको सहभागिता एवम् सामूहिक तथा सहयोगात्मक सिकाइलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्ने छ । विषय शिक्षणका क्रममा सूचना प्रविधिको समेत सहयोग लिएर सिक्न सक्ने वातावरण तयार गर्नु पर्ने छ । विद्यार्थीहरू सिर्जना र प्रतिभाका भण्डार भएकाले उनीहरूका प्रतिभा प्रस्फुटनका लागि उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्नुपर्ने छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रकारको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता क्रियाकलाप गराई सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक ज्ञान तथा सिप हासिल गराउन आवश्यक छ । यसको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन तथा विद्यार्थीको सिकाइस्तर सुधार गर्न सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापको अभिन्न

अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको सिकाइ उपलब्धिको निश्चित भारलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समेत जोडिने छ ।

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गर्न सके सकेनन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउने महत्वपूर्ण संयन्त्र मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा सिकाइ उपलब्धिहरूलाई ध्यान दिई सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिअनुरूप सिकाइको सबै स्तरलाई समेटेर गर्नुपर्दछ । आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनमार्फत यस विषयको मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा ११ र १२ मा ५ पाठ्यघण्टा रहने व्यवस्था गरिएको छ । कुल पाठ्यघण्टामध्ये २५ प्रतिशत आन्तरिक र ७५ प्रतिशत बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । यसै गरी बाह्य मूल्याङ्कनअन्तर्गत लिखित परीक्षा सञ्चालन हुने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनअन्तर्गत निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन दुवै तरिकाबाट नै गरिने छ । यस विषयका पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका तहगत सक्षमताहरू, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि र तिनका विषयवस्तु, सोसँग सम्बन्धित सिप, सिकाइ सहभागिता र सिकाइ सक्रियताका आधारमा विद्यार्थीहरूको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूले सिके नसिकेको पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइन्छ भने यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । कक्षा ११ र १२ को अर्थशास्त्र विषय सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ र मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राख्नुपर्छ । सोका आधारमा नै सिकाइ अवस्था यकिन गरिन्छ र आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । शिक्षकले यस प्रकारको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा गरी विद्यार्थीहरूमा अपेक्षित सिप र व्यवहार विकासमा जोड दिनुपर्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका आधारहरू यस प्रकार हुने छन् ।

आन्तरिक मूल्याङ्कनको विस्तृतीकरण

क्र.सं.	क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनका आधार
१.	सिकाइ सहभागिता	कक्षा सहभागिता	३	सक्रिय सिकाइका लागि दैनिक कक्षा उपस्थिति, व्यक्तिगत, समूहगत र कक्षागत सिकाइ सहभागिताको आकलन गर्ने
२	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य	१६	तोकिएका एकाइबाट कम्तीमा एउटा परियोजना कार्य वा सामुदायिक कार्य वा क्षेत्र भ्रमणमा सहभागी गराउने, विद्यार्थीको सहभागिता, सक्रियता, योजना निर्माण, अवलोकन, अन्तर्वार्ता, तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुतीकरणलाई आधार मानी सामूहिक वा व्यक्तिगत रूपमा मूल्याङ्कन गर्ने
३	विषयवस्तुगत मूल्याङ्कन	त्रैमासिक परीक्षा	६	त्रैमासिक परीक्षाहरूको मूल्याङ्कनका अभिलेख
जम्मा			२५	

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा लागि लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ । सबै बाह्य परीक्षामा अक्षराङ्कन पद्धतिको प्रयोग गरिने छ ।

पर्यटन तथा पर्वतारोहण अध्ययन

कक्षा : ११ र १२

विषय सङ्केत : Tms. 305 (कक्षा ११), Tms. 306 (कक्षा १२)

पाठ्यघण्टा : ५

वार्षिक कार्यघण्टा : १६०

१. परिचय

प्राकृतिक सम्पदाको बोध, संरक्षण, सदुपयोग र व्यवस्थापन गर्ने, पर्यटन तथा पर्वतारोहण अध्ययन विषयको सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक पक्षका बारेमा आधारभूत ज्ञान तथा सिप प्रदान गर्ने उद्देश्यका साथ कक्षा ११ र १२ को पर्यटन तथा पर्वतारोहण अध्ययन विषयको पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गदर्शनबमोजिम विद्यालय शिक्षाको माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) मा पर्यटन तथा पर्वतारोहण अध्ययन विषयको यस पाठ्यक्रममा पर्यटन तथा पर्वतारोहणसम्बद्ध आधारभूत विषयवस्तु समावेश गरिएको छ । यो पाठ्यक्रमको अध्ययनपश्चात् पर्यटन उद्योगका विभिन्न अङ्गहरू, तिनका बिचको अन्तरसम्बन्ध, क्रियाकलाप तथा प्रभावहरूका बारेमा परिचित गराई त्यसको सदुपयोग गर्न उत्प्रेरित गर्ने अपेक्षा राखिएको छ । यसका साथै यस पाठ्यक्रमले सम्बन्धित विषयमा उच्च शिक्षाको आधारसमेत तयार गर्ने अपेक्षा छ ।

पर्यटन तथा पर्वतारोहण अध्ययन विषयको यस पाठ्यक्रमो पर्यटन, पर्वतारोहण तथा यसले मानिसहरूको सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक जीवनमा पार्ने प्रभाव, पर्यटनका आधारभूत अवधारणा, पर्यटनका विभिन्न अङ्गहरू, पदयात्रा, जलयात्रा जस्ता विषयवस्तु समावेश गरिएको छ । त्यसै गरी यसमा पर्यटक यात्राको उत्प्रेरणा, पर्यटनको उद्भव र विकास, पर्यटन बजार व्यवस्थापन, पर्यटन सङ्गठनहरू, नेपालमा पर्यटनको विकास, साहसिक पर्यटनको अवधारणा, पर्वतारोहण पर्यटनको अवधारणा र यसका विभिन्न पक्षहरू, नेपालमा पर्वतारोहण पर्यटनको अवस्था जस्ता विषयवस्तु समावेश गरिएको छ । यस पाठ्यक्रममा उल्लिखित विषयवस्तुमा सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक पक्षको सिकाइ गर्न विद्यार्थीकेन्द्रित सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रियामा जोड दिइएको छ । यसबाट विषयवस्तुमा आधारित भई प्रयोगात्मक अभ्यास, स्थलगत अध्ययन भ्रमण, खोजमूलक निरन्तर सिकाइ, सिकाइ र मूल्याङ्कनक पद्धतिलाई प्रयोगात्मक र खोजमूलक बनाउन सहज हुने अपेक्षा गरिएको छ । यस पाठ्यक्रमले ज्ञान पक्षमा भन्दा पनि सिप तथा अभिवृत्तिमा जोड दिई विषयको अध्ययनलाई व्यवहारिक र प्रयोगात्मक बनाउने प्रयास गरेको छ । पर्यटन तथा पर्वतारोहण अध्ययन क्षेत्रमा आएका नयाँ नयाँ अवधारणा र परिवर्तित प्रविधि र पद्धतिलाई समेत ध्यान दिएर यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ । यसर्थ पर्यटन तथा पर्वतारोहण अध्ययन विषयको पाठ्यक्रम विकास गर्दा उल्लिखित विषयवस्तुको अवधारणा विकास, अभ्यास र निरन्तर सिकाइ तथा मूल्याङ्कनबिचको सन्तुलन कायम गरिएको छ ।

यस पाठ्यक्रममा परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षाकगत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेटिएको छ । यस क्रममा पाठ्यक्रम विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटेी परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटेी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि, सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि एवम् अघिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटेी सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रियासमेत उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) को अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीहरूमा समाजशास्त्रका निम्नलिखित सक्षमता हासिल हुने छन् :

१. पर्यटनको आधारभूत अवधारणा, यसको विकासक्रम तथा पर्यटनका विविध आयामहरूको विवेचना र विश्लेषण
२. पर्यटन क्षेत्रमा संलग्न सङ्गठनहरूको पहिचान र तिनका भूमिकाको विवेचना
३. पर्यटन बजार व्यवस्थापनका नमुना र विधिहरूको विश्लेषण
४. नेपालमा पर्यटनको विकास, विस्तार तथा प्रभावको बोध र प्रस्तुति
५. साहसिक पर्यटनको अवधारणा बोध र सम्बद्ध पक्षहरूको पहिचान
६. पर्वतारोहण पर्यटनको अवधारणाको पहिचान र हिमाल आरोहणका आयामहरूको विश्लेषण
७. नेपालमा पर्वतारोहण पर्यटन क्रियाकलापहरूको बोध र व्यवस्थापकीय संरचनाहरूको पहिचान
८. पर्यटकहरूका लागि आवश्यक यात्रा योजना र यात्रा विवरणिका निर्माण
९. स्थानीय तहमा सामान्य पर्यटन सेवाको सञ्चालन
१०. पर्यटन वस्तु तथा सेवाहरूको मूल्य निर्धारण र बिक्री सम्बन्धी पक्षहरूको विश्लेषण
११. नेपालका प्रमुख पर्यटकीय स्रोतहरूको पहिचान र संवर्धन
१२. पर्यटन तथा पर्वतारोहण अध्ययन क्षेत्र सम्बद्ध ज्ञानसिपको स्थानीय स्तरमा व्यावसायिक उपयोग

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ११

माध्यमिक तह कक्षा ११ को पर्यटन तथा पर्वतारोहण अध्ययन विषय अध्ययन गरेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित विषयमा समर्थ हुने छन् :

१. पर्यटन र पर्यटकको अवधारणा तथा विकासक्रमको व्याख्या गर्न
२. पर्यटकहरूको रुचि र आवश्यकता पहिचान गर्न
३. पर्यटनका आयामहरूको व्याख्या तथा विश्लेषण गर्न
४. पर्यटकहरूको उत्प्रेरणाको पहिचान र व्याख्या गर्न
५. पर्यटनको विकासक्रमको व्याख्या तथा पर्यटनका नवीनतम प्रवृत्तिहरूको पहिचान गर्न
६. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटन सङ्गठनहरूको भूमिका र कार्यको सूची निर्माण गर्न
७. पर्यटन क्षेत्रमा उपयोगी वस्तुहरूको बिक्री र प्रवर्धनका लागि उपयुक्त विधिहरूको छनोट गर्न,
८. पर्यटन क्षेत्रमा उपयोगी वस्तुहरूको बिक्री वितरणका लागि उपयुक्त माध्यमहरू पहिल्याउन,
९. नेपालमा पर्यटनको विकास, विस्तार तथा प्रभावको विश्लेषण गर्न
१०. नेपालका प्रमुख पर्यटकीय स्रोतहरू तथा प्राकृतिक र सांस्कृतिक सम्पदाहरूबारे परिचित हुन
११. पर्यटनका सकारात्मक प्रभावहरूको व्याख्या गरी यसका असरहरू न्यूनीकरण गर्नका लागि आवश्यक सुझावहरू प्रस्तुत गर्न
१२. दिगो पर्यटन विकासका सिद्धान्त र अवधारणाहरूको व्याख्या गर्न

१३. साहसिक पर्यटनको अवधारणा र यसका प्रकारहरूको पहिचान तथा पर्वतारोहण पर्यटनका विविध आयामहरूको विश्लेषण गर्न
१४. पर्वतारोहण पर्यटनको विकासक्रम र यसबाट हुने फाइदा तथा चुनौतीहरूको आँकलन गर्न
१५. नेपालमा पर्वतारोहण पर्यटनको विकास, यस क्षेत्रमा संलग्न संस्थाहरू तथा पर्वतारोहण पर्यटनको विद्यमान अवस्थाको विश्लेषण गर्न
१६. पर्वतारोहण पर्यटनसम्बन्धी समसामयिक विधि र प्रक्रियामा अद्यावधिक हुन

कक्षा १२

माध्यमिक तह कक्षा १२ को पर्यटन तथा पर्वतारोहण अध्ययन विषय अध्ययन गरेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित विषयमा समर्थ हुने छन् :

१. पर्यटनमा अवकाश र आनन्दको सम्बन्ध र महत्त्वको व्याख्या गर्न
२. विभिन्न प्रकारका पर्यटकीय आवास व्यवस्थाहरूबारे अद्यावधिक हुन
३. पर्यटकहरूका लागि विभिन्न पर्यटकीय क्रियाकलापसम्बन्धी यात्रा योजना तथा यात्रा विवरणिका निर्माण गरी लागु गर्न
४. पर्यटनमा टूलभ एजेन्सी तथा ट्रेकिङ एजेन्सीहरूको भूमिका र तिनको महत्त्वको व्याख्या गर्न
५. भ्रमण, पदयात्रा तथा जलयात्रासम्बन्धी क्रियाकलापको मूल्य निर्धारणका विधिहरूको विश्लेषण गर्न
६. विभिन्न प्रकारका पर्यटन सेवाहरू प्राप्त गर्ने विधि र प्रक्रियासँग परिचित हुन,
७. होटल, पदयात्रा तथा चार्टर्ड र यातायात सेवाको बिक्री विधिहरूको व्याख्या गर्न
८. पर्यटकहरूको आगमन तथा प्रस्थानसम्बन्धी प्रक्रियाहरूको सूची निर्माण गर्न
९. ग्राहक सेवाका आधारभूत गुणहरूको विश्लेषण गर्न
१०. यात्रासम्बन्धी सूचना स्रोत र आवश्यक डकुमेन्ट/सामग्रीहरूको सूची निर्माण गर्न
११. हवाई टिकट तथा हवाई भाडासम्बन्धी नियम र प्रक्रिया उल्लेख गर्न
१२. हिमाल आरोहणका प्रकार, चुनौती र अपनाउनुपर्ने सावधानीका विविध पक्षको व्याख्या गर्न
१३. पर्वतारोहण पर्यटनसम्बन्धी अवधारणाका साथै पर्वतारोहणका प्रक्रियाका बारेमा परिचित हुन
१४. हिमाल आरोहणका आधारभूत ज्ञान र सिप हासिल गर्न

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

कक्षा ११

एकाइ	विषयक्षेत्र	विषयवस्तु	पाठ्यघण्टा
खण्ड १ : यात्रा र पर्यटन			
१.	पर्यटनको अवधारणा	१.१ पर्यटनको अवधारणा र अर्थ १.२ पर्यटनको परिभाषा : प्राविधिक तथा अवधारणात्मक परिभाषा १.३ पर्यटनको प्रकृति र विशेषता	५

		<p>१.४ पर्यटनको स्वरूप र प्रकार</p> <p>१.५ पर्यटन उद्योग</p> <p>१.६ पर्यटकको परिभाषा : यानु र दिवा पर्यटक</p> <p>१.७ पर्यटकको वर्गीकरण</p>	
२.	पर्यटनका आयाम	<p>२.१ पर्यटनका पाँचओटा ...ए' आयाम - आकर्षण, पहुँच, आवास व्यवस्था, सर्वसुविधा र क्रियाकलाप</p> <p>२.२ उत्प्रेरणा आयाम : उत्प्रेरणाको परिभाषा र पर्यटक उत्प्रेरणाह उत्प्रेरणाका प्रकार : आन्तरिक तथा बाह्य उत्प्रेरणाह दबावात्मक तथा आकर्षणात्मक तत्त्वह निष्पृहता तथा उत्सुकता आयामह पलायनमुखी तथा अन्वेषणात्मक आयामह स्वनिर्भर (साहसिकता) तथा पराश्रित (मनोकेन्द्रित) ।</p>	८
३.	पर्यटनको उद्भव र विकास	<p>३.१ पर्यटनका उद्भव र विकासका चार चरण</p> <p>३.२ प्रारम्भिककालको यात्रा : उद्देश्य र यातायातको माध्यम</p> <p>३.३ मध्यकालमा यात्रा : पर्यटनका प्रभावकारी तत्त्व</p> <p>३.४ औद्योगिक क्रान्ति र बृहत् पर्यटनको जन्म</p> <p>३.५ आधुनिक यातायातको उद्भव र विकास तथा पर्यटन</p> <p>३.६ आधुनिक आवास उद्योगको उद्भव र विकास तथा पर्यटन</p> <p>३.७ विश्व परिप्रेक्ष्यमा पर्यटनको वर्तमान प्रवृत्ति</p>	८
४.	पर्यटन सङ्गठन	<p>४.१ पर्यटनमा सङ्गठनको परिचय र आवश्यकता</p> <p>४.२ प्रमुख अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटन सङ्गठन, तिनको भूमिका र कार्य : विश्व पर्यटन सङ्गठन (UNWTO), अन्तर्राष्ट्रिय नागरिक उड्डयन सङ्गठन (ICAO), अन्तर्राष्ट्रिय हवाई यातायात सङ्घ (IATA), एसिया प्रशान्त क्षेत्रीय ट्राभल एजेन्सी एसोसियन (PATA)</p> <p>४.३ प्रमुख राष्ट्रिय पर्यटन सङ्गठन, तिनको भूमिका र कार्यसंस्कृति : पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय (MocTCA), नागरिक उड्डयन प्राधिकरण, नेपाल पर्यटन बोर्ड, नेपाल एसोसिएसन अफ टुर एन्ड ट्राभल एजेन्ट्स, ट्रेकिङ एजेन्ट एसोसियसन नेपाल, होटल एसोसियसन नेपाल तथा नेपाल राटिङ एजेन्सी एसोसिएसन</p>	८

५.	पर्यटन बजार व्यवस्थापन	<p>५.१ बजार व्यवस्था र पर्यटन बजार व्यवस्थाको सामान्य अवधारणा</p> <p>५.२ पर्यटन बजार व्यवस्थाका खास विशेषता</p> <p>५.३ पर्यटन बजार व्यवस्था सम्मिश्रण : सात ...पी' मोडल (वस्तु, मूल्य, स्थान, प्रवर्धन, भौतिक वातावरण, प्रक्रिया र मानिस)</p> <p>५.४ बजार व्यवस्था प्रवर्धनका विधि : सञ्चार र विज्ञापन, जनसम्पर्क, बिक्री प्रवर्धन र प्रचार</p> <p>५.५ पर्यटनमा बजार खण्डीकरण</p> <p>५.६ पर्यटन वस्तुको वितरण माध्यम</p>	८
६.	नेपालमा पर्यटन	<p>६.१ नेपालमा पर्यटनको उद्भव र विकास</p> <p>६.२ नेपालका पर्यटन पूर्वाधारहरू र पर्यटन वस्तु</p> <p>६.३ नेपालका प्रमुख पर्यटकीय क्रियाकलाप : पर्वतारोहण, पदयात्रा, जलयात्रा, चट्टानारोहण, सांस्कृतिक पर्यटन, ग्रामीण पर्यटन, घरवास पर्यटन, सहरी पर्यटन, जङ्गल सफारी</p> <p>६.२ नेपालका विश्व सम्पदा स्थल, राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष तथा संरक्षण केन्द्र ।</p>	८
७.	पर्यटनको प्रभाव	<p>७.१ आर्थिक प्रभाव</p> <p>७.२ सामाजिक सांस्कृतिक प्रभाव</p> <p>७.३ वातावरणीय प्रभाव</p> <p>७.४ पर्यटन विकासको दिगो पद्धति, अवधारणा र सिद्धान्त</p> <p>७.५ उत्तरदायी पर्यटनको अवधारणा</p>	११
खण्ड २ पर्वतारोहण पर्यटन			
८.	साहसिक पर्यटनको परिचय	<p>८.१ साहसिक पर्यटनको परिभाषा</p> <p>८.२ साहसिक पर्यटनका आधारभूत विशेषता र महत्त्व</p> <p>८.३ साहसिक पर्यटनको वर्गीकरण - हिमालमा आधारित, नदीमा आधारित, समुद्रमा आधारित, प्रकृतिमा आधारित, हिउँमा आधारित, आकासमा आधारित साहसिक पर्यटन</p> <p>८.४ साहसिक पर्यटनका प्रकार र क्रियाकलाप : कठोर साहस र नरम साहस</p>	४
९.	पर्वतारोहण पर्यटनको परिचय	<p>९.१ हिमालको परिभाषा र यसका विशेषता : भौगोलिक विभाजन, हावापानीमा विविधता, जैविक विविधता,</p>	४

		<p>जीव तथा वनस्पति, जातीय विविधता</p> <p>९.२ हिमाल र पर्यटनबिचको अन्तरसम्बन्ध</p> <p>९.३ विश्वमा पर्वतारोहणको इतिहास</p> <p>९.४ विश्वका प्रमुख हिमाल</p> <p>९.५ हिमाल आरोहणको उत्प्रेरणा</p> <p>९.६ पर्वतारोहण पर्यटनका फाइदा र नोक्सान</p>	
१०.	नेपालमा पर्वतारोहण पर्यटन	<p>१०.१ नेपालका हिमालहरू तथा ८००० मि.भन्दा अग्ला हिमाल</p> <p>१०.२ नेपालको हिमाली क्षेत्रका प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक स्रोतसाधन</p> <p>१०.३ नेपालमा पर्वतारोहण तथा पदयात्राको इतिहास</p> <p>१०.४ नेपालको पर्वतीय पर्यटन क्रियाकलाप</p> <p>१०.५ पर्वतारोहण अभियान नियमावली, २०५९ र यसका संशोधनहरूमा उल्लेख गरिएबमोजिम नेपालमा पर्वतारोहणसम्बन्धी सामान्य नियम</p> <p>१०.६ नेपाल पर्वतारोहण सङ्घ (NMA) : यसको भूमिका र कार्य</p> <p>१०.७ हिमाल आरोहणका क्षेत्रमा हुने स्वास्थ्य समस्याहरू</p> <p>१०.७ हिमालयन उद्धार सङ्घ (HRA) : यसको भूमिका र कार्य</p>	१२
११.	पर्वतारोहणसम्बन्धी आधारभूत कुरा	<p>११.१ हिमाल आरोहण अभियानको परिचय र आरोहण उपकरण</p> <p>११.२ नेपालमा पर्वतारोहण प्रक्रिया र शुल्क</p> <p>११.३ नेपालमा पर्वतारोहणका लागि खुला गरिएका हिमाल</p>	४
	जम्मा		८०
	प्रयोगात्मक		८०
	कुल जम्मा		१६०

एकाइ	विषयक्षेत्र	विषयवस्तु	पाठ्यघण्टा
खण्ड १ : यात्रा तथा भ्रमण, पदयात्रा र जलयात्रा			
१.	अवकाश, आनन्द र पर्यटन तथा आतिथ्यको परिचय	१.१ अवकाश, आनन्द र पर्यटन : अर्थ र क्रियाकलाप १.२ पर्यटन आवास व्यवस्था : अर्थ र अवधारणा १.३ पर्यटन आवास व्यवस्थाका प्रकार	४
२.	यात्रा विवरणिका	२.१ यात्रा विवरणिका : अर्थ, परिभाषा र प्रकार २.२ पर्यटनमा यात्रा विवरणिकाको महत्त्व २.३ यात्रा विवरणको योजना र यसमा ध्यान दिनुपर्ने पक्ष २.४ पर्यटन, पदयात्रा तथा ज्याफ्टिङको साधारण यात्रा विवरणिका निर्माण	९
३.	आधारभूत पर्यटन सेवा	३.१ यात्रा आवागमन सेवा ३.२ आतिथ्य सेवा ३.३ ट्राभल एजेन्सी तथा भ्रमण गाइड सेवा ३.४ ट्रेकिङ एजेन्सी तथा पदयात्रा गाइड सेवा ३.५ यात्रा तथा आतिथ्य व्यवसायका स्वरूप : एकल स्वामित्व, साझेदारी, कम्पनी/व्यावसायिक, सहकारी, फ्रेन्चाइजी, चेन	८
४.	पर्यटन वस्तु तथा सेवाहरूको मूल्य निर्धारण तथा बिक्री	४.१ पर्यटन महसुलको अवधारणा ४.२ महसुललाई प्रभाव पार्ने तत्त्व ४.३ महसुल आकर्षित पक्ष ४.३.१ होटल <ul style="list-style-type: none"> • होटल आरक्षण प्रक्रिया • आरक्षणका माध्यम • आरक्षणका स्रोत • भोजन योजना तथा कोठाको दरभाउ ४.३.२ पदयात्रा तथा ज्याफ्टिङ सेवा <ul style="list-style-type: none"> • पदयात्रा तथा ज्याफ्टिङ सेवामा आरक्षण प्रक्रिया • पदयात्रा तथा ज्याफ्टिङ सेवामा महसुल ४.३.३ यातायात सेवाहरू	११

		<ul style="list-style-type: none"> यातायात सेवामा आरक्षण प्रक्रिया यातायात महसुल <p>४.४ भुक्तानी फिर्ताको प्रक्रिया</p> <p>४.५ पर्यटन वस्तु तथा सेवाको बिक्री</p>	
५.	स्वागत तथा स्थानान्तरण	<p>५.१ स्वागत तथा जानकारी</p> <p>५.२ आगमन स्थानान्तरण : महत्त्व र प्रक्रिया</p> <p>५.२ निर्गमन स्थानान्तरण : महत्त्व र प्रक्रिया</p> <p>५.२ पर्यटकले भ्रमण गर्दा गर्न हुने र गर्न नहुने कुरा</p>	४
६.	ग्राहक सेवा तथा आधारभूत बिक्री सिप	<p>६.१ ग्राहक सेवाको परिभाषा</p> <p>६.२ अपेक्षित गुण</p> <p>६.३ यात्रा व्यवसायमा आवश्यक पर्ने आधारभूत बिक्री सिल्प</p> <p>६.४ ग्राहक गुनासो व्यवस्थापन</p>	९
७.	यात्रासम्बन्धी सूचना तथा कागजात	<p>७.१ यात्रा सूचनाको अवधारणा र महत्त्व</p> <p>७.२ यात्रा सूचनाका स्रोत : औपचारिक तथा अनौपचारिक</p> <p>७.३ ओएजि लाइट गाइड बुक</p> <ul style="list-style-type: none"> फिटिगुन्टा छुट अन्तर्राष्ट्रिय समयको गणना <p>७.४ अन्तर्राष्ट्रिय यात्रासम्बन्धी आवश्यकता : राहतदानी, प्रवेश आज्ञा, भन्सार, मुद्रा, स्वास्थ्यसम्बन्धी प्रमाणपत्र आदि ।</p>	८
खण्ड २ : हवाई यात्रा			
८.	हवाई भाडासम्बन्धी आधारभूत कुरा	<p>८.१ अन्तर्राष्ट्रिय हवाई भाडादरसम्बन्धी सामान्य नियम</p> <p>८.२ भाडादरका प्रकार : सामान्य भाडा र विशेष भाडा</p> <p>८.३ भाडादर निर्धारण गर्ने प्रक्रिया</p> <p>८.४ स्थानान्तरणका लागि अस्वीकार्य यात्रु तथा निषेधित यात्रु (डिपोर्टीज)</p> <p>८.५ भुक्तानी फिर्ता, अनुपस्थित यात्रु (No show) र अग्रिम यात्रु (Go show)</p>	४
९.	यात्रु हवाई टिकट	९.१ अर्थ तथा महत्त्व	४

		९.१ IATA टिकेटिङ : प्रकार तथा टिकट जारी गर्ने सामान्य नियम ९.३ IATA टिकटका महत्वपूर्ण अङ्ग ९.४ विद्युतीय टिकट ९.५ हवाईसेवा आरक्षण गर्ने प्रक्रिया	
खण्ड ३ : पर्वतारोहण पर्यटन			
१०.	पर्वतारोहणका आधारभूत कुरा	१०.१ हिमाल आरोहणको परिचय १०.२ आरोहणका प्रकार : अल्पनिजम, हाइ अल्टिच्युड हिमालारोहण र अल्ट्रा लाइटवेट हिमाल आरोहण १०.३ वातानुकूलन हुनु, लेक लागनु तथा यसको रोकथाम तथा सुरक्षा १०.४ हिमाल आरोहणका आवश्यक पूर्वतयारी १०.५ पर्वतारोहणका औपचारिकता	८
११.	पर्वतारोहण अभियान : सिप र ज्ञान	११.१ क्याम्प स्थलको छनोट ११.२ आरोहण दलको नेतृत्वकर्ताको योग्यता र उसको भूमिका ११.३ नेपालमा हिमाल आरोहणमा सरदारको भूमिका ११.३ प्राविधिक ज्ञान तथा सिप १३.४ आरोहणसम्बन्धी नियम १३.५ आधारभूत सुरक्षा प्रणाली १३.६ आपत्कालीन रोकथाम तथा सतर्कता १३.७ हिमालमा हुन सक्ने प्रमुख खतरा : चटान खस्ने, हिउँ पर्ने, वर्षा, नदीपार, चट्याङ, हिमपहिरो, विषम तापक्षेत्र, उचाइ, सूर्य तथा विकिरण आदि	११
	जम्मा		८०
	प्रयोगात्मक		८०
	कुल जम्मा		१६०

५. प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

कक्षा ११

खण्ड १ : यात्रा र पर्यटन			
एकाइ	विषयक्षेत्र	क्रियाकलाप	पाठ्यघण्टा
१.	पर्यटनको अवधारणा	विभिन्न प्रकारका पर्यटन गन्तव्य र पर्यटकसम्बन्धी जानकारी दिने श्रव्यदृश्य सामग्रीको खोजी र प्रस्तुति गर्ने	४
२.	पर्यटनका आयाम	कुनै एक स्थानीय प्राकृतिक वा सांस्कृतिक पर्यटन स्थलको भ्रमण गरी त्यहाँ रहेको प्रमुख आकर्षणहरूको पहिचान र प्रस्तुति गर्ने	९
३.	पर्यटनको उद्भव र विकास	पर्यटन उद्योग र यसका विभिन्न क्रियाकलापहरूबारे परियोजना कार्यको प्रतिवेदन तयार गरी प्रस्तुत गर्ने	६
४.	पर्यटन सङ्गठन	पर्यटनका अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय तथा स्थानीय सङ्गठनहरू र तिनका कार्यहरूको खोजी र प्रस्तुति गर्ने	६
५.	पर्यटन बजार व्यवस्थापन	स्थानीय स्तरमा उपलब्ध कुनै एक पर्यटन संस्था/होटल उद्योग/विमान कम्पनीको अवलोकन भ्रमण गरी ती संस्थाहरूले पर्यटन वस्तुको बिक्रीका लागि अपनाउने विधिहरूको जानकारी लिने र प्रतिवेदन तयार गर्ने	६
६.	नेपालमा पर्यटन	नेपालका विभिन्न प्रदेशस्थित प्रमुख पर्यटन आकर्षणहरूको पहिचान गरी तिनको एल्बम तयार गर्ने र यी आकर्षणहरूको प्रवर्धनमा रहेका चुनौतीहरूका बारेमा कक्षामा प्रस्तुति दिने	६
७.	पर्यटनको प्रभाव	पर्यटनले पर्यटकीय गन्तव्यमा पार्ने विभिन्न प्रकारका प्रभावहरूका बारेमा चार्ट वा दृश्यात्मक प्रस्तुति दिने	६
खण्ड २ पर्वतारोहण पर्यटन			
८.	साहसिक पर्यटनको परिचय	शिक्षकले साहसिक पर्यटनका बारेमा श्रव्यदृश्यात्मक प्रस्तुति दिने	६
९.	पर्वतारोहण पर्यटनको परिचय	नेपालका प्रमुख हिमालहरूको विवरण तयार गरी हिमाली प्रकृति तथा संस्कृतिका बारेमा प्रस्तुति दिने	७
१०.	नेपालमा पर्वतारोहण पर्यटन	नेपालको पर्वतारोहण पर्यटनका नियम, विधि र प्रक्रिया तथा क्रियाकलापहरूका बारेमा कक्षामा समूहगत छलफल र प्रस्तुति गर्ने	७
११.	पर्वतारोहणसम्बन्धी आधारभूत कुरा	विद्यार्थीहरूबाट नेपालका प्रमुख हिमालहरूको तस्बिर सङ्कलन गर्न लगाई प्रदर्शन गर्न लगाउने, नेपालको पर्वतारोहणसम्बन्धी तथ्यहरू सङ्कलन गर्न लगाई चित्रका रूपमा प्रस्तुत गर्ने	७
जम्मा			६०

द्रष्टव्य : विद्यालयले कक्षा ११ मा यो विषयको अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि अध्ययन क्षेत्रभन्दा बाहिरको न्यूनतम कुनै एक गन्तव्यको भ्रमण/पदयात्रा/जलयात्रा गराएर अन्तिम मूल्याङ्कनका लागि प्रतिवेदन लेख्न लगाउनुपर्ने छ ।

खण्ड १ : यात्रा र भ्रमण, पदयात्रा र जलयात्रा			
एकाइ	विषयक्षेत्र	क्रियाकलाप	पाठ्यघण्टा
१.	अवकास, आनन्द र पर्यटन तथा आतिथ्यको परिचय	फुर्सद, मनोरञ्जन तथा पर्यटन उद्योगमाथि कक्षामा छलफल गर्ने, स्थानीय मनोरञ्जन केन्द्रहरूको नाम सङ्कलन तथा उनीहरूका मुख्य सेवाहरूमाथि प्रस्तुति गर्ने	४
२.	यात्रा विवरणिका	यात्रा योजना निर्माण तथा विभिन्न प्रकारका यात्रा विवरणिका निर्माणको अभ्यास गर्ने	८
३.	आधारभूत पर्यटन सेवा	नेपालमा यात्रा तथा आतिथ्य सेवासम्बन्धी व्यवसायका प्रक्रियातथा आवश्यकताहरूका विषयमा परियोजना कार्य गरी सोको प्रस्तुति गर्ने	८
४.	पर्यटन वस्तु तथा सेवाहरूको मूल्य निर्धारण तथा बिक्री	स्थानीय स्तरमा विद्यमान पर्यटन वस्तुहरूको पहिचान गरी तिनको प्रभावकारी बिक्रीका लागि उपयुक्त बिक्री रणनीति तयारी र प्रस्तुति गर्ने कनै एक पर्यटन वस्तु अथवा गन्तव्यको वैयक्तिक अध्ययन गरी प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्ने	७
५.	स्वागत तथा स्थानान्तरण	ट्राभल एजेन्सीको भ्रमण गरेर अतिथिको स्वागत गर्दा र बिदाइ गर्दा ट्राभल एजेन्सीहरूले पूरा गर्ने प्रक्रियाहरूको सूची तयार पार्ने अतिथिको स्वागत तथा बिदाइको अभ्यास गर्ने	७
६.	ग्राहक सेवा तथा आधारभूत बिक्री सिप	अतिथिहरूको रेखदेख तथा प्रभावकारी अतिथि सेवाको अभ्यास गर्ने	६
खण्ड २ : हवाई यात्रा			
७.	यात्रासम्बन्धी सूचना तथा कागजात	यात्रा सूचनाका विभिन्न स्रोतहरूको प्रदर्शनी गर्ने, यात्राका विभिन्न सूचना, राहतदानी तथा प्रवेश आज्ञाहरूका नमुना सङ्कलन गरी प्रदर्शन गर्ने	६
८.	हवाई भाडासम्बन्धी आधारभूत कुरा	ट्राभल एजेन्सीहरूको भ्रमण गरी हवाई भाडासम्बन्धी आधारभूत नियम तथा निर्धारण प्रक्रियाका बारेमा जानकारी लिने र त्यसको विवरण तयार गर्न	८

९	यानु हवाई टिकट	हवाई टिकट तयारी गर्ने, कक्षाकोठामा हवाई टिकटका आवश्यक तत्वहरूका बारेमा छलफल गर्ने	८
खण्ड ३ : पर्वतारोहण पर्यटन			
१०.	पर्वतारोहणका आधारभूत कुरा	हिमाल आरोहणका गतिविधिसम्बन्धी भिडियोहरूको प्रस्तुति गर्ने श्रव्यदृश्य सामाग्रीबाट हिमाल आरोहण गर्दाका खतरा तथा यसका असरका बारेमा विवरण तयार गरी प्रस्तुत गर्ने	९
११.	पर्वतारोहण अभियान : सिप र ज्ञान	आरोहीहरूको उद्धारको नमुना अभ्यास गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने	८
	जम्मा		८०

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

पर्यटन तथा पर्वतारोहण अध्ययन शिक्षासम्बद्ध सहजीकरण क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दा विद्यार्थीहरूका पूर्वअनुभव, अवधारणा, उनीहरूको बसोबास क्षेत्रको अवस्था, बसोबास क्षेत्रमा विद्यमान प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक विशेषताहरू, विद्यार्थीको अभिरुचि तथा धार्मिक सांस्कृतिक विश्वास आदि समेतलाई ध्यान दिनुपर्छ । यो विषय प्रयोगात्मक विषयसमेत भएकाले प्रदर्शन, अवलोकन र उपयोगलाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्छ । सैद्धान्तिक विषयवस्तुको प्रस्तुतिपछि विद्यार्थीहरूलाई यथासम्भव उदाहरण, स्थलगत भ्रमण एवम् प्रयोगात्मक कार्य गर्न लगाउनुपर्छ । सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियामा विद्यार्थीमा समझदारी, क्रियात्मक सोचाइ तथा प्रयोगात्मक सिप र अभिवृत्तिको विकास गर्ने क्रियाकलापलाई जोड दिनुपर्छ । सिकाइलाई बोधमा मात्र सीमित नराखी ज्ञानमा पूर्णता प्रदान गर्नका लागि पर्याप्त अवसर दिई प्राप्त ज्ञानलाई सिर्जनात्मक प्रयोगमा रूपान्तरण गर्न सक्ने अवस्थामा पुर्याउनुपर्छ । सिकाइ सहजीकरणका क्षेत्रमा विद्यालयमा उपलब्ध हुन नसक्ने सामग्री र तिनीहरूको प्रयोगका सम्बन्धमा स्थानीय स्तरका सम्बन्धित क्षेत्रमा क्रियाशील संस्थाहरू, सामुदायिक स्रोत र अभिभावकसँग सम्पर्क गर्नुपर्छ । यस्ता स्रोतहरूको प्रयोग गर्दा सम्बन्धित ठाउँमा नै लगेर तिनको प्रयोग र सञ्चालित क्रियाकलाप आवश्यकताअनुसार प्रदर्शन गर्नुपर्छ ।

निर्दिष्ट उद्देश्य प्राप्तिका लागि सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न विभिन्न विधिको प्रयोग गर्न सकिन्छ । यस विषयमा छलफल विधि, अवलोकन भ्रमण विधि, प्रदर्शन विधि, खोज विधि, प्रश्नोत्तर विधि, प्रयोग विधि, श्रव्य/दृश्य प्रस्तुति विधि, परियोजना कार्य, समस्या समाधान विधि जस्ता विधिहरूलाई विषयवस्तुको स्वरूप तथा परिस्थितिअनुकूल हुने गरी प्रयोग गर्न सकिन्छ । यहाँ प्रस्तुत विधिहरू नमुना वा सङ्केत मात्र हुन् । सबै परिस्थितिमा यी विधिले मात्र पूर्णता नपाउन सक्छ । त्यसैले प्रत्येक शिक्षकले यहाँ प्रस्तुत गरिएका विधिलाई एउटा आधारका रूपमा लिई आर्नो ठोस परिस्थितिअनुकूल शिक्षण विधि तथा प्रक्रियाको छनोट गर्नुपर्दछ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रकारको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता क्रियाकलाप गराई सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक ज्ञान तथा सिप हासिल गराउन आवश्यक छ । यसको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन तथा विद्यार्थीको सिकाइस्तर सुधार गर्न सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको सिकाइ उपलब्धिको निश्चित भारलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समेत जोडिने छ ।

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गर्न सके सकेनन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउने महत्त्वपूर्ण संयन्त्र मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा सिकाइ उपलब्धिहरूलाई ध्यान दिई सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिअनुरूप सिकाइको सबै स्तरलाई समेटेर गर्नुपर्दछ । आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनमार्फत यस विषयको मूल्याङ्कन हुने छ । मूल्याङ्कनको कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत आन्तरिक र ७५ प्रतिशत बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । यसै गरी बाह्य मूल्याङ्कनअन्तर्गत लिखित परीक्षा सञ्चालन हुने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनअन्तर्गत निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन दुवै तरिकाबाट नै गरिने छ । यस विषयका पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका तहगत सक्षमताहरू, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि र तिनका विषयवस्तु, सोसँग सम्बन्धित सिप, सिकाइ सहभागिता र सिकाइ सक्रियताका आधारमा विद्यार्थीहरूको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूले सिके नसिकेको पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइन्छ भने यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । कक्षा ११ र १२ को समाजशास्त्र विषय सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ र मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राख्नुपर्छ । सोका आधारमा नै सिकाइ अवस्था यकिन गरिन्छ र आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । शिक्षकले यस प्रकारको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा गरी विद्यार्थीहरूमा अपेक्षित सिप र व्यवहार विकासमा जोड दिनुपर्छ ।

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ मा कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत भार आन्तरिक मूल्याङ्कन हुने छ । यसको मूल्याङ्कन निम्नानुसार हुने छ :

आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशत भारअन्तर्गत निम्नानुसारको मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गरिने छ :

क्र.सं	क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनका आधार
१.	सिकाइ सहभागिता	सिकाइ सहभागिता	३	सक्रिय सिकाइका लागि दैनिक कक्षा उपस्थिति, व्यक्तिगत, समूहगत र कक्षागत सिकाइ सहभागिता
२	परियोजना कार्य	परियोजना कार्य प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुतीकरण	८	परियोजना कार्य, प्रतिवेदन र प्रस्तुतीकरण
३	अवलोकन भ्रमण	अवलोकन भ्रमण, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुतीकरण	८	अवलोकन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति
४	विषयवस्तुगत मूल्याङ्कन	त्रैमासिक परीक्षा	६	त्रैमासिक परीक्षाहरूको मूल्याङ्कनका अभिलेखबाट
जम्मा			२५	

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । बाह्य मूल्याङ्कनअन्तर्गत सैद्धान्तिक पक्षको मूल्याङ्कनका लागि कुल भारको ५० प्रतिशत छुट्याई पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ । प्रयोगात्मक बाह्य मूल्याङ्कनका लागि कुल भारको २५ प्रतिशत भार छुट्याइएको छ ।

Marketing

Grade: 11 and 12

Subject Code: Mar. 307 (Grade 11), Mar. 308 (Grade 12)

Credit Hour: 5

Annual Working hours: 160

1. Introduction

Marketing has become essential in all sectors of business like agriculture, industry, banking, insurance, hospitals, and other social organizations. It has become the subject of serious concern, discussion and application in national as well as in international arena. These days, marketing has been followed not only as a business strategy but also as a business tactics to win the confidence of customers in a more competitive arena. A large number of industrial and commercial undertakings came into existence in the country. As a result, Nepalese business sector has become more complex. This situation has created a greater demand for the implementation of marketing philosophy in the country not only in the business and education sectors of Nepal, but also in daily life of consumers.

This marketing curriculum is designed to provide a fundamental conceptual principles and practices of marketing. It shall also be useful for the students pursuing a career at the front line marketing jobs such as sales-persons, sales representatives and supervisors as well as those who pursue small business. It will further introduce students the major functions involved in the marketing process of a business organization in order to prepare them for university education.

The curriculum has been structured for two years as for Grade 11 and 12. The course in Grade 11 basically includes the general areas of marketing; whereas, the course designed for Grade 12 includes basically the components of marketing mix, which if properly integrated, gives a suitable marketing program to marketers for making right decision in marketing fields. In addition, it also includes the social aspect of marketing. It incorporates the level-wise competencies, grade-wise leaning outcomes and scope and sequence of contents, suggested practical/project activities, learning facilitation process and assessment strategies so as to enhance the learning on the subject.

2. Level-wise competencies

This course on marketing aims to develop the following competencies among students:

1. Describe the key marketing concepts and skills
2. Perform situational analysis to assess market opportunities
3. Gather, analyze and draw conclusions from market and environmental data
4. Define the marketing elements needed for a successful product offering
5. Develop the capabilities to generate and manage small business independently
6. Enhance creativity and competency in the changed situation
7. Develop foundation knowledge in relation to marketing functions of business organization
8. Identify the emerging issues and tools of marketing
9. Develop the conceptual frame and relation of marketing with ethical value
10. Describe the prospect of social responsibility in marketing

11. Assess the marketing environment such as economic, demographic, socio-cultural, competitive, political-legal, ecological, and technological issues associated with marketing practices
12. Explain the marketing principles to be followed in different business situations
13. Describe and utilize the art of selling.

3. Grade-wise Learning Outcomes

S.N.	Grade 11		Grade 12	
	Content Area	Learning Outcome	Content Area	Learning Outcome
1	Introduction to Marketing	1.1 Define the term 'Marketing'. 1.2 Explain the core concept of marketing. 1.3 Explain the historical development of marketing in different stages. 1.4 Describe the importance of customer in marketing. 1.5 Explain the different approaches to the study of marketing. 1.6 Discuss the importance of marketing to the firm and customers.	An Overview of Marketing	1.1 Describe the meaning and importance of marketing. 1.2 Identify the various marketing concepts and describe the marketing principles of one of the marketing concepts. 1.3 Explain the concept and components of marketing mix. 1.4 Describe the importance of marketing mix to the marketer.
2	Evolution of Marketing Concept	2.1 Identify the need of developing marketing concept. 2.2 Explain various types of marketing Concept. 2.3 Conduct a case study on marketing concept.	Product	2.1 Define product and classify it on the basis of various criteria. 2.2 Distinguish between consumer and industrial products. 2.3 Explain the types of consumers and industrial goods and their features. 2.4 Describe the meaning of Brands and Trade Mark. 2.5 Explain the importance and types of branding. 2.6 Point out the reasons for not Branding and qualities of good Branding. 2.7 Describe the meaning and features of packaging. 2.8 Identify the functions, types of package, levels and importance of packaging. 2.9 Describe the meaning of labeling and explain its types. 2.10 Describe the functions of labeling;

				2.11 Conduct field/industrial visit and present the report in the class.
3	Marketing Mix and Its Components	3.1 Define marketing mix; 3.2 Explain the elements or components of marketing mix; 3.3 Describe the importance of marketing mix; 3.4 Participate in case analysis and solve the identified problems.	Pricing	3.1 Describe and explain price, pricing and forms of price. 3.2 Describe the objectives and importance of Pricing. 3.3 Describe the meaning and types of price discounts and price allowances. 3.4 Explain the factors affecting Price determination.
4	Components of Marketing	4.1 Discuss the various concepts of market. 4.2 Explain the types of market with its features. 4.3 Explain the features of Nepalese market. 4.4 Discuss and classify customers and buyers. 4.5 Describe the buying motives of customers. 4.6 Define demand. 4.7 Describe the meaning of need, drive, wants and creation of demand. 4.8 Explain the marketing process for delivering products and satisfaction to the customers and show its structure; 4.9 Point out the key players in marketing decision.	Distribution	4.1 Define and explain distribution and its elements. 4.2 Discuss the distribution structure for consumer and industrial products. 4.3 Discuss the channel conflicts and conflict resolution/settlement. 4.4 Describe the meaning, objectives and components of physical distribution and logistic support. 4.5 Discuss the importance of transportation and warehousing in distribution system 4.6 Conduct field visit and prepare survey report.
5	Marketing Functions	5.1 Describe the various types of marketing functions. 5.2 Explain the merchandizing function of marketing. 5.3 Describe the distribution functions of marketing with its methods and types. 5.4 Point out the types of marketing intermediaries and describe the importance of wholesalers and retailers in marketing. 5.5 Discuss the meaning and types of agents, wholesalers and retailers. 5.6 Discuss the facilitating	Promotion	5.1 Define promotion and explain objectives and the role of promotion in marketing. 5.2 Describe the importance of promotion. 5.3 Explain the components of promotion/ promotion-mix. 5.4 Describe the meaning and point out the features of advertising. 5.5 Describe the importance and types of advertising; 5.6 Prepare advertisement for media and social media. 5.7 Describe the meaning of personnel selling and sales

		<p>functions of marketing.</p> <p>5.7 Define grading, standardization, and salesmanship.</p> <p>5.8 Conduct field visit and its class presentation.</p>		<p>promotion, and explain its importance.</p> <p>5.8 Highlight the methods of consumer promotion and trade promotion.</p> <p>5.9 Describe the meaning of publicity and public relations with their features.</p> <p>5.10 State the promotion tools and explain the importance of publicity and public relations in marketing.</p>
6	Marketing Environment	<p>6.1 Define marketing environment with the features of marketing environment.</p> <p>6.2 Explain the components of marketing environment.</p> <p>6.3 Distinguish between internal and external marketing environment.</p> <p>6.4 Discuss the concept and features of micro environment;</p> <p>6.5 Conduct a market survey and evaluate the effect of environmental forces on a firm's marketing activities.</p>	Emerging Issues in Modern Marketing	<p>6.1 Describe the meaning and point out the features of agriculture marketing.</p> <p>6.2 Explain the Problems and prospects of agricultural marketing in Nepal.</p> <p>6.3 Introduce industrial marketing with its features.</p> <p>6.4 State the problems and prospects of industrial marketing in Nepal.</p> <p>6.5 Introduce to e-commerce/internet marketing and its methods.</p> <p>6.6 Describe the meaning of internet marketing with its features and importance in business.</p> <p>6.7 Define telemarketing and televised marketing with their features.</p> <p>6.8 Discuss the problems and prospects of televised and telemarketing in Nepal.</p> <p>6.9 Identify and explain other special fields of marketing.</p> <p>6.10 Conduct field visits and make effective class presentation.</p>
7	Buyer Behaviour and Buying Decision	<p>7.1 Describe the meaning of buyer and buyer behavior with their features.</p> <p>7.2 Explain the need for understanding buyer behavior.</p> <p>7.3 Explain the buying process of individual buyer or consumer buying process.</p> <p>7.4 Explain the buying process of an organization or organizational buying</p>	Marketing Ethics and Social Responsibility	<p>7.1 Describe the meaning of marketing ethics and social responsibility.</p> <p>7.2 Explain the ethical behaviors in business marketing.</p> <p>7.3 Describe social marketing functions.</p> <p>7.4 Discuss the cost of ignoring social responsibility.</p>

		<p>process.</p> <p>7.5 Conduct a market survey and prepare a survey report.</p> <p>7.6 Conduct a case study on buyer behavior regarding how the buyers do.</p>		
8	Marketing Information System	<p>8.1 Define marketing information System with its features.</p> <p>8.2 Discuss the importance of marketing information.</p> <p>8.3 Describe the elements or components of marketing information system.</p> <p>8.4 Define Internal Records System, marketing intelligence system and decision support system.</p> <p>8.5 Describe the meaning of marketing research with its features</p> <p>8.6 Explain about the process of marketing research.</p>	Developing Salesmanship Skill	<p>8.1 Define salesmanship.</p> <p>8.2 Explain the development process of salesmanship.</p> <p>8.3 Discuss the role of salesmanship in marketing.</p> <p>8.4 Justify salesmanship as a science, an art, or a profession.</p> <p>8.5 Discuss selling as a psychological phenomenon.</p> <p>8.6 Explain the qualities of a good salesman.</p>
9	Project Work and Report Preparation	<p>9.1 Describe concept of research/project work, research process, and research methodologies.</p> <p>9.2 Select project area and a topic;</p> <p>9.3 Prepare a questionnaire.</p> <p>9.4 Organize a field visit and collect data and information.</p> <p>9.5 Analyze data and prepare a report.</p> <p>9.6 Present and submit the project report.</p>	Project Work and Report Preparation	<p>9.1 Describe the concept of research/project work, research process, and research; methodology.</p> <p>9.2 Select project area and a topic.</p> <p>9.3 Prepare a questionnaire.</p> <p>9.4 Organize a field visit and collect data and information.</p> <p>9.5 Analyze data and prepare a report.</p> <p>9.6 Present and submit the project report.</p>

4. Scope and Sequence of Contents

Grade 11

S.N	Content Area	Elaboration of Contents	Working Hours
1	Introduction to Marketing	<p>1.1 Meaning and definition of marketing</p> <p>1.2 Core concepts of marketing</p> <p>1.3 Historical development of marketing</p> <p>1.4 Status/position of customer in marketing</p>	18

		1.5 Approaches to the study of marketing 1.6 Importance of Marketing	
2	Evolution of Marketing Concept	2.1 Reasons for developing marketing concept 2.2 Various types of marketing concept – <ul style="list-style-type: none"> • Production Concept • Product Concept • Selling Concept • Modern Marketing Concept • Societal Marketing Concept • Holistic marketing concept 2.3 Case study method	12
3	Marketing Mix and Its Components	3.1 Meaning and definition of marketing mix 3.2 Elements or components of marketing mix <ul style="list-style-type: none"> • Product mix • Price mix • Promotion mix • Place mix • Process mix • People mix • Physical evidence mix 3.3 Importance of marketing mix 3.4 Case exercise on marketing mix	12
4	Components of Marketing	4.1 Concepts of market (place concept, area concept and demand concept) 4.2 Types and features of market 4.3 Features of Nepalese market 4.4 Customers <ul style="list-style-type: none"> 4.4.1 Concept and classifications - Individual (non-institutional) and institutional (organizational) buyers 4.4.2 Buying motives of customers: Meaning and types 4.5 Demand: Concept of needs, drive, wants, and demand- Creation of demand 4.6 Marketing process: Concept and structure, key players in marketing	14
5	Marketing Functions	5.1 Merchandizing function <ul style="list-style-type: none"> 5.1.1 Buying: Meaning, nature and elements; methods of buying 5.1.2 Selling: Meaning, nature and elements of selling 5.2 Components of distribution function: <ul style="list-style-type: none"> 5.2.1 Meaning, methods of distribution and type of marketing intermediaries 	24

		<p>5.2.2 Methods of distribution (Direct and Indirect distribution)</p> <p>5.2.3 Types of marketing intermediaries</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Agents</i> – Meaning, types (manufacturer's agent, sole agent, commission agent/ full-service agents and limited-service agents) and functions • <i>Wholesalers</i> – Meaning, types (merchant wholesalers, agent wholesalers, manufacturer-wholesaler or manufacturers' sales branches) and functions • <i>Retailers</i> – Meaning, types (traditional shops, departmental stores, super market, mall, multiple shops/chain stores, consumers' cooperatives and mail order business and functions) <p>5.3 Facilitating Functions: Grading, standardization, financing, risk bearing, information and salesmanship</p> <p>5.4 Field visit and class presentation</p>	
6	Marketing Environment	<p>6.1 Meaning and definition of marketing environment</p> <p>6.2 Features of marketing environment</p> <p>6.3 Components of marketing environment: Internal and external</p> <p>6.4 General impacts of marketing environment on a firm's marketing activities</p> <p>6.5 Market visit and survey</p>	16
7	Buyer Behaviour and Buying Decision	<p>7.1 Meaning and features of buyer and buyer behaviour</p> <p>7.2 Need for understanding buyer behaviour</p> <p>7.3 Buying process of individual buyer or consumer buying process</p> <p>7.4 Buying process of an organization or organizational buying process</p> <p>7.5 Market visit and conduct survey</p> <p>7.6 A case study on buyer behaviour</p>	12
8	Marketing Information System	<p>8.1 Meaning and definition of marketing information system</p> <p>8.2 Features of marketing information system</p> <p>8.3 Importance of marketing information</p> <p>8.4 Elements of components of marketing information system:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Internal records system; • Marketing intelligence system; • Decision support system; • Marketing research – Meaning, features, and process; 	12
		Total	120

Grade 12

S.N.		Elaboration of Contents	Working Hours
1	An Overview of Marketing	1.1 Concept and importance of marketing,	2
2	Product	2.1 Meaning and definition of product 2.2 Levels of product 2.3 Classification of products; Consumer and industrial products – Types of consumer and industrial goods and their features 2.4 Branding: Meaning of brands and trade mark; Importance of branding; Types of brands; Reasons for not branding products; qualities of good branding 2.5 Packaging: Meaning and features, functions, levels, types of package, importance of packaging 2.6 Labeling: Meaning, types and functions of labeling 2.7 Field/industrial visit and class presentation	20
3	Pricing	3.1 Meaning and definition of price and pricing 3.2 Forms of price 3.3 Objective of pricing: Profit-oriented, sales-oriented, and status quo objective 3.4 Importance of pricing – to the firm, customers, society and nation 3.5 Pricing allowances and discounts: Meaning and types 3.6 Factors affecting pricing: Internal and external factors	12
4	Distribution/Place	4.1 Meaning and definition of distribution 4.2 elements of distribution: Distribution structure, channels of distribution (Review of agents, wholesalers and retailers) and physical distribution 4.3 Distribution structure for consumer and industrial products 4.4 Channel conflicts and conflicts resolution/settlement – Resolution through mitigation, conciliation, arbitration, and litigation 4.5 Physical distribution and logistics management: Meaning, objective and components 4.6 Importance of transportation in distribution system 4.7 Importance of warehousing in distribution system 4.8 Field visit and class presentation	22

5	Promotion	<p>5.1 Meaning and definition of promotion</p> <p>5.2 Objective or role of promotion in marketing</p> <p>5.3 Importance of promotion</p> <p>5.4 Components of promotion/promotion-mix: Advertising, personnel selling, sales promotion, publicity, and public relations</p> <p>5.5 Advertising: Meaning, features and importance of advertising; types of advertising, advertising media and social media</p> <p>5.6 Personal Selling: Meaning and importance, types of sales process: indoor sales and outdoor sales</p> <p>5.7 Sales Promotion: Meaning and importance of sales promotion; methods of consumer promotion and trade promotion</p> <p>5.8 Publicity and public relations: Meaning, features, tools, and importance of publicity and public relations</p>	20
6	Emerging Issues in Modern Marketing	<p>6.1 Agriculture marketing: Meaning and features; problems and prospects of agricultural marketing in Nepal</p> <p>6.2 Industrial marketing: Meaning and features; problems and prospects of industrial marketing in Nepal</p> <p>6.3 E-commerce/Internet marketing: Concept and method of e-commerce; meaning and features of internet marketing; use or importance of internet in business</p> <p>6.4 Telemarketing and televised marketing: Meaning and features of telephone and televised marketing; problems and prospects of televised and telemarketing in Nepal</p> <p>6.5 Other special fields of marketing –</p> <ul style="list-style-type: none"> • Services marketing • Export marketing • International marketing • Global marketing <p>6.6 Field visits and class presentation</p>	20
7	Marketing Ethics and Social Responsibility	<p>7.1 Meaning of marketing ethics and social responsibility</p> <p>7.2 Ethical behaviour in marketing</p> <ul style="list-style-type: none"> • Morality • Ethical decision making • Ethical guidelines <p>7.3 Social marketing functions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Survival • Profitability • Services to customers • Obligations towards employees, the community, customers, and the public • Eco-friendly activities <p>7.4 The cost of ignoring social responsibility</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rejection of company's products by customers and society 	12

		<ul style="list-style-type: none"> • Damage of company goodwill • Barriers to organizational growth 	
8	Developing Salesmanship Skill	8.1 Meaning and definition of salesmanship 8.2 Origin and development of salesmanship – The ancient persuasive act, origin of markets for exchange, origin of travelling salesman, emergence of shops, influence of guilds regulations, origin of commercial adventurer, emergence of honesty in selling, creation of buyers' awareness, and increasing importance of consumers 8.3 Role of salesmanship in marketing 8.4 Salesmanship as a science, an art, or a profession 8.5 Selling as a psychological phenomenon 8.6 Qualities of a good salesman for successful selling – Sales personality, physical traits, mental traits, social traits, and character traits	12
		Total	120

5. Suggested Practical/Project Activities

The following are some examples of practical/project work activities to be performed by students of Grade 11 and Grade 12.

Grade 11

S.N.	Content Area	Suggested Activities	Working hours
1	Introduction	<ul style="list-style-type: none"> • Make a short visit to a nearby market (shops or companies) and ask five businessmen the question, “what is marketing?”. • Collect the answer and compare the meaning of marketing they have read in the book. • Write and submit the similarities and differences in meaning of marketing in the book and meaning of marketing given by businessmen. 	2
2	Evolution of Marketing Concept	-	-
3	Marketing Mix and Its Components	Visit to a nearby market and observe the marketing mix and tools followed by the marketers. The teacher can make different groups as per their convenience and let students present their reports regarding the topics of the marketing mix.	2
4	Components of Marketing	Ask all of their family members or the random buyers what they have bought in last one year and purpose of buying it. They submit their findings to the teachers.	3

5	Marketing Functions	Go to a market nearby. Locate and recognize the marketing intermediaries and find their major functions. Prepare a short presentation report. Present and discuss the findings in the classroom.	3
6	Marketing Environment	Visit some of the nearby marketing firms and collect information about the nature and features of marketing environment and their negative and positive impacts to the marketing firms. Prepare a report and present their findings in the classroom.	2
7	Buyer Behaviour and Buying Decision	Collect the information of consumer buying behavior regarding their buying processes, such as purchase plan, price, product quality and quantity.	3
8	Marketing Information System	-	-
9	Project Work and Report Preparation	9.1 Project work and Report Writing Guidelines for the task: <ol style="list-style-type: none"> 1. Class orientation to students (including the concept of research/project work, research process, and research methodologies) 2. Selection of a project area and a topic 3. Preparation of a questionnaire 4. Field visit and data collection 5. Data analysis and a report preparation 6. Project report presentation and submission 	25
	Total hours		40

Grade 12

S.N.	Content Area	Suggested Practical Activities	Working hours
1	An Overview of Marketing	-	-
2	Product	2.1 Prepare a list of 10 popular brand names in the market and present in the classroom. 2.2 Visit some firms nearby their school and observe packaging and labeling processes and functions.	3

		Take notes of the quality of good brand names, packaging and labeling and present in the class.	
3	Pricing	Visit different large retail stores and shops nearby their schools and then find out their pricing objectives and methods.	2
4	Distribution/Place	Find the key role players in the distribution channel. Observe how their physical distribution is taking place around their cities or in the nation and present and discuss in the class.	3
5	Promotion	Review newspapers; listen to the electronic media and watch hoarding boards. Now, find out which means of advertisement is effective in their village or town. Present their findings in the class.	2
6	Emerging Issues in Modern Marketing	Visit some agricultural markets. Ask the marketers about the problems and prospects of agricultural marketing that they are facing. Make a list of five marketing firms, adopting internet, telemarketing and televised marketing. Discuss about why they adopted these strategies. Prepare a short report and present it in the class.	3
7	Marketing Ethics and Social Responsibility	Find two firms in their locality which are specifically bearing the social responsibility. For example, Bir Hospital was conducting free health campaign during the earthquake. Visit them and interview the concern person in the firm about their attempt of social responsibility.	1
8	Developing Salesmanship Skill	Visit some shops or retail stores and observe the salesmanship qualities and methods. Write a short description report. Discuss and present it in the class.	1
9	Project work and Report Writing and Presentation	<p>9.1 Project work and report writing</p> <p>Guideline for the task:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Class orientation to students (including the concept of research/project work, research process, and research methodologies) 2. Selection of a project area and a topic 3. Preparation of a questionnaire/list of questions 4. Field visit and data collection 5. Data analysis and report preparation 6. Project report presentation and submission 	25
	Total Hours		40

6. Learning Facilitation Method and Process

Being an entry point for higher education, students choose marketing for pursuing their academic interest and, therefore, they need a broader and deeper understanding of the subject. For others, knowledge of marketing is useful in daily lives and livelihood of people. Its contribution lies in the content, cognitive processes, skills and values that marketing promotes. On this backdrop, the following principles will be adopted in course of learning facilitation process:

- Focus on student-centred teaching learning activities
- Inclusive classroom activities
- Pair/group work and individual work
- integrated skill activities
- Task based activities to gain marketing competency
- Multimedia facilitation and use of online resources

Apart from these, the following pedagogical methods, techniques and strategies will be applied while facilitating the teaching learning process:

- Classroom lectures
- Group discussion and presentation
- Case study
- Home assignment
- Market visits and surveys
- Project Work
- Brochure, booklet, magazine and newspapers related to marketing activities of various industries, companies and brands
- Use of audio-visual aids like pictures and documentary
- Various questionnaire and reports related to marketing
- Computers and multi-media projector will enhance and motivate pupils' learning.

6. Student Assessment

Student assessment is an integral part of teaching learning process. It's no exception to this subject. Both formative and summative assessment strategies are used during the course facilitation. As formative assessment is mainly to bring improvement in students' learning and it is to be carried out in the continuous basis, the following strategies are to be utilized for the formative assessment:

- Assessment of students' everyday learning
- Presentation of home assignments by the students
- Students' participation in discussions
- Project work completion
- Weekly, Monthly and trimester tests

Summative assessment will be carried out through internal and external evaluation.

(a) Internal Evaluation

Internal evaluation includes classroom participation, class assignment, home assignments, class test, unit test, practical works, progress assessment, and project works, which covers 25% of the weightage. Student's knowledge, skills and competencies will be measured through internal evaluation in both the classes of Grade 11 and 12. As an internal evaluation, two trimester examinations will also be conducted. A continuous informal assessment of student learning provides opportunity for remedial instruction to the students. So, it should be carried out by the teachers. The bases for the evaluation of the internal evaluation are as follows:

S.N.	Bases for Evaluation	Marks
1.	Classroom participation (Daily attendance, home assignment, classwork, individual, group and class participation in learning, participation in academic and other activities)	3
2.	Trimester exam	6
3.	Project work, project report and presentation	16
	Total	25

(b) External examination

As a part of summative assessment, a final annual examination will be administered and it carries 75% of the total weight. The examination will be conducted based on the specification grid developed by Curriculum Development Centre.

बुद्धयौली तथा स्याहार शिक्षा

कक्षा ११ र १२

विषय सङ्केत : Gct. 309 (कक्षा ११)

Gct. 310 (कक्षा १२)

पाठ्यघण्टा : ५

वार्षिक कार्य घण्टा : १६०

१. परिचय

मानिसको जीवनको उत्तरार्धमा विशेष स्याहारसुसारको खाँचो पर्दछ । बुद्धयौली स्याहार र यससम्बन्धी विषयवस्तु र दर्शन विश्वभर प्रसिद्ध र स्थापित छन् । यिनै विषयक्षेत्रमा आधारित शिक्षाले पनि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा लोकप्रियता र निरन्तरता पाइराखेका छन् । यस प्रकारको शिक्षाको परम्परागत मौलिक अभ्यास, नवीनतम अभ्यास र सन्दर्भ तथा सर्वव्यापकतालाई समेत आधार बनाई कक्षा ११ र १२ को बुद्धयौली स्याहार शिक्षा विषयको पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गदर्शनबमोजिम विद्यालय शिक्षाको माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) मा बुद्धयौली स्याहार शिक्षा विषयको यस पाठ्यक्रममा बुद्धयौलीको सिद्धान्त तथा सामाजिक, सांस्कृतिक, आध्यात्मिक र लैङ्गिक सन्दर्भ तथा बुद्धयौलीका स्वास्थ्य समस्यासम्बद्ध विषयवस्तुहरूलाई समावेश गरिएको छ । यस पाठ्यक्रमको अध्ययनपश्चात् बुद्धयौली स्याहारमा अग्रसरता देखाउने अपेक्षा पनि राखिएको छ । यसका साथै यस पाठ्यक्रमले सम्बन्धित विषयमा उच्च शिक्षाको आधारसमेत तयार गर्ने अपेक्षा छ ।

बुद्धयौली स्याहार शिक्षाको पाठ्यक्रममा ज्येष्ठ नागरिकको परिचय र जनसाङ्ख्यिक अवस्था, नीति तथा कानुनी व्यवस्था, बुद्धयौलीको सिद्धान्त तथा यसको सामाजिक, सांस्कृतिक, आध्यात्मिक र लैङ्गिक सन्दर्भ, बुद्धयौलीमा आउने परिवर्तन, सक्रियता तथा स्वास्थ्य समस्याहरू, उमेरानुरूप सामाजिक वातावरण तथा पारिवारिक हेरचाह तथा गुणस्तरीय जीवनका छनोटका अवसरहरू, ज्येष्ठ नागरिकसँगको व्यवहारमा अपनाउनुपर्ने आचरण तथा उनीहरूलाई हुने दुर्व्यवहार, बुद्धयौलीमा देखिने मनोसामाजिक तथा मानसिक समस्या, बुद्धयौलीमा यौनिकता तथा प्रजनन स्वास्थ्य, ज्येष्ठ नागरिकका अधिकार, अवकाश योजना, ज्येष्ठ नागरिक आश्रम अनि हेरचाहका मोडेलहरूजस्ता विषयवस्तुका सैद्धान्तिक तथा व्यवहारिक पक्षको सिकाइ गर्न विद्यार्थीकेन्द्रित सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रियामा जोड दिइएको छ । यसबाट विषयवस्तुमा आधारित भई प्रयोगात्मक अभ्यास, स्थलगत अध्ययन भ्रमण, खोजमूलक निरन्तर सिकाइका साथै सिकाइ र मूल्याङ्कन पद्धतिलाई व्यावहारिक र प्रभावकारी बनाउन सहज हुने अपेक्षा गरिएको छ । यस पाठ्यक्रमले ज्ञान पक्षभन्दा पनि सिप तथा अभिवृत्तिमा जोड दिई विषयको अध्ययनलाई व्यावहारिक र प्रयोगात्मक बनाउने प्रयास गरेको छ । यसर्थ बुद्धयौली स्याहार शिक्षा विषयको पाठ्यक्रम विकास गर्दा विषयवस्तुको अवधारणा विकास, अभ्यास र निरन्तर सिकाइ तथा मूल्याङ्कनबिचको सन्तुलन कायम गरिएको छ ।

यस पाठ्यक्रम विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटेी परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटेी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता समावेश गरिएको छ । सिकाइ उपलब्धिलाई विस्तृतीकरण गरी सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिलाई सम्बन्धित गरिएको छ भने अधिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टता र मौलिकतालाई समेटेी सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया एवम् निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) को अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कार्यहरू गर्न सक्षम हुने छन् :

१. नेपालको जनसाङ्ख्यिक अवस्था तथा नीति र कानुनी व्यवस्थाको बोध तथा विश्लेषण
२. बुद्धयौलीको सिद्धान्त तथा सामाजिक, सांस्कृतिक, आध्यात्मिक र लैङ्गिक सन्दर्भमा बुद्धयौलीको व्याख्या
३. बुद्धयौलीका स्वास्थ्य समस्यासम्बद्ध विषयवस्तुको विश्लेषण र प्रस्तुति
४. बुद्धयौलीमा उमेरानुरूप सामाजिक वातावरण तथा पारिवारिक हेरचाह तथा गुणस्तरीय जीवनका लागि सहयोग तथा कर्तव्य पालना

५. ज्येष्ठ नागरिकसँगको व्यवहारमा अपनाउनुपर्ने आचरणको अवलम्बन
६. बुढ्यौलीमा देखिने मनोसामाजिक तथा मानसिक समस्यामा समाधानमा सहयोग
७. ज्येष्ठ नागरिकका अधिकारप्रतिको सजगता
८. ज्येष्ठ नागरिकको अवकाश योजनाको बोध
९. ज्येष्ठ नागरिक आश्रम तथा हेरचाहका मोडेलहरूको छनोट तथा व्यवस्थापनका तरिका बोध तथा सहभागिता

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ११		कक्षा १२	
एकाइ र विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि	एकाइ र विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि
१. बुढ्यौलीको परिचय	<p>१.१ बुढ्यौलीको परिचय, अवधारणा र बुढाबुढीको वर्गीकरण गरी बताउन</p> <p>१.२ वृद्धावस्थाको जनसङ्ख्याको तथ्याङ्क अध्ययन गरी प्रस्तुत गर्न</p> <p>१.३ जेरेन्टोलोजी तथा सोसियल जेरेन्टोलोजी र वृद्धावस्थाको स्याहारसुसारका बारेमा जानकारी हासिल गरी नमुना प्रस्तुत गर्न</p> <p>१.४ वृद्धावस्थाको स्याहारसुसार शिक्षाको अध्ययन र आवश्यकताको वर्णन गर्न</p>	१. बुढ्यौली स्याहार र त्यसको व्यवस्थापन	<p>१.१ पूर्वीय संस्कृतिका बुढ्यौली स्याहारका तरिका खोज गरी प्रस्तुत गर्न</p> <p>१.२ नेपाली संस्कृति र बुढ्यौली स्याहारका तरिकाको बोध गरी विश्लेषण गर्न</p> <p>१.३ बुढ्यौली अवस्थाको व्यवस्थापनसम्बन्धी नमुना अभ्यास गर्न</p> <p>१.४ वृद्धावस्था घरमै बिताउने उपायहरू पहिचान गरी प्रस्तुत गर्न</p> <p>१.५ स्वस्थ र सक्रिय बुढ्यौली अवस्थाको तुलना गरी प्रस्तुत गर्न</p> <p>१.६ सहयोगीसहितको बसाइका बारेमा बताउन</p> <p>१.७ प्रौढ दिवा स्याहार केन्को अध्ययन भ्रमण गरी विशेषताको सूची प्रस्तुत गर्न</p> <p>१.८ स्याहारका उपायहरूको खोजी गरी प्रस्तुत गर्न</p> <p>१.९ घरमै दिइने सेवा स्याहारका बारेमा बताउन</p> <p>१.१० वृद्धाश्रमका बारेमा वर्णन गर्न</p>
२. बुढ्यौलीको जनसाङ्ख्यिक अवस्था	<p>२.१ बुढ्यौलीको विश्वव्यापी जनसाङ्ख्यिक अवस्थाको अध्ययन गरी यसको प्रभाव बताउन</p> <p>२.२ विकसित र विकासोन्मुख देशमा बुढ्यौलीको स्थितिको तुलना गरी</p>	२. वृद्धावस्थामा लाग्ने रोग	<p>२.१ वृद्धावस्थामा लाग्ने रोग पहिचान गरी उपचार र खानपान व्यवस्थापनको अवस्था विश्लेषण गर्न</p> <p>२.२ उच्च रक्तचाप, मधुमेह, बाथ, मुटुसम्बन्धी रोग, निमोनिया, क्यान्सर, डिमेन्सियार अल्जाइमर,</p>

	प्रस्तुत गर्न		पार्किन्सन, मोतियाबिन्दु, हड्डी खिङ्गु, आङ्खु, प्रोस्टेट बढ्नु, मांसपेशीमा विकार, पोषण जस्ता समस्याको समाधानमा सहयोग गर्न
३. वृद्धावस्थाका बारेमा सामाजिक तथा सांस्कृतिक दृष्टिकोण	३.१ पूर्वीय दर्शन र पारिवारिक मान्यताअनुरूप आमाबाबुको स्याहारको अध्ययन गरी तुलना गर्न ३.२ नेपालमा पारिवारिक सहयोग प्रणालीको अवस्था विश्लेषण गर्न ३.३ परिवारमा वृद्धवृद्धाको सम्मान र हेरविचारमा प्रचलित विधिको अनुसरण गर्न ३.४ बाबुआमाप्रति छोराछोरीको दायित्वको सूची निर्माण गरी तिनलाई दैनिक व्यवहारमा उपयोग गर्न ३.५ संस्कृतिका आधारमा जीवनका चार अवस्थाको महत्त्व बताउन ३.६ धर्मकर्म र बुद्धयौली अवस्थाको विश्लेषण गर्न	३. वृद्धावस्थाको योजना	३.१ अवकाशको अवधारणा बोध गरी योजना बताउन ३.२ सामाजिक सुरक्षाको अवधारणा प्रस्तुत गर्न ३.३ ज्येष्ठ नागरिकसम्बन्धी नीतिको अध्ययन गरी आवश्यकता प्रस्तुत गर्न ३.४ शोक र वियोगप्रति उचित प्रतिक्रिया दिन, सहन गर्न र व्यवस्थापन गर्न
४. वृद्धावस्थामा हुने शारीरिक तथा मानसिक परिवर्तन	४.१ छाला, कपालमा र स्पर्शमा आउने परिवर्तनको अनुभव गरी प्रस्तुत गर्न ४.२ मूत्र प्रणाली र श्वासप्रश्वासमा आउने परिवर्तनको प्रभाव बताउन ४.३ निद्रा अवस्था र देख्ने क्षमतामा आउने परिवर्तन बताउन ४.४ स्वाद र गन्धमा आउने परिवर्तनको अवस्था अध्ययन गरी बताउन ४.५ बौद्धिक क्षमता र संवेगमा आउने परिवर्तन अवस्था अध्ययन गरी प्रस्तुत गर्न ४.६ मनोसामाजिक अवस्थामा आउने परिवर्तन बुझ्न र विशेषता बताउन	४. बुढापाकाहरूको (बुद्धयौली अवस्थाको) स्याहारका मुद्दा	४.१ बुद्धयौली स्याहार, आचारसंहिता, अग्रिम योजना र निर्देशन निर्माण गरी प्रस्तुत गर्न ४.२ बुद्धयौली अनुकूलको घर र वातावरण निर्माण गरी प्रदर्शन गर्न ४.३ बुद्धयौलीअनुकूलका सेवा तथा व्यवहारको सूची प्रस्तुत गर्न ४.४ बुद्धयौली अवस्थामा सञ्चारको महत्त्व प्रस्तुत गर्न ४.५ ज्येष्ठ नागरिकसँग गरिने सञ्चारका तरिकाको अभ्यास गर्न ४.६ बुद्धयौली स्याहारका लागि योग्य र दक्ष व्यावसायिक स्रोतहरूको पहिचान गरी प्रस्तुत गर्न

<p>५. बुद्धयौली अवस्थामा देखा पर्ने स्वास्थ्य समस्या</p>	<p>५.१ स्वस्थ र अस्वस्थ व्यवहार विश्लेषण गरी प्रस्तुत गर्न</p> <p>५.२ शारीरिक र मनोसामाजिक समस्याको तुलना गर्न</p> <p>५.३ बुद्धयौली अवस्थाका बारेमा रहेका भ्रमहरू खोजी गरी प्रस्तुत गर्न</p>	<p>५. बुद्धयौलीमा आवश्यक विशेष स्याहार</p>	<p>५.१ स्वास्थ्य सेवासम्बन्धी आवश्यकताका सूची निर्माण गर्न</p> <p>५.२ नड, कपाल तथा छालाको स्याहार, शैय्या स्नान, स्पन्ज स्नान तथा ओछ्यान सरसफाइको अभ्यास गर्न</p> <p>५.३ ढाड हेरविचारको महत्त्व बताउन</p> <p>५.४ पोषण, स्याहार र औषधोपचारमा सहयोगका बारेमा बताउन</p> <p>५.५ चस्मा, हेयरिड एड, हविल चेर, लौरो, वाकर जस्ता सामानहरूको सुरक्षाका बारेमा बताउन</p> <p>५.६ अशक्त वृद्धवृद्धाहरूको हेरचाहमा सहयोग गर्न</p>
<p>६. बुद्धयौलीमा सामाजिक सहयोग र पारिवारिक भूमिका</p>	<p>६.१ बुद्धयौली अवस्थामा गरिने सहयोगका प्रकार, प्रकृति र कार्य पहिचान गरी प्रस्तुत गर्न</p> <p>६.२ बुद्धयौली अवस्था बसाइ, आवश्यक पर्ने पाटीपौवा, चौतारा र फाल्चाको महत्त्व बताउन</p> <p>६.३ जनसाङ्ख्यिक अवस्थामा आएको परिवर्तन अध्ययन गरी प्रस्तुत गर्न</p>	<p>६. समग्र (एकीकृत) स्वास्थ्य स्याहार</p>	<p>६.१ निर्धारित थेरापीको अभ्यास गरी उपयोग गर्न</p> <p>६.२ तेल मालिस विधि र एक्युप्रेसर विधिको अभ्यास गरी उपयोग गर्न</p>
<p>७. बुढापाकाहरूको शारीरिक, मनोवैज्ञानिक तथा सामाजिक आवश्यकता</p>	<p>७.१ शारीरिक, स्वास्थ्य परीक्षण, मनोवैज्ञानिक र सामाजिक आवश्यकताको सूची निर्माण गरी प्रस्तुत गर्न</p> <p>७.२ सामाजिक सहभागिताको कार्यतालिका निर्माण गरी प्रस्तुत गर्न</p> <p>७.३ बुढापाकाहरूको अनुभवको सदुपयोग, कदर जस्ता विषयको महत्त्व बुझी दैनिक व्यवहारमा अनुसरण गर्न</p> <p>७.४ मनोरञ्जन र धार्मिक क्रियाकलाप सहभागिता जनाई अनुभव प्रस्तुत गर्न</p>	<p>७. स्याहारसम्बन्धी नमुना</p>	<p>७.१ घरमा स्याहारसम्बन्धी सहयोगको भावना बताउन</p> <p>७.२ दिवा स्याहार केन्, सामुदायिक स्याहार केन् र आवासीय स्याहार केन्को अवलोकन गरी तुलनात्मक रूपमा प्रस्तुत गर्न</p>

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

कक्षा ११			कक्षा १२		
एकाइ र विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा	एकाइ र विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा
१. बुद्धयौलीको परिचय	१.१ बुद्धयौलीको परिचय १.२ बुद्धयौली र वृद्धावस्थाको अवधारणा १.३ बुढाबुढीको वर्गीकरण १.४ वृद्धावस्थाको जनसङ्ख्याको मापन १.५ जनसङ्ख्या पिरामिडमा वृद्धावस्थाको जनसङ्ख्याको अवस्था १.६ जेरेन्टोलोजी, जेरियाट्रिक एवम् सोसियल जेरियाट्रिक र वृद्धावस्थाको स्याहारसुसार १.७ वृद्धावस्थाको अध्ययनको आवश्यकता १.८ वृद्धावस्थाको स्याहारसुसार शिक्षाको आवश्यकता	१८	१. बुद्धयौली स्याहार र त्यसको व्यवस्थापन	१.१ बुद्धयौली स्याहारको परिचय १.२ बुद्धयौली स्याहारको आवश्यकता १.३ पूर्वीय संस्कृतिमा बुद्धयौली स्याहार १.४ नेपाली संस्कृति र बुद्धयौली स्याहार १.५ बुद्धयौली अवस्थाको व्यवस्थापन १.६ वृद्धावस्था घरमै बिताउने १.७ स्वस्थ र सक्रिय बुद्धयौली अवस्था १.८ बुद्धयौली स्याहारमा प्रयोग हुने केही शब्दावलीहरू १.९ सहयोगीसहितको बसाइ १.१० प्रौढ दिवा स्याहार केन् १.११ दीर्घकालीन स्याहार १.१२ घरमै दिइने सेवा स्याहार १.१३ वृद्धाश्रम	१८
२. बुद्धयौलीको जनसाङ्ख्यिक अवस्था	२.१ बुद्धयौलीको विश्वव्यापी जनसाङ्ख्यिक अवस्था २.२ विकसित र विकासोन्मुख देशमा बुद्धयौलीको स्थिति २.२.१ नेपालमा बुद्धयौली जनसङ्ख्याको भुकाव २.२.२ नेपालीको जन्मदर,	११	२. वृद्धावस्थामा लाग्ने रोग	२.१ उच्च रक्तचाप २.२ मधुमेह २.३ बाथ २.४ मुटुसम्बन्धी रोग २.५ निमोनिया २.६ क्यान्सर २.७ डिमेन्सिया र	२२

	मृत्युदर र जीवनकाल २.२.३ लिङ्ग र उमेरका आधारमा वृद्धवृद्धाको जनसङ्ख्या			अल्जाइमर २.८ पार्किन्सन २.९ मोतियाबिन्दु २.१० हड्डी खिड्नु २.११ आङ्खस्नु २.१२ प्रोस्टेट बढ्नु २.१३ मांसपेशीमा विकार २.१४ पोषण समस्या	
३. वृद्धावस्थाका बारेमा सामाजिक तथा सांस्कृतिक दृष्टिकोण	३.१ आमाबाबुको स्याहारसम्बन्धी पूर्वीय दर्शन ३.२ पारिवारिक मूल्यमान्यता र बालबालिकाहरूको मूल्यमान्यता ३.३ नेपालमा पारिवारिक सहयोग प्रणालीको अवस्था ३.४ परिवारमा वृद्धवृद्धाको सम्मान र हेरविचार ३.५ सामाजिक मूल्य र पारिवारिक स्नेह ३.६ वृद्ध बाबुआमाप्रति छोराछोरीको दायित्व ३.७ वृद्धवृद्धाको पालन पोषण र हेरविचार ३.८ संस्कृतिका आधारमा जीवनका चार अवस्था ३.९ धर्मकर्म र बुद्धयौली अवस्था	१६	३. वृद्धावस्थाको योजना	३.१ अवकाशको अवधारणा ३.२ अवकाश योजना ३.३ सामाजिक सुरक्षाको अवधारणा ३.४ नेपालमा सामाजिक सुरक्षाको सुरुआत र वर्तमान अवस्था ३.५ ज्येष्ठ नागरिकसम्बन्धी नीतिको आवश्यकता र नेपालको ज्येष्ठ नागरिक नीति ३.६ मृत्यु र मरण ३.७ शोक ३.८ वियोग	१२
४. वृद्धावस्थामा हुने शारीरिक तथा मानसिक परिवर्तन	४.१ छालामा आउने परिवर्तन ४.२ कपालमा आउने परिवर्तन ४.३ स्पर्शमा आउने परिवर्तन ४.४ मूत्र प्रणालीमा आउने परिवर्तन ४.५ श्वासप्रश्वास प्रणालीमा आउने परिवर्तन ४.६ निद्रा अवस्थामा आउने परिवर्तन	२०	५ बुढापाकाहरूको (बुद्धयौली अवस्थाको) स्याहारका मुद्दा	४.१ बुद्धयौली स्याहार आचारसंहिता ४.२ बुद्धयौली स्याहारसम्बन्धी अग्रिम योजना र निर्देशन ४.३ मृत्युवरणको अधिकार र आचारसंहिता ४.४ बुद्धयौलीअनुकूलको वातावरण ४.५ बुद्धयौलीअनुकूल घरको	१७

	<p>४.७ देखने क्षमतामा आउने परिवर्तन</p> <p>४.८ स्वाद र गन्धमा आउने परिवर्तन</p> <p>४.९ बौद्धिक क्षमतामा आउने परिवर्तन</p> <p>४.१० मनोसामाजिक अवस्थामा आउने परिवर्तन</p> <p>४.११ संवेगमा आउने परिवर्तन</p>			<p>वातावरण</p> <p>४.६ बुद्धयौलीअनुकूलको यातायात व्यवस्था</p> <p>४.७ बुद्धयौलीअनुकूलका सेवा तथा व्यवहार</p> <p>४.८ बुद्धयौलीअनुकूलको अस्पताल सुविधा</p> <p>४.९ बुद्धयौलीअनुकूलको सहयोगीसहितको बसाइ व्यवस्था</p> <p>४.१० बुद्धयौली अवस्थामा सञ्चार</p> <p>४.११ ज्येष्ठ नागरिकसँग गरिने सञ्चारका असल तरिका</p> <p>४.१२ योग्य र दक्ष व्यावसायिक स्रोतहरूको पहिचान</p>	
<p>५. बुद्धयौली अवस्थामा देखापर्ने स्वास्थ्य समस्या</p>	<p>५.१ स्वस्थ र अस्वस्थ व्यवहार</p> <p>५.२ शारीरिक समस्या : जोर्ती दुख्ने, जिउ दुख्ने, टाउको दुख्ने, ढाड दुख्ने, अपच, खानामा अरुचि, हेराइ समस्या, सुनाइ समस्या, मुखका समस्या, पिसाबमा समस्या</p> <p>५.३ मनोसामाजिक समस्या एक्लोपन, उदासी, सूर्यास्तपछि देखापर्ने समस्या, घरमा रिक्तताको महसुस हुनु, समाजबाट एक्लिनु, आत्महत्या, सामाजिक अपराध, वृद्धवृद्धालाई गरिने दुर्व्यवहार</p> <p>५.४ बुद्धयौली अवस्थाका बारेमा रहेका भ्रम</p>	२०	<p>५. बुद्धयौलीमा आवश्यक विशेष स्याहार</p>	<p>५.१ स्वास्थ्य सेवासम्बन्धी आवश्यकता</p> <p>५.२ सरसफाइ</p> <p>५.३ ओछ्यान मिलाउनु</p> <p>५.४ नडको स्याहार</p> <p>५.५ कपालको स्याहार</p> <p>५.६ छालाको स्याहार</p> <p>५.७ शैय्या स्नान</p> <p>५.८ स्पन्ज स्नान</p> <p>५.९ ढाडको हेरविचार</p> <p>५.१० पोषण स्याहार</p> <p>५.११ औषधोपचार</p> <p>५.१२ सामानहरूको सुरक्षा : चस्मा, हेयरिड एड, हविल चेर, लौरो, वाकर)</p> <p>५.१३ अशक्त वृद्धवृद्धाहरूको हेरचाह</p>	२५

६. बुद्धयौलीमा सामाजिक सहयोग र पारिवारिक भूमिका	६.१ सहयोगका प्रकार : औपचारिक तथा अनौपचारिक सहयोग ६.२ बुद्धयौली अवस्थामा सरकारी सहयोग ६.२.१ वृद्धवृद्धाका लागि नीति निर्माण ६.२.२ निवृत्तभरणको व्यवस्था ६.२.३ वृद्धभत्ताको व्यवस्था ६.२.४ स्वास्थ्य सुविधाको व्यवस्था ६.३ अनौपचारिक सहयोगको प्रकृति र कार्य ६.४ बुद्धयौली अवस्थामा पाटीपौवा, चौतारा र फाल्चाको महत्त्व ६.५ बुद्धयौलीको जनसाङ्ख्यिक अवस्थामा आएको परिवर्तन ६.५.१ पारिवारिक संरचनामा आएको परिवर्तन ६.५.२ अविवाहित वृद्धवृद्धा ६.५.३ निःसन्तान वृद्धवृद्धा ६.५.४ विदुर विधवा ६.६ बसाइ व्यवस्था ६.६.१ अन्तरपुस्ताबिचको सम्बन्ध ६.६.२ हेरचाहकर्ताका रूपमा परिवार ६.६.३ नेपाली संस्कृतिमा अनौपचारिक सहयोगको महत्त्व ६.६.४ परिवारमा बुढापाकाहरूको भूमिका ६.६.५ दिगो विकासका लक्ष्य र ज्येष्ठ नागरिक	१५	समग्र (एकीकृत) स्वास्थ्य स्याहार	६.१ हातले गरिने थेरापी ६.२ तेल मालिस ६.३ एक्युप्रेसर ६.४ शारीरिक तथा मानसिक थेरापी ६.५ क्रमिक विश्राम थेरापी ६.६ निर्देशित बिम्बविधान थेरापी ६.७ ध्यान थेरापी ६.८ धार्मिक तथा आध्यात्मिक थेरापी ६.९ हास्य विनोद थेरापी ६.१० वैकल्पिक मेडिकल थेरापी ६.१०.१ अकुपन्चर ६.१०.२ जडीबुटी ६.१०.३ योग ६.१०.४ प्राकृतिक चिकित्सा ६.१०.५ आयुर्वेद उपचार पद्धति	१६
७.	७.१ शारीरिक आवश्यकता	२०	७.	७.१ घरमा स्याहार	१०

बुढापाकाको शारीरिक, मनोवैज्ञानिक तथा सामाजिक आवश्यकता	७.१.१ बुढाबुढी र पोषण ७.१.२ दैनिक क्रियाकलापको आवश्यकता ७.१.३ आराम र निःश्रमिकताको जरूरत ७.१.४ शारीरिक व्यायामको आवश्यकता ७.१.५ सुरक्षाको आवश्यकता ७.१.६ लड्कनबाट बचाउको आवश्यकता ७.२ स्वास्थ्य परीक्षणको आवश्यकता ७.३ मनोवैज्ञानिक आवश्यकता कुरा सुनिदिनु, माया तथा स्नेह दिनु, आदर गर्नु, सुरक्षित महसुस गर्नु, निर्णय गर्नु ७.४ सामाजिक आवश्यकता ७.५ सामाजिक सहभागिता ७.६ योगदानको कदर ७.७ चाहिने खर्च ७.८ बुढापाकाहरूको अनुभवको सदुपयोग ७.९ मनोरञ्जन र धार्मिक क्रियाकलाप		स्याहारसम्बन्धी नमुना	७.२ दिवा स्याहार केन् ७.३ सामुदायिक स्याहार केन् ७.४ आवासीय स्याहार केन्	
	जम्मा	१२०			१२०

५. प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

यस विषय अन्तर्गत प्रयोगात्मक कार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, स्याहार कार्य, प्रस्तुतीकरण, स्थलगत अध्ययन आदि कार्य गराई तिनको अभिलेख राख्नुपर्ने छ । तल दिइएका नमूना क्रियाकलापका अतिरिक्त शिक्षकले स्थानीय परिवेश अनुरूपका स्थानीय कार्यकलाप समेत गराउन सक्ने छन् ।

कक्षा ११			कक्षा १२		
विषयक्षेत्र	क्रियाकलाप	कार्य घण्टा	एकाइ र विषयक्षेत्र	क्रियाकलाप	कार्य घण्टा
बुद्धौलीको परिचय	विभिन्न समूह बनाई नेपालको वृद्धावस्थाको जनसङ्ख्याको अध्ययन र पिरामिडका आधारमा प्रस्तुति	६	बुद्धौली स्याहार र त्यसको व्यवस्थापन	प्रौढ दिवा स्याहार केन्द्र, दीर्घकालीन स्याहार र घरमै दिइने सेवा स्याहारविचको तुलना र चार्टमा प्रस्तुति	५
बुद्धौलीको जनसाङ्ख्यिक अवस्था	कुनै पाँचओटा विकसित र पाँचओटा विकासोन्मुख देशको बुद्धौलीको स्थिति खोजी गरी कक्षामा प्रस्तुति	६	वृद्धावस्थामा लाग्ने रोगहरू	नजिकको स्वास्थ्य केन्द्रमा गई उच्च रक्तचाप, मधुमेह, बाथ, मुटुसम्बन्धी रोग, निमोनिया, क्यान्सर, डिमेन्सियार, अल्जाइमर, पार्किन्सन, मोतियाबिन्दु, हड्डी खिङ्गु, आङ खस्नु, प्रोस्टेट बढ्नु, मांसपेशीमा विकार, पोषणको परिचय, यसमा देखिएका समस्या र तिनका समाधानका उपायहरूको समूहमा खोजी गरी चार्टमा प्रस्तुति	१०
वृद्धावस्थामा हुने शारीरिक तथा मानसिक परिवर्तन	वृद्धावस्थामा हुने शारीरिक तथा मानसिक परिवर्तन के केमा हुन सक्छ, कुनै दशओटा विषयको नाम लेखी कक्षामा प्रदर्शन	५	बुढापाकाहरूको (बुद्धौली अवस्थाको) स्याहारका मुद्दा	स्थानीयस्तरमा बुढापाकाहरू भएको स्थानमा गई उनीहरूको स्याहारका मुद्दाहरूको सूची बनाई कक्षाकोठामा प्रस्तुति	७
बुद्धौली अवस्थामा देखापर्ने स्वास्थ्य समस्या	बुद्धौली अवस्थामा देखा पर्ने शारीरिक समस्याको विवरण सङ्कलन तथा प्रस्तुति	६	बुद्धौलीमा आवश्यक विशेष स्याहार	बुद्धौलीमा विशेष स्याहारअन्तर्गत पर्ने पक्षको खोजी तथा प्रदर्शन	५
बुद्धौलीमा सामाजिक सहयोग र पारिवारिक भूमिका	स्थानीयस्तरमा भएका कुनै पाँच जना बुढाबुढीकहाँ स्थलगत अध्ययन भ्रमण, उनीहरूको अवस्था अध्ययन तथा सहयोगमा आधारित भई प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति	१०	समग्र (एकीकृत) स्वास्थ्य स्याहार	बुद्धौलीमा आवश्यक पर्ने कुनै एक थेरापीको नमुना प्रदर्शन	५

बुढापाकाहरूको शारीरिक, मनोवैज्ञानिक तथा सामाजिक आवश्यकता	बुढापाकाहरू भएका स्थानमा गई उनीहरूलाई मन पर्ने कुनै एक सामाजिक कार्य वा धार्मिक क्रियाकलापका बारेमा जानकारी सङ्कलन तथा कक्षामा प्रस्तुति	७	स्याहारसम्बन्धी नमुना	यीमध्ये कुनै एक स्याहार केन्द्रमा गई त्यहाँको अवस्थाका आधारमा प्रतिवेदन तयारी तथा कक्षामा प्रस्तुति १. घरमा स्याहार २. दिवा स्याहार केन् ३. सामुदायिक स्याहार केन् ४. आवासीय स्याहार केन्	८
जम्मा		४०	जम्मा		४०

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

बुढ्यौली स्याहार शिक्षा विषयले वृद्धावस्थामा विकास हुने शारीरिक, पारिवारिक, सामाजिक र मनोसामाजिक परिवर्तन र त्यसमा समाजका अन्य सदस्य र निकायले भूमिकालाई सैद्धान्तिक प्रगोगात्मक शिक्षाका माध्यमले समग्र व्यक्तित्व विकास, अनुशासित र सकारात्मक सोचलाई परिपुष्ट गर्नुका साथै सरल जीवनशैली अपनाउन प्रेरित गर्छ । यस विषयको सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियामा निर्धारित विषयवस्तुको सन्तुलित रूपमा छनोट र प्रयोग गर्नु सान्दर्भिक हुने देखिन्छ । विशेषतः “गरेर सिक” (learning by doing) को सिद्धान्तअनुसार बुढ्यौली स्याहार शिक्षा विषयका सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापलाई अर्थपूर्ण, रुचिकर र प्रभावकारी बनाउन विषयवस्तुको प्रकृतिअनुसारको शिक्षण विधिको छनोट र प्रयोग गर्नुपर्छ । शिक्षण विधिको छनोट गर्दा विद्यार्थीको रुचि, क्षमता, स्तर, उमेर आदिलाई ध्यान दिई विद्यार्थीलाई नै सहभागी गराएर विद्यार्थीकेन्द्रित शिक्षण विधि प्रयोग गरी बढीभन्दा बढी ज्ञान र सिप विकास गराउनुपर्दछ । शिक्षकले सहयोगीको भूमिका निर्वाह गरी विद्यार्थीलाई परियोजना कार्य (project work)का रूपमा स्थलगत अध्ययन भ्रमण, सामग्री सङ्कलन, अध्ययन तथा विश्लेषण, सिकाइलाई व्यवहारमा प्रदर्शन, सकारात्मक सोच र आचरणको अनुसरणजस्ता पक्षमा जोड दिन आवश्यक हुन्छ ।

सिकाइ सहजीकरणलाई प्रभावकारी र गुणस्तरीय बनाउन बुढ्यौली स्याहार शिक्षा विषयमा समावेश गरिएका विषयक्षेत्रलाई एकीकृत रूपमा अध्ययन गराई विषयवस्तुको ज्ञान, सिप र धारणाको विकास गराउनुपर्दछ । विषयवस्तुको व्यावहारिक ज्ञान दिनका लागि आफ्नो टोल, समुदाय, वृद्धाश्रम, अस्पताल, स्याहार केन्द्रहरूसँग सम्बन्ध राखी क्रियाकलापहरू गराउनुपर्दछ । यी विषयवस्तुका आधारमा विद्यार्थीहरूलाई आफ्ना समुदायमा सान्दर्भिक थप विषयवस्तु खोज गरी सिकेका कुराहरूलाई सिर्जनात्मक विश्लेषण गर्ने प्रतिभाको विकास गर्न प्रोत्साहित गरिनुपर्दछ । यो विषय अध्यापन गर्दा प्रयोग गर्न सकिने केही सम्भावित नमुना विधिहरू तल दिइएका छन् :

(क) प्रश्नोत्तर विधि	(ख) प्रदर्शन विधि	(ग) समस्या समाधान विधि
(घ) अवलोकन विधि	(ङ) छलफल विधि	(च) प्रयोग विधि
(छ) अभिनय विधि	(ज) परियोजना विधि	(झ) प्रवचन/वाचन विधि
(ञ) ध्यान विधि		

जुनसुकै क्रियाकलाप गराउँदा पनि विद्यार्थीकेन्द्रित हुनु आवश्यक हुन्छ । अध्यापन गर्दा विद्यार्थीहरूको सहभागितालाई प्रोत्साहित गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरू आफैलाई कुनै कुनै समस्या समाधान गर्न गान्हो अप्ठ्यारो पर्न सक्छ त्यस्तो अवस्थामा मात्र कमीकमजोरीलाई राम्ररी केलाई अध्यापक वा गुरुद्वारा सहयोग पुऱ्याई समाधान गरिदिनु उचित हुन्छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रकारको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षाजस्ता क्रियाकलाप गराई सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक ज्ञान तथा सिप हासिल गराउन आवश्यक छ । यसको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन तथा विद्यार्थीको सिकाइस्तर सुधार गर्न सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको सिकाइ उपलब्धिको निश्चित भारलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समेत जोडिने छ । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गर्न सके सकेनन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउने महत्वपूर्ण संयन्त्र मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा सिकाइ उपलब्धिहरूलाई ध्यान दिई सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिअनुरूप सिकाइको सबै स्तरलाई समेटेर गर्नुपर्दछ । आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनमार्फत यस विषयको मूल्याङ्कन हुने छ । कुल पाठ्यघण्टामध्ये २५ प्रतिशत आन्तरिक र ७५ प्रतिशत बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । यसै गरी बाह्य मूल्याङ्कनअन्तर्गत लिखित परीक्षा सञ्चालन हुने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनअन्तर्गत निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन दुवै तरिकाबाट नै गरिने छ । यस विषयका पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका तहगत सक्षमताहरू, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि र तिनका विषयवस्तु, सोसँग सम्बन्धित सिप, सिकाइ सहभागिता र सिकाइ सक्रियताका आधारमा विद्यार्थीहरूको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूले सिके नसिकेको पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइन्छ भने यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । कक्षा ११ र १२ को बुद्ध्यौली स्याहार शिक्षा विषय सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ र मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राख्नुपर्छ । सोका आधारमा नै सिकाइ अवस्था यकिन गरिन्छ र आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । शिक्षकले यस प्रकारको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा गरी विद्यार्थीहरूमा अपेक्षित सिप र व्यवहार विकासमा जोड दिनुपर्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका आधारहरू यसप्रकार हुने छन् :

क्र.सं.	मूल्याङ्कनका आधार	अङ्क
१	कक्षा सहभागिता	३
२	त्रैमासिक परीक्षाको अङ्कबाट	६
३	परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य, प्रतिवेदन लेखन, प्रतिवेदन प्रस्तुति	१६
जम्मा		२५

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

कक्षा ११ र १२ मा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशतको बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा लागि लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ । सबै बाह्य परीक्षामा अक्षराङ्कन पद्धतिको प्रयोग गरिने छ ।

योग

कक्षा : ११ र १२

विषय सङ्केत : [YOG. 311] (कक्षा ११), [YOG. 312] (कक्षा १२)

पाठ्यघण्टा : ५

वार्षिक कार्यघण्टा : १६०

१. परिचय

विद्यालय तहको योग विषयको पाठ्यक्रमको मूल लक्ष्य स्वस्थ जीवशैली र योगउपचारमा आधारित सामान्य अभ्यास सम्बद्धविषयवस्तुको ज्ञान, सिप तथा दक्षता आर्जन गर्न सक्षम बनाउनु रहेको छ । यस पाठ्यक्रममा तल्लो तहमा प्राप्त गरेका यौगिक अभ्यास तथा अनुभवहरूलाई समेट्दै स्वाध्ययनको पूर्वाधारका लागि आवश्यक विषयवस्तुहरू समावेश गरिएका छन् । यस विषयका विषयवस्तुहरूको सहजीकरणका लागि कक्षा ११ र १२ गरी हरेक कक्षामा पाठ्यभार १६० कार्यघण्टा वा ५ क्रेडिट आवर कायम गरी क्षेत्रगत रूपमा समेत बाँडफाँड गरिएको छ । यसमा विषयवस्तुको सीमा निर्धारण गरिनुका साथै सिकाइ क्रियाकलाप र मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई बढी वस्तुगत र व्यावहारिक बनाउने प्रयास गरिएको छ ।

योगको ऐतिहासिक परम्परा, प्रचलित आसन, प्राणायाम, बन्ध तथा मुद्राको अभ्यास, योगमा आधारित चिकित्साका अवधारणा तथा अभ्यास जस्ता विषयवस्तु समेटी तयार पारिएको यस विषयको पाठ्यक्रम विकास गर्दा विभिन्न समयमा सरोकारवाला, शिक्षक र अभिभावकहरूले पाठ्यक्रम विकास केन्द्रमा दिएका राय सुझाव तथा सरसल्लाहलाई आत्मसात गर्दै शिक्षा सिद्धान्तानुरूप व्यवस्थितगरिएको छ । उक्त विषयवस्तु समायोजन गर्दा पाठ्यक्रमलाई सरल, प्रायोगिक, समयसापेक्ष र स्तरीय बनाउनुपर्ने पक्षलाई पनि विशेष ध्यान दिइएको छ । साथै उल्लिखित तथ्यलाई मनन गर्दै योग विषयलाई ५० प्रतिशत अंश सैद्धान्तिक र ५० प्रतिशत अंश प्रयोगात्मक पक्षमा आधारित हुने गरी सिकाइ सहजीकरण तथा मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

यस पाठ्यक्रममा परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षाकगत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेटिएको छ । यस क्रममा पाठ्यक्रम लेखन तथा विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटी परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता समावेश गरिएको छ । त्यसै गरी यसमा सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि र सक्षमतालाई सम्बन्धित गरिएको छ भने अधिल्ला कक्षासँगको लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टता र मौलिकतालाई समेटिएको छ । यसमा सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रियाका साथसाथै निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

माध्यमिक तह कक्षा ११-१२ को ऐच्छिक योग विषय अध्ययन गरेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कार्यहरूमा सक्षम हुने छन् :

१. योगको ऐतिहासिक पृष्ठभूमिको बोध गरी नेपाली यौगिक सभ्यता र इतिहासकोविस्तार र वर्णन
२. अष्टाङ्ग योग र हठयोगका निर्धारित विषयक्षेत्रको क्रियात्मक अभ्यास र प्रस्तुति
३. प्राण एवम् पञ्चकोषका विषयवस्तुको विश्लेषण र सन्दर्भपरक अभिव्यक्ति तथा उपयोग
४. यौगिक क्रिया तथा शोधन विधि सम्बद्ध विषयवस्तुको बोध तथा तदनुरूपको व्यवहार प्रदर्शन
५. नसर्ने एवम् सर्ने रोगहरूमा योग चिकित्साको प्रभावका आधारमा विषयवस्तुको बोध र अभिव्यक्ति
६. उमेरगत अवस्था अनुरूपका योगको बोध गरी किशोरावस्थाका समस्या सामाधानका लागि योग उपयोगको विश्लेषण
७. योग मनोविज्ञानको बोध गरी मानव चेतना, समाधि एवम् योगसिद्धि सम्बद्ध विषयवस्तुको पहिचान तथा प्रस्तुति

३. कक्षगत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ११

माध्यमिक तह कक्षा ११ को योग विषय अध्ययन गरेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित विषयमा समर्थ हुने छन् :

१. योग ग्रन्थ तथा वैदिक ग्रन्थका आधारमा योगको परिचय, आवश्यकता, महत्त्व र प्रकार बताउन
२. आयुर्वेद, प्राकृतिक एवम् आधुनिक चिकित्सा पद्धतिसँग योगको अन्तरसम्बन्ध प्रस्तुत गर्न
३. योगको प्राचीनतम सन्दर्भ बताई प्रचलित विधि एवम् साधना परम्परा प्रस्तुत गर्न
४. निर्धारित योगीका यौगिक योगदान पहिचान गरी सूची निर्माण गर्न
५. हठयोगका क्रियात्मक पक्षको विवेचना गरी योगका सम्प्रदाय र मतमतान्तर उल्लेख गर्न
६. नेपालका प्रमुख योग सभ्यता प्रस्तुत गरी यौगिक सन्त परम्पराको इतिहास बताउन
७. हठयोगको परिचय र अर्थ बताई यसमा आसन, प्राणायाम, षट्कर्मलगायत निर्धारित पक्ष विश्लेषण गर्न
८. गोरक्ष पद्धति, घेरण्ड संहिता र सप्त साधनाको उपयोगिता र यसको प्रभाव बताउन
९. अष्टाङ्ग योग र धारणाको परिचय तथा महत्त्व बताउँदै धारणाको प्रकार र प्रयोगका क्षेत्र बताउन
१०. ध्यान र समाधिका बारेमा जानकारी हासिल गरी ध्यानका प्रचलित विधिमा आधारित अभ्यास गर्न
११. प्राणको अर्थ र महत्त्व बताउँदै यसको वैज्ञानिकताका पक्ष प्रस्तुत गर्न
१२. पञ्चकोषको परिचय, कार्य र बनावट प्रस्तुत गर्दै यसको भौतिक तथा आध्यात्मिक महत्त्व बताउन
१३. योग एवम् अनुशासनका माध्यमबाट किशोरावस्थाका समस्या समाधान गर्न
१४. निर्धारित यौगिक अभ्यासका बारेमा जानकारी हासिल गरी अभ्यास गर्न

कक्षा १२

माध्यमिक तह कक्षा १२ को योग विषय अध्ययन गरेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित विषयमा समर्थ हुने छन् :

१. प्राचीन, माध्यमिक र आधुनिक कालका आधारमा योगको विकासक्रम बताउन
२. विश्व र नेपालमा योगको वर्तमान अवस्था प्रस्तुत गर्न
३. वेद, उपनिषद्, स्मृति, योग वाशिष्ठ, दर्शन र तन्त्रशास्त्रका आधारमा योग साहित्यको परिचय दिन
४. पुराण, गीता, घेरण्ड संहिता र हठयोग प्रदीपिकामा योगका विषयक्षेत्र पहिचान गरी सूची निर्माण गर्न
५. नाथ योगका ग्रन्थहरूका आधारमा प्राणायामको तुलना गर्दै मुद्राको अभ्यास तथा प्रस्तुति गर्न
६. प्रत्याहार र योगनिद्राका बोध गरी तोकिएका आसनको क्रियात्मक अभ्यास गर्न
७. षट्कर्मका आधारमा यौगिक शोधन विधि बताउन
८. योग चिकित्साको सिद्धान्त, इतिहास, योगमा रोगको अवधारणा र उपचारको आधारप्रस्तुत गर्न
९. नसर्ने रोगमा योग चिकित्साको भूमिका विश्लेषण गर्न
१०. सर्ने रोगहरूमा योगको भूमिका बताउन
११. बालबालिका, युवा, वृद्ध र महिलाका लागि उपयोगी योगको सूची निर्माण गर्न र योगाभ्यासमा सहयोग गर्न
१२. कार्यावस्था र आकस्मिक अवस्थामा गरिने योगको पहिचान गरी अभ्यास गर्न

१३. चेतना परिभाषा र स्रोत बोध गरी मानव चेतनाको विश्लेषण गर्न
१४. समाधि एवम् सिद्धिको अर्थ र प्रकार बताउन
१५. मनका पाँच गुणको पहिचान गरी मुख्य मुख्य विशेषता बताउन
१६. चित्तावस्था, योग मनोविज्ञान र यौगिक विश्राम विधिका आधारमा स्वास्थ्यको वर्णन गर्न

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम तालिका

कक्षा ११

क्र.स.	एकाइ	विषयवस्तु र यसको विस्तृतीकरण	पाठ्यभार
१	योगको परिचय	१.१ योग ग्रन्थका आधारमा योगको परिचय १.२ वैदिक ग्रन्थको आधारमा योगको परिभाषा १.३ योगको महत्त्व, आवश्यकता र उद्देश्य १.४ योगको भेद वा प्रकार १.५ आयुर्वेद, प्राकृतिक एवम् आधुनिक चिकित्सा पद्धतिसँग योगको अन्तरसम्बन्ध	४
२	योगको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि	२.१ योगको प्राचीनतम सन्दर्भ २.२ योगका प्रचलित विधि एवम् साधना परम्परा २.३ महर्षि पतञ्जलिको योगसूत्रको उद्भवएवम् योगदर्शन २.४ मध्ययुगीन हठयौगिक परम्परा २.५ शिव, कपिल, मत्स्येन्द्रनाथ, गोरखनाथ र स्वात्मारामको यौगिक योगदान २.६ हठयोग क्रियात्मक पक्षको विवेचना २.७ योगका सम्प्रदाय र मतमतान्तर	१४
३	नेपाली यौगिक सभ्यता र इतिहास	३.१ नेपालका प्रमुख सभ्यता : शिव, जनक र बुद्ध सभ्यताको इतिहास र योग परम्परा ३.२ पार्वती र शिवस्वरोदयमा योग ३.३ अष्टावक्र र अष्टावक्र गीतामा योग ३.४ बुद्ध तथापञ्चशील र अष्टाङ्ग मार्गमा योग ३.५ नेपाली यौगिक सन्त परम्पराको इतिहास	६
४	नाथयोग (हठयोग) परम्परामा योग पद्धति	४.१ हठयोग अर्थ र परिचय हठयोग प्रदीपिकाको योग साधना हठयोगमा आसन	९

		<p>हठयोगमा प्राणायाम हठयोगमा षट्कर्म मुद्रा एवम् बन्ध हठयोगमानादानुसन्धान ४.२ गोरक्ष पद्धतिमा योग षट्चक्र विवेचना कुण्डलिनी परिचय नाडी विज्ञान ४.३ घेरण्डसंहिता र सप्त साधना शोधन, दृढता, स्थैर्य, धैर्य, लाघव, प्रत्यक्ष र निर्लिप्त</p>	
५	अष्टाङ्ग योग	<p>५.१ अष्टाङ्ग योग परिचय ५.२ अष्टाङ्ग योगको महत्त्व ५.३ धारणाको परिचय ५.४ धारणाको प्रकार र प्रयोग अन्तर धारणा बाह्य धारणा धारणा प्रक्रिया, प्रयोजन र लाभ ५.५ ध्यान ध्यानको परिचय र परिभाषा ध्यानको स्वरूप: स्थूल, सूक्ष्म र ज्योति ध्यानको आरम्भिक चरण ध्यानका वैज्ञानिक पक्ष र मानवमस्तिष्क ध्यानको वैज्ञानिक महत्त्व एवम् प्रयोग ५.६ ध्यानका प्रचलित विधि विपश्यना ध्यान भावातीत ध्यान राजयोग ध्यान गतिशील ध्यान सहज ध्यान निर्मल ध्यान प्रणव ध्यान (ओमकार ध्यान) ५.७ समाधिको प्रकार, महत्त्व र लक्ष्य</p>	१४

६	प्राण	६.१ प्राणको अर्थ र महत्त्व वैदिक साहित्यमा प्राणको प्रयोग प्राणको प्रकार र स्थान प्राण र प्राणायामको सम्बन्ध ६.२ प्राणको वैज्ञानिकता शारीरिक प्रभाव मानसिक प्रभाव आध्यात्मिक प्रभाव	९
७	योग र किशोरावस्था	७.१ योग एवम् अनुशासन ७.२ किशोर अवस्थामा समय प्रबन्धन ७.३ किशोर अवस्थामा दुर्व्यसन र यसको हानिकारक प्रभाव धूमपान मद्यपान लागु पदार्थ पानमसला प्रविधिको दुरुपयोग ७.४ योगबाट दुर्व्यसनको छुटकारा ७.५ योगबाट सद्गुणको विकास	१०
८	यौगिक क्रिया	८.१ यौगिकव्यायाम ८.१.१ अङ्ग व्यायाम (सूक्ष्म व्यायामवा शक्ति विकासक क्रिया) विधि, सावधानी र फाइदा : टाउको, काँध, हात, छाती, कमर, पेट, खुट्टाको व्यायाम ८.१.२ ऊर्जाशील व्यायाम : विधि, सावधानी र फाइदा बसेर तुरुन्तै उर्ध्वगति (उफ्रने) कुक्कुच्चाले मुलाधार वा पुठ्ठासा छुने ८.१.३ ताण्डवनृत्यको सहज चरण ८.१.२ सूर्यनमस्कारका विधि सावधानी र फाइदा (मन्त्रसहित तीव्र र सुस्त) ८.२ आसन : विधि, सावधानी र फाइदा उठेर गरिने आसन भीमासन, गरुडासन, ढुवीकोणासन, परिवृत्तत्रिकोणासन, अर्धचक्रासन, पादहस्तासन बसेर गरिने आसन पश्चिमोत्तानासन, कुक्कुटासन, एकपादाङ्गुष्ठासन,	१४

		<p>आकर्णधनुरासन, योगमुद्रासन, उदराकर्षणासन, हस्तस्थितमेरुदण्डासन</p> <p>पीठ वा मेरुदण्डको बलले गरिने आसन</p> <p>चक्रासन, पश्चिमोत्तानासन, द्रुतहलपश्चिमोत्तानासन, सुप्तपद्मासन, सुप्तवज्रासन, उत्तानमण्डूकासन, बालक्रीडासन, सेतुबन्धासन</p> <p>पेटको बलले गरिने आसन</p> <p>सलभासन, यानासन, बालशयनासन</p> <p>विपरीत भएर गरिने आसन</p> <p>सर्वाङ्गासन, विपरीतकरणी, शीर्षासन, शीर्षपद्मासन</p> <p>८.३ प्राणायाम : विधि, सावधानी र फाइदा</p> <p>पूरक, रेचक एवम् आन्तरिक र बाह्य कुम्भक प्राणायाम, (बन्धरहित र बन्धसहित प्राणायामको विधि)</p> <p>उज्जायी प्राणायाम, नाडीशोधनका चरणहरू, फरक गतिमा प्राणायामको अभ्यास</p> <p>८.४ मुद्राको अभ्यास : विधि, सावधानी र फाइदा</p> <p>अश्विनीमुद्रा, योनिमुद्रा, साम्भवीमुद्रा, उन्मनिमुद्रा</p>	
प्रयोगात्मक अभ्यास			८०
जम्मा			१६०

कक्षा १२

क्र.स	एकाइ	विषयवस्तु र यसको विस्तृतीकरण	पाठ्यभार
१	योग विकासक्रम	<p>१.१ प्राचीनकाल</p> <p>१.२ माध्यमिककाल</p> <p>१.३ आधुनिककाल</p> <p>१.४ विश्व र नेपालमा योगको वर्तमान अवस्था</p>	४
२	योग साहित्य परिचय	<p>२.१ वैदिक साहित्यमा योगको सन्दर्भ</p> <p>२.२ वेदमा योग</p> <p>२.३ उपनिषद्मा योग</p> <p>२.४ स्मृतिमा योग</p> <p>२.५ योग वाशिष्ठमा योग</p> <p>२.६ पुराणमा योग</p> <p>२.७ श्रीमद्भगवद्गीतामा योग</p>	६

		<p>२.८ दर्शनमा योग : (साङ्ख्य, वैशेषिक, न्याय, योग, पूर्वमीमांसा र उत्तरमीमांसा)</p> <p>२.९ तन्त्रमायोग</p> <p>२.१० घेरण्ड संहितामा योग</p> <p>२.११ हठयोगप्रदीपिकामा योग</p>	
३	यौगिक क्रिया	<p>३.१ नाथ योगमा प्राणायामको परिचय</p> <p>३.२ योगनिद्रा: विधि, फाइदातथा सावधानी</p> <p>३.३ मुद्राको विधि, सावधानी एवम् लाभ</p> <p>शक्ति चालनी मुद्रा</p> <p>खेचरी मुद्रा</p> <p>विपरीतकरणी मुद्रा</p> <p>भुजङ्गिनी मुद्रा</p> <p>३.४ स्थूल एवम् यौगिक व्यायाम</p>	१४
		<p>३.५ हठयोग प्रदीपिका र घेरण्ड संहिताका आसनहरू</p> <p>३.६ आसन : परिचय, विधि, फाइदा र सावधानी</p> <p>उठेर गरिने आसन</p> <p>पादाङ्गुष्ठनासास्पर्शनासन, नटराजासन, हस्तपादाङ्गुष्ठासन, वातयनासन, चन्द्रदर्शनासन, चक्रासन(उठेर)</p> <p>बसेर गरिने आसन</p> <p>कूर्मानस, उत्कटासन, बकासन, उष्ट्रासन, मार्जरी आसन, व्याघ्रासन, लोलासन, जानुस्थित हस्तपादोत्थानासन (घुँडा टेकेर हात र खुट्टा सोभो राखीउठाउने), ब्रह्मचर्यासन, गर्भासन</p> <p>पीठ/मेरुदण्डको बल गर्ने आसन</p> <p>सेतु बन्धासन, चक्रासन, मेरुदण्डासन, पादवृत्तासन, पाद सञ्चालन -द्विचक्रिकासन, मयूरासन)</p> <p>पेटको बलले गरिने आसन</p> <p>धनुरासन, भुजङ्गासन, नाभ्यासन, मकरासन (चल एवम् स्थिरावस्था)</p>	

४	यौगिक शोधन विधि	४.१ षट्कर्म जलधौतिवाकुञ्जल क्रिया दण्डधौति : परिचय, विधि, लाभ र सावधानी जलनेति र सूत्रनेति : परिचय, विधि, लाभ र सावधानी नौलि : परिचय, विधि, लाभ र सावधानी वाम, दक्षिण, मध्य एवम् नौलि सञ्चालन, अग्निसार त्राटक : परिचय, विधि, लाभ र सावधानी कपालभाँती : परिचय, विधि, लाभ र सावधानी प्रक्षालन : परिचय, प्रकार, विधि, लाभ र सावधानी नेत्रप्रक्षालन, शङ्खप्रक्षालन, लघुशङ्खप्रक्षालन	१४
५	नसर्ने एवम् सर्ने रोगहरूमा चिकित्साको प्रभाव योग	५.१ योग चिकित्साको सिद्धान्त, इतिहास, योगमा रोगको अवधारणा र उपचारको आधार ५.२ नसर्ने रोगमा योग चिकित्साको भूमिका ५.३ पाचन प्रणालीका रोगको योग चिकित्सा ग्याँस्ट्राइटिस कब्जियत पाइल्स ५.४ अस्थिपञ्जर प्रणालीमा हुने रोगको योग चिकित्सा गर्दन र काँध कम्मर घुँडा दुखाइ बाथरोगहरू ५.५ श्वासप्रश्वास प्रणालीमा हुने रोगको योग चिकित्सा पिनास एलर्जिक राइनाइटिस दम ५.६ रक्तसञ्चार प्रणालीमा हुने रोगको योग चिकित्सा उच्च रक्तचाप मुटुरोग उच्चकोलेस्टेरोल ५.७ ग्रन्थिप्रणालीमा हुने रोगको योग चिकित्सा मधुमेह	१४

		गलग्रन्थी रोग ५.८ स्नायु प्रणालीमा हुने रोगको योग चिकित्सा पक्षघात माइग्रेन नसा च्यापिने समस्या ५.९ मोटोपनामा योग ५.१० सर्ते रोगमा योगको भूमिका	
६	अवस्था अनुरूपमा योग	६.१ बालबालिकाका लागि योग ६.२ युवाहरूका लागि योग ६.३ वृद्धहरूका लागि योग ६.४ महिलाका लागि योग गर्भावस्थाका लागि योग मासिक चक्र र योग ६.५ कार्यावस्थामा योग ६.६ आकस्मिक अवस्थामा योग	९
७	मानव चेतना, समाधि एवम् योगसिद्धि	७.१ चेतना र मानवचेतना चेतनाको परिभाषा र स्रोत मानवचेतनाको अर्थ चेतनाको स्तर वृद्धि गर्ने यौगिकउपाय एवम् अन्तरङ्ग योगको भूमिका मन, बुद्धि, चित्त, अहङ्कार र चैतन्य स्वरूप ७.२ समाधि एवम् सिद्धि समाधिको परिचय, अर्थ र परिभाषा समाधिको प्रकार योगसिद्धिको अर्थ र प्रकार	९
८	योग मनोविज्ञान	८.१ मनको परिचय ८.२ मनका पाँच गुण सङ्कल्प विकल्प मूर्च्छा जडता मनन	१०

		<p>८.३ चित्त र चित्तावस्था चित्तवृत्ति, चित्तविक्षेप, चित्तप्रसादन, पञ्चक्लेश</p> <p>८.४ योग मनोविज्ञान : परिचय, मान्यता र प्रयोग व्यक्तित्वको यौगिक अवधारणा, मनोशारीरिक रोग तथा मानसिक समस्याहरूमा योग मनोचिकित्सा</p> <p>८.५ यौगिक विश्रामको विधि र मानसिक स्वास्थ्य</p>	
प्रयोगात्मक अभ्यास			८०
जम्मा			१६०

५. प्रयोगात्मक कार्य

कक्षा ११			कक्षा १२		
विषय क्षेत्र	प्रयोगात्मक कार्य	कार्य घण्टा	विषय क्षेत्र	प्रयोगात्मक कार्य	कार्य घण्टा
योगको परिचय	योग ग्रन्थ, वैदिक ग्रन्थ तथा उपलब्ध अन्य ग्रन्थ एवम् सूचना प्रविधिका विविध माध्यम उपयोग गरी आयुर्वेद, प्राकृतिक एवम् आधुनिक चिकित्सा पद्धतिसँग योगको अन्तरसम्बन्ध सम्बद्धविषयक्षेत्रमा आधारित भई विषयवस्तु सङ्कलन, सोधखोज, अध्ययन तथा प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति	४	योग विकासक्रम	योगको विकासक्रमसम्बद्ध विषयवस्तुका सामग्री सङ्कलन, अध्ययन लगायतका कार्य गरी त्यसका आधारमा प्रतिवेदन प्रस्तुति	४
योगको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि	योगको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि सम्बद्ध विषयक्षेत्रमा आधारित भई मुख्य मुख्य विषयवस्तु टिपोट, प्रस्तुति र अभिलेखीकरण	१५	योग साहित्य परिचय	योग साहित्य परिचय विषयक्षेत्रमा खोजअनुसन्धानात्मक लघु परियोजना कार्य	५
नेपाली यौगिक सभ्यता र इतिहास	नेपाली यौगिक सभ्यता र इतिहास सम्बद्ध मुख्य मुख्य विषयवस्तु सङ्कलन, सोधखोज, अध्ययन तथा प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति	५	यौगिक क्रिया	निर्धारित यौगिक क्रियाको प्रयोगात्मक अभ्यास तथा प्रस्तुति	१६

नाथयोग (हठयोग) परम्परामा योग पद्धति	हठयोगको क्रियात्मक अभ्यास	८	यौगिक शोधन विधि	षट्कर्मको क्रियात्मक अभ्यास र प्रस्तुति	१६
अष्टाङ्ग योग	निर्धारित प्रचलित ध्यानको अभ्यास र प्रस्तुति	१६	नसर्ने एवम् सर्ने रोगहरूमा योग चिकित्साको प्रभाव	निर्धारित प्रणालीगत रोगका योग चिकित्सा सम्बद्ध मुख्य मुख्य विषयवस्तु टिपोट, प्रस्तुति र अभिलेखीकरण	१५
प्राण	प्राण एवम् पञ्चकोषमा आधारित विषयवस्तुको सोधखोज, सामग्री अध्ययनलगायतका कार्य गरी त्यसका आधारमा प्रतिवेदन प्रस्तुति	८	अवस्था अनुरूपमा योग	अवस्था अनुरूपमा योगका सूची वा तालिका निर्माण र प्रस्तुति	८
योग र किशोरावस्था	योग र किशोरावस्थाको अन्तरसम्बन्ध विश्लेषण र सार प्रस्तुति	८	मानव चेतना, समाधि एवम् योगसिद्धि	मानव चेतना, समाधि एवम् योगसिद्धिसँग सम्बद्ध विषयक्षेत्रमा आधारित भई लघु परियोजना कार्य तयारी र प्रस्तुति	८
यौगिक क्रिया	यौगिक व्यायाम, आसन, प्राणायाम र मुद्राको क्रियात्मक अभ्यास	१६	योग मनोविज्ञान	योग मनोविज्ञानका जानकार व्यक्ति सोधपुछ तथा अन्तरक्रिया गरी विषयवस्तु टिपोट र लेखरचना तयारी र प्रस्तुति	८
	जम्मा	८०		जम्मा	८०

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

योग विषयको आफ्नै मौलिक तथा विशिष्ट सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया परम्परा रहिआएको छ । विशेषतः गरेर सिक (Learning by doing) को सिद्धान्तअनुसार यस परम्पराका हरेक क्रियाकलाप प्रयोगात्मक अभ्यासमा नै केन्द्रित रहन्छन् । यसले चिकित्सा पद्धतिको मेरुदण्डका रूपमा रहेको अतिरिक्त प्रभावरहित योगउपचार विधिलाई प्राथमिकता दिन्छ । यसर्थ यस विषयको सिकाइ सहजीकरण कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन विषयवस्तुको प्रकृतिअनुसार विभिन्न शिक्षण विधिहरू प्रयोगमा ल्याउन सकिन्छ, जस्तै : प्रदर्शन विधि, छलफल विधि, प्रश्नोत्तर विधि, भूमिका अभिनय, अवलोकन भ्रमण, खोज विधि, परियोजना विधि, समस्या समाधान विधि, प्रयोग विधि आदि ।

उल्लिखित शिक्षण विधि प्रयोग गरी सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया सञ्चालन गर्दा शिक्षकले निम्नानुसारका पक्षमा ध्यान दिनुपर्छ :

- अध्यापकले वार्षिक शिक्षण योजना, एकाइ योजना र दैनिक पाठयोजना निर्माण गरी सोअनुसार सिकाइ प्रक्रिया सञ्चालन गर्नुपर्छ ।
- योगशिक्षासम्बद्ध सहजीकरण क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दा विद्यार्थीहरूका पूर्वअनुभव, अवधारणा तथा रहनसहनमा

ध्यान दिनुपर्दछ । यो प्रयोगात्मक विषय भएकाले प्रदर्शन, अवलोकन र उपयोगलाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्दछ ।

- सैद्धान्तिक विषय वस्तुको प्रस्तुतिपछि विद्यार्थीहरूलाई यथा सम्भव उदाहरण, स्थलगत अध्ययन भ्रमण एवम् प्रयोगात्मक कार्य गर्न लगाउनुपर्दछ ।
- सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियामा विद्यार्थीमा समझदारी, क्रियात्मक सोचाइ तथा प्रयोगात्मक सिप र अभिवृत्तिको विकास गर्ने क्रियाकलापलाई जोड दिनुपर्छ । सिकाइलाई बोधमा मात्र सीमित नराखी पूर्णता प्रदान गर्नका लागि पर्याप्त अवसर दिई सिर्जनात्मक प्रयोगका लागि स्थानान्तरण गर्न सक्ने अवस्थामा पुऱ्याउनुपर्छ ।
- सिकाइ सहजीकरणका क्रममा विद्यालयमा उपलब्ध हुन नसक्ने सामग्री रतिनीहरूको प्रयोगका सम्बन्धमा सामुदायिक स्रोत र अभिभावकसँग सम्पर्क गर्नुपर्छ । यस्ता स्रोतहरूको प्रयोग गर्दा सम्बन्धित ठाउँमा नै लगेर तिनको प्रयोग र सञ्चालित क्रियाकलाप आवश्यकतानुसार प्रदर्शन गर्नुपर्छ ।
- शिक्षकले कुनै पनि शिक्षण विधि अपनाउनुभन्दा पहिले निम्नलिखित कुरामा ध्यान दिनु सान्दर्भिक देखिन्छ :

- (क) विद्यार्थीको बुझ्ने क्षमता र परिपक्वता
- (ख) आफूले रोजेका विधिहरूबाट अध्यापन सफल हुने विश्वास
- (ग) सफलता प्राप्तिका लागि विद्यार्थीमा अभिरूचि जागरण
- (घ) विद्यार्थीमा सिर्जनशील रूपमा विचार गर्ने र सहयोग गर्ने भावना
- (ङ) स्थानीय स्तरमा उपलब्ध हुने साधन स्रोत तथा विज्ञ

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन विधि र प्रक्रिया

सिकाइ प्रक्रियाका साथसाथै विषयवस्तुको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा गर्नुपर्ने हुन्छ । औपचारिक र अनौपचारिक दुवै रूपले सिकाइ उपलब्धिलाई मापन गर्दै जानुपर्छ । विद्यार्थीको कक्षा कार्य, कक्षा सहभागिता, कार्य सम्पादनको अवस्था तथा व्यवहार परिवर्तनको अवलोकन लगायत मौखिक, लिखित तथा प्रयोगात्मक परीक्षाका माध्यमले पाठगत रूपमा विद्यार्थीहरूको उपलब्धि मापन गर्नुपर्छ । यस क्रममा विद्यार्थीले हासिल गरेका ज्ञान तथा बोध, सिप, प्रयोगलगायत विश्लेषण, मूल्याङ्कन तथा सिर्जना जस्ता उच्च दक्षता सम्बद्ध पक्षको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनमार्फत यस विषयको मूल्याङ्कन हुने छ । मूल्याङ्कनको कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत आन्तरिक र ७५ प्रतिशत बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका विभिन्न माध्यम तथा साधनहरू प्रयोग गरिने मूल्याङ्कन मूलतः निर्माणात्मक प्रयोजनका लागि सञ्चालन गरिने भए पनि यसको नतिजा निर्णयात्मक प्रयोजनमा पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ । बाह्य मूल्याङ्कनका रूपमा सञ्चालन गरिने लिखित तथा प्रयोगात्मक परीक्षा मूलतः निर्णयात्मक प्रयोजनले सञ्चालन गरिन्छ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

सिकाइका क्रममा विद्यार्थीले के कति सिके भन्ने पक्षको मूल्याङ्कन गरी नसिकेको भए नसिक्नुको कारण अन्वेषण गरी पुनः सिकाइन्छ । यस्तो मूल्याङ्कन कक्षाकोठामा सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाकै क्रममा कक्षाकार्य, गृहकार्य, कक्षा सहभागिता, व्यावहारिक परिवर्तन, हाजिरीका आधारमा गरेर अभिलेख राख्नुपर्छ । साथै एकाइ तथा त्रैमासिक परीक्षाहरू सञ्चालन गरी विद्यार्थीको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । मूल्याङ्कन नतिजाका आधारमा आवश्यकतानुसार विद्यार्थीलाई तुरन्त पृष्ठपोषण प्रदान गर्नुका साथै आवश्यकतानुसार सुधारात्मक तथा उपचारात्मक शिक्षण गरी विद्यार्थीलाई सिकाइ सुधारको अवसर प्रदान गर्नुपर्छ । यस्तो आन्तरिक मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य सिकाइ सुधार गर्नु भए पनि यसको केही भार निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा पनि समावेश गरिने छ । कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा आन्तरिक मूल्याङ्कनबाट निम्नानुसारको २५ अङ्क निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समावेश गरिने छ ।

सि.नं.	मूल्याङ्कनका आधार	अङ्क
१	कक्षा सहभागिता	३

२	त्रैमासिक परीक्षाको अङ्कबाट	६
३	परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य	१६
जम्मा		२५

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा आन्तरिक तथा बाह्य मूल्याङ्कन विधिको प्रयोग गरी विद्यार्थीको निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको स्तर वा ग्रेड निर्धारण गरिन्छ । यसका लागि आन्तरिक मूल्याङ्कनलगायत सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक बाह्य परीक्षाद्वारा विद्यार्थीको बाह्य मूल्याङ्कन गरिने छ । पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले निर्धारित मापदण्ड तथा विशिष्टीकरण तालिका प्रयोग गरी मूल्याङ्कन साधन विकास विद्यार्थीको बाह्य मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । आयुर्वेद विषयमा बाह्य मूल्याङ्कनअन्तर्गत सैद्धान्तिक पक्षको परीक्षाबाट ५० अङ्क तथा प्रयोगात्मक पक्षको मूल्याङ्कनबाट २५ समावेश गरी कुल ७५ अङ्क कायम हुने छ । सैद्धान्तिक पक्षको परीक्षाका लागि सिकाइका विभिन्न तह विशेष गरी ज्ञान, बोध, प्रयोग र उच्च दक्षता मापन गर्ने गरी अति छोटो उत्तर आउने प्रश्न, छोटो उत्तर आउने प्रश्न र लामो उत्तर आउने प्रश्न गरी तीन किसिमका प्रश्नहरू सोधिने छ ।

वाद्यवादन

कक्षा : ११ र १२

विषय सङ्केत : Voc. 313 (कक्षा ११) Voc. 314 (कक्षा १२)

पाठ्यघण्टा : ५

वार्षिक कार्यघण्टा : १६०

१. परिचय

ललितकलाअन्तर्गत सङ्गीतको बोध, संरक्षण, सदुपयोग र व्यवस्थापन गर्ने तथा वाद्यवादन विषयको सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक पक्षका बारेमा आधारभूत ज्ञान तथा सिप प्रदान गर्ने उद्देश्यका साथ कक्षा ११ र १२ को वाद्यवादन विषयको पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गदर्शनबमोजिम विद्यालय शिक्षाको माध्यामिक तह (कक्षा ११ र १२) मा वाद्यवादन विषयको यस पाठ्यक्रममा वाद्यवादनसम्बद्ध आधारभूत विषयवस्तु समावेश गरिएको छ । यस पाठ्यक्रमको अध्ययनपश्चात् वाद्यवादनसम्बद्ध विभिन्न सामग्री, सुर र तालसम्बद्ध पक्ष तथा तिनका बिचको अन्तरसम्बन्ध, क्रियाकलाप तथा प्रभावहरूका बारेमा परिचित गराई त्यसको सदुपयोग गर्न उत्प्रेरित गर्ने अपेक्षा राखिएको छ । यसका साथै यस पाठ्यक्रमले सम्बन्धित विषयमा उच्च शिक्षाको आधारसमेत तयार गर्ने अपेक्षा छ ।

वाद्यवादन विषयको यस पाठ्यक्रममा वाद्यवादन, ताल लिपि, लय ज्ञान, नेपाली लोक वाद्य, मादलको अध्ययन, तबला वादक तथा नेपाली लोक वादकको जीवनी, धिमे वादन जस्ता विषयवस्तु समावेश गरिएको छ । यस क्रममा वाद्यवादनलाई शास्त्रीय तथा लोक बाजाको अवधारणा, आधारभूत ज्ञान, महत्त्व र आवश्यकतामा आधारित बनाउने प्रयास गरिएको छ । सान्दर्भिक पाठ्यवस्तुको छनोटका क्रममा शास्त्रीय तथा लोक सङ्गीतमा प्रयोग हुने प्रमुख शब्दावली, स्वरलिपि तथा वाद्ययन्त्रको बोध र सङ्गीत अन्तर्गत सबै प्रकारका बोल र शैलीहरूलाई पहिल्याई आवश्यकताअनुसार प्रयोग र स्तरीकरण गरिएको छ । आफूले सिकेका ताल रचनाहरूलाई प्रचलित स्वरलिपिमा लिपिबद्ध गरी प्रस्तुति र लेख्य अभिव्यक्ति क्षमताको विकासमा समेत जोड दिने गरी विषयवस्तु छनोट गरिएको छ । शास्त्रीय सङ्गीतमा प्रयोग हुने र भौगोलिक वर्गीकरणअनुरूप नेपालमा रहेका विविध जात धर्म र समाजमा आजानै प्रकारका ताल बाजा र स्वर प्रयोग हुँदै आइरहेको परिवेशमा यस पाठ्यक्रममा उल्लिखित विषयवस्तुमा सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक पक्षको सिकाइ गर्न विद्यार्थीकेन्द्रित सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रियामा जोड दिइएको छ । यसबाट विषयवस्तुमा आधारित भई प्रयोगात्मक अभ्यास, स्थलगत अध्ययन भ्रमण, खोजमूलक निरन्तर सिकाइ, सिकाइ र मूल्याङ्कनक पद्धतिलाई प्रयोगात्मक र खोजमूलक बनाउन सहज हुने अपेक्षा गरिएको छ । यस पाठ्यक्रमले ज्ञान पक्षमा भन्दा पनि सिप तथा अभिवृत्तिमा जोड दिई विषयको अध्ययनलाई व्यावहारिक र प्रयोगात्मक बनाउने प्रयास गरेको छ । वाद्यवादनमा क्षेत्रमा आएका नयाँ नयाँ अवधारणा र परिवर्तित प्रविधि र पद्धतिलाई समेत ध्यान दिएर यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ । यसर्थ वाद्यवादन विषयको पाठ्यक्रम विकास गर्दा उल्लिखित विषयवस्तुको अवधारणा विकास, अभ्यास र निरन्तर सिकाइ तथा मूल्याङ्कनबिचको सन्तुलन कायम गरिएको छ ।

यस पाठ्यक्रममा पाठ्यक्रम विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटेी परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटेी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि, सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि एवम् अधिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटेी सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रियासमेत उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) को वाद्यवादन विषयको अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कार्य गर्न र गराउन सक्षम हुने छन् :

१. ताल बाजाहरूको उत्पत्ति तथा इतिहासको बोध र प्रस्तुति
२. वाद्य सङ्गीतको परिभाषा तथा मूल सिद्धान्तको आधारभूत पक्षको बोध र विश्लेषण

३. नेपाली लोक तथा शास्त्रीय वाद्य सङ्गीतको अभ्यास, संरक्षण एवम् संवर्धनमा सहयोग
४. सङ्गीत तथा वाद्य सङ्गीतको अभ्यास र सन्दर्भगत उपयोग
५. लोक तथा शास्त्रीय वाद्य सङ्गीतको ताललिपिअनुसार प्रयोग र अभ्यास
६. वाद्य सङ्गीतमा प्रयोग हुने वाद्य, ताल र बोल रचनाहरूको बोध तथा प्रयोग
७. एकल तथा सामूहिक साङ्गितिक प्रस्तुतिमा सहभागिता तथा मञ्च प्रदर्शन
८. वाद्य कलाकारको जीवनी अध्ययन र योगदानको मूल्याङ्कन

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

वाद्यवादन विषय (कक्षा ११ र १२)को अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कार्यमा समर्थ हुने छन् :

कक्षा ११		कक्षा १२	
एकाइ र विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि	एकाइ र विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि
१. वाद्यवादनको परिचय र परिभाषा	१.१ वाद्यवादनको परिचय दिई परिभाषा बताउनु १.२ ताल वादनका मुख्य मुख्य पक्ष प्रस्तुत गर्न १.३ पूर्वीय (शास्त्रीय) वाद्यको वर्गीकरण गर्न १.४ ताल वाद्यको उत्पत्ति एवम् विकासलाई तालिकामा प्रस्तुत गर्न १.५ तालसम्बन्धी पारिभाषिक शब्द पहिचान गरी प्रयोग गर्न	१. तबलाको इतिहास र परिभाषा	१.१ तबलाको सामान्य इतिहास र विकासक्रमलाई तालिकामा प्रस्तुत गर्न १.२ ताल निर्माणको सिद्धान्त बताउनु १.३ लयकारी लेखन विधिको अभ्यास गर्न १.४ तबला वादनका विभिन्न आसन बोध गरी प्रयोग गर्न १.५ तबलाको स्वर मिलाउने विधिको बोध गरी अभ्यास गर्न १.६ निर्धारित विशेष पारिभाषिक शब्द पहिचान गरी प्रयोग गर्न
२. तबला/मृदङ्ग वादन	२.१ तबला/मृदङ्गको उत्पत्ति र ऐतिहासिकता बोध गरी प्रस्तुत गर्न २.२ तबला/मृदङ्गको सचित्र अङ्ग वर्णन गर्न २.३ तबला/मृदङ्गको स्वर मिलाउने विधि बोध गरी अभ्यास गर्न २.४ तबला/मृदङ्गको दश वर्ण विकास विधिको प्रयोगात्मक अभ्यास गर्न	२. ताल ज्ञान	२.१ तबलाका प्रचलित घरानाहरूको परिचय बताउनु २.२ दीपचन्दी, एकताल, सूलताल, धमार, दादरा तथा चौतालको परिचय दिन २.३ दीपचन्दी, एकताल, सूलताल, धमार, दादरा तथा चौतालका ठेकाको समान, दुगुन र चौगुन लयमा ताललिपिमा लेख्न २.४ दीपचन्दी, एकताल, सूलताल, धमार, दादरा तथा चौतालमा तिहाइ रचना गर्न
३. ताललिपि,	३.१ भातखण्डे ताललिपिका बारेमा	३. रचनात्मक	३.१ विष्णु दिगम्बर पलुस्कर स्वर

ताल परिचय र लय ज्ञान	<p>छोटकरीमा बताउन</p> <p>३.२ स्टाफ ताल लिपि पद्धतिको सङ्क्षिप्त वर्णन गर्न</p> <p>३.३ दादरा, कहरवा, त्रिताल, रूपक, भूपतालको परिचय दिन</p> <p>३.४ दादरा, कहरवा, त्रिताल, रूपक, भूपतालको बनोट र प्रयोगको सैद्धान्तिक ज्ञान हासिल गरी तिनका ठेकालाई अङ्कद्वारा ठाह र दुगुनमा लेख्न र अभ्यास गर्न</p> <p>३.५ दादरा, कहरवा, त्रिताल, रूपक, भूपताललाई मुखडा, तिहाइ, कायदा, परन, चक्कदार र टुकडाहरूलाई प्रयोगका आधारमा भातखण्डे ताललिपिमा लेख्न र अभ्यास गर्न</p> <p>३.६ त्रिताल (कायदा दुईओटा, टुकडा चारओटा, परन चारओटा, चक्कदार दुईओटा र तिहाइ तीनओटा) को वर्णन गर्न र अभ्यास गर्न</p>	ज्ञान	<p>ताललिपिको पद्धति बताउन</p> <p>३.२ भातखण्डे र त्रिष्णु दिगम्बर ताललिपिको पद्धतिको तुलनात्मक परिचय दिन</p> <p>३.३ त्रिताल, भूपताल, दादरा, कहरवाताल, रूपक, दीपचन्दी एकताल दुई दुईओटा किसिम तथा दुईदुईओटा मोहरा लेख्न</p> <p>३.४ त्रिताल र भूपतालमा दुई दुईओटा कायदा लिपिमा लेख्न र अभ्यास गर्न</p> <p>३.५ त्रिताल र भूपतालमा तीन तीनओटा टुकडा र दुईदुईओटा चक्कदार लिपिमा लेख्न र अभ्यास गर्न</p> <p>३.६ तिहाइ बनाई लिपिमा लेख्न र अभ्यास गर्न</p> <p>३.७ लहरा तथा स्वतन्त्र वादनको अर्थ र परिचय प्रस्तुत गर्न</p>
४. नेपाली लोक वाद्यको परिचय	<p>४.१ भूगोलका आधारमा नेपाली लोक वाद्यको वर्गीकरण गरी बताउन</p> <p>४.२ नेपाली लोक अवनद्ध एवम् घन ताल वाद्यहरूको परिचय दिन</p> <p>४.३ मादल, धिमे, च्याप्पुङ, खीँ, धा, नगरा, ढयाङ्ग्रो, डम्फु, डमरु (अवनद्ध), भुस्या, झ्याली, ता, तिँछु, घण्टा, टिनिमुनि, चाँप वाद्यअन्तर्गत आउने तालहरूलाई प्रयोगको आधारमा भातखण्डे ताललिपिमा लेख्न र अभ्यास गर्न</p>	४. लोक ताल	<p>४.१ धिमे/ढोलक/डम्पहु वाद्यको परिचय, बनावट र वर्ण बताउन</p> <p>४.२ धिमे/ढोलक/डम्पहु वाद्यको चित्रसहित अङ्ग वर्णन गर्न</p> <p>४.३ धिमे तथा मृदङ्ग/ढोलकमा बज्ने पलिमा, जति, सम्हला, ख्याली तालको परिचय दिन</p> <p>४.४ धिमे तथा मृदङ्ग/ढोलकमा बज्ने पलिमा, जति, सम्हला, ख्याली ताललाई भातखण्डे ताललिपिमा लेख्न र अभ्यास गर्न</p> <p>४.५ नेपाली लोक ताल वाद्य (घन) भुस्या, झ्यालीका प्रकार र तिनको नाम बताई प्रयोग गर्न</p>
५. मादलको अध्ययन	<p>५.१ मादलको उत्पत्ति एवम् विकासक्रम बताउन</p> <p>५.२ मादलको सचित्र अङ्ग वर्णन गर्न</p> <p>५.३ मादल निर्माण विधि, वर्ण</p>	५. शास्त्रीय ताल र लयमा सङ्गीत	<p>५.१ मानव जीवनमा लयको महत्त्व र स्थान प्रस्तुत गर्न</p> <p>५.२ शास्त्रीय तथा लोक वादनबिच</p>

	विकास विधि र मादलको तालमा बज्ने तालहरूका जानकारी प्रस्तुत गर्न ५.४ मादलसम्बन्धी पारिभाषिक शब्द पहिचान गरी प्रस्तुत गर्न		तुलना गर्न ५.३ सङ्गीतमा तालको महत्त्व बताउन ५.४ शास्त्रीय सङ्गीतमा वाद्यको प्रयोग एवम् विकासक्रम तालिकामा प्रस्तुत गर्न ५.५ मादलको आधुनिक प्रयोग गर्न
६. तबला वादकहरू तथा नेपाली लोक वादकहरूको जीवनी	६.१ अमिर खुसरो, उ. अमिर हुसेन खाँ, अनौखे लाल, पं कालीप्रसाद शर्मा र शम्भुप्रसाद मिश्रका मुख्य मुख्य कार्यसहित जीवनी प्रस्तुत गर्न ६.२ सु. बी. शाह र न्हुछेमान डङ्गोलको जीवनी प्रस्तुत गर्न	६. वाद्य कलाकारको जीवनी	६.१ उ. गणेशलाल श्रेष्ठ, सत्यनारायण चौधरी, कृष्णगोविन्द के.सी, बद्रीबहादुर तण्डुकार र होमनाथ उपाध्यायका मुख्य मुख्य कार्यसहित जीवनी प्रस्तुत गर्न ६.२ कृष्णमान महर्जन, न्हुछेबहादुर डङ्गोलको योगदान प्रस्तुत गर्न

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

कक्षा ११			कक्षा १२		
एकाइ र विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा	एकाइ र विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा
१ वाद्यवादनको परिचय र परिभाषा	१.१ वाद्यवादनको परिचय तथा परिभाषा १.२ ताल वादनको परिचय १.३ पूर्वीय (शास्त्रीय) वाद्य वर्गीकरण १.४ ताल वाद्यको उत्पत्ति एवम् विकास १.५ तालसम्बन्धी पारिभाषिक शब्द : लय, मात्रा, ताल, ठेका, सम, ताली, ख्याली, ठाह, मुखडा, बिभाग, बेदम कायदा, लय, पेसकार, प्रस्तार, ग्रह, उठान, क्रिया, परन, पल्टा, दमदार, रेला, चक्करदार, मेरु, आवर्तन, गत	१८	१. तबलाको इतिहास र परिभाषा	१.१ तबलाको सामान्य इतिहास र विकासक्रम १.२ ताल निर्माणको सिद्धान्त १.३ लयकारी लेख्ने विधि १.४ तबला वादनका विभिन्न आसन १.५ तबलाको स्वर मिलाउने विधि १.६ केही विशेष पारिभाषिक शब्द : गत, रवीश, लोमविलोम, परमेलु, फुलझडी, सागिर्द, उस्ताद, चिल्ला, खलिफा	२०
२ तबला/मृदङ्ग वादन	२.१ तबला/मृदङ्गको उत्पत्ति र ऐतिहासिकता २.२ तबला/मृदङ्गको सचित्र अङ्ग वर्णन २.३ तबला/मृदङ्गको स्वर	१२	२. ताल ज्ञान	२.१ तबलाका प्रचलित घरानाहरूको परिचय : पूर्ववाज र पश्चिमवाज	१५

	मिलाउने विधि २.४ तबला/मृदङ्गको दश वर्ण विकास विधि			२.२ दीपचन्दी, एकताल, सूलताल, धमार, दादरा तथा चौतालको परिचय २.३ दीपचन्दी, एकताल, सूलताल, धमार, दादरा तथा चौतालका ठेकाको समान, दुगुन र चौगुन लयमा ताललिपिमा लेखन २.४ दीपचन्दी, एकताल, सूलताल, धमार, दादरा तथा चौतालमा तिहाइ रचना	
३. ताल लिपि, ताल परिचय र लय ज्ञान	३.१ भातखण्डे ताललिपि ३.२ स्टाफ ताल लिपि पद्धतिको सङ्क्षिप्त अध्ययन ३.३ दादरा, कहरवा, त्रिताल, रूपक, भूपतालको परिचय ३.४ दादरा, कहरवा, त्रिताल, रूपक, भूपतालको बनोट र प्रयोगको सैद्धान्तिक ज्ञान तिनका ठेकालाई अङ्कद्वारा ठाह र दुगुनमा लेखन ३.५ दादरा, कहरवा, त्रिताल, रूपक, भूपताललाई मुखडा, तिहाइ, कायदा, परन, चक्कर्दार र टुकडाहरूलाई प्रयोगका आधारमा भातखण्डे ताललिपिमा लेखन र अभ्यास ३.६ त्रिताल (कायदा दुईओटा, टुकडा चारओटा, परन चारओटा, चक्कर्दार दुईओटा र तिहाइ तीनओटा)	१८	३. रचनात्मक ज्ञान	३.१ विष्णु दिगम्बर पलुस्कर स्वर ताललिपिको पद्धति ३.२ भातखण्डे र विष्णु दिगम्बर ताललिपिको पद्धतिको तुलनात्मक परिचय ३.३ त्रिताल, भूपताल, दादरा, कहरवाताल, रूपक, दीपचन्दी एकताल दुईदुईओटा किसिम तथा दुईदुईओटा मोहरा लेखन ३.४ त्रिताल र भूपतालमा २(दुईओटा कायदा लिपिमा लेखन र अभ्यास ३.५ त्रिताल र भूपतालमा तीन तीनओटा टुकडा र दुईदुईओटा चक्करदार लिपिमा लेखन ३.६ तिहाइ बनाई लिपिमा लेखन ३.७ लहरा तथा स्वतन्त्र वादनको अर्थ र परिचय	१८

४. नेपाली लोक वाद्यको परिचय	४.१ भूगोलका आधारमा नेपाली लोक वाद्यको वर्गीकरण ४.२ नेपाली लोक अवनद्ध एवम् घन ताल वाद्यहरूको परिचय : मादल, धिमे, च्याप्पुङ, खीँ, धा, नगरा, ढ्याङ्ग्रो, डम्फु, डमरु (अवनद्ध), भुस्या, झ्याली, ता, तिँछु, घण्टा, टिनिमुनि, चाँप (घन) । ४.३ मादल, धिमे, च्याप्पुङ, खीँ, धा, नगरा, ढ्याङ्ग्रो, डम्फु, डमरु (अवनद्ध), भुस्या, झ्याली, ता, तिँछु, घण्टा, टिनिमुनि, चाँप वाद्यअन्तर्गत आउने तालहरूलाई प्रयोगको आधारमा भातखण्डे ताललिपिमा लेखन	१२	४. लोक ताल	४.१ धिमे/ढोलक/डम्पुह वाद्यको परिचय, बनावट र वर्ण ४.२ धिमे/ढोलक/डम्पुह वाद्यको अङ्ग वर्णन (चित्रसहित) ४.३ धिमे तथा मृदङ्ग/ढोलकमा बज्ने पलिमा, जति, सम्हला, झ्याली तालको परिचय ४.४ धिमे तथा मृदङ्ग/ढोलकमा बज्ने पलिमा, जति, सम्हला, झ्याली ताललाई भातखण्डे ताललिपिमा लेखन ४.५ नेपाली लोक ताल वाद्य (घन) भुस्या, झ्यालीका प्रकार र तिनको नाम तथा प्रयोग	१२
५. मादलको अध्ययन	५.१ मादलको उत्पत्ति एवम् विकास ५.२ मादलको सचित्र अङ्ग वर्णन ५.३ मादल निर्माण विधि, वर्ण विकास विधि र मादलको तालमा बज्ने तालहरूको अध्ययन : झ्याउरे, झ्याली, सोरठी (लामी र छोटी ताल) र चरित्र तालको संरचना, वादन विधिका साथै लिपिमा लेखन ५.४ मादल सम्बन्धी केही पारिभाषिक शब्द : खरी, काठ, कटोरा, कुलू, मादले, पुरुसुङ्गे, मारुनी, कोर्खा	१५	५. शास्त्रीय ताल र लयमा सङ्गीत	५.१ मानव जीवनमा लयको महत्त्व र स्थान ५.२ शास्त्रीय तथा लोक वादनको भेद ५.३ सङ्गीतमा तालको महत्त्व ५.४ शास्त्रीय सङ्गीतमा वाद्यको प्रयोग एवम् विकास ५.५ मादलको आधुनिक प्रयोग	८
६. तबला वादकहरू तथा नेपाली लोक वादकहरूको	६.१ अमिर खुसरो, उ. अमिर हुसेन खीँ, अनौखे लाल, पं कालीप्रसाद शर्मा, शम्भुप्रसाद मिश्र	५	६. वाद्य कलाकारको जीवनी	६.१ उ. गणेशलाल श्रेष्ठ, सत्य नारायण चौधरी, कृष्णगोविन्द के.सी, बट्टीबहादुर	७

जीवनी	६.२ सु. बी. शाह, न्हुछेमान डङ्गोल		तण्डुकार, होमनाथ उपाध्याय ६.२ कृष्णमान महर्जन, न्हुछेबहादुर डङ्गोल	
जम्मा		८०		८०
प्रयोगात्मक अभ्यास		८०		८०
कुल जम्मा		१६०		१६०

५. प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

यस विषयमा तल उल्लिखित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य गराई तिनको अभिलेख राख्नुपर्ने छ । यसका अतिरिक्त शिक्षकले स्थानीय परिवेश अनुरूपका स्थानीय कार्यकलाप समेत गराउन सक्ने छन् ।

कक्षा ११			कक्षा १२		
विषयक्षेत्र	सम्भावित क्रियाकलाप	कार्य घण्टा	विषयक्षेत्र	सम्भावित क्रियाकलाप	कार्य घण्टा
१. तबला वादनमा ताल अभ्यास	१.१ तबला वादनसम्बन्धी निम्नलिखित कार्यको प्रक्रिया लेखी तबलाका बोलहरूको अभ्यास गर्ने र समग्र कार्यको प्रतिवेदन तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने : (क) हातले गन्ती गर्ने तरिकाको अभ्यास (ख) तबलाका १० वर्ण विधि निकाल्ने अभ्यास (ग) वर्ण निकास र अभ्यास (घ) मुखडा, मोहरा, तिहाइ र टुकडाहरूको अभ्यास (ङ) दादरा, कहरवा, त्रिताल, रूपक, भूपताललाई ताली ख्याली प्रदर्शन गरी वादन गर्ने अभ्यास (च) विलम्बित मध्य र ुत लयमा ठेका अभ्यास (छ) त्रितालमा दुई कायदा, चार टुकडा, दुई चक्करदार, तिहाइको अभ्यास गरी नमुना प्रदर्शन	४०	तालाभ्यास तथा लयाभ्यास	१.१ तबलाका तालसम्बन्धी निम्नलिखित कार्यको प्रक्रिया लेखी तबलाका बोलहरूको अभ्यास गर्ने र समग्र कार्यको प्रतिवेदन तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने : (क) विभिन्न घराना र परम्परानुसारका ताल रचनाहरूलाई बजाउने अभ्यास (ख) दीपचन्दी, एकताल, सूलताल, धमार, दादरा तथा चौतालको ठेका ताली दिएर बोल्ने अभ्यास (ग) दीपचन्दी, एकताल, सूलताल, धमार, दादरा तथा चौताललाई ठाह, दुगुन र चौगुनमा ताल दिई अङ्गमा र बोलमा बोलेर देखाउने अभ्यास (घ) लहरासँग तीन तालमा तबला बजाउने साधारण अभ्यास (ङ) केही कायदाबाट पल्टाहरू	३०

				बनाई बजाउने अभ्यास (च) दमदार र बेदम तिहाइका भिन्नता देखाउने अभ्यास गर्न (छ) विलम्बित, मध्य र द्रुत लयमा ठेका (तिनताल) बजाउने अभ्यास	
२. लय अभ्यास	२.१ लयको अभ्याससम्बन्धी निम्नलिखत कार्यको प्रक्रिया लेखी तबलाका बोलहरूको अभ्यास गर्ने र समग्र कार्यको प्रतिवेदन तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने : (क) दादरा, कहरवा, त्रिताल, रूपक, भूपताललाई ठाह दुगुन र चौगुन लयमा अड्क अभ्यास (ख) ठाह दुगुन र चौगुन लयमा ठेका अभ्यास (ग) ताली छ्यालीसहितको लय अभ्यास (घ) रचनाको सस्वरवाचन	१०	स्वर ताल तथा सङ्गीत	२.१ स्वर ताल तथा सङ्गीतको अभ्याससम्बन्धी निम्नलिखत कार्यको प्रक्रिया लेखी तबलाका बोलहरूको अभ्यास गर्ने र समग्र कार्यको प्रतिवेदन तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने : (क) वाद्ययन्त्र मिलाएर बजाउने अभ्यास (ख) तबलाका दायौं र बायाँबाट निस्कने बोलहरू बजाउने अभ्यास र सामूहिक बोलहरू (किटतक, तिरकिट, धेरधेरगदिगन, तक्तक) को अभ्यास (ग) त्रिताल, भूपताल, दादरा, कहरवा, रूपक तालमा मुखडा र मोहराका प्रकार बजाएर देखाउने अभ्यास (घ) त्रिताल, भूपताल, दादरा, कहरवा, रूपक तालमा तिहाइ रचना गर्ने अभ्यास (ङ) अड्कद्वारा आडी लय बजाउने अभ्यास	१५
३. मादल/ धिमे वादन	३.१ मादल/धिमे वादनसम्बन्धी निम्नलिखत कार्यको प्रक्रिया लेखी मादल/धिमेका बोलहरूको अभ्यास गर्ने र समग्र कार्यको प्रतिवेदन तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने : मादल/धिमे तालहरूलाई हातमा ताली दिई बोल्ने तथा बजाएर देखाउने अभ्यास (क) मादल/धिमेका तालहरूमा	१५	शास्त्रीय ताल र लयमा सङ्गीत	३.१ शास्त्रीय ताल र लयसम्बन्धी निम्नलिखत कार्यको प्रक्रिया लेखी शास्त्रीय ताल र लयको अभ्यास गर्ने र समग्र कार्यको प्रतिवेदन तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने : (क) त्रिताल, भूपताल, दादरा, कहरवा, रूपक तालको विशेष ज्ञान र अभ्यास (ख) शास्त्रीय सङ्गीतमा प्रयोग	१५

	बोलको प्रयोग वर्णहरूको अभ्यास (ख) मादलका भिन्न भिन्न वर्ण समूह र बोलहरूको अभ्यास (ग) झ्याउरे, ख्याली आदि तालको प्रयोग र अभ्यास (घ) ताल उठाउने र ताल काट्ने रचनाको अभ्यास			हुने निम्नानुसार तालहरूको ज्ञान र सङ्गत गर्ने अभ्यास (ग) कहरवा तालमा लग्गी गर्ने र तिहाइ बजाउने अभ्यास (घ) शास्त्रीय राग र शैलीअनुरूप विविध तालहरूको प्रयोगात्मक अभ्यास	
४. ताल लिपिमा बोल्ने अभ्यास	४.१ ताल लिपिमा बोल्ने अभ्याससम्बन्धी निम्नलिखित कार्यको प्रक्रिया लेखी अभ्यास गर्ने र समग्र कार्यको प्रतिवेदन तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने : (क) मादलका ताल र यसअन्तर्गत आएका रचनाहरूलाई ताल लिपिअनुसार बोल्ने र बजाउने अभ्यास (ख) तबलाका ताल र यसअन्तर्गत आएका रचनाहरूलाई ताल लिपिअनुसार बोल्ने र बजाउने अभ्यास (ग) लहराका साथमा तबला/मृदङ्ग बजाउने साधारण अभ्यास	१५	लोक तालमा बोल्ने र सङ्गीत गर्ने अभ्यास	४.१ लोक तालमा बोल्ने र सङ्गीत गर्ने अभ्याससम्बन्धी निम्नलिखित कार्यको प्रक्रिया लेखी अभ्यास गर्ने र समग्र कार्यको प्रतिवेदन तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने : (क) धिमे/मृदङ्गमा ताल पलिमा, जति, सोरठी, चरित्रा, सम्हला, ख्याली तालहरूमा बजाउने अभ्यास (ख) ढोलक/डम्फुका वर्ण र तालहरूलाई बोल्ने र बजाउने अभ्यास (ग) उपत्यकामा बजाइने घन वाद्य (भुस्या, झ्याली आदि) का प्रकारहरूलाई प्रयोग गर्ने साधारण अभ्यास (घ) सिकेका लोक तालहरूलाई गीत नृत्यसँग सङ्गीत गर्ने अभ्यास	२०
	जम्मा	८०			८०

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

वाद्यवादन विषयको आफ्नै मौलिक तथा विशिष्ट सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया परम्परा रहिआएको छ । वाद्यको सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक पक्षको सन्तुलित जानकारीसहितको अभ्यासमा केन्द्रित भई यो पाठ्यक्रम तयार पारिएको छ । यस पाठ्यक्रमले विद्यार्थीहरूको ज्ञान र सिपका विकासका साथै मानसिक विकास र मनोवृत्तिमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउने लक्ष्य राखेको छ । निर्धारित लक्ष्य हासिल गर्नका लागि शिक्षक आफैँले भिन्न भिन्न क्षेत्र अर्थात् कक्षाबाहिरसमेत गई त्यस गाउँठाउँका साङ्गीतिक गतिविधिहरूमा समावेश भएर कार्य पूरा गर्नुपर्दछ । यस क्रममा शिक्षकले सम्बन्धित क्षेत्रका विज्ञ स्रोतव्यक्ति ल्याई सिकाइलाई सान्दर्भिक र प्रभावकारी बनाउनुपर्छ । वाद्यलाई बोधगम्य बनाउन विद्यालयभित्र र बाहिर पाइने तथा स्थानीय सामग्रीलाई समेत शिक्षण सामग्रीका रूपमा प्रयोग गर्न सकिने छ । यस विषयको सिकाइ सहजीकरण कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन विषयवस्तुको प्रकृतिअनुसार निम्नानुसारका शिक्षण विधि प्रयोगमा ल्याउन सकिन्छ :

(क)	प्रयोगात्मक विधि	(ख)	प्रदर्शन विधि	(ग)	छलफल विधि
(घ)	खोज विधि	(ङ)	परियोजना विधि	(च)	सोधपुछ विधि
(छ)	अवलोकन विधि				

वाद्यवादन प्रयोगात्मक विषय भएकाले प्रदर्शन, अवलोकन र उपयोगलाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्दछ । सैद्धान्तिक विषयवस्तुको प्रस्तुतिपछि विद्यार्थीहरूलाई यथासम्भव उदाहरण एवम् प्रयोगात्मक कार्य गर्न लगाउनुपर्दछ । सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियामा विद्यार्थीमा समझदारी, क्रियात्मक सोचाइ तथा प्रयोगात्मक सिप र अभिवृत्तिको विकास गर्ने क्रियाकलापलाई जोड दिनुपर्छ । सिकाइलाई बोधमा मात्र सीमित नराखी पूर्णता प्रदान गर्नका लागि पर्याप्त अवसर दिई सिर्जनात्मक प्रयोगका लागि मञ्चमा प्रदर्शन गर्नसक्ने अवस्थामा पुऱ्याउनुपर्छ । सिकाइ सहजीकरण कक्षामा उपलब्ध हुन नसक्ने स्थितिमा सम्बन्धित ठाउँमा नै लगेर तिनको प्रयोग र सञ्चालित क्रियाकलाप आवश्यकतानुसार सिकनु र प्रदर्शनसमेत गर्नुपर्छ । शिक्षकले कुनै पनि शिक्षण विधि अपनाउनुभन्दा पहिले विद्यार्थीको बुझ्ने क्षमता र परिपक्वता, आफूले रोजेका विधिहरूबाट अध्यापन सफल हुने विश्वास, सफलता प्राप्तिका लागि विद्यार्थीमा अभिरुचि जागरण, विद्यार्थीमा सिर्जनशील रूपमा विचार गर्ने र सहयोग गर्ने भावना तथा भौगोलिक र स्थानीय स्तरमा उपलब्ध हुने साधन स्रोत तथा विज्ञको प्रयोगसम्बन्धी पक्षमा ध्यान पुऱ्याउनुपर्छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रकारको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता क्रियाकलाप गराई सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक ज्ञान तथा सिप हासिल गराउन आवश्यक छ । यसको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन तथा विद्यार्थीको सिकाइस्तर सुधार गर्न सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको सिकाइ उपलब्धिको निश्चित भारलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समेत जोडिने छ ।

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गर्न सके सकेनन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउने महत्त्वपूर्ण संयन्त्र मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा सिकाइ उपलब्धिहरूलाई ध्यान दिई सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिअनुरूप सिकाइको सबै स्तरलाई समेटेर गर्नुपर्दछ । आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनमार्फत यस विषयको मूल्याङ्कन हुने छ । मूल्याङ्कनको कुल भारमध्ये ५० प्रतिशत आन्तरिक र ५० प्रतिशत बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । बाह्य मूल्याङ्कनअन्तर्गत लिखित परीक्षा सञ्चालन हुने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनअन्तर्गत निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन दुवै तरिकाबाट नै गरिने छ । यस विषयका पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका तहगत सक्षमताहरू, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि र तिनका विषयवस्तुसँगै सम्बन्धित सिप, सिकाइ सहभागिता र सिकाइसक्रियताका आधारमा विद्यार्थीहरूको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूले सिके नसिकेको पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइन्छ भने यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । कक्षा ११ र १२ को वाद्यवादन विषय सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ र मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राख्नुपर्छ । सोका आधारमा नै सिकाइ अवस्था यकिन गरिन्छ र आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । शिक्षकले यस प्रकारको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा गरी विद्यार्थीहरूमा अपेक्षित सिप र व्यवहार विकासमा जोड दिनुपर्छ ।

वाद्यवादन विषयमा कक्षा ११ र १२ मा कुल भारमध्ये ५० भार आन्तरिक मूल्याङ्कन हुने छ । यसको मूल्याङ्कन निम्नानुसार हुने छ :

क्र.सं.	क्षेत्र	अङ्कभार
१.	कक्षा सहभागिता	३
२.	त्रैमासिक परीक्षाको मूल्याङ्कन	६
३.	परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य, प्रतिवेदन लेखन तथा प्रतिवेदनको प्रस्तुति	१६
४	बाह्य विज्ञद्वारा स्थलगत प्रयोगात्मक कार्य तथा अन्तर्वार्ता	२५
जम्मा		५०

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ५० प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा लागि लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ । सबै बाह्य परीक्षामा अक्षराङ्कन पद्धतिको प्रयोग गरिने छ ।

Constitutional Law

Grades: 11

Subject code: Col. 317

Credit hrs: 5

Working hrs: 160

1. Introduction

Constitution is the foundation for validity of laws in every modern democratic state. The study of constitutional law is considered pre-eminent for understanding the system of governance, which necessarily includes the philosophy, provisions and compliance of fundamental rights. As a matter of fact, the present course, is introduced primarily with a view to impart fundamental and basic knowledge on and of constitutional law so that the students may transform themselves into moderate human resource of law as well as to build a base for learning for the advanced levels.

This curriculum incorporates the history of constitution making, the structure of the constitution, various tiers of the Government and the reason behind the uniqueness of constitution. It also pays equal attention to the understanding of the limited government, separation of powers, some fundamental principles of constitutional law.

The curriculum has been offered as per the structure of National Curriculum Framework. It provides a comprehensive outline of level-wise competencies, grade-wise leaning outcomes and scope and sequence of contents, suggested practical/project activities, learning facilitation process and assessment strategies so as to enhance the learning on the subject systematic.

2. Competencies

At the end of this course, the students will have developed the following competencies:

1. Demonstrate an understanding of general principles and theories about state, government, fundamental rights, federalism, constitutional bodies, and constitution making procedures in the context of Nepal's constitutional law.
2. Explain the general historical perspectives of the Constitution of Nepal as well as importance and functions of the government in relation to the Constitution of Nepal.
3. Distinguish between various types of constitutions.
4. Explain with the ideas on constitution making and amendment procedures prescribed by the Constitution of Nepal.
5. Discuss the existing federal structure and local government system in Nepal.
6. Be prepared to apply fundamental rights in the context of violation of fundamental and legal rights.

3. Grade-wise Learning Outcomes

S.N.	Content Area	Learning Outcomes
1	Concept & Definition of Constitution	1.1 Identify the characteristics and importance of Constitution. 1.2 Outline the concept of constitution and analyze common elements of constitutionalism.

		1.3 Distinguish between limited and unlimited governments.
2	Constitution Making Process	<p>2.1 Identify the different processes of constitution making.</p> <p>2.2 Explain the constitution making process of Nepal.</p> <p>2.3 Highlight the process of the making of the Constitution of Nepal through constituent assembly.</p>
3	Types of Constitution	<p>3.1 Compare and contrast between various types of constitutions.</p> <p>3.2 Illustrate various types of constitution on the basis of the nature, making, amendments, objectives and development.</p> <p>3.3 Examine the basic strengths and weaknesses of the Constitution of Nepal.</p>
4.	Fundamental Rights, Duties and Directive Principles and Policies of state	<p>4.1 Compare fundamental rights, fundamental duties and directive principles with special emphasis on the provisions enshrined into the Constitution of Nepal.</p> <p>4.2 Categorize different types of fundamental rights and directive policies.</p> <p>4.3 Recognize prerequisite of emergency and derogation of the fundamental rights</p> <p>4.4 List the constitutional remedies upon the breach or violation of fundamental rights.</p>
5	Power Distribution Structure of Nepal	<p>5.1 Outline the powers of different tiers of government in the schedules of the constitution of Nepal.</p> <p>5.2 Compare between unitary structure of the State and the federal structure with their merits and demerits.</p> <p>5.3 Explain the idea of separation of power and check and balance, including devolution/decentralization of power.</p>
6	Structure of Federal Government under the Constitution of Nepal	<p>6.1 List tiers of Governments and their powers.</p> <p>6.2 Identify the major bodies of federal government, with their major functions, powers and duties.</p> <p>6.3 Demonstrate broader understanding of major state structures and their functioning.</p> <p>6.4 Recognize the structure and list the jurisdictions of judiciary at different levels.</p>
7.	Structure of State Government under the Constitution of Nepal	<p>7.1 Recognize the structure and composition of the state Government.</p> <p>7.2 Identify the functions, powers and duties of state government, enactment of acts and adoption of annual budget.</p> <p>7.3 Demonstrate an understanding of the election of state</p>

		assembly and the formation of Government.
8.	Structure of Local Level Government under Constitution of Nepal	<p>8.1 Explain the meaning of local level Government, its types, compositions and their specific rights and powers.</p> <p>8.2 Describe the composition, election, function, powers and responsibilities of the local Government.</p> <p>8.3 Differentiate between the three tiers of the Governments under the Constitution of Nepal.</p> <p>8.4 Examine the idea of autonomy and self-governance.</p>
9.	Security Agencies of Nepal under Constitution of Nepal	<p>9.1 Categorize various security agencies of Nepal under the constitution of Nepal.</p> <p>9.2 Identify the structure and list powers, functions and responsibilities of Nepal Army, Nepal Police, Armed Police Force and National Investigation Department.</p>
10.	Commissions and Constitutional Bodies	10.1 List an understanding of and list various commissions and constitutional bodies with their composition, functions, rights and duties under the Constitution of Nepal.

4. Scope and Sequence of Contents

S.N	Content Area	Contents	Working Hours
1	Concept & Definition of Constitution	<p>1.1 Definition of constitution</p> <p>1.2 History of constitutional development</p> <p>1.3 Importance, features and elements of constitution</p> <p>1.4 Concept of constitutionalism and limited government</p> <p>1.5 Constitutional development in Nepal</p>	8
2	Constitution Making Process	<p>2.1 Meaning and concept of constitution making</p> <p>2.2 Constitution making by commission</p> <p>2.3 Constitution making by experts</p> <p>2.4 Constitution making by Constituent Assembly</p> <p>2.5 Constitution making by referendum</p>	12
3	Types of Constitution	<p>3.1 Written and unwritten constitution</p> <p>3.2 Federal and unitary constitution</p> <p>3.3 Rigid and flexible constitution</p>	6

		3.4 Evolutionary and enacted constitution	
4.	Fundamental Rights, Duties and Directive Principles and Policies of state	4.1 Concept and definition of fundamental rights 4.2 Different types of fundamental rights guaranteed by the Constitution of Nepal 4.3 Fundamental duties of citizens 4.4 Emergency and derogation of fundamental rights 4.5 Remedies in the violation of fundamental rights 4.6 Concept and definition of directive principles and policies of state	20
5	Power Distribution Structure of Nepal	5.1 Concept of state and government 5.2 Organs of Government: Legislative, executive and judicial 5.3 Concept of unitary and federal structure of State 5.4 Doctrine of separation of power and check and balance 5.5 Power distribution between federal government, state government and local government: federal power list, state power list, local government power list, concurrent power list, and residual power.	20
6	Structure of Federal Government under the Constitution of Nepal	6.1 President and Vice-president of Nepal: election, tenure, functions, powers and duties 6.2 Federal council of ministers: composition & structure, power & functions and election and appointment of prime minister and ministers. 6.3 Federal parliament: composition and election of the house of representative and national assembly 6.4 Functions, powers and duties of federal parliament: enactment of acts, ratification of treaties, approval of the appointments and adoption of annual budget 6.5 Dissolution of house of representatives 6.6 Judiciary: jurisdiction (functions, powers and duties) of the courts, tribunals and quasi-judicial bodies 6.7 Appointments, impeachment or removal of judges	22

7.	Structure of State Government under Constitution of Nepal	7.1 Structure and composition of the state government: state council of ministers and state assembly 7.2 Functions, powers and duties of state assembly: enactment of acts and adoption of annual budget 7.3 Election of state assembly	8
8.	Structure of Local Level Government under Constitution of Nepal	8.1 Composition, election, function, powers and duties of the local level government: local executives and local assembly (district, municipal and village assembly) 8.2 Judicial committee	8
9.	Security Agencies of Nepal under Constitution of Nepal	9.1 National security council 9.2 Composition, power, functions and responsibilities of Nepal Army, Nepal Police, Armed Police Force and National Investigation Department.	8
10.	Commissions and Constitutional Bodies	10.1 General Introduction to Constitutional Bodies such as Commission on Investigation of Abuse of Authority, Auditor General, Election Commission, Public Service Commission, Attorney General and other Constitutional bodies/Commissions.	8
		Total	120

5. Practical Activities

Practical is integral part of Secondary Education Curriculum. It focuses more on skill development than knowledge building. It consists of project work, group work, presentation, observation, internship etc. Total of 40 hours has been designated to practical activities and will be carried out under the guidance and monitoring of teacher. Following are only sample practical activities, teacher can assign any relevant practical activity as per requirement.

S. N.	Content Area	Practical/Project Activities	Working Hours
1.	Concept & Definition of Constitution	1.1 Collect five different definitions of Constitution both in Nepali and English from various sources and display them in classroom wall. 1.2 Prepare handwritten chart of all seven constitution of Nepal including total number of Part, Articles, annexure and number of amendments followed by presentations as a group competition.	5

2.	Constitution Making Process	<p>2.1 Watch the videos, documentary, movies related to constitution making process in Nepal and other countries and discuss about them in class.</p> <p>2.2 Participate in debate on the best methods of constitution making organized by the school/teacher.</p> <p>2.3 Participate in constitution making role play: mock assembly or expert committee.</p>	5
3.	Types of Constitution	3.1 Make presentations in classroom on various types of constitution and discuss in the classroom.	2
4.	Fundamental Rights, Duties and Directive Principles and Policies of state	<p>4.1 Preparing comparative charts of fundamental rights and duties in all the constitutions of Nepal.</p> <p>4.2 Bring any two case laws related to fundamental rights, duties and directive principles and policies and making presentation in class.</p>	6
5.	Power Distribution Structure of Nepal	<p>5.1 Make chart of single powers lists and concurrent power list of all the three tiers of government.</p> <p>5.2 Make a presentation on conditions and criteria for the check and balance of different organs of government with illustrations.</p>	6
6.	Structure of Federal Government under the Constitution of Nepal	6.1 Participate in debate, speech regarding the power, functions and role of federal government organized by the school/teacher.	5
7.	Structure of State Government under Constitution of Nepal	<p>7.1 Carry out the interaction with the elected members of state assembly of the concerned election constituency regarding the power, functions and duties of state government and their law making process.</p> <p>7.2 Carry out mock state assembly session.</p>	5
8.	Structure of Local Level Government under Constitution of Nepal	<p>8.1 Carry out interaction with the head/deputy-head, ward president of the respective locality regarding the power, functions and duties of local government.</p> <p>8.2 Field visit of the local government offices including judicial committee and writing a report.</p>	2
9.	Security Agencies of Nepal under Constitution of Nepal	9.1 Field visit of either offices or institution of various units of federal security agencies like Nepal Army, Nepal Police, Armed Police Force, etc. and writing a report.	2

10.	Commissions and Constitutional Bodies	10.1 Field visit of any of the constitutional bodies or commissions, their district or regional office nearby to school and preparing a report./ Enlisting the numbers of Constitutional bodies and preparing the charts displaying their functions, roles and responsibilities.	2
		Total	40

Note: Each student should maintain a file to keep all the records of the practical activities. For the internal assessment, the same is to be taken as the reference.

6. Learning Facilitation Method and Process

The teacher will use a variety of student centered methods and techniques in delivering the course. Besides other subject specific methods, the following methods and techniques could be employed in delivering the course.

- a. Interactive lectures
- b. Socratic method
- c. Group work and individual work and presentation
- d. Collaborative method
- e. Role play and simulation
- f. Seminar method
- g. Field visit
- h. Discussion
- i. Question answer

7. Student Assessment

Assessment is an important aspect of teaching learning process which serves two purposes: assessment of learning and assessment for learning. Both formative and summative evaluation will be carried out to measure the student's learning. Formative assessment is mainly to bring improvement in students' learning and it is to be done on continuous basis. The following strategies could be used for the formative assessment.

- Assessment of students' everyday learning through appropriate technique like question answer, home work.
- Presentation of assignments by the students.
- Students' participation in discussion and other class tasks.
- Project work completion.
- Weekly, monthly and trimester tests.

Summative assessment will be done through internal and external evaluation.

a. Internal Evaluation

The internal evaluation in this subject carries 25 percent of the total weightage. It consists of (a) Classroom participation, (b) Marks from trimester examinations and (c) Practical/project work and its

report presentation. Mark distribution for these areas of internal evaluation will be as given in the table:

S. N.	Criteria	Marks
1	Classroom participation (daily attendance, home assignment and class work, participation in activities)	3
2	Trimester exam (3 marks from each trimester exam)	6
3	Project/practical works, reports and presentation, viva	16
Total		25

b. External Evaluation

The external evaluation of the students' learning will carry 75% weightage and will be based on written examination. The types and number of question will be as per the test specification chart developed by the Curriculum Development Centre.

Civil and Criminal Law and Justice

Grade:12

Subject code: Ccl. 320

Credit Hours: 5

Working Hours: 160

1. Introduction

In the realm of justice, the civil matters are concerned with the everyday life of general people. In large number of affairs, the individual citizens are involved in transaction without any involvement in the formal or government institutions. Often, the transaction generates disputes, and the state's judicial and quasi-judicial bodies, including process of arbitration and mediation of disputes by parties themselves, must handle such issues to set forth justice. This curriculum acquaints the student with core principles and methods of civil and criminal justice system of Nepal and also explores the historical development, current operation, and future trends of civil and criminal justice.

This curriculum familiarizes the student with the terms, procedures, principles of substantive civil matters and laws related to it. The civil law and justice part provide a wide-ranging and detailed overview of the key statutory provisions, rules, practice directions, and case law which govern the various stages of a civil litigation and justice. It covers the Nepali criminal system through a review of the history of criminal law and present criminal justice system. The students will examine both the reasoning behind criminal law, the practical applications of the law, and current issues in the enforcement of the law.

The curriculum has been offered as per the structure of National Curriculum Framework. It provides a comprehensive outline of level-wise competencies, grade-wise leaning outcomes and scope and sequence of contents, suggested practical/project activities, learning facilitation process and assessment strategies so as to enhance the learning on the subject systematic.

2. Competencies

At the end of this course, the students will have developed the following competencies:

- 1.Explain the concept of civil law with reference to Nepalese legal provisions.
- 2.Analyze the general principles of civil and criminal law and justice, with emphasis to Nepalese context and *Muluki* Civil and Criminal codes.
- 3.Describe core process of the civil law, litigation system, and judicial proceedings as prescribed by the laws of Nepal.
- 4.Demonstrate understanding of general modality of criminal justice system including concept of crime, criminal law and punishment of Nepal.
- 5.Distinguish between civil and criminal litigation and procedures.
6. List the major crimes in Nepal and discuss the legal procedures and punishment for them.
7. Explore and analyze the civil and criminal cases and their application in practical contexts.

3. Grade-wise Learning Outcomes

S.N.	Content Area	Learning outcomes
1	Introduction to	1.1 Examine the concept, nature, scope and importance of civil law and

	Civil Law and Justice	<p>justice.</p> <p>1.2 Distinguish civil law and justice and criminal law and justice.</p> <p>1.3 Explain the principles of civil law.</p> <p>1.4 Identify and explain the features of <i>Muluki</i> Civil Code, 2074.</p>
2	Introduction to Property Law	<p>2.1 Explore and examine the concept of property and property law of Nepal.</p> <p>2.2 Compare and contrast various types of property and property law related concepts like partition, gifts and donations, inheritance and succession.</p> <p>2.3 Analyze the basic strengths and weaknesses of the property law of Nepal.</p>
3	Introduction to Law of Marriage and Divorce	<p>3.1 Explain the concept of marriage and divorce.</p> <p>3.2 Recognize different types and forms of marriage.</p> <p>3.3 Identify the different legal criteria of marriage and divorce.</p> <p>3.4 Illustrate valid, void and voidable marriage and applicable legal provision.</p> <p>3.5 Highlight the process and conditions of claiming alimony.</p>
4.	Law Concerning Adoption	<p>4.1 Explain the concept of adoption and its significance.</p> <p>4.2 Compare national and inter-country adoption under the <i>Muluki</i> Civil Code and <i>Muluki</i> Civil Procedure Code, 2074.</p> <p>4.3 Recognize prerequisite of valid adoption.</p> <p>4.4 List the procedure of adoption in Nepal.</p> <p>4.5 Describe the rights of adopted child and process of revocation of adoption.</p>
5	Law of Contract	<p>5.1 Demonstrate a broader understanding about meaning and importance of contract and laws on contract.</p> <p>5.2 Compare and contrast various types of contracts.</p> <p>5.3 Illustrate and examine valid, void, voidable and contingent contract.</p> <p>5.4 Evaluate remedies available upon breach of contract.</p>
6	Introduction to Criminal Law and Justice	<p>6.1 Develop concept and definition of crime.</p> <p>6.2 Classify crime.</p> <p>6.3 Illustrate different types of criminal liability.</p> <p>6.4 Categorize and assess the elements of crime.</p> <p>6.5 Interpret various kinds of inchoate offences.</p>
7.	Punishment System	<p>7.1 State various types of punishment.</p>

		7.2 Explain various theories of punishments.
8.	Development of Criminal Justice in Nepal	8.1 Trace the historical development of criminal justice system in Nepal. 8.2 Identify the features of criminal justice system during different dynasties. 8.3 Compare traditional criminal justice system and modern criminal justice system of Nepal.
9.	Some Major Crimes	9.1 Explain and examine the major types of crime including their procedure and punishments as per <i>Muluki</i> Criminal Code, 2074. 9.2 Classify major crimes based on its punishments, severity and intensity.
10.	Major Principles of Criminal Law	10.1 Describe the rights of suspects and accused guaranteed by the constitution and laws of Nepal. 10.2 Discover the major principles of criminal law enshrined in the <i>Muluki</i> Criminal Code, 2074 and Sentencing Act, 2074. 10.3 Safeguard and advocate the rights of accused and suspects.
11	Victim Justice	11.1 Explain about crime victim. 11.2 Illustrate the rights of the crime victim.

4. Scope and Sequence of Contents

S. N.	Content Area	Contents	Working hours
1	Introduction to Civil Law and Justice	1.1 Concept, nature and scope of civil law and justice 1.2 Importance of civil law and justice 1.3 Principles of civil law under <i>Muluki</i> Civil Code, 2074 1.4 Characteristics of civil law and justice 1.5 Differences between civil law and justice and criminal law and justice	6
2	Introduction to Property Law	2.1 Concept and types of property law 2.2 Law of property transaction 2.3 Law of gift and donations 2.4 law of partition 2.5 Law of succession/inheritance 2.6 Registration of property ownership	12
3	Introduction to law of Marriage and Divorce	3.1 Definition and types of marriage 3.2 Legal criteria of marriage 3.3 Valid, void and voidable marriage 3.4 Divorce and criteria of divorce	12

		3.5 Alimony	
4.	Law Concerning Adoption	4.1 Concept of adoption 4.2 Requirements for valid adoption 4.3 Procedures of adoption 4.4 Rights & responsibilities of adopted children and Parents 4.5 Revocation of adoption 4.6 National and inter-country adoption	12
5	Law of Contract	5.1 Meaning and elements of contract 5.2 Kinds of contract (valid, voidable, void) 5.3 Performance and breach of contract and their remedies	12
6	Introduction to Criminal Law and Justice	6.1 Concept and definition of crime, crime victim and criminal law 6.2 Classification of crime: simple, grievous, heinous 6.3 Concept and nature of crime and criminal law 6.4 Types of criminal liability 6.5 Elements of crime-actus reus (commission, omission and the state of affairs) and mens rea (intention, recklessness, negligence), transferred malice 6.6 Stages of crime: preparation, planning, conspiracy, attempt and completion of crime 6.7 Inchoate offences	10
7.	Punishment System	7.1 Concept and meaning of punishments 7.2 Types of sentence: physical, pecuniary, community punishment 7.3 Theories of punishment: retributive, deterrence, preventive, reformatory	10
8.	Development of Criminal Justice in Nepal	8.1 Historical development of criminal justice system in Nepal 8.1.1 Kirat dynasty 8.1.2 Lichhavi dynasty 8.1.3 Malla dynasty 8.1.4 Shah dynasty and Rana period 8.2 Modern era of Nepali criminal justice system	9
9.	Some Major Crimes	9.1 Offence against documents 9.1.1 Forgery of documents 9.1.2 Fraud of document 9.1.3 Abuse or forgery of government documents 9.2 Offence against property: theft & dacoit, cheating, looting	25

		9.3 Offence against person: homicide, physical assault, trafficking of drugs and trafficking in persons, kidnapping, sexual offences (rape, indecent assault, pedophile, sexual harassment)	
10.	Major Principles of Criminal law	10.1 Some important principles of criminal law 10.1.1 Ignorance of law is no excuse 10.1.2 Nullem crimen sine lege 10.1.3 Principles of double jeopardy 10.1.4 Crime dies with criminal 10.1.5 Principles of ex post-facto law 10.1.6 Actus non facit reum nisi mens sit rea 10.2 Procedural rights of the suspects 10.2.1 Right to have notice and information about arrest and criminal proceedings 10.2.2 Right against torture and right to have compensation for torture 10.2.3 Right to have counsel and legal representation from lawyers of choice 10.2.4 Right against detention except judicial remand 10.2.5 Right to remain silence 10.2.6 Right against double jeopardy	6
11	Victim Justice	11.1 Introduction to crime victim 11.2 Rights of crime victims 11.2.1 Right to have notice of case proceedings 11.2.2 Right to privacy 11.2.3 Right to compensation 11.2.4 Right to restoration, reintegration and rehabilitation 11.3 Duty of crime victim	6
Total			120

5. Practical Activities

Practical is integral part of Secondary Education Curriculum. It focuses more on skill development than knowledge building. It consists of project work, group work, presentation, observation, internship etc. Total of 40 hours has been designated to practical activities and will be carried out under the guidance and monitoring of teacher. Following are only sample practical activities, teacher can assign any relevant practical activity as per requirement.

S. N.	Unit	Practical activities	Working Hours
1.	Introduction to Property Law	1.1 Project work on categorizing various kinds of property claim followed by report writing and presentation 1.2 Demonstration of various ways of registration of the	4

		property or partition of property	
2.	Introduction to law of Marriage and Divorce	<p>2.1 Studying the case laws published in <i>Nepal Kanoon Patrika</i>, Supreme Court Bulletin, etc. related to marriage or divorce, divorce including property claim and writing a report</p> <p>2.2 Preparing a case study of any case of divorce from the students' local community. Teacher should provide sample or hypothetical case study for reference</p>	6
3.	Law Concerning Adoption	3.1 Conducting debate on the national adoption between the country and inter country	4
4.	Law of Contract	4.1 Drafting of various types of contract documents based on its validity, void, and voidable	4
5.	Punishment System	<p>5.1 Conducting speech on significance of punishment based on its types</p> <p>5.2 Preparing charts of various types of punishment followed by report writing and presentation</p>	6
6.	Development of Criminal Justice in Nepal	<p>6.1 Making charts of crime and punishment system of various dynasties and display in classroom</p> <p>6.2 Presenting the chronological development of the modern criminal justice system based on its sources</p>	4
7.	Some Major crimes	7.1 Compiling various news article, paper cutting related to major crimes of specific period preparing report and doing presentation	8
8	Major Principles of Criminal Law	<p>8.1 Writing a report based on the lecture by an expert or a practitioner on the real life experiences related to the principles of the criminal law and the rights of the suspects</p> <p>8.2 Prepare questionnaire for interview with a person related to the principles of criminal justice</p>	4
		Total	40

Note: Each student should maintain a file to keep all the records of the practical activities. For the internal assessment, the same is to be taken as the reference.

6. Learning Facilitation Method and Process

The teacher shall use appropriate methods and techniques for facilitating learning on the part of the students. The selection of methods and techniques depends on the learning objectives, subject matter, class size, and classroom facilities and so on. Some methods and techniques appropriate for delivering the course are as follows:

(a) Socratic method (b) Question & answer (c) Group/individual work
 (d) Discussion (e) Problem solving (f) Demonstration (g) Observation (h) Project method (i) Field visit (j) Case method (k) Inquiry (l) Collaborative learning (m) Interactive lecture (n) Role play and simulation (o) Seminar (p) Clinical method

7. Student Assessment

Assessment is an important aspect of teaching learning process which serves two purposes: assessment of learning and assessment for learning. Both formative and summative evaluation will be carried out to measure the student's learning. Formative assessment is mainly to bring improvement in students' learning and it is to be done on continuous basis. The following strategies could be used for the formative assessment:

- Assessment of students' everyday learning through appropriate technique like question answer, home work.
- Presentation of assignments by the students.
- Students' participation in discussion and other class tasks.
- Project work completion.
- Weekly, monthly and trimester tests.

Summative assessment will be done through internal and external evaluation.

a. Internal Evaluation

The internal evaluation carries 25% of weightage for final evaluation of student achievement. The internal assessment consists of different aspects as shown in the table below.

S. N.	Criteria	Marks
1	Classroom participation (daily attendance, home assignment and class work, participation in activities)	3
2	Trimester exam (3 marks from each trimester exam)	6
3	Project/practical works, reports and presentation, viva	16
Total		25

b. External Evaluation

The external evaluation of the students' learning will carry 75% weightage and will be based on written examination. The types and number of question will be as per the test specification chart developed by the Curriculum Development Centre.

पाककला

कक्षा ११ र १२

विषय सङ्केत : Cau. 321 (कक्षा ११) Cau. 322 (कक्षा १२)

पाठ्यघण्टा: ५

वार्षिक कार्य घण्टा : १६०

१. परिचय

खाद्यवस्तुलाई भौगोलिक अवस्था, मौसम, स्थानीय खाद्यवस्तु, स्वास्थ्यको अवस्था, संस्कृतिअनुरूप तयार गर्ने ज्ञान र सिप नै पाककला हो । समाजमा स्वस्थ खाना र खाद्य संस्कृतिको पहिचान गर्न, पहिचान गरिएका खाद्य परिकारको तयारी र यस क्रममा आफूले प्राप्त गरेका सिकाइ अनुभवहरूको उपयोग गर्न सक्षम बनाउने उद्देश्यले पाककला विषयको यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गदर्शनबमोजिम विद्यालय शिक्षाको माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) मा विकसित यस पाठ्यक्रममा प्रकृतिले दिएका विभिन्न खाद्यवस्तुहरूको पहिचान, छनोट, उपयोग र व्यवस्थापनसम्बद्ध विषयवस्तुहरूलाई समावेश गरिएको छ । पाककला विषयको यस पाठ्यक्रमको अध्ययनले स्वास्थ्ययनको पूर्वाधारका लागि आवश्यक विषयवस्तुहरूमा निपुण बनाई सिपमा आधारित पक्षमा दक्ष बनाउने अपेक्षा राखिएको छ । यसका साथै यस पाठ्यक्रमले सम्बन्धित विषयमा उच्च शिक्षाको आधारसमेत तयार गर्ने अपेक्षा छ ।

पाककला विषयको पाठ्यक्रम पाककलाको परिचय, स्वस्थकर पाककलामा आवश्यक सरसफाइ, स्वच्छता र स्थान, पाककलाको विधि र प्रविधि, सिप र ज्ञान, पाककलामा प्रयोग हुने खानाको वर्गीकरण, छनोट र योजना, प्रयोग हुने शब्द, खाद्यवस्तुको अवस्थामा हुने परिवर्तन, खाद्य सुरक्षा, पोषण, विभिन्न समुदाय र संस्कृति, हावापानीअनुसार प्रयोग गर्ने खानाको परिकार, खाद्यवस्तुसम्बन्धी ध्यान दिनुपर्ने र पाककलामा प्रभाव पार्ने पक्षहरू जस्ता विषयवस्तु समेटी तयार पारिएको छ । यस पाठ्यक्रममा उल्लिखित विषयवस्तुमा सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक पक्षको सिकाइ गर्न विद्यार्थी केन्द्रित सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रियामा जोड दिइएको छ । यसबाट विषयवस्तुमा आधारित भई प्रयोगात्मक क्रियाकलाप, स्थलगत अध्ययन भ्रमण, परियोजना कार्य, खोजमूलक निरन्तर सिकाइ, सिकाइ र मूल्याङ्कन पद्धतिलाई व्यावहारिक तथा प्रयोगपरक बनाउन सहज हुने अपेक्षा गरिएको छ । यस पाठ्यक्रमले ज्ञान पक्षमा भन्दा पनि सिप तथा अभिवृत्तिमा जोड दिई विषयको अध्ययनलाई व्यावहारिक र प्रयोगात्मक बनाउने प्रयास गरेको छ । पाककला शिक्षामा आएका नयाँ नयाँ अवधारणा र परिवर्तित प्रविधि र पद्धतिलाई समेत ध्यान दिएर यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ । यसर्थ पाककला विषयको पाठ्यक्रम विकास गर्दा उल्लिखित विषयवस्तुको अवधारणा विकास, अभ्यास र निरन्तर सिकाइ तथा मूल्याङ्कनबिचको सन्तुलन कायम गरिएको छ ।

यसमा पाठ्यक्रम विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटी परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता समावेश गरिएको छ । त्यसै गरी यसमा सिकाइका स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि र सक्षमतालाई सम्बन्धित गरिएको छ भने कक्षासँगको लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टता र मौलिकतालाई समेटिएको छ । यसमा सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रियाका साथसाथै निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

माध्यमिक तह कक्षा ११ र १२ को ऐच्छिक पाककला विषय अध्ययन गरेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कार्यहरू गर्न सक्षम हुने छन् :

१. पाककलाको अवधारणा तथा विकासक्रमको बोध र प्रस्तुति
२. पाककला विधि, प्रविधि, सिद्धान्तको बोध र दैनिक जीवनमा प्रयोग
३. खानाको सामूहीकरण, व्यवस्थापन, भण्डारण तथा संरक्षण विधिको बोध र उपयोग
५. उमेरअनुसारको खानाको छनोट, तयारी र व्यवस्थापन

६. खाद्य स्वच्छताका सिद्धान्त तथा विधिको बोध र उपयोग
७. पाककलामा प्रयोग हुने गणितीय र प्राविधिक शब्दावलीको बोध र उपयोग
८. पाककला सिपको प्रयोग गर्दै खानाको नयाँ परिकारको सिर्जना
३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ११		कक्षा १२	
एकाइ र विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि	एकाइ र विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि
१. पाक कलाको परिचय	१.१ पाककलाको परिचय, अवधारणा र अर्थको व्याख्या गर्न १.२ पाककलाको परिभाषा र उद्देश्य बताउन १.३ पाककलाको प्रकृति, विशेषता र स्वरूपको बोध गरी प्रस्तुत गर्न	१. पाककलाको प्रविधि	१.१ पाककलाको प्रविधिहरूको अभ्यास गर्न १.२ प्रचलित पाककला प्रविधिको बोध गरी प्रयोग गर्न १.३ नेपालमा खाद्य संस्कृति र पाककलाको सम्बन्धको तालिका बनाई प्रस्तुत गर्न
२. पाककलाको इतिहास	२.१ पाककलाको प्राचीन अवस्थादेखिको विकासक्रमलाई तालिका बनाई प्रस्तुत गर्न २.२ विभिन्न युगमा भएको पाककलाको अवधारणा, विविधता र परम्पराको पहिचान गरी अभ्यास गर्न २.३ वर्गीय अवधारणाअनुसार भोजन व्यवस्थापन गर्न २.४ खाना र विज्ञानबिचको अन्तरसम्बन्ध प्रस्तुत गर्न २.५. पाककलाको विधि र विकास परिचय बताउन	२. पाककला र खाद्यवस्तुको अवस्थामा हुने परिवर्तन	२.१ पथ्यको (Diet) सिद्धान्तबमोजिम पाककलाको प्रयोजनबाट खाद्यपदार्थमा हुने परिवर्तन बोध गरी प्रयोग गर्न २.२ खाद्यवस्तुको परिवर्तन र आवश्यकताका बारेमा बताउन
३. पाककलाको सरसफाइ, स्वच्छता	३.१ भान्साघरको बनावटका आधारमा पाककलाका सिप पहिचान र प्रयोग गर्न ३.२ खाद्य स्वच्छताका आधारभूत सिद्धान्तहरू बताउन ३.३ स्वस्थकर पाककलामा आवश्यक सरसफाइ, स्वच्छता र स्थानका पहिचान गरी उपयोग गर्न ३.४ खाद्य सङ्क्रमण र रोकथाम गर्ने विधिहरू प्रयोग गर्न	३. पाककला र खाद्य सुरक्षामा प्रयोग गरिने माध्यम	३.१ माध्यम तथा मिसावट गरिने पदार्थका किसिमहरूको प्रयोग गर्न ३.२ माध्यम तथा मिसावटको प्रयोग गर्नाका कारणहरू पहिचान गरी प्रस्तुत गर्न ३.३ माध्यम र मिसावटबाट स्वास्थ्यमा हुने फाइदा र बेफाइदाहरू बताउन
४. पाककला विधि	४.१ पाककलाको आवश्यकता र महत्त्व बताउन ४.२ पाककलाका विभिन्न विधिहरूको वर्गीकरण गरी अभ्यास र प्रयोग गर्न	४. खाद्य वस्तुमा हुने परिवर्तनबाट पोषण पर्ने असर	४.१ विभिन्न खाद्य पदार्थको समूहको वर्गीकरण गरी तालिकामा प्रस्तुत गर्न ४.२ विभिन्न खाद्य पदार्थको समूहको पाककलाबाट हुने परिवर्तनको अभ्यास गरी प्रयोग गर्न

			४.३ खाद्यवस्तुको अवस्थामा भएको परिवर्तनबाट पोषणमा पर्ने असरलाई न्यूनीकरण गर्ने तरिकाको वर्णन गर्ने
५. खानाको वर्गीकरण, छनोट र योजना	५.१ खानाको आधारभूत पाँच समूह छुट्याई अभ्यास गर्ने ५.२ खानाको छनोट गरी प्रस्तुत गर्ने ५.३ खानाको योजनाको सिद्धान्त र महत्त्वको बोध गरी प्रस्तुत गर्ने	५. विभिन्न समुदाय, संस्कृति र हावापानीअनुसार प्रयोग गर्ने खानाको परिकार	५.१ भौगोलिक वर्गीकरणअनुसार खाद्य पदार्थको परिचय र महत्त्व बताउन ५.२ विभिन्न चाडपर्व तथा उत्सवमा तयारी गरिने खाद्यवस्तुको पाककला र परिकारहरू तयारीको प्रयोगात्मक अभ्यास गर्ने
६. पाककलासम्बद्ध ज्ञान र सिप	६.१ पाककलामा ज्ञानको आवश्यकता बोध गरी प्रस्तुत गर्ने ६.२ पाककलासम्बद्धसिपको अवधारणा बताउन ६.३ पाककलाका सिपका वर्गीकरण प्रस्तुत गर्ने	६. खाद्यवस्तुसम्बन्धी ध्यान दिनुपर्ने पक्ष	६.१ विभिन्न स्रोतबाट उपलब्ध हुने खाद्यवस्तुको छनोट गरी प्रस्तुत गर्ने ६.२ खाद्यवस्तु पाइने पौष्टिक तत्वको प्रयोग गरी बोध गर्ने ६.३ खाद्य सुरक्षा र संरक्षणका लागि गरिने प्रक्रिया अबलम्बन गर्ने ६.४ खाद्यवस्तुको सफाई तथा तयारी प्रक्रियाको बोध गरी प्रस्तुत गर्ने ६.५ खाद्य पदार्थबमोजिम खाद्यवस्तुलाई काट्ने र टुक्र्याउने तरिकाहरूको प्रयोग गर्ने
७. उमेरअनुसार खानाको आवश्यकता	७.१ उमेरअनुसार खानाको आवश्यकताका बारेमा बताउन ७.२ पाककलाको ज्ञानले जीवनमा पार्ने सकारात्मक प्रभावका बारेमा बताउन ७.३ उमेरअनुसार खानाको आवश्यकता तथा पाककलाको बोध र उपयोग गर्ने	७. पाककलाले विभिन्न पक्षमा पार्ने प्रभाव	७.१ पाककलाले पार्ने आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र वातावरणीय प्रभावका बारेमा जानकारी लिई प्रस्तुत गर्ने ७.२ विकासको दिगो पद्धति, अवधारणा र सिद्धान्तका बारेमा बताउन
८. पाककलामा प्रयोग हुने शब्द	८.१ पाककलामा प्रयोग हुने नापतौलका शब्द पहिचान र प्रयोग गरी नापतौल गर्ने ८.२ घरेलु र अन्तर्राष्ट्रिय नापतौलको का शब्द पहिचान र प्रयोग गर्ने ८.३ पाककलामा प्रयोग हुने पारिभाषिक शब्द पहिचान गरी प्रयोग गर्ने		

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्षेत्र तालिका

सैद्धान्तिक खण्ड

कक्षा ११			कक्षा १२		
एकाइ र विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा	एकाइ र विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा
१. पाक कलाको परिचय	१.१ पाककलाको परिचय, अवधारणा र अर्थ १.२ पाककलाको परिभाषा र उद्देश्य १.३ पाककलाको प्रकृति र विशेषता १.४ पाककलाको स्वरूप र प्रकार	६	१. पाककलाको प्रविधि	१.१ पाककलाको विभिन्न प्रविधिहरूको परिचय १.२ प्रचलित पाककला प्रविधिको जानकारी १.३ नेपालमा खाद्य संस्कृति र पाककलाको सम्बन्ध	८
२. पाककलाको इतिहास	२.१ मानव उत्पत्ति र पाककलाको सुरुआत २.२ प्राचीन अवस्थामा पाककला २.३ उद्भव र विकासका चरण २.४ आदिम युगमा पाककला २.४.१ मानव उत्पत्ति र भोजनको अवधारणा २.४.२ भोजनमा विविधता र पाककलाको सुरुआत २.४.३ पाककलाको पैतृक परम्परा र पृथक् अभ्यास २.४.४ पाककला विधि र विकास २.५ प्राचीन युगमा पाककला २.५.१ वर्गीय अवधारणाअनुसार भोजन व्यवस्थापन २.५.२ पाककलाको विधि र विकास २.६ मध्यकालीन युगमा पाककला २.६.१ समुदाय विशेषतायुक्त भोजन २.६.२ खाना र विज्ञानबिचको अवधारणा २.६.३ भिन्न भोजनको परीक्षण २.६.४ पाककलाको विधि र विकास २.७ वर्तमान अवस्थामा पाककला	११	२. पाककला र खाद्यवस्तुको अवस्थामा हुने परिवर्तन	२.१ पथ्यको (Diet) सिद्धान्त बमोजिम पाककलाको प्रयोजनबाट खाद्यपदार्थमा हुने परिवर्तन २.१.१ बनोट (Texture) २.१.२ रङ (Colour) २.१.३ स्वाद (Taste) २.२ खाद्यवस्तुको परिवर्तनको आवश्यकता पर्ने कारणहरू	८
३. पाककलाको सरसफाइ र स्वच्छता	३.१ पाककलाका लागि स्वस्थकर भान्साघर र यसको बनावट ३.२ खाद्य स्वच्छताका आधारभूत सिद्धान्त ३.३ व्यक्तिगत सरसफाइ ३.४ खाद्य सङ्क्रमण र रोकथाम गर्ने विधिहरू ३.४.१ भौतिक (Physical) ३.४.२ रासायनिक (Chemical)	१३	३. पाककला र खाद्य सुरक्षामा प्रयोग गरिने माध्यम	३.१ माध्यम तथा मिसावट गरिने पदार्थको किसिमहरू ३.१.१ गुलियो माध्यम ३.१.२ अमिलो माध्यम ३.१.३ रङ्गाउने माध्यम ३.१.४ बाक्लो पार्ने माध्यम ३.१.५ बास्ना आउने माध्यम ३.२ माध्यम तथा मिसावटको	९

	३.४.३ जैविकीय (Biological)			प्रयोग ३.३ माध्यम र मिसावटबाट स्वास्थ्यमा हुने फाइदा र बेफाइदाहरू	
४. पाककलाका विधि	४.१ पाककलाको आवश्यकता र महत्त्व ४.२ पाककलाका विभिन्न विधि ४.२.१ उमाल्ने (Boiling) ४.२.२ बफाउने (Steaming) ४.२.३ तार्ने (Frying) ४.२.४ बेकिङ (Baking) ४.२.५ भुट्ने (Roasting) ४.२.६ सेकिने (Grilling)	१०	४. खाद्य वस्तुमा हुने परिवर्तनबाट पोषण पर्ने असर	४.१ विभिन्न खाद्य पदार्थको समूहमा पाककलाबाट हुने परिवर्तन ४.१.१ अन्न समूहको खाद्यवस्तु ४.१.२ हरियो साग तथा तरकारी ४.१.३ माछा/मासु/दुध/गे डागुडी/अन्डा ४.१.४ दुध तथा दुधजन्य वस्तु ४.१.५ तेल/घिउ ४.२ खाद्यवस्तुको अवस्थामा भएको परिवर्तनबाट पोषणमा पर्ने असरलाई न्यूनीकरण गर्ने तरिका	१५
५. खानाको वर्गीकरण, छनोट र योजना	५.१ खानाको आधारभुत ५ समूह र कार्य ५.१.१ अन्न ५.१.२ दाल तथा गेडागुडी ५.१.३ साग तरकारी तथा फलफूल ५.१.४ माछा/मासु/अन्डा तथा दुध तथा दुधजन्य पदार्थहरू ५.१.५ तेल तथा चिनी ५.२ खानाको छनोट ५.२.१ माछा/मासु/अन्डाको छनोट ५.२.२ सागसब्जी र अन्य तरकारीको छनोट ५.२.३ फलफूलको छनोट ५.२.४ अन्य तयारी खाद्यवस्तुहरूको छनोट ५.३ खानाको योजनाको सिद्धान्त र महत्त्व	१०	५. विभिन्न समुदाय, संस्कृति र हावापानीअनुसार प्रयोग गर्ने खानाको परिकार	५.१ नेपालको भौगोलिक वर्गीकरणअनुसार खाद्य पदार्थको पाककलाको परिचय र महत्त्व ५.२ स्थानीयस्तरमा मनाइने विभिन्न चाडपर्व तथा उत्सवमा तयारी गरिने खाद्यवस्तुको पाककला र परिकारहरूको पहिचान र त्यसको महत्त्व	२०
६. पाककलासम्बद्ध ज्ञान र सिप	६.१ पाककलासम्बद्धसिपको अवधारणा ६.२ पाककलामा सिपका वर्गीकरण ६.२.१ व्यक्तिगत सिप	८	६. खाद्यवस्तुसम्बन्धी ध्यान दिनुपर्ने आवश्यक पक्ष	६.१ खाद्यवस्तुको छनोट गर्ने तरिका ६.२ विभिन्न स्रोतबाट उपलब्ध हुने	१०

	६.२.२ व्यावसायिक सिप ६.३ पाककलामा ज्ञानको आवश्यकता र किसिम			खाद्यवस्तुमा पाइने पौष्टिक तत्वको ज्ञान ६.३ खाद्य सुरक्षा र संरक्षणको लागि गरिने प्रक्रिया ६.४ खाद्यवस्तुको सफाई तथा तयारी ६.५ खाद्य पदार्थबमोजिम खाद्यवस्तुलाई काट्ने र टुक्र्याउने तरिकाहरू	
७. उमेरअनुसार खानाको आवश्यकता	७.१ उमेरअनुसार खानाको आवश्यकता ७.१.१ पाँच वर्षमुनिका बालबालिका ७.१.२ स्कूल जाने उमेर ७.१.३ युवा अवस्था ७.१.४ वयस्क अवस्था ७.१.५ वृद्ध अवस्था ७.१.६ गर्भवती र सुत्केरी अवस्था ७.२ पाककलाको ज्ञानले जीवनमा हुने फाइदा	१२	७. पाककलाको विभिन्न पक्षमा पार्ने प्रभाव	७.१ आर्थिक प्रभाव ७.२ सामाजिक र सांस्कृतिक प्रभाव ७.३ वातावरणीय प्रभाव ७.४ विकासको दिगो पद्धति, अवधारणा र सिद्धान्त ७.५ उत्तरदायी पाककलाको अवधारणा	१०
८. पाककलामा प्रयोग हुने शब्द	८.१ पाककलामा प्रयोग हुने नापतौलको जानकारी ८.२ घरेलु र अन्तराष्ट्रिय नापतौलको ज्ञान र पहिचान ८.३ पाककलामा प्रयोग हुने प्राविधिक शब्दहरूको ज्ञान ब्लान्च(Blanch), ब्रोआयल(Broil) फिटनु(Blend), क्लारिफाइ(Clarify) क्योर(Cure), कर्डल(Curdle), टुक्रा टुक्रा पारेर काट्नु(Dice) ड्रेसिङ(Dressing), तार्नु(Deep fry) सेक्नु(Grill), चिल्लो पार्नु(Grease) पिँध्नु(Grind), मुछ्नु(Knead) मेरिनेट(Marinate), किमा गर्नु(Mince), रोस्ट(Roast) रिड्युस(Reduce), रेन्डर(Render) उसिन्नु(Parboil), पोच(Poach)	१०			

	स्काम्बल(Scramble), प्युरी(Puree) पिकल(Pickle), सटे(Saute) थोरै तेलमा पकाउनु(Shallow fry) सिमर(Simmer), स्किम(Skim) ह्विप (Whip), जेस्ट (Zest)				
जम्मा		८०			८०

५. प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

यस विषयमा तल उल्लिखित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य गराई तिनको अभिलेख राख्नुपर्ने छ । यसका अतिरिक्त शिक्षकले स्थानीय परिवेश अनुरूपका स्थानीय कार्यकलाप समेत गराउन सक्ने छन् ।

कक्षा ११			कक्षा १२		
एकाइ र विषयक्षेत्र	सम्भावित क्रियाकलाप	कार्य घण्टा	एकाइ र विषयक्षेत्र	सम्भावित क्रियाकलाप	कार्य घण्टा
१. पाककलाको परिचय	नेपालमा पाककलाको अवस्थामुद्बद्ध विभिन्न मुद्रित तथा विद्युतीय सामग्रीको सङ्कलन तथा अध्ययन गरी टिपोट तयारी एवम् प्रस्तुति	२	१. पाककलाको प्रविधि	पाककलामा प्रयोग गरिने विभिन्न प्रविधि र नेपालमा खाद्य संस्कृति र पाककलाको सम्बन्धका बारेमा तालिका निर्माण र प्रस्तुति	५
२. पाककलाको इतिहास	पाककलाको विगतदेखि वर्तमान अवस्थाको इतिहाससम्बन्धी प्रतिवेदन बनाई प्रस्तुति	३	२. खाद्यवस्तुको अवस्थामा हुने परिवर्तनका	पथ्यको (Diet) सिद्धान्तबमोजिम पाककलाको प्रयोजनबाट खाद्यपदार्थमा हुने परिवर्तनको क्रियात्मक अभ्यास र प्रदर्शन, जस्तै : बनोट, रङ, स्वाद सम्बन्धी	१०
३. पाककलाको सरसफाइ र स्वच्छता	विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न समूहमा विभाजन गरी पाककलाका लागि स्वस्थकर भान्सा घरको नमूना बनाई प्रदर्शन रासायनिक खाद्य संरक्षण, भौतिक खाद्य संरक्षण र जैविकीय खाद्य संरक्षण तरिकाको प्रदर्शन	१०	३. पाककला र खाद्य सुरक्षामा प्रयोग गरिने माध्यमहरू	नेपाली बजारमा उपलब्धखाद्य वस्तुमा गरिने मिसावटको अवस्था विश्लेषण, प्रतिवेदन तयारी एवम् प्रस्तुति	२०
४. पाककलाको आवश्यकता र विधि	उमाल्न मिल्ने खाद्यवस्तुको तयारी, जस्तै : अन्डा, भात, आलु आदिह बफाउन मिल्ने खाद्यवस्तु तयारी, जस्तै : मःमः, साग, तरकारी आदिह तार्न मिल्ने खाद्यवस्तु तयारी, जस्तै : पुरी, बारा, चप आदिह	२०	४. खाद्य वस्तुमा हुने परिवर्तनबाट पोषण पर्ने असर	विभिन्न खाद्यवस्तुको समूह बनाई पाककलाबाट यसमा हुने परिवर्तन र यसबाट पोषणमा पर्ने असरलाई न्यूनीकरण गर्ने तरिकाका बारेमा प्रतिवेदन तयारी एवम् प्रस्तुति	२०

	बेकिड, जस्तै : केक, बिस्कटह भुटी खाद्यवस्तु तयारी, जस्तै : मकै, भटमासह सेकेर पकाउने खाद्यवस्तुको तयारी, जस्तै: सेकुवा (मांसहारी र साकाहारी) र प्रदर्शन				
५. खानाको वर्गीकरण, छनोट र योजना	स्थानीय खाद्यवस्तुको सङ्कलन गरी पाइने पौष्टिक तत्वको पहिचान र प्रयोग गराउने, जस्तै : नाडलो विधिको प्रयोग ।	२०	५. विभिन्न समुदाय, संस्कृति र हावापानी अनुसार प्रयोग गर्ने खानाको परिकार	स्थानीयस्तरमा प्रचलित मुख्य चाडपर्वहरूमा खाने खाद्य परिकार तयारी र प्रदर्शन	१०
६. पाककलासम्बद्ध ज्ञान र सिप	पाककलाको सिपको वर्गीकरण र किसिमका वर्तमान अवस्था अध्ययन गरी प्रतिवेदन तयारी एवम् प्रस्तुति	५	६. विभिन्न खाद्यवस्तु सम्बन्धी ध्यान दिनुपर्ने आवश्यक पक्ष	खाद्यवस्तुको छनोट, सफाइ, तथा तयारी स्थानीय तथा आधुनिक अभ्यासविचको तुलनात्मक विश्लेषण र कक्षामा प्रस्तुति	१०
७. उमेरअनुसार खानाको आवश्यकता	स्थानीय खाद्यवस्तुका आधारमा विभिन्न उमेरअनुसार सन्तुलित खानाको योजना निर्माण र अभ्यास जस्तै : उमेर <ul style="list-style-type: none"> ● पाँच वर्षमुनिका बालबालिका ● स्कूल जाने उमेर ● युवा अवस्था ● वयस्क अवस्था ● वृद्ध अवस्था ● गर्भवती र सुत्केरी अवस्था 	१०	७. पाककलाको विभिन्न पक्षमा पार्ने प्रभाव	स्थानीय स्तरमा पाककलाले आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक पक्षमा पारेको प्रभावका बारेमा प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति	५
८. पाककलामा प्रयोग हुने शब्द	पाककलामा प्रयोग गरिने विद्युतीय उपकरणहरूको प्रयोजन विधिका बारेमा प्रस्तुतीकरण	१०			
जम्मा		८०			८०

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

यस पाठ्यक्रमले पाककलाका बारेमा सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक दुवै प्रकारको ज्ञान प्रदान गर्दछ । यस विषयमा विषयगत विषयवस्तुका साथै प्रयोगात्मक क्रियाकलापहरू पनि समावेश गरिएका छन् । यस पाठ्यक्रमले विद्यार्थीलाई प्रयोगात्मक ज्ञान प्रदान गर्ने कुरामा जोड दिएको छ । यसले विद्यार्थीमा विषय क्षेत्रगत ज्ञान, सिप र आत्मविश्वास प्रदान गर्दछ । यस पाठ्यक्रमको उद्देश्य हासिल गर्न शिक्षक कक्षाकोठामा र स्थलगत भ्रमणका बेला पूर्ण रूपले विद्यार्थीसँग घुलमिल हुनु आवश्यक हुन्छ । सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सम्भव भएसम्म स्थानीय रूपमा उपलब्ध सामग्रीहरूलाई नै उपयोग गर्नुपर्छ । यस पाठ्यक्रमको समग्र उद्देश्य हासिल गर्न शिक्षकले विभिन्न सिकाइ विधिहरूको प्रयोग गर्न सक्दछन् । यसका लागि निम्नानुसारका जस्तै सिकाइ विधिहरूको उपयोग गर्न सकिनेछ:

- समूहगत छलफल विधि
- अवलोकन भ्रमण विधि
- प्रदर्शन विधि
- वैयक्तिक अध्ययन विधि
- प्रश्नोत्तर विधि
- प्रयोग विधि
- परियोजना कार्य
- समस्या समाधान विधि

सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया सञ्चालन गर्दा शिक्षकले निम्नानुसारका पक्षमा ध्यान दिनुपर्नेछ :

- शिक्षकले वार्षिक शैक्षणिक योजना, एकाइ योजना र दैनिक पाठ्योजना निर्माण गरी सोअनुसार सिकाइ प्रक्रिया सञ्चालन गर्नुपर्छ ।
- पाककला शिक्षासम्बद्ध सहजीकरण क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दा विद्यार्थीहरूका पूर्वअनुभव, अवधारणा, उनीहरूको बसोबास क्षेत्रको अवस्था, बसोबास क्षेत्रमा विद्यमान प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक विशेषताहरू, विद्यार्थीको अभिरुचि तथा धार्मिक सांस्कृतिक विश्वास आदि समेतलाई ध्यान दिनुपर्छ । यो विषय प्रयोगात्मक विषयसमेत भएकाले प्रदर्शन, अवलोकन र उपयोगलाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्छ ।
- सैद्धान्तिक विषयवस्तुको प्रस्तुतिपछि विद्यार्थीहरूलाई यथासम्भव उदाहरण, स्थलगत भ्रमण एवम् प्रयोगात्मक कार्य गर्न लगाउनुपर्छ ।
- सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियामा विद्यार्थीमा समझदारी, क्रियात्मक सोचाइ तथा प्रयोगात्मक सिप र अभिवृत्तिको विकास गर्ने क्रियाकलापलाई जोड दिनुपर्छ । सिकाइलाई बोधमा मात्र सीमित नराखी ज्ञानमा पूर्णता प्रदान गर्नका लागि पर्याप्त अवसर दिई प्राप्त ज्ञानलाई सिर्जनात्मक प्रयोगमा रूपान्तरण गर्न सक्ने अवस्थामा पुर्‍याउनुपर्छ ।
- सिकाइ सहजीकरणका क्षेत्रमा विद्यालयमा उपलब्ध हुन नसक्ने सामग्री र तिनीहरूको प्रयोगका सम्बन्धमा स्थानीय स्तरका सम्बन्धित क्षेत्रमा क्रियाशील संस्थाहरू, सामुदायिक स्रोत र अभिभावकसँग सम्पर्क गर्नुपर्छ । यस्ता स्रोतहरूको प्रयोग गर्दा सम्बन्धित ठाउँमा नै लगेर तिनको प्रयोग र सञ्चालित क्रियाकलाप आवश्यकताअनुसार प्रदर्शन गर्नुपर्छ ।
- शिक्षकले कुनै पनि शिक्षण विधि अपनाउनुभन्दा पहिले निम्नलिखित कुरामा ध्यान दिनुपर्ने हुन्छह
 - (क) विद्यार्थीको बुझ्ने क्षमता र परिपक्वता
 - (ख) आफूले रोजेको विधिहरूबाट अध्यापन सफल हुने विश्वास
 - (ग) सफलता प्राप्तिका लागि विद्यार्थीमा अभिरुचि जागरण
 - (घ) विद्यार्थीमा सिर्जनशील रूपमा विचार गर्ने र सहयोग गर्ने भावना
 - (ङ) स्थानीय स्तरमा उपलब्ध हुने साधन स्रोत तथा विज्ञ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रकारको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता

क्रियाकलाप गराई सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक ज्ञान तथा सिप हासिल गराउन आवश्यक छ । यसको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन तथा विद्यार्थीको सिकाइस्तर सुधार गर्न सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको सिकाइ उपलब्धिको निश्चित भारलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समेत जोडिने छ । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गर्न सके सकेनन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउने महत्वपूर्ण संयन्त्र मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा सिकाइ उपलब्धिहरूलाई ध्यान दिई सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिअनुरूप सिकाइको सबै स्तरलाई समेटेर गर्नुपर्दछ । आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनमार्फत यस विषयको मूल्याङ्कन हुने छ । कुल पाठ्यघण्टामध्ये ५० प्रतिशत आन्तरिक र ५० प्रतिशत बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । यसै गरी बाह्य मूल्याङ्कनअन्तर्गत लिखित परीक्षा सञ्चालन हुने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनअन्तर्गत निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन दुवै तरिकाबाट नै गरिने छ । यस विषयका पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका तहगत सक्षमताहरू, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि र तिनका विषयवस्तु, सोसँग सम्बन्धित सिप, सिकाइ सहभागिता र सिकाइ सक्रियताका आधारमा विद्यार्थीहरूको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूले सिके नसिकेको पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइन्छ भने यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । कक्षा ११ र १२ को पाठ्यक्रममा विषय सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ र मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राख्नुपर्छ । सोका आधारमा नै सिकाइ अवस्था यकिन गरिन्छ र आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । शिक्षकले यस प्रकारको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा गरी विद्यार्थीहरूमा अपेक्षित सिप र व्यवहार विकासमा जोड दिनुपर्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका आधारहरू यस प्रकार हुने छन् ।

विषयमा कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ५० भार आन्तरिक मूल्याङ्कन हुने छ । यसको मूल्याङ्कन निम्नानुसार हुने छ :

क्र.सं.	क्षेत्र	अङ्कभार
१.	कक्षा सहभागिता	३
२.	त्रैमासिक परीक्षाको मूल्याङ्कन	६
३.	परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य, प्रतिवेदन लेखन तथा प्रतिवेदनको प्रस्तुति	१६
४	बाह्य मूल्याङ्कनकर्ताबाट प्रयोगात्मक कार्य तथा अन्तरवार्ता	२५
जम्मा		५०

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ५० प्रतिशत भारको बाह्य लिखित परीक्षा सञ्चालन हुने छ । कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा लागि लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिनेछन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ ।

संस्कृति

कक्षा : ११ र १२

विषय सङ्केत : Culture [Cul. 323] (कक्षा ११), Culture [Cul. 324] (कक्षा १२)

पाठ्यघण्टा : ५

वार्षिक कार्यघण्टा : १६०

१. परिचय

संस्कृति विषयको पाठ्यक्रम सङ्गीत, नृत्य, हस्तकला, मेला, पर्व, उत्सव, जात्रा, संस्कार, धर्म, सामाजिक रहनसहनलगायतका विभिन्न विषयक्षेत्रको सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक पक्षका पठनपापन गर्ने उद्देश्य राखी विकास गरिएको हो । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गदर्शनबमोजिम विद्यालय शिक्षाको माध्यामिक तह (कक्षा ११ र १२) मा संस्कृति विषयको यस पाठ्यक्रममा नेपालको सामाजिक, धार्मिक तथा सांस्कृतिक विविधतालाई विषयवस्तुका रूपमा समावेश गरिएको छ । सामाजिक र सांस्कृतिक जीवनसँग परिचित गराई व्यक्तिमा नैतिक चरित्र विकास गर्ने उद्देश्यले विद्यार्थीहरूलाई सरल एवम् सहज रूपमा नेपाली मूलतः तथा अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाहरूको महत्त्व एवम् तिनको पर्यटकीय उपादेयताका सम्बन्धमा ज्ञानसिप प्रदान गर्ने यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो । यसबाट वर्तमान सन्दर्भमा संस्कृतिलाई व्यावहारिक बनाउँदै विद्यार्थीको रुचि र चाहनालाई पूर्ति गरी शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य प्राप्त गर्ने र यसको सान्दर्भिकतालाई व्यापक बनाई उपयुक्तताको सुनिश्चित गर्ने अपेक्षा राखिएको छ । यसका साथै यस पाठ्यक्रमले सम्बन्धित विषयमा उच्च शिक्षाको आधारसमेत तयार गर्ने अपेक्षा छ ।

संस्कृति विषयको पाठ्यक्रममा स्थानविशेष अनुसारका वर्ण, जाति र जनजाति, उनीहरूको समाज, चालचलन, रीतिरिवाज, भाषा, वेषभूषा, परम्परा र संस्कृति, ब्रम्हाण्ड र भौगोलिक विविधताअनुसारकै खानपान, पहिरन, कृषि उब्जनी, विविध वस्तु निर्माण शैली तथा सांस्कृतिक परम्परा जस्ता विषयवस्तुका सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक पक्षको सिकाइ गर्न विद्यार्थीकेन्द्रित सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रियामा जोड दिइएको छ । यसबाट विषयवस्तुमा आधारित भई प्रयोगात्मक अभ्यास, स्थलगत अध्ययन भ्रमण, खोजमूलक निरन्तर सिकाइ, सिकाइ र मूल्याङ्कनक पद्धतिलाई प्रयोगात्मक र खोजमूलक बनाउन सहज हुने अपेक्षा गरिएको छ । नेपालमा सभ्यताको उद्भवदेखि लिएर प्राचीनकाल, मध्यकाल एवम् आधुनिक कालको सन्दर्भहरू एवम् आयामहरू बुझ्ने अवसर प्रदान गर्दै सांस्कृतिक पर्यटन सम्बद्ध क्रियाकलाप गराउनु सान्दर्भिक मानिन्छ । संस्कृति विषयको पाठ्यक्रम विकास गर्दा उल्लिखित विषयवस्तुको अवधारणा विकास, अभ्यास र निरन्तर सिकाइ तथा मूल्याङ्कनविचको सन्तुलन कायम गरिएको छ ।

यो पाठ्यक्रममा परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षाकगत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेटिएको छ । यस क्रममा पाठ्यक्रम लेखन तथा विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटेी परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटेी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि, सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि एवम् अधिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटेी सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया एवम् निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

माध्यामिक तह (कक्षा ११ र १२) को अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीहरूमा समाजशास्त्रका निम्नलिखित सक्षमता हासिल हुने छन् :

१. इतिहास र संस्कृतिको उपादेयता तथा यसका स्रोतहरूको बोध गरी ऐतिहासिक/सांस्कृतिक स्रोतसामग्रीको सुरक्षामा सहयोग
२. नेपालमा सभ्यताको उद्भव, प्रारम्भिक अवस्था र विकासका विभिन्न चरणहरूका बारेमा बोध गरी आवश्यकता

तथा सन्दर्भका आधारमा प्रयोग

३. नेपालको प्राचीन ऐतिहासिक सभ्यता, सामाजिक जीवन र जनजीविकाका साधनहरूको पहिचान र समीक्षा
४. एकीकरणपूर्वको नेपालको सामाजिक-सांस्कृतिक अवस्था तथा एकीकरण अभियानका विविध पक्षका सम्बन्धमा भएका घटनाहरूको बोध र समीक्षात्मक विश्लेषण
५. नेपालमा प्रचलित विभिन्न धर्म र धार्मिक जीवनका अनुकरणीय पक्ष पहिचान र तदनुरूप व्यवहार प्रदर्शन
७. नेपालमा मनाइने महत्त्वपूर्ण चाडपर्वका आधारमा नेपाली सांस्कृतिक जीवनका बारेमा तुलनात्मक विश्लेषण
८. पुरातत्त्वको महत्त्व र प्राग्मानवको क्रमिक विकासका आधारमा नेपालमा प्रागऐतिहासिक संस्कृतिको विस्तार पहिचान एवम् प्रस्तर हतियारहरूको विविध पक्ष पहिचान तथा उपलब्ध संस्कृति र हतियारको संरक्षणमा सहयोग
९. पुरातात्विक स्थल, शिलालेख, ताम्रपत्र तथा अन्य लेखोटहरूका बारेमा मुख्य मुख्य जानकारी सङ्कलन तथा प्रचारप्रसारमा सहयोग
१०. मुद्राको उत्पत्ति र विकासको बोध गरी त्यसका आधारमा नेपाली सिक्का तथा मुद्राहरूको ऐतिहासिक एवम् सांस्कृतिक महत्त्व बोध र संरक्षणमा अग्रसरता
११. सांस्कृतिक पर्यटनका लागि नेपालका धार्मिक क्षेत्र र सांस्कृतिक सम्पदाहरूको भूमिका पहिचान गरी तिनको ज्ञानमा एक तहको विशिष्टता हासिल र त्यस ज्ञानको सदुपयोग

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ११

एकाइ	विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि
१	नेपाली समाज र संस्कृतिको अध्ययनका स्रोत	१. संस्कृतिको अर्थ र महत्त्व बताउन २. नेपाली समाज र संस्कृति अध्ययनका विविध स्रोतहरूबारे जानकारी दिन ३. नेपाली समाज र संस्कृति अध्ययनका स्रोतहरूबिचको भिन्नता र तुलना गर्न ४. संस्कृति नीति २०६७ को सामान्य परिचय दिन
२	प्राचीन नेपालमा सभ्यताको विकास (लिच्छविकाल पूर्व)	१. नेपालमा सभ्यताको उत्पत्ति र विकासका चरणहरूबारे जानकारी दिन २. तत्कालीन समयमा विकसित भएका सभ्यता र संस्कृतिको परिचय दिन
३	लिच्छविकालीन सभ्यता र संस्कृति	१. नेपालको प्राचीन (लिच्छवी) युगमा विकसित सभ्यता, समाजको स्वरूप, शिक्षा, स्वास्थ्य तथा भौतिक विकास र संस्कृति, कला तथा वास्तुकलाका बारेमा जानकारी दिन ३. तत्कालीन जीविकाका साधनको परिचय दिन
४	मध्यकालीन नेपाली सभ्यता	१. नेपालको मध्यकालीन नेपालको सभ्यता, समाजको स्वरूप, शिक्षा, स्वास्थ्य तथा भौतिक विकास र संस्कृति, कला तथा वास्तुकलाका

		बारेमा जानकारी दिन ३. तत्कालीन जीविकाका साधनहरूको परिचय दिन
५	एकीकरणपछिको नेपाली समाज	१. विस्तारित नयाँ नेपाली समाजको बनोटबारे जानकारी दिन २. पृथ्वीनारायण शाहको उपदेशमा वर्णित समाजको परिचय
६	वर्णाश्रम व्यवस्था र प्राचीन शिक्षा प्रणाली	१. वर्णाश्रम व्यवस्थामा आधारित नेपाली समाजको परिचय दिन २. प्राचीन शिक्षा प्रणालीको उद्देश्य र आदर्श वर्णन गर्न ३. नेपालको एकीकरणसँगै शिक्षामा भएको परिवर्तनको परिचय दिन
७	नेपालमा प्रचलित धार्मिक मतहरू	१. नेपालमा प्रचलित हिन्दु, बौद्ध, किरात, इस्लाम, सिख र इसाई धर्मको परिचय दिन २. हिन्दु, बौद्ध, किरात, इस्लाम, सिख र इसाई धर्मका उपदेशबारे छलफल गरी तुलनात्मक विश्लेषण गर्न ३. हिन्दु, बौद्ध, किरात, इस्लाम, सिख र इसाई धर्मका विशेषता वर्णन गर्न
८	नेपालमा मनाइने प्रमुख चाडपर्व	१. नेपालमा मनाइने प्रमुख चाडपर्वको परिचय दिन २. नेपालमा मनाइने प्रमुख चाडपर्वको महत्त्व बताउन

कक्षा १२

एकाइ	विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि
१.	पुरातत्त्वको परिचय	१. पुरातत्त्वको परिचय दिन २. पुरातत्त्वको महत्त्व बताउन ३. प्राचीन स्मारक ऐन, २०१३ को जानकारी दिन ४. प्राचीन वस्तुको पहिचान र संरक्षणको चेतना अभिवृद्धि गर्न ५. बुद्धको जन्मस्थल र प्राचीन कपिलवस्तुको पहिचान गर्न
२.	प्राग् इतिहास	१. मानव क्रम विकासको जानकारी दिन २. प्राग् ऐतिहासिक मानवका विशेषताहरू बताउन ३. प्राग् ऐतिहासिक संस्कृतिको परिचय दिन ४. नेपालको प्राग् ऐतिहासिक ढुङ्गे औजारहरूको वर्णन गर्न ५. सिन्धु सभ्यताको परिचय दिन ६. सिन्धु सभ्यताको विशेषताहरू बताउन
३.	अभिलेख अध्ययन	१. अभिलेखको अर्थ बताउन २. संस्कृति र मानव सभ्यताको अध्ययनमा अभिलेख विज्ञानको

		महत्त्वका बारेमा छलफल गर्न ३. लेखनकलाको उत्पत्ति र विकासबारे वर्णन गर्न ४. ब्राह्मी लिपिको परिचय दिन ५. प्राचीन लेखन सामाग्रीबारे बनाउन
४.	मुद्राशास्त्र	१. मुद्राको उत्पत्ति र विकासक्रम बताउन २. नेपालको इतिहास र संस्कृति अध्ययनमा मुद्राको महत्त्व वर्णन गर्न ३. प्राचीन तथा मध्यकालीन मुद्राका विशेषताहरू सूचीबद्ध गर्न
५.	नेपाली परम्परागत मूर्तिकला	१. नेपाली प्रस्तरकला, धातुकला, काष्ठकला र चित्रकलाका परिचय दिन २. लिच्छवीकालीन र मल्लकालीन कलाका विशेषताहरू सूचीबद्ध गर्न
६.	नेपाली परम्परागत वास्तुकला	१. परम्परागत निवास (घर), मठ, मन्दिर, स्तूप र विहारको निर्माण शैलीको परिचय दिन २. परम्परागत वास्तुकलाको विशेषताहरूको सूची निर्माण गर्न
७.	विश्वसम्पदा सूचीमा सूचीकृत नेपालका धार्मिक सांस्कृतिक सम्पदा	१. विश्वसम्पदा सूचीका अर्थ बताउन २. युनेस्कोद्वारा विश्वसम्पदा सूचीमा सूचीकृत नेपालका धार्मिक सांस्कृतिक सम्पदाहरूका बारेमा परिचय दिन ३. अमूर्त सम्पदासम्बन्धी युनेस्को महासन्धि २००३ को सामान्य परिचय दिन
८.	सङ्ग्रहालयको चिनारी	१. सङ्ग्रहालयको परिचय, प्रकार र महत्त्व बताउन २. सङ्ग्रहालयको विकासक्रमका बारेमा जानकारी दिन ३. नेपालको राष्ट्रिय र क्षेत्रीय सङ्ग्रहालयको परिचय दिन ४. सङ्ग्रहालयले पर्यटन प्रवर्धनमा निर्वाह गर्नुपर्ने भूमिका विश्लेषण गर्न
९.	सांस्कृतिक पर्यटनको चिनारी	१. पर्यटनको अर्थ, प्रकार र महत्त्वको बताउन २. पर्यटनबाट पर्ने प्रभावहरूको सूची तयार गर्न ३. नेपालका महत्त्वपूर्ण पर्यटकीय क्षेत्रहरूको परिचय दिन

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

कक्षा ११

एकाइ	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम	पाठ्य घण्टा
------	-------------	----------------------------	-------------

१	नेपाली समाज र संस्कृतिको अध्ययनका स्रोत	१.१ समाज र संस्कृतिको परिचय १.२ मूर्त र अमूर्त संस्कृतिको चिनारी १.३ पुरातात्विक स्रोत : अभिलेख, मुद्रा र कलावस्तुहरूको महत्त्व १.४ साहित्यिक स्रोत : वंशावली, अनुश्रुति, पुराणहरू, सरकारी चिठीपत्र र अन्य कागजपत्रहरूको सङ्क्षिप्त परिचय र महत्त्व १.५ विदेशी वृत्तान्त : प्राचीन समयमा भारतीयहरूको वर्णन, चिनियाँहरूको वर्णन र मध्ययुगमा युरोपियन यात्रीहरूले गरेको वर्णनको महत्त्व १.६ संस्कृति नीति २०६७ को सामान्य परिचय	१२
२	प्राचीन नेपालमा सभ्यताको विकास (लिच्छविकाल पूर्व)	२.१ नेपालमा सभ्यताको उद्भव केन्द्रहरू : विदेह र कपिलवस्तुबारे सङ्क्षिप्त जानकारी, काठमाडौँ उपत्यका पानीको दह भएको र त्यसको निकासको प्रसङ्ग तथा नेमुनिको चर्चा २.२ गोपाल वंशी, महिषपाल वंशी र किरात वंशी शासकहरूको समयको सभ्यता र संस्कृतिको चर्चा	१२
३	लिच्छवि सभ्यता र संस्कृति	३.१ लिच्छवि सभ्यताको आरम्भ र प्रचलित सम्वत्, समयसीमाबारे सङ्क्षिप्त जानकारी ३.३ लिच्छविकालीन समाजको संरचना, गोष्ठी (गुठी) प्रथा, चाडपर्व र मनोरञ्जन, खानपान र पहिरन, नारीहरूको अवस्था, समाजमा गोष्ठी (गुठी) प्रथा ३.४ लिच्छविकालीन कला तथा वास्तुकला, साहित्य, भाषा, शिक्षा, स्वास्थ्य, भौतिक विकास ३.५ लिच्छविकालीन जीविकाका साधनहरू : कृषि, पशुपालन, उद्योग र व्यापार, मुद्राहरू	१८
४	मध्यकालीन नेपाली सभ्यता	४.१ नेपाल संवत्को परिचय ४.२ काठमाडौँमा कर्णाट संस्कृतिको प्रवेश, तलेजु र शक्तिपुजा ४.३ जयस्थिति मल्लकालीन जाति-पेसा विभाजन र त्यसको दूरगामी असर ४.४ मल्लकालीन कला, वास्तुकला, भाषा, साहित्य, मुद्रा, अभिलेख ४.५ मल्लकालमा सहरी विकास, अन्तरनगर सांस्कृतिक सम्बन्ध ४.६ नेपाल भाषा, साहित्य र विविध लिपिको विकास ४.६ नृत्य, नाटक, सङ्गीत, वाद्यकलाको विकास	२८

		<p>४.७ काठमाडौँ उपत्यका बाहिर बाइसे र चौबिसे राज्यको समाज, संस्कृतिको परिचय</p> <p>४.८ मध्यकालीन समाज : चाडपर्व र मनोरञ्जन, खानपान र पहिरन, नारीहरूको अवस्था गुठीप्रथा र समाजमा यसको महत्त्व ।</p> <p>४.९ जीविकाका साधनहरू : कृषि, पशुपालन, उद्योग र व्यापार, कला-कारीगरी</p>	
५	एकीकरणपद्धतिको नेपाली समाज	<p>५.१ एकीकरण र नयाँ नेपाली समाज</p> <p>५.२ पृथ्वीनारायण शाहको उपदेशमा वर्णित समाज</p>	१०
६	वर्णाश्रम व्यवस्था र प्राचीन शिक्षा प्रणाली	<p>७.१ वर्णाश्रम व्यवस्थाका विशेषता र यसमा आधारित नेपाली समाज</p> <p>७.२ परिवार संरचना : संयुक्त परिवार प्रथाको परिचय र यसका गुण तथा अवगुण</p> <p>७.३ प्राचीन शिक्षा : उद्देश्य र आदर्श, शिक्षक र विद्यार्थीको सम्बन्ध</p> <p>७.४. नेपालको एकीकरण र शिक्षामा भएको परिवर्तन</p>	८
७	नेपालमा प्रचलित धार्मिक मतहरू	<p>८.१ हिन्दु धर्म : शैव, शाक्त र वैष्णव सम्प्रदायको सङ्क्षिप्त परिचय</p> <p>८.२ बौद्ध धर्म : गौतम बुद्धको जीवनी र उपदेश, हिनयान, महायान, वज्रयान सम्प्रदायको चिनारी, समाज तथा संस्कृतिमा तिनको प्रभाव</p> <p>८.३ किरात धर्मबारे सङ्क्षिप्त जानकारी तथा यसका मुख्य शिक्षा</p> <p>८.४ इस्लाम र इसाई मतबारे सङ्क्षिप्त जानकारी</p>	१४
८	नेपालमा मनाइने प्रमुख चाडपर्व	<p>९.१ चाडपर्वको तात्पर्य र उद्देश्यका सम्बन्धमा जानकारी</p> <p>९.२ नेपालका चाडपर्व : नववर्ष, दसैँ, तिहार, शिवरात्री, वसन्त पञ्चमी, तिज, होली र बुद्ध जयन्ती, इन्द्रजात्रा, मच्छिन्द्रनाथको जात्रा, विवाह पञ्चमी, गौरापर्व, छठ, ल्होसार, माघेसङ्क्रान्ति (माघी), इद, क्रिस्मस, उँघौलीउँभौली</p>	१८
जम्मा			१२०

कक्षा १२

एकाइ	विषयक्षेत्र	विषयवस्तु	पाठ्य घण्टा
------	-------------	-----------	-------------

१	पुरातत्त्वको परिचय	<p>१.१ पुरातत्त्वको अर्थ, क्षेत्र तथा मानव विकास, सभ्यता र संस्कृतिको अध्ययनमा पुरातत्त्वको महत्त्व</p> <p>१.२ प्राचीन स्मारक संरक्षण ऐन, २०१३ का आधारमा प्राचीन स्मारक तथा पुरातात्विक महत्त्वका वस्तुको सङ्क्षिप्त चिनारी र तिनको संरक्षणसम्बन्धी व्यवस्थाको सङ्क्षिप्त ज्ञान</p> <p>१.३ लुम्बिनी क्षेत्रमा पाइएका पुरातात्विक वस्तुहरूको सङ्क्षिप्त जानकारी</p> <p>१.४ कपिलवस्तु क्षेत्रमा पाइएका पुरातत्त्विक वस्तुहरूको सङ्क्षिप्त जानकारी</p>	१०
२	प्राग् इतिहास	<p>२.१ प्राग् इतिहासको अर्थ</p> <p>२.२ मानव विकासको इतिहास : रामापिथेकस, अस्ट्रेलोपिथेकस, होमो इरेक्टस, नियन्डर्थल र होमो सेपियन्स प्राक्मानवको चिनारी</p> <p>२.३ प्राचीन पाषाण युग, मध्य पाषाण युग र नव पाषाण युगका विशेषता</p> <p>२.४ नेपालमा प्राप्त प्रागैतिहासिक प्रस्तर औजारहरूको चिनारी</p> <p>२.५ सिन्धुघाटी सभ्यताको परिचय र विशेषता</p>	१४
३	अभिलेख अध्ययन	<p>३.१ अभिलेखको अर्थ</p> <p>३.२ अभिलेख विज्ञानको महत्त्व</p> <p>३.३ लेखनकलाको उत्पत्ति र विकास (विश्वमा लेखनकलाको उत्पत्ति र विकासबारेको सङ्क्षिप्त जानकारी)</p> <p>३.४ ब्राह्मी लिपिको सङ्क्षिप्त परिचय</p> <p>३.५ प्राचीन तथा मध्यकालीन लेखन सामग्रीहरूको परिचय</p>	१०
४	मुद्राशास्त्र	<p>४.१ मुद्राको उत्पत्ति र विकास (विश्वमा मुद्राको उत्पत्ति र विकासबारेको सङ्क्षिप्त जानकारी)</p> <p>४.२ लिच्छविकालीन मुद्राका विशेषता</p> <p>४.३ मल्लकालीन मुद्राका विशेषता</p> <p>४.४ नेपालको इतिहास र संस्कृतिको अध्ययनमा मुद्राको महत्त्व</p>	१०
५	नेपाली परम्परागत मूर्तिकला	<p>५.१ नेपालमा प्रस्तरकला, धातुकला, काष्ठकला र चित्रकला : उत्पत्ति, विकास र प्रकारका बारेमा सङ्क्षिप्त जानकारी</p> <p>५.२ लिच्छविकालीन तथा मल्लकालीन कलाका विशेषता</p>	१४
६	नेपाली परम्परागत वास्तुकला	<p>६.१ तलेशैली (प्यागोडा शैली) वास्तुकलाको परिचय र मुख्य विशेषता</p>	२४

		६.२ शिखरशैली वास्तुकलाको परिचय र मुख्य विशेषता ६.३ स्तुप वास्तुकलाको परिचय र मुख्य विशेषता ६.४ विहार वास्तुकलाको परिचय र मुख्य विशेषता ६.५ परम्परागत नेपाली घर निर्माण शैली	
७	विश्वसम्पदा सूचीमा सूचीकृत नेपालका धार्मिक सांस्कृतिक सम्पदा	७.१ विश्वसम्पदा सूचीको अर्थ युनेस्कोद्वारा विश्वसम्पदा सूचीमा सूचीकृत नेपालका धार्मिक सांस्कृतिक सम्पदाहरू : काठमाडौँको हनुमानढोका दरबार क्षेत्र, भक्तपुर दरबार क्षेत्र, पाटन दरबार क्षेत्र, पशुपतिनाथ मन्दिर, चाँगुनारायणको मन्दिर, स्वयम्भू स्तुपक्षेत्र, बौद्धनाथ स्तुपक्षेत्र तथा लुम्बिनीको सङ्क्षिप्त परिचय ७.२ अमूर्त सम्पदासम्बन्धी युनेस्को महासन्धि २००३ को सामान्य परिचय	१२
८	सङ्ग्रहालयको चिनारी	८.१ सङ्ग्रहालयको अर्थ र प्रकार ८.२ सङ्ग्रहालयका मुख्य कार्यहरू ८.३ सङ्ग्रहालयको महत्त्व ८.४ नेपालमा सङ्ग्रहालयको विकास ८.५ नेपालको राष्ट्रिय सङ्ग्रहालय र क्षेत्रीय सङ्ग्रहालयको चिनारी ८.६ नेपालमा सांस्कृतिक पर्यटनको प्रवर्धनमा सङ्ग्रहालयको भूमिका ८.७ संस्कृतिका केन्द्रका रूपमा सङ्ग्रहालयको चिनारी	१३
९	सांस्कृतिक पर्यटनको चिनारी	९.१ पर्यटनको अर्थ, प्रकार र महत्त्व ९.२ पर्यटनबाट समाजमा पर्ने सकारात्मक र नकारात्मक प्रभाव ९.३ नेपालमा पर्यटनको विकासको इतिहास ९.४ नेपालमा पुरातात्विक, धार्मिक र सांस्कृतिक पर्यटनको विकासको सम्भावना ९.५ नेपालका महत्त्वपूर्ण धार्मिक सांस्कृतिक पर्यटकीय क्षेत्रहरू : काठमाडौँ उपत्यका, लुम्बिनी, बराहक्षेत्र, मुक्तिनाथ, जनकपुर, काँक्रे विहार, खप्तड	१३
जम्मा			१२०

५. प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

क्र.सं.	कक्षा ११			कक्षा १२		
	विषयक्षेत्र	प्रयोगात्मक कार्य विवरण	पाठ्य घण्टा	विषयक्षेत्र	प्रयोगात्मक कार्य विवरण	पाठ्य घण्टा
१.	क्षेत्रगत अध्ययन र प्रयोगात्मक कार्य	अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदा क्षेत्र र क्रियापलापको अवलोकन र अध्ययन भ्रमण गरी परिचय, उद्देश्य, तथ्य सङ्कलनका विधि र तरिका, विषयवस्तुको ऐतिहासिकता, विषयवस्तुको वर्णन र निष्कर्ष समेटी प्रतिवेदन लेखन र प्रस्तुतकीरण गर्ने	२०	क्षेत्रगत अध्ययन र प्रयोगात्मक कार्य	अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदा क्षेत्र र क्रियापलापको अवलोकन र अध्ययन भ्रमण गरी परिचय, उद्देश्य, तथ्य सङ्कलनका विधि र तरिका, विषयवस्तुको ऐतिहासिकता, विषयवस्तुको वर्णन र निष्कर्ष समेटी प्रतिवेदन लेखन र प्रस्तुतकीरण गर्ने	२०
२	नेपालमा मनाइने प्रमुख चाडपर्व	आफ्नो समुदाय वा क्षेत्रमा मनाइने प्रमुख चाडपर्वको सूची तयार पारी तिनमा लगाइने पहिरन, खानेकुरा र सत्कार विधि टिपोट तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने	१०	अभिलेख अध्ययन र मुद्राशास्त्र	आफ्नो समुदाय तथा वरपरको गाउँ वा सहरसम्बद्ध प्राचीन तमसुक, चिनालगायतका लिखत र पुराना मुद्रा खोजी प्राप्त सूचना विवरण स्तम्भचित्र वा वृत्तचित्रमा प्रस्तुत गर्ने	
३	नेपालमा प्रचलित धार्मिक मतहरू	आफ्नो समुदायमा प्रचलनमा रहेका धर्म, तिनको प्रभाव र धार्मिक गतिविधिको तुलनात्मक विश्लेषण गरी प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्ने	१०	नेपाली परम्परागत सांस्कृतिक सम्पदा	मुद्रित तथा विद्युतीय सामग्रीको खोज, अध्ययन तथा अवलोकन गरी नेपाली परम्परागत वास्तुकलासम्बद्ध विवरण तयार पारी तालिकामा प्रस्तुत गर्ने	१०
जम्मा			४०	जम्मा		४०

५. सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया

नेपालको संस्कृतिको अध्ययनमार्फत विद्यार्थीहरूलाई नेपाली संस्कृतिका विविध पक्षको ज्ञानसहित सचचरित्र र नैतिकवान् नागरिक तयार गर्ने उद्देश्य यस विषयको रहेको छ । यस सन्दर्भमा नेपालको पुरातत्त्व, इतिहास, संस्कृति र सांस्कृतिक जीवन तथा सांस्कृतिक सम्पदासँग सम्बन्धित विभिन्न क्षेत्रलाई समेटेर पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ । यसमा समावेश गरिएका विषयवस्तुहरूको अध्यापन गराउँदा सबै क्षेत्रलाई उत्तिकै महत्त्व दिनुपर्ने हुन्छ । सम्बन्धित विषयवस्तुको सहजीकरण गराई ज्ञान, सिप र धारणाको विकास गराउनु आवश्यक छ । विद्यार्थीहरूमा सैद्धान्तिक पक्षका साथै

व्यावहारिक पक्षको विकास गराई सकारात्मक सोच तथा व्यवहारको विकास गर्नु यस विषयको मुख्य उद्देश्य हो ।

विद्यार्थीहरूमा ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक विषयवस्तुको ज्ञान तथा त्यस्ता सम्पदाको संरक्षणप्रति सकारात्मक सोचको विकास, व्यवहारमा सुधार, प्रतिभाको पहिचान तथा विश्लेषणात्मक सिपको विकास गरी पुरातत्त्व, संस्कृति तथा पर्यटनका क्षेत्रमा सक्रिय संलग्न हुन सक्ने क्षमताको विकास गराउने जस्ता मूलभूत उद्देश्यहरू यस विषयले राखेको छ । इतिहास, संस्कृति र पुरातत्त्व विषयवस्तुको व्यावहारिक ज्ञान दिनका लागि आर्नो क्षेत्रमा रहेका पुरातात्विक, धार्मिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाहरूको प्रत्यक्ष अवलोकन गराउनुका साथै कक्षाकोठाभित्र वा बाहिर आआफ्नो टोल समुदायसँग सम्बन्धित सांस्कृतिक क्रियाकलापहरूमा समेत सहभागी गराउनुपर्ने छ । विषयवस्तुलाई कण्ठ गराउने नभई विद्यार्थीहरूलाई आआफ्ना क्षेत्रमा खोज गरी सिर्जनात्मक प्रतिभाको विकास गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्ने छ । यस विषयले विद्यार्थीहरूमा समुदायसँग सम्बन्धित सांस्कृतिक क्रियाकलापहरू, आर्नो क्षेत्रमा भएका ऐतिहासिक सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्रको पहिचान र तिनको सुरक्षासम्बन्धी चेतनाको समेत विकास गराउने लक्ष्य राखेको छ । यी उद्देश्यहरूको विकास गर्न उनीहरूलाई बहुबौद्धिकताको सिद्धान्तानुरूप रुचि र क्षमताअनुसारका ज्ञान, सिप र अभिवृत्ति एवम् मूल्यहरूको विकास गर्न योजनाबद्ध तथा विविधतायुक्त सिकाइ सहजीकरणको विशेष भूमिका रहन्छ । त्यसैले संस्कृति विषयमा सिकाइ सहजीकरण गर्दा विभिन्न प्रकारका विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधिहरू प्रयोग गर्नुपर्छ, जस्तै : प्रश्नोत्तर विधि, प्रदर्शन विधि, समस्या समाधान विधि, छलफल विधि, अवलोकन विधि, खोज विधि, परियोजना विधि, प्रयोगात्मक विधि, क्षेत्र भ्रमण विधि, आगमन विधि, घटना अध्ययन विधि आदि ।

शिक्षकले सिकाइ कार्यको सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीको उमेर, तह, रुचि, बहु बौद्धिकता, मनोविज्ञान, सामाजिक पृष्ठभूमि, विद्यार्थी सङ्ख्या, शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धतासमेतलाई ध्यान दिई स्थानीय परिवेश, विषयवस्तुको प्रकृति र स्वरूपका आधारमा सिकाइ सहजीकरणमा विविधता ल्याउन सकिने छ । विद्यार्थीलाई समस्या समाधान गर्न गाह्रो अप्ठ्यारो परेको अवस्थामा उनीहरूको कमीकमजोरीलाई राम्ररी केलाई विद्यार्थीहरूको सहभागिता एवम् सामूहिक तथा सहयोगात्मक सिकाइलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्ने छ । विषय शिक्षणका क्रममा सूचना प्रविधिको समेत सहयोग लिएर सिक्न सक्ने वातावरण तयार गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीहरू सिर्जना र प्रतिभाका भण्डार भएकाले उनीहरूका प्रतिभा प्रस्फुटनका लागि उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्नुपर्ने छ ।

६. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रकारको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता क्रियाकलाप गराई सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक ज्ञान तथा सिप हासिल गराउन आवश्यक छ । यसको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन तथा विद्यार्थीको सिकाइस्तर सुधार गर्न सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको सिकाइ उपलब्धिको निश्चित भारलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समेत जोडिने छ ।

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गर्न सके सकेनन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउने महत्वपूर्ण संयन्त्र मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा सिकाइ उपलब्धिहरूलाई ध्यान दिई सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिअनुरूप सिकाइको सबै स्तरलाई समेटेर गर्नुपर्दछ । आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनमार्फत यस विषयको मूल्याङ्कन हुने छ । मूल्याङ्कनको कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत आन्तरिक र ७५ प्रतिशत बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । यसै गरी बाह्य मूल्याङ्कनअन्तर्गत लिखित परीक्षा सञ्चालन हुने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनअन्तर्गत निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन दुवै तरिकाबाट नै गरिने छ । यस विषयका पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका तहगत सक्षमताहरू, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि र तिनका विषयवस्तु, सोसँग सम्बन्धित सिप, सिकाइ सहभागिता र सिकाइ सक्रियताका आधारमा विद्यार्थीहरूको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूले सिके नसिकेको पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइन्छ भने यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । कक्षा ११

र १२ को समाजशास्त्र विषय सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ तथा मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ र मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राख्नुपर्छ । सोका आधारमा नै सिकाइ अवस्था यकिन गरिन्छ र आवश्यकतानुसार सुधारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । शिक्षकले यस प्रकारको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा गरी विद्यार्थीहरूमा अपेक्षित सिप र व्यवहार विकासमा जोड दिनुपर्छ ।

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ मा कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत भार आन्तरिक मूल्याङ्कन हुने छ । यसको मूल्याङ्कन निम्नानुसार हुने छ :

कक्षा ११ का निमित्त आन्तरिक मूल्याङ्कन

१. कक्षा सहभागिता	३ अङ्क
२. त्रैमासिक परीक्षाको अङ्कबाट	६ अङ्क
३. प्रतिवेदन लेखन	१० अङ्क

विद्यार्थीलाई अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाको कुनै एक विषय छनोट गर्न लगाई सम्बन्धित क्षेत्रमा नै गई अध्ययन गरेर प्रतिवेदन तयार गर्न लगाउनुपर्ने छ र प्रतिवेदनको अध्ययन गरेर अङ्क दिनुपर्ने छ । प्रतिवेदन लेखनका लागि कुनै एक स्थानीय चाडपर्व, कुनै स्थानीय समुदायको जन्ममृत्यु संस्कार, धार्मिक विश्वास वा पूजा परम्परा, सामाजिक जीवन, जीविकाका साधन आदि वा स्थानीय कुनै महत्वपूर्ण अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाको विषय जस्ता विषयहरूमध्ये कुनै एक छान्न सकिने छ । यसरी छनोट गर्दा अल्पसङ्ख्यक र सीमान्तकृत समुदायको सामाजिक सांस्कृतिक क्षेत्रलाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्ने छ ।

४. प्रतिवेदनको प्रस्तुति	६ अङ्क
--------------------------	--------

आफूले लेखेको प्रतिवेदन विद्यार्थीले कक्षामा प्रस्तुत गर्नुपर्ने छ । प्रस्तुत गराई र प्रश्नोत्तरको सामाना र उत्तर दिएको स्थिति हेरेर मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ ।

कक्षा १२ का निमित्त प्रयोगात्मक मूल्याङ्कन

१. कक्षा सहभागिता	३ अङ्क
२. त्रैमासिक परीक्षाको अङ्कबाट	६ अङ्क
३. प्रतिवेदन लेखन	१० अङ्क

विद्यार्थीलाई मूर्त सांस्कृतिक सम्पदाको कुनै एक विषय छनोट गर्न लगाई सम्बन्धित क्षेत्रमा नै गई अध्ययन गरेर प्रतिवेदन तयार गर्न लगाउनुपर्ने छ र प्रतिवेदनको अध्ययन गरेर अङ्क दिनुपर्ने छ । प्रतिवेदन लेखनका निमित्त कुनै एक स्थानीय मठ मन्दिर, गुम्बा, विहार स्तुप, सांस्कृतिक धार्मिक स्मारक, देवस्थल, ऐतिहासिक स्थल, कला वस्तुहरू, परम्परागत रूपमा निर्माण भई प्रयोग गरिँदै आएका सांस्कृतिक सम्पदाहरू (ढिकी, जाँतो, घट्ट, कोल, डोको नाम्लो डालो, ठेकी, हलो जुवा, वाद्य यन्त्रहरू जस्ता विविध वस्तुहरू), स्थानीय सङ्ग्रहालय, स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरू जस्ता विषयहरूमध्ये कुनै एक छान्न सकिने छ । यसरी छनोट गर्दा अल्पसङ्ख्यक र सीमान्तकृत समुदायको सामाजिक सांस्कृतिक क्षेत्रलाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्ने छ ।

४. प्रतिवेदनको प्रस्तुति	६ अङ्क
--------------------------	--------

आफूले लेखेको प्रतिवेदन विद्यार्थीले कक्षामा प्रस्तुत गर्नुपर्ने छ । प्रस्तुत गराई प्रश्नोत्तरको सामना र उत्तर दिएको स्थिति हेरेर अङ्क दिनुपर्ने छ ।

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा लागि लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ । सबै बाह्य परीक्षामा अक्षराङ्कन पद्धतिको प्रयोग गरिने छ ।

Fashion Designing

Grade: 11 and 12

Subject Code: Fad. 325 (Grade 11),
Fad. 326 (Grade 12)

Credit Hour: 5

Annual Working hours: 160

1. Introduction

Fashion Design is a field related to the designing and construction of a garment. It includes the entire process of designing and producing fashion apparels from the fibre and yarn stage to the finished product. At present, the popularity of fashion designing is increasing more and more, consequently the demand of fashion designing courses is rising. As a result, it has been one of the ideal career options for many aspirants. It has huge potential to create job opportunity in millions especially for women and people of indigenous community.

This curriculum is designed to acquaint the students with the fundamental knowledge and skills on fashion designing keeping in mind the needs and strengths which an individual must learn to become competent to work as a fashion designer. It will enable the students to understand and implement the process of design development with the practical skills and knowledge needed to make a finished garment including pattern making, stitching and finishing.

The curriculum is structured for two academic years in accordance with National Curriculum Framework, 2076. It focuses on both theoretical and practical aspects having equal teaching and practical hours of 80. It incorporates the level-wise competencies, grade-wise learning outcomes, scope and sequence of contents, suggested practical/project activities, learning facilitation process and assessment strategies so as to enhance the learning on the subject systematically.

2. Levelwise Competencies

At the end of grade 12, the curriculum aims at developing the following competencies in the learners:

- a. Demonstrate an understanding of fundamental aspects of fashion designing
- b. Interpret latest and upcoming market trends and design outfits accordingly
- c. Draft different garment components and stitch them according to the standards to become proficient in knowing technical details of a garment and its construction.
- d. Understand the importance of surface design in fashion industry and be able to amalgamate them with structural designs.
- e. Develop cut lines for the garments and apply surface ornamentation techniques creatively
- f. Be familiar with the world of fashion design through pattern development
- g. Be familiar with fibre made in Nepal and traditional costume of Nepal
- h. Develop basic entrepreneur skills for setting up a fashion design business

3. Grade-wise Learning Outcomes

On completion of grade 11 and 12, students will be able to:

Grade 11		
Unit		Learning Outcomes
1.	Introduction to Fashion Design-i	1.1 Introduce fashion design and show its importance. 1.2 Explain the types of fashion. 1.3 Define design and fashion design. 1.4 Describe different fashion terminology. 1.5 Identify the prospect of career in fashion design. 1.6 Explain the chronological history of fashion design from basic history of the world and Nepal. 1.7 Show the influence of costume used by Rana and Shah Regime.
2.	Introduction to Textile	2.1 Introduce fiber and its classification. 2.2 Demonstrate the different uses of natural fibre and man-made fibre 2.3 Understand the conversation of fibre to fabric. 2.4 Describe the different aspect and types of yarn and its impact on fabric. 2.5 Describe and demonstrate fabric. 2.6 Demonstrate the basic woven and knitted fabrics. 2.7 Demonstrate and apply the appropriate process of dyeing. 2.8 Demonstrate and apply the appropriate process of printing. 2.9 Classify printing.
3.	Design Studies	3.1 Explain the elements and component of design. 3.2 Use basic design language. 3.3 Translate different print ideas into visual language. 3.4 Explain and apply various aspects of design in terms of colour. 3.5 Determine texture in terms of fibre content, finishing, yarn structure, light effect etc. 3.6 Apply the various principles of design
4.	Garment Studies-i	4.1 Define and introduce garment making. 4.2 Demonstrate the methods of measuring body. 4.3 Describe different garment terminology.

		<p>4.4 Work with sufficient proficiency on the sewing machine.</p> <p>4.5 Sort out simple problems of the machine faced while stitching.</p> <p>4.6 Identify and describe the sewing machine type used in garment making.</p> <p>4.7 Identify and use different equipment used in garment making.</p> <p>4.8 Explain and figure out different parts of sewing machine and its function.</p> <p>4.9 Define and demonstrate stitch and its type.</p> <p>4.10 Describe seam and its type.</p> <p>4.11 Finish garment edges with hand stitches.</p> <p>4.12 Make pleats, gathers, tucks, pocket, neckline, collar etc on the fabric</p> <p>4.13 Make basic components of garments.</p> <p>4.14 Apply basic skills in piping, cording, fabric manipulation, and gathering and patch work.</p> <p>4.15 Give basic definition related to methods of pattern making.</p>
5.	Fashion Illustration-i	<p>5.1 Identify and describe the tools used for sketching.</p> <p>5.2 Demonstrate free hand sketching and tracing.</p> <p>5.3 Describe and demonstrate different design details.</p> <p>5.4 Describe and use block figure drawing.</p> <p>5.5 Demonstrate fleshing process.</p> <p>5.6 Identify the draping process and its uses.</p> <p>5.7 Identify different poses.</p>
Grade-12		
Unit	Learning Outcomes	
1.	Introduction to Fashion Design-ii	<p>1.1 Explain the theory of fashion.</p> <p>1.2 Explain the process of fashion forecasting and fashion cycle.</p> <p>1.3 Identify and describe fashion misconceptions.</p> <p>1.4 Explain the factors influencing fashion.</p>
2.	Garment Studies-ii	<p>2.1 Describe and demonstrate the process of garment construction.</p> <p>2.2 Understand the bodice block.</p> <p>2.3 Draft a baby bodice.</p> <p>2.4 Draft a female basic bodice block.</p> <p>2.5 Draft a blouse.</p>

		2.6 Draft a dress/gown. 2.7 Draft a shirt for a man.
3.	Fashion Illustration-ii	3.1 Create themes and design manually and digitally using Photoshop/illustrator. 3.2 Demonstrate inspiration board, mood board and theme board. 3.3 Prepare flat sketches of man costume. 3.4 Prepare flat sketches of woman costume. 3.5 Demonstrate the portfolio presentation.
4.	Textile of Nepal	4.1 Give a short introduction to textile of Nepal. 4.2 Explain the traditional loom of Nepal. 4.3 State and analyse the current status of import and export of Nepali textile product. 4.4 Introduce and describe different fabric available in Nepal.
5.	Fashion Marketing and merchandising	5.1 Identify and explain various fashion promotion tools: shows, photo shoot, Advertising, promotion, digital promotion. 5.2 Apply the basic formal communication skills (written and verbal) for fashion marketing. 5.3 Determine the cost factor involved in garment making. 5.4 Describe the basic concept of business plan. 5.5 Prepare a simple entrepreneurship business plan. 5.6 Explain the sourcing process involved RMG sector.

4. Scope and Sequence of Contents

Grade 11					
Unit	Content Area	Elaboration of Contents	Working hrs	Practical Areas/ Activities	Working hrs
1	Introduction to Fashion Design-I	1.1. Introduction to fashion design 1.1.1. Meaning and definition of fashion 1.1.2. Importance of Fashion 1.1.3. Types of Fashion 1.1.4. Definition of Design	10	1.1. Make a photo file by using different print media like magazine ,book, journal as a source of information for fashion trends	

		1.1.5. Definition of Fashion Design 1.1.6. Importance of Fashion Design 1.2. Career in Fashion Design 1.3. Fashion Terminology (Generic Terminology) 1.4. History of Fashion Design (Basic history of Greek, Egypt, Rome) 1.5. History of Nepali fashion (Rana, Shah regime)			
2	Introduction to Textile	2.1. Fibre introduction 2.1.1. Classification of textile fibre 2.2. Yarn 2.2.1. Yarn type 2.3. Fabric 2.3.1. Fabric type 2.3.2. Weaving and its type 2.3.3. Knitting and its type 2.3.4. Introduction to different fabrics (chiffon, georgette, velvet, raw silk etc) 2.4. Dyeing 2.4.1. Dyeing flowchart	35	2.1.a. Identification and distinguish between the different basic fibre through burning test 2.2.a. Swatch file presentation of different fabric used in fashion field(Assignment) 2.3.a. Basic weave demonstration by using paper 2.4.a. Dye a cotton fabric using tie & dye technique 2.5.a. Demonstrate Batiq print on cotton T-shirt	10

		2.4.2. Preparatory process of dyeing 2.5. Printing 2.5.1. Printing process 2.5.2. Types of printing 2.5.3. Preparatory process of printing		2.6.a. Print on cotton using block	
3	Design Studies	3.1. Elements of Design 3.1.1. Meaning and elements of design 3.1.2. Components of elements of design(line, color, texture, silhouette) 3.1.3. Line and its type, uses (horizontal, vertical, diagonal and others) 3.1.4. Colour 3.1.4.1. Dimension of colour (tint, shade, hue) 3.1.4.2. Type (Warm color, cool color, neutral color) 3.1.4.3. Classification (primary, secondary, tertiary colour) 3.1.4.4. Colour wheel 3.1.4.5. Colour	20	3.1.a. Flat sketch of dresses using different lines in A3 Sketch book 3.2.a. Make colour wheel in A3 size 3.3.a. Create texture using different techniques(Assignment) and make a file 3.4.a. Flat sketch dresses of different silhouette in A3 sheet 3.5.a. Sketch dresses by using all the principles(Assignment) in A3 sheet	20

		<p>philosophy</p> <p>3.1.4.6. Colour symbolism (meaning of colour)</p> <p>3.1.4.7. Influence of clothing colour (complexion, age, occasion etc)</p> <p>3.1.5. Texture</p> <p>3.1.5.1. Type (visual, tactile)</p> <p>3.1.5.2. Determination of texture (fibre content, finishing, yarn structure, light effect-transparent etc)</p> <p>3.1.5.3. Print (geometrical, floral, abstract, animal)</p> <p>3.1.6. Silhouette (A-line, hourglass, inverted A etc)</p> <p>3.2. Principle of Design (Repetition, rhythm, emphasis, balance, unity, contrast)</p>			
4	Garment Studies-i	<p>4.1. Introduction to garment making</p> <p>4.1.1. Definition of garment making</p> <p>4.1.2. Methods of</p>	10	4.1.a. Demonstrate below topic by using hand stitch and machine on	30

		measuring body		8/8 fabric swatch	
		4.1.3. Standard body measurement(Assignment)		4.1.a.1. Stitch types	
		4.1.4. Garment terminology (Dart, seam, seam allowance, cuff, grain line etc)		4.1.a.2. Seam types	
		4.2. Types of garment (skirt, trouser, coat etc) - Definition & sketch		4.2.a.Pleats	
		4.3. Stitch & its type		4.3.a. Tucks	
		4.4. Seam & its type		4.4.a. Pocket	
		4.5. Pleats		4.5.a. Neck line	
		4.6. Tucks		4.6.a. Collar	
		4.7. Pocket		4.7.a. Fastening	
		4.8. Neck line		4.8.a. Piping	
		4.9. Collar		4.9.a. Cording	
		4.10. Fastening		4.10.a. Fabric Manipulation	
		4.11. Piping		4.10.a.1. Gathering	
		4.12. Cording		4.10.a.2. Smoking	
		4.13. Fabric Manipulation		4.10.a.3. Quilting	
		4.13.1. Gathering		4.10.a.4. Patch work	
		4.13.2. Smoking		4.10.a.5. Embroidery	
		4.13.3. Quilting		4.11.a. File presentation of different trims type used in garment(Assignm ent)	
		4.13.4. Patch work			
		4.13.5. embroidery			
		4.14. Sewing M/c & its part			
		4.14.1. Sewing tools			
		4.15. Pattern making			
		4.15.1. Definition of			

		<p>pattern making</p> <p>4.15.2. Basic definition related to methods of pattern making</p> <p>4.15.2.1. Drafting</p> <p>4.15.2.2. Draping</p> <p>4.15.2.3. Flat pattern making</p> <p>4.15.2.4. Grading</p> <p>4.16. Garment Trims</p>			
5	Fashion Illustration-i	<p>5.1. Free hand sketching and Tracing</p> <p>5.2. Design detail</p> <p>5.2.1. Neck line</p> <p>5.2.2. Collar</p> <p>5.2.3. Skirt</p> <p>5.2.4. Sleeve</p> <p>5.2.5. Ruffles</p> <p>5.2.6. Cuffs</p> <p>5.3. Block Figure drawing</p> <p>5.3.1. Female different views</p> <p>5.4. Fleshing</p> <p>5.5. Draping</p> <p>5.6. Poses (X, Inverted Y, S)</p>	5	<p>5.1.a. Draw types of neck line in A3 sheet</p> <p>5.1.b. Draw types of collar in A3 sheet</p> <p>5.1.c. Draw types of skirt in A3 sheet</p> <p>5.1.d. Draw types of sleeve in A3 sheet</p> <p>5.1.e. Draw types of cuffs in A3 sheet</p> <p>5.1.f. Draw types of pants in A3 sheet</p> <p>5.1.g. Drawing on block figure in A3 sheet</p> <p>5.1.h. Fleshing on block figure in A3 sheet</p> <p>5.1.i. Different poses with draping in A3 sheet</p>	20
		Total Working Hours	80		80

Grade 12					
Unit	Content Area	Elaboration of Contents	Working hrs	Practical Areas/activities	Working hrs
1	Introduction to Fashion Design-ii	1.1.Theory of Fashion 1.2.Fashion forecasting and Fashion Cycle 1.3. Fashion misconception 1.4.Factor influencing fashion	10	1.1. Collect photo from magazine, website and make file presentation	5
2	Garment Studies-ii	2.1. Garment Construction 2.1.1. Meaning of garment construction 2.2. Basic bodice block 2.2.1. Meaning of bodice block 2.2.2. Drafting baby bodice 2.2.3. Drafting female basic bodice block(front, back, sleeve) 2.2.4. Drafting a blouse 2.2.5. Drafting a dress/gown 2.2.6. Drafting shirt for man	5	2.1.a. Make draft of basic bodice block(front, back) in drafting sheet 2.1.a.1. Make draft of Baby bodice block in drafting sheet 2.1.a.2.Make draft of female bodice in drafting sheet 2.1.a.3. Make draft of a blouse in drafting sheet 2.1.a.4.Make draft of a dress/gown in drafting sheet 2.1.a.5. Make draft of shirt for man in drafting sheet	30
3	Fashion Illustration-ii	3.1. Creating theme and design (manually and digitally using Photoshop/Illustrator) 3.1.1. Inspiration board 3.1.2. Mood board 3.1.3. Theme board	20	3.1.a. Demonstrate inspiration board through file 3.1.b. Demonstrate mood board through file 3.1.c.	30

		3.2.Flat sketches 3.2.2. Women costume 3.3. Final sketches 3.4.Portfolio presentation		Demonstrate theme board through file 3.2.a. Practise Different tools of Photoshop in computer 3.3.a. Practice different flat sketches of men's costume(Assignment) in sketch book/computer 3.3.b. Practice different flat sketches of women's costume(Assignment) in sketch book/computer 3.4.a. Sketch final 10 dresses according to theme(Assignment) in sketch file 3.5.a. Portfolio presentation(Assignment) through file	
4	Textile of Nepal	4.1. Introduction to textile of Nepal 4.1.1. Traditional Loom of Nepal 4.2. Current Status of Nepali textile product (Export-Import) 4.3 Introduction and basic definition of fabric from Nepal 4.3.1. Allo/Nettle 4.3.2. Pashmina	25	4.1.a. Make a swatch book of fabrics all made in Nepal. 4.2.a. Photo presentation of different traditional costume from magazine and website 4.3.a. Project work(detail Report on at least fabric made in Nepal by each	5

		4.3.3. Felt 4.3.4. Dhaka 4.3.5. Khadi 4.3.6. Bamboo 4.3.7. Hemp 4.3.8. Banana 4.3.9. Jute 4.3.10. Silk 4.4 Culture and traditional costume of Nepal overview (Any Five of territory)		student)	
5	Fashion Marketing and Merchandising	5.1. Fashion promotion Tools-shows, photo shoot, Advertising, promotion, digital promotion, 5.2. communication skill 5.3. Garment costing 5.4. Merchandising(fashion merchandising and visual merchandising) 5.5. Entrepreneurship 5.6. Business plan	20	5.1.a. Project work related to fashion event 5.2.a. File report on World leading designer profile study 5.3.a. Make a sample business plan (each student)	10
	Field Study and Report				
		Total Working Hours	80		80

Practical/project Activities

Practical is integral part of Secondary Education Curriculum. It focuses more on skill development than knowledge building. It consists of project work, group work, presentation, observation, internship etc. Total of 80 hours has been designated to practical activities and will be carried out under the

guidance and monitoring of teacher. Above mentioned are only sample practical activities, teacher can assign any relevant practical activity as per requirement.

5. Learning Facilitation Methods and Process

Fashion design course aims to blend both theoretical and practical aspects of knowledge and skills required for fashion design. So, its facilitation process differs from the traditional method of delivery. The practical aspect is much focused. So, methods and strategies that enable the practical skills in the students are much used in course of content facilitation. A facilitator encourages and assists students to learn for themselves engaging in different activities with practical tasks. To achieve the entire objectives from this syllabus, teacher must use different techniques and process while teaching. In particular, the teacher can make use of the following methods and strategies for the learning facilitation:

- (a) Direct instruction method
- (b) Group Discussion
- (c) Problem solving method
- (d) Practical works
- (e) Field Visit
- (f) Demonstration
- (g) Visual Class
- (h) Web surfing
- (i) Project Works

6. Student Assessment

Student assessment is carried out continuously so as to ensure the practical competency in fashion design. It is mainly done for measuring student's understanding, knowledge and skill in the subject content. For this purpose, both the formative and summative approaches are used in the subject. So far as formative assessment strategies are concerned, the teacher uses the following assessment strategies:

- Assessment of students' everyday learning
- Presentation of home assignments by the students
- Students' participation in discussions
- Project work completion
- Weekly, Monthly and trimester tests

With reference to summative assessment, both the internal and external evaluation will be utilized.

a. Internal Evaluation

The internal evaluation carries 50 percentage of weightage for final evaluation of student achievement. It includes students' participation, practical works and trimester exam marks. The assessment includes attendance, students' participation, group works, progress assessment and project and practical works. As a part of internal evaluation, two trimester examinations will also be conducted.

Student assessment/evaluation in practical works will be based on the examination of practical record book, field work and report writing, and viva-voce. Allocation of marks in internal assessment will be as follows:

Class-11

Criteria		Marks allocated
Participation	Classroom participation	3
Practical Works	Practical work A. Basic weave demonstration B. Dye a cotton fabric using tie&dye technique C. Make a colour wheel D. Flat sketch dresses of different sillhoutte E. Demonstrate different stitch on 8/8 swatch F. Draw a block figure	10
	A. Field work (Boutique, Garment, Market) B. File presentation	6
Trimister exams	Marks from trimester exams	6
On the spot evaluation	Practical evaluation and viva-voce by external evaluator	25
Total		50

Class-12

Criteria		Marks allocated
Participation	Classroom participation	3
Practical Works	Practical work A Drafting female bodice B Drafting a dress/gown C. Demonstrate theme board D. Sketch dress according to theme E. Make a swatch book of fabrics with specification F. Make a sample business plan	10

	A. Field work (Boutique, Garment, Market) B. File presentation	6
Trimister exams	Marks from trimester exams	6
On the spot evaluation	Practical evaluation and viva-voce by external evaluator	25
Total		50

b. External examination

The external examination carries 50 percentage of weightage for final evaluation of student achievement. External evaluation of the students will be carried on the basis of long answer, short answer and very short answer questions covering various levels of cognitive capacities. Tools and questions for examination will be based on the specification grid developed by Curriculum Development Centre.

Livestock, Poultry and Fish Farming

Grades: 11 and 12

Subject code: Lpf. 329 (Grade 11)

Lpf. 330 (Grade 12)

Credit hrs: 5

Working hrs: 160

1. Introduction

Livestock, poultry and fish farming are considered as the major sectors of production. They play an important role in national economy and socio-economic development of the country. They have a positive role in rural economy as supplementing family income and generating gainful employment in the rural sector. Therefore, the course on livestock, poultry and fish farming is beneficial for preparing the human capital for proper operation and management of this sector.

This curriculum on livestock, poultry and fish farming is prepared to provide students the knowledge and skills on the basics of livestock, poultry production and fish farming. The main purpose of the curriculum is to introduce and impart students with the entry level skills required in the livestock, poultry production and fish production and their management. It aims to enable students to take care and management of livestock, poultry and fisheries. It covers the different aspects on animal husbandry, animal reproduction, animal nutrition and feed stuffs, common breeds of cattle and poultry, care and management of livestock and poultry production, vaccination and disease control, farm operation and record keeping along with aquaculture and pond fish culture, river and lake fisheries, fish breeding, live fish transportation, common fish diseases and parasites and fish marketing.

The curriculum is structured for two academic years in accordance with National Curriculum Framework. It incorporates the level-wise competencies, grade-wise learning outcomes, scope and sequence of contents, suggested practical/project activities, learning facilitation process and assessment strategies so as to enhance the learning on the subject systematically.

2. Levelwise Competencies

At the end of grade 12, the students will have the following competencies:

- 1 Demonstrate an understanding of scientific methodology and the interdisciplinary nature of the animal husbandry and fisheries
- 2 Gain hands on experience in animal husbandry and fisheries
- 3 Understand and use appropriate field and laboratory methods, tools, and technologies in conducting farms and poultry.
- 4 Describe the scientific and technical principles of nutrition, feed, technology and feeding management
- 5 Recognize and utilize the laws of domesticating animals
- 6 Demonstrate an ability to solve theoretical and applied problems in animal husbandry and fisheries.

3. Grade-wise Learning outcomes

Grade 11		Grade 12	
Content Area	Learning Outcomes	Content Area	Learning Outcomes
1. Introduction to animal husbandry	1.1 Define common terminology of animal husbandry. 1.2 Classify the common domestic animals in terms of zoology. 1.3 Explain the importance and scopes of livestock production in Nepal.	1. Physiology of animal	1.1 Describe the digestive physiology of ruminants. 1.2 Explain the digestive physiology of non-ruminants. 1.3 State the reproductive physiology of ruminants. 1.4 Explain the reproductive physiology of non- ruminants. 1.5 Describe about the animal blood, functions of blood and components of blood.
2. Mechanism of animal reproduction	2.1 Describe the male reproductive organs. 2.2 Explain the female reproductive organs. 2.3 Define hormones and list out its role in female. 2.4 Point out the sexual cycle and explain the detection of heat, ovulation and fertilization.	2. Animal breeding and AI	2.1 Illustrate about the selection of animal and traits of selection. 2.2 Perform different systems of breeding. 2.3 Perform selection methods i.e. artificial insemination and its advantages. 2.4 Contrast on the collection, examination and evaluation of semen. 2.5 Perform insemination techniques.
3. Animal nutrition and feed stuffs	3.1 Classify of feed stuffs, roughages and concentrates. 3.2 Explain about Conventional and unconventional feeds in Nepal. 3.3 Outline brief introduction to the nutrients of feeding stuffs. 3.4 Explain common forage crops and fodder trees and their cultivation practice in Nepal. 3.5 Explain the scope and importance of fodder production in Nepal.	3 Mammary gland and lactation	3.1 Describe the anatomy of mammary gland. 3.2 Describe lactation, hormonal regulation, milk secretion and let down.
4. Common cattle and buffalo breeds	4.1 Point out common indigenous and exotic breeds of cattle and buffalo.	4. Vaccination, debeaking and	4.1 Perform vaccination in poultry. 4.2 Locate vaccination schedule for layer and broiler chicken. 4.3 Describe vaccination methods.

		deworming in poultry	<p>4.4 Point out precaution that should be taken while vaccination.</p> <p>4.5 Perform debeaking.</p> <p>4.6 Explain about the purpose of debeaking.</p> <p>4.7 Explain the age and method of debeaking.</p> <p>4.8 Explain the precaution to be taken while debeaking.</p> <p>4.9 Describe anthelmintic.</p> <p>4.10 Explain anthelmintic used in poultry.</p> <p>4.11 Analyze the dose of anthelmintic.</p> <p>4.12 Describe the method of deworming (with feed/ water).</p>
5. Common breeds of swine	5.1 Describe common breeds of swine, their characteristics and production.	5. Daily poultry farm operation and record keeping	<p>5.1 Differentiate layer and non-layer.</p> <p>5.2 Perform culling.</p> <p>5.3 Calculate feed and water intake and record.</p> <p>5.4 Record medication and weekly/ daily weight gain.</p> <p>5.5 Collect eggs of layer and grading.</p> <p>5.6 Record egg production for layer and sale of live birds for broiler.</p> <p>5.7 Inspect and handle the activities of chicken.</p>
6. Common breeds of sheep and goat	6.1 Describe common breeds of sheep and goat, their characteristics and production.	6. Meat and wool production technology	<p>6.1 Explain different meat and wool production, history and present status in Nepal.</p> <p>6.2 Describe pre-slaughter care and handling and meat transportation of animals and birds.</p> <p>6.3 Explain the growth structure and quality of wool.</p> <p>6.4 Describe shearing, collection and grading of wool.</p>
7. Care and management of livestock	<p>7.1 Apply the practice of care and management of newly born calf, kids, piglet etc.</p> <p>7.2 Perform care and management of pregnant animal.</p>	7. Diseases of Animals	<p>7.1 Describe about common bacterial, fungal, viral diseases and parasitic of livestock</p> <p>7.2 Explain about common bacterial, fungal, viral diseases and</p>

	<p>7.3 Perform care and management of breeding bull, buck, boar etc.</p> <p>7.4 Apply the practices of care and management of lactating animals.</p> <p>7.5 Perform debudding, dehorning, tail docking and castration of farm animals.</p> <p>7.6 Construct housing for farm animals.</p> <p>7.7 Analyze arm books and record keeping.</p>		parasitic diseases of poultry
8. Milk and its nutritive values	<p>8.1 Define milk and diagram of milk constituents.</p> <p>8.2 Give a brief introduction of composition of milk.</p> <p>8.3 Describe nutritive value of milk and milk products.</p>	8. Dairy production and processing of milk	<p>8.1 Explain the importance and scope of dairy production.</p> <p>8.2 Perform the methods of milking with the comparative study of hand and machine milking.</p> <p>8.3 Explain raw milk purchasing and processing.</p> <p>8.4 Describe nutritive values and methods of preparation and uses of dairy products in Nepal.</p>
9. Poultry production	<p>9.1 State nomenclature and breeds of fowl.</p> <p>9.2 Classify fowls; American, Asiatic, English and Mediterranean class.</p> <p>9.3 Construct housing, nutritional management and equipment of poultry raising.</p> <p>9.4 Explain the formation, structure and nutritive value of eggs.</p> <p>9.5 Perform hatching eggs and management of incubator.</p> <p>9.6 Employ management of chicks in the brooder.</p>	9. River and lake fisheries	<p>9.1 Classify river lakes and assessment of natural water body.</p> <p>9.2 Perform fish culture in natural water body.</p> <p>9.3 Explain about cage and pen fish culture.</p> <p>9.4 Point out general consideration for cage and pen.</p> <p>9.5 Explain the types, design and construction of cages.</p> <p>9.6 Describe cultivable species.</p> <p>9.7 Explain farming operations.</p>
10. Introduction to aquaculture and fisheries	<p>10.1 Define Fish, fisheries and aquaculture.</p> <p>10.2 Explain the general characters of Fish.</p> <p>10.3 Describe general morphology of Fish: external features, scale and fin of fishes.</p> <p>10.4 Explain the principles, scope and importance of aquaculture</p>	10. Fish breeding	<p>10.1 Explain the role of fish seed in fish culture.</p> <p>10.2 Describe the brood stock management.</p> <p>10.3 Perform natural, semi-artificial and artificial breeding of fish.</p> <p>10.4 Explain induced breeding.</p> <p>10.5 Perform spawning of fish,</p>

	<p>in Nepal.</p> <p>10.5 Explain taxonomy of the fishes of Nepal.</p> <p>10.6 Describe desirable characters of fish for culture.</p> <p>10.7 Explain Indigenous and exotic fish species.</p>		<p>incubating and hatching.</p> <p>10.6 Perform hatchling and rearing</p> <p>10.7 Perform transfer to nursery pond.</p>
11. Pond fish culture	<p>11.1 Explain the types and construction of earthen and cement pond</p> <p>11.2 Describe Fish feeds i.e. natural supplement and complete feeds</p> <p>11.3 Explain the techniques of developing natural feeds.</p> <p>11.4 Describe the types of fish culture i.e. monoculture, poly-culture, integrated fish culture, fish culture in paddy field and running water fish culture.</p> <p>11.4 Perform cultural practices and management of pond fish culture.</p> <p>11.5 Perform stoking, pre and post stoking operations and management.</p> <p>11.6 Describe fish predators and their control.</p>	11. Live fish transportation	<p>11.1 State the conditions to be maintained in transportation of live fish.</p> <p>11.2 Point out the causes of mortality in transportation.</p>
		12. Common fish diseases and parasites	<p>12.1 Explain the common types of fish disease: infectious and non-infectious.</p> <p>12.2 Describe protozoan fish diseases, causal organism, symptom and control measures.</p> <p>12.3 Explain fungal fish diseases, causal organism, symptom and control measures.</p> <p>12.4 Point out bacterial fish diseases, causal organism, symptom and control measures.</p> <p>12.5 Explain the worm and crustacean fish diseases, causal organism, symptoms, control measures.</p>
		13. Marketing fish	<p>13.1 Describe and perform packaging and marketing of fish.</p>

			13.2 Describe the distant market selling. 13.3 Describe the pricing and selling of fish.
--	--	--	---

4. Scope and Sequence of Contents

S.N.	Class 11			Class 12		
	Content Area	Elaboration of Contents	Working hrs.	Content Area	Elaboration of Contents	Working hrs.
1	Introduction to animal husbandry	1.1 Common terminology of animal husbandry 1.2 Zoological classification of common domestic animals 1.3 Importance and scope of livestock production in Nepal	4	Physiology of animals	1.1 The digestive physiology of ruminants 1.2 The digestive physiology of non-ruminants 1.3 Reproductive physiology of ruminants 1.4 Reproductive physiology of non-ruminants 1.5 Animal blood, functions of blood and components of blood	5
2	Mechanism of animal reproduction	2.1 Male reproductive organs 2.2 Female reproductive organs 2.3 Hormones and their role in female reproductive system 2.4 The sexual cycle; detection of heat, ovulation and fertilization	5	Animal breeding and AI	2.1 Selection of animal and traits of selection 2.2 Systems of breeding 2.3 Selection methods 2.4 Artificial insemination and its advantages 2.5 Collection, examination and evaluation of semen 2.6 Insemination techniques	8
3	Animal	3.1 Classification of	5	Mammary	3.1 Anatomy of mammary	4

	nutrition and feed stuffs	<p>feed stuffs, roughages and concentrates</p> <p>3.2 Conventional and unconventional feeds in Nepal</p> <p>3.3 Brief introduction to the nutrients of feeding stuffs</p> <p>3.4 Common forage crops and fodder trees and their cultivation practice in Nepal.</p> <p>3.5 Scope and importance of fodder production in Nepal.</p>		y gland and lactation	<p>gland</p> <p>3.2 Lactation, hormonal regulation, milk secretion and let down</p>	
4	Common cattle and buffalo breeds	<p>4.1 Common indigenous and exotic breeds of cattle and buffalo.</p>	5	Vaccination, debeaking and deworming in poultry	<p>4.1 Vaccine and vaccination in poultry</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vaccination schedule for layer and broiler chicken • Vaccination method • Precaution to be taken <p>3.4 Debeaking</p> <ul style="list-style-type: none"> • Purpose of debeaking • Age and method of debeaking, • Precaution to be taken <p>4.2 Anthelmintic</p> <p>4.3 Anthelmintic used in poultry</p> <p>4.4 Dose of anthelmintic</p> <p>4.5 Method of deworming (with feed/ water)</p>	8

5	Common breeds of swine	5.1 Common breeds of swine, their characteristics and production	2	Daily poultry farm operation and record keeping	5.1 layer and non-layer 5.2 culling 5.3 Calculating feed and water intake and record 5.4 Recording medication and weekly/ daily weight gain 5.5 Collection of eggs of layer and grading 5.6 Recording egg production for layer and sale of live birds for broiler 5.7 Inspect activities of chicken	9
6	Common breeds of sheep and goat	6.1 Common breeds of sheep and goat, their characteristics and production	4	Meat and wool production technology	6.1 Meat and wool production, history and present status in Nepal 6.2 Pre-slaughter care and handling, transportation of meat animals and birds 6.3 Growth structure and quality of wool 6.4 Shearing, collection and grading of wool	6
7	Care and management of livestock	7.1 Care and management of newly born calf and kids, piglet etc. 7.2 Care and management of pregnant animal 7.3 Care and management of breeding bull, buck, boar etc. 7.4 Care and management of	8	Diseases of Animals	7.1 Common bacterial, fungal, viral diseases and parasitic of livestock 7.2 Common bacterial, fungal, viral diseases and parasitic diseases of poultry	5

		lactating animals 7.5 Debudding, dehorning, tail docking and castration of farm animals 7.6 Farm books and record keeping				
8	Milk and its nutritive values	8.1 Definition of milk and diagram of milk constituents 8.2 Brief introduction of composition of milk 8.3 Nutritive value of milk and milk products	6	Dairy production and processing of milk	8.1 Importance and scope of dairy production. 8.2 Methods of milking: Comparative study of hand and machine milking 8.3 Brief introduction to raw milk purchasing and processing 8.4 Brief introduction, nutritive values and methods of preparation and uses of dairy products in Nepal	9
9	Poultry production	9.1 Nomenclature and breeds of fowl 9.2 Classification of fowls; American, Asiatic, English and Mediterranean class 9.3 Housing, nutritional management and equipments of poultry raising 9.4 Formation, structure and nutritive value of eggs	15	River and lake fisheries	9.1 Classification of river lakes and assessment of natural water body 9.2 Fish culture in natural water body 9.3 Cage and pen fish culture <ul style="list-style-type: none"> • General consideration for cage and pen • Types, design and construction of cages • Cultivable species • Farming operations 	5

		9.5 Hatching eggs and management of incubator 9.6 Management of chicks in the brooder				
10	Introduction to aquaculture and fisheries	10.1 Definition of Fish, fisheries and aquaculture 10.2 General characters of Fish 10.3 General morphology of Fish: external features, scale and fin of fishes 10.4 Principles, scope and importance of aquaculture in Nepal 10.5 Taxonomy of the fishes of Nepal 10.6 Desirable characters of fish for culture 10.7 Indigenous and exotic fish species	8	Fish breeding	10.1 Role of fish seed in fish culture 10.2 Brood stock management 10.3 Natural, semi-artificial and artificial breeding 10.4 Induced breeding 10.5 Spawning of fish, Incubating and hatching 10.6 Hatchling and rearing 10.7 Transfer to nursery pond	8
11	Pond fish culture	11.1 Pond types and construction • Earthen and cement pond 11.2 Fish feeds: Natural supplement and complete feeds 11.3 Techniques to develop natural feeds	18	Live fish transportation	11.1 Conditions in transport of live fish 11.2 Causes of mortality in transportation	3

		11.4 Types of fish culture <ul style="list-style-type: none"> • Monoculture • Poly-culture • Integrated fish culture • Fish culture in paddy field • Running water fish culture 11.5 Cultural practices and management of pond fish culture 11.6 Stoking, pre and post stoking operations and management 11.7 Fish predators and their control				
12				Common fish diseases and parasites	12.1 Common types of fish disease, infectious and non infectious 12.2 Protozoan fish disease, causal organism, symptom and control measures 12.3 Fungal fish disease, causal organism, symptom and control measures 12.4 Bacterial fish disease, causal organism, symptom and control measures 12.5 Worm and crustacean fish disease, causal organism, symptoms, control measures	7
13				Marketing	12.1 Packaging and	3

				fish	marketing of fish 12.2 Distant market selling 12.3 Pricing and selling of fish	
		Total	80			80

Practical Activities

Practical is integral part of Secondary Education Curriculum. It focuses more on skill development than knowledge building. It consists of project work, group work, presentation, observation, internship etc. Total of 80 hours has been designated to practical activities and will be carried out under the guidance and monitoring of teacher. Following are only sample practical activities, teacher can assign any relevant practical activity as per requirement.

Grade 11			Grade 12		
Content Area	Practical Activities	Working hrs.	Content Area	Practical Activities	Working hrs.
1. Introduction to animal husbandry	1.1 Visit different farms nearby you and record in your diary. Prepare a report.	8	1. Physiology of animal	1.1 Prepare a chart to show the difference between ruminants and non-ruminants. 1.1 Learn about its digestive system. Outline the physiology of digestion.	8
2. Mechanism of animal reproduction	2.1 Draw well leveled diagram of reproductive organs of different animals	5	2. Animal breeding and AI	2.1 Visit DLSO and observe different farm activities and experience about AI practices. Prepare a report about it.	9
3. Animal nutrition and feed stuffs	3.1 Collect grasses and fodders. Prepare herbarium. Also record different types of grasses and	7	3. Vaccination, debeaking and deworming in poultry	3.1 Practise different types of farm operation like debudding, dehorning, docking and castration and write a short reflection.	8

	<p>forages with their common and scientific name in the practical file.</p> <p>3.2 Using Thumb's rule calculate the amount of feeds.</p>			3.1 Learn about vaccination and castration in poultry. Mention all the procedures in the practical record book.	
4. Common cattle and buffalo breeds	4.1 Visit to the nearest cattle and buffalo farm and identify characteristic features. Note some of them in your diary.	5	4. Daily poultry farm operation and record keeping	<p>4.1 Visit in the poultry farm and study about the structure of eggs and note them in diary.</p> <p>4.2 Study about the selection and grading of eggs and point out the important notes.</p> <p>4.3 Identify broiler and layers in the poultry farm and write a reflective not to differentiate the peculiar characteristics.</p>	9
5. Common breeds of swine	5.1 Identify characteristic features of each breed of swine. Note them in your diary.	5	5. Diseases of Animals	5.1 Study about external and internal parasites and worms. Write a detailed description about them.	8
6. Common breeds of sheep and goat	6.1 Visit to the nearest sheep and	7	6. Dairy production and	6.1 Determine fat in milk by using Gerber's method	8

	goat farm. Study common breeds of sheep or goats. Note down the characteristic features and present in your class.		processing of milk	and note it. 6.2 Determine SNF and TS in milk by using Lactometer in lab and publish its result in tabulated form. 6.3 Visit and observe a nearby dairy processing plant and prepare a report.	
7. Care and management of livestock	7.1 Prepare a housing model of different farm animals with using bamboo sticks. 7.2 Visit a farm and make different criteria for scoring farm animals. 7.3 Prepare a record keeping manual for keeping different types of record of farm animals and poultry birds.	9	7. River and lake fisheries	7.1 Find the bamboo trees near you and prepare a bamboo cage. 7.2 Construct a bamboo gates for paddy fish culture. 7.3 Identify and collect different types of aquatic weeds. Prepare a herbarium of weeds mentioning its scientific names. 7.4 Identify planktons and list out in the practical file.	12
8. Milk and its nutritive values	8.1 List out commonly used animal products in Nepal with a detailed description in your practical record book.	5	8. Fish breeding	8.1 Study fish breeding and perform different activities related to fish breeding. Write a short reflection report about it. 8.2 Observe different types of fingerlings and Write about	9

				<p>precautions while handling fingerlings.</p> <p>8.3 Study measuring fish growth and note the measurement of fishes you measure in the practical file.</p>	
9. Poultry production	<p>9.1 Identify different breeds of fowl and list them out with their common name and scientific names.</p> <p>9.2 Visit poultry farm and ask the farm manager about hatching of eggs and do the same in your school and maintain in your practical record book.</p> <p>9.3 Prepare housing model for fowl raising with locally available materials</p>	7	9. Live fish transportation	<p>9.1 Take all the required equipments to the fish pond and harvest the fish without injuring its external parts. Write a short reflection report about its procedures.</p>	5

	and exhibit it.				
10. Introduction to aquaculture and fisheries	<p>10.1 Dissect fish and expose the external and internal body parts. Draw well leveled diagram of the fish showing different parts.</p> <p>10.2 Observe the museum specimen or visit a Fish farm near you or and identify different cultivated fishes and note each species with their peculiar characteristics.</p>	7	10. Marketing fish	<p>10.1 Develop a questionnaire and Visit Hat-Bazar nearby you. Find the fish marketing area. Ask different questions to the fish seller. Prepare a report and present in a class.</p>	4
11. Pond fish culture	<p>11.1 Find out appropriate place nearby your locality and lay-out fish pond with the guidance of your subject teacher.</p>	15			

	<p>11.2 Visit a fish farm nearby your locality and observe the water filtering structures or drainage devices fitted in the pond.</p> <p>11.3 Construct a pond and culture different types of fishes.</p> <p>1.4 Visit a fish farm and learn how they manage their fish pond and note them in your diary.</p> <p>11.5 Visit a fish farm and learn about fertilizing or manuring fish pond</p> <p>11.6 Find out different types of feeds and calculate the amounts of feed ingredients that need to be</p>				
--	---	--	--	--	--

	combined to form a single uniform mixture (diet) for poultry that supplies all of their nutrient requirements.				
Total		80			80

Note: School shall arrange at least one site visit in class xii focusing on installation Livestock, Poultry and Fish Farming works, and the students must prepare and submit a report of that visit for the final evaluation.

5. Learning Facilitation Methods and Process

This course intends to provide both theoretical as well as practical knowledge and skills on livestock, poultry and fish Farming. So it blends with both theoretical and practical facilitation strategies to ensure better learning in the subject. Therefore, the teacher should use a variety of methods and techniques that fit to the contents. In particular, the following methods, techniques and strategies are used for learning facilitation:

- Group Discussion
- Field Visit and report presentation
- Demonstration
- Case study
- Questionnaire
- Practical Works
- Audio/Visual Class
- Web surfing
- Project Works
- Problem Solving.

During learning facilitation process, there should be regular coordination with local level originations in the respective places, community sources and guardians in regard to the use of materials which are not readily available in the school. While utilizing such sources, it is advisable to take students into the respective field and enable them observe the use and functions of such resources. .

6. Students Assessment

Students' assessment is carried out so as to ensure the students learning in the respective subject contents. For this purpose, both formative and summative assessment strategies are used in this subject. So far as the formative assessment is concerned, the following formative assessment strategies are used for the purpose of enhancing the students' learning:

- Assessment of students' everyday learning
- Presentation of home assignments by the students
- Students' participation in discussions
- Project work completion
- Weekly, Monthly and trimester tests

With reference to summative assessment, both the internal and external evaluation will be utilized.

A. Internal Evaluation

The internal evaluation in this subject carries 50 percentage of the total weightage. It includes students' participation, practical works and viva-voce; and trimester exam marks. Allocation of marks in those criteria for internal assessment will be as follows:

S.N.	Criteria	Marks
1.	Classroom participation (Daily attendance, home assignments and classwork, participation in learning, participation in other activities)	3
2.	Practical works/project works and presentation in the class	16
3	Trimester exams(3 marks from each trimester exam)	6
Total		25
4	Practical works evaluation and viva-voce by external examiner	25
Grand Total		50

B. External Evaluation

The external evaluation carries 50 percentage of total weightage and the tool for this will be a written examination. Types of questions and their marks for the external examination will be based on the test specification developed by Curriculum Development Centre.

नेपाली (ऐच्छिक)

कक्षा : ११ र १२

विषय सङ्केत : Nep.331 (कक्षा ११), Nep.332 (कक्षा १२)

पाठ्यघण्टा : ५

कार्यघण्टा : १६०

१. परिचय

नेपाली (ऐच्छिक) विषयको पाठ्यक्रम विद्यार्थीमा नेपाली भाषासम्बद्ध भाषिक र साहित्यिक सिप एवम् व्यावहारिक र सिर्जनात्मक क्षमताको विकास गर्ने उद्देश्य राखी विकास गरिएको हो । यसर्थ राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गदर्शनबमोजिम विद्यालय शिक्षाको माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) मा ऐच्छिक नेपाली विषयको यस पाठ्यक्रममा साहित्यिक सिर्जना र उसको उपयोग गर्दै सामाजिकीकरण, अन्तरभाषिक व्यवहार, सञ्चार, प्रशासन, प्रविधि र मौखिक तथा लिखित व्यवहारका लागि नेपाली भाषाको प्रयोगपरक विषयवस्तुलाई समावेश गरिएको छ । यसबाट वर्तमान सन्दर्भमा नेपाली भाषासाहित्य ऐतिहासिक परम्परालाई निरन्तरता दिँदै विद्यार्थीको रुचि र चाहनालाई समेत पूर्ति गरी शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य प्राप्त गर्ने र यसको सान्दर्भिकतालाई व्यापक बनाउने लक्ष्य राखिएको छ । यसका साथै यस पाठ्यक्रमले सम्बन्धित विषयमा उच्च शिक्षाको आधारसमेत तयार गर्ने अपेक्षा राखिएको छ ।

नेपाली (ऐच्छिक) विषयको पाठ्यक्रममा नेपाली साहित्यका विधातत्त्व, विधागत स्वरूप तथा संरचना, नेपाली साहित्यको इतिहास र साहित्य सिद्धान्त क्षेत्र तथा तिनमा आधारित विषयवस्तुलाई समावेश गरिएको छ । अतः प्रभावकारी सिकाइका लागि उक्त विषयक्षेत्र तथा विषयवस्तुका सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक पक्षमा आधारित भई विद्यार्थीको सहजीकरण विधि तथा प्रक्रियामा जोड दिइएको छ । यसबाट विषयवस्तुमा आधारित भई सिर्जनात्मक लेखन, कृति समीक्षा, प्रतिवेदन लेखन, स्थलगत अध्ययन भ्रमण, खोजमूलक निरन्तर सिकाइ, सिकाइ र मूल्याङ्कनको पद्धतिलाई प्रयोगात्मक र खोजमूलक बनाउन सहज हुने उद्देश्य राखिएको छ । मानवीय संवेदनशीलता र भावनाको परिष्कारका दृष्टिले साहित्य अत्यन्त मूल्यवान् मानिन्छ । अतः माध्यमिक तह कक्षा ११-१२ मा नेपाली साहित्य शिक्षणको विशेष महत्त्व रहेको छ । यस तहमा साहित्य शिक्षणबाट साहित्यका विभिन्न विधाका रचनाको बोध, तिनको आस्वादन, शब्दशक्ति, अभिव्यक्ति दक्षता र विश्लेषणात्मक सिपको अभिवृद्धि गर्ने लक्ष्य राखिएको छ । नेपाली (ऐच्छिक) विषयको पाठ्यक्रम विकास गर्दा उल्लिखित विषयवस्तुको अवधारणा विकास, अभ्यास र निरन्तर सिकाइ तथा मूल्याङ्कनबिचको सन्तुलनलाई विशेष रूपमा जोड दिइएको छ ।

परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेटी यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो । यस क्रममा पाठ्यक्रम विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटी परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि एवम् अघिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटी सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया एवम् निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) को अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीहरूमा निम्नलिखित सक्षमता हासिल हुने छन् :

१. नेपाली साहित्यका विधाहरूको पहिचान, पठन, विशेषता बोध र प्रस्तुति
२. विधातत्त्व, कृति र स्रष्टाको सम्बन्धको पहिचान र विश्लेषण
३. साहित्यिक रचनाको स्वरूप र सन्दर्भको पहिचान तथा समीक्षात्मक प्रस्तुति
४. साहित्यिक रचनाको सारांश, व्याख्या र भावविस्तार
५. साहित्यिक कृतिमा विद्यमान अभिधा, लक्षणा र व्यञ्जना शक्तिको पहिचान तथा विश्लेषण

६. अनुकरणात्मक तथा स्वतन्त्र सिर्जना र लेखन

७. नेपाली साहित्यको आस्वादनमा अभिरुचि तथा अध्ययन गर्ने बानी अवलम्बन

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

माध्यामिक तह (कक्षा ११ र १२) को अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीहरूमा निम्नलिखित सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने छन् :

कक्षा ११	कक्षा १२
सिकाइ उपलब्धि	सिकाइ उपलब्धि
१. नेपाली साहित्यका कथा, कविता, निबन्ध, उपन्यास र एकाङ्कीको संरचना पहिचान गरी बताउन	१. नेपाली साहित्यका कथा, कविता, निबन्ध, आत्मजीवनी, नाटक र खण्डकाव्यको संरचनाको पहिचान गरी बताउन
२. निर्धारित विधातत्त्वका आधारमा समीक्षा गर्न	२. निर्धारित विधातत्त्वका आधारमा समीक्षा गर्न
३. निर्धारित कथा, कविता, एकाङ्की, उपन्यास र निबन्धका पाठको सारांश लेख्न र मुख्य अंशको भाव विस्तार गर्न	३. निर्धारित कथा, कविता, नाटक, खण्डकाव्य र निबन्धका पाठको सारांश लेख्न र मुख्य अंशको भाव विस्तार गर्न
४. निर्धारित अंशको सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न	४. निर्धारित अंशको सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न
५. निर्धारित कथा, कविता, निबन्ध, उपन्यास र एकाङ्कीका विधागत विशेषताअनुसारका विषयवस्तु, मूलभाव, कथानक, पात्र, दृष्टिबिन्दु, परिवेश, लय विधान, उद्देश्य, भाषाशैली, संवाद र रूपविन्यासको विश्लेषण गर्न	५. निर्धारित कथा, कविता, खण्डकाव्य, नाटक, निबन्ध, आत्मजीवनीका विधागत विशेषताअनुसारका विषयवस्तु, मूलभाव, कथानक, पात्र, दृष्टिबिन्दु, परिवेश, लय विधान, उद्देश्य, भाषाशैली, संवाद र रूपविन्यासको विश्लेषण गर्न
६. साहित्यका मूल विधाहरूको प्रकार र तत्त्वहरूको परिचय दिन	६. निर्धारित साहित्यिक पाठहरूका रचनाकारहरूको परिचय र प्रवृत्तिबारे विवेचना गर्न
७. निर्धारित साहित्यिक पाठहरूका रचनाकारहरूको परिचय र प्रवृत्तिबारे विवेचना गर्न	७. निर्धारित साहित्यिक कृति वा रचना पढी तिनको समीक्षात्मक प्रस्तुति गर्न
८. निर्धारित साहित्यिक कृति वा रचना पढी तिनको समीक्षात्मक प्रस्तुति गर्न	८. निर्धारित साहित्यिक पाठहरूमा पाइने सामाजिक, सांस्कृतिक, मनोवैज्ञानिक, प्रगतिवादी, अस्तित्ववादी/ विसङ्गतिवादी, मानवतावादी, नारीवादी वैचारिक सन्दर्भ पहिल्याई समीक्षा गर्न
९. निर्धारित साहित्यिक पाठहरूमा पाइने सामाजिक, मनोवैज्ञानिक, प्रगतिवादी, अस्तित्ववादी, नारीवादी, दार्शनिक, विसङ्गतिवादी र देशभक्तिपूर्ण वैचारिक सन्दर्भ पहिल्याई समीक्षा गर्न	९. नेपाली साहित्यका प्राथमिक, माध्यमिक र आधुनिक काल खण्डको विभाजन र प्रत्येक कालको मूल प्रवृत्ति बुँदागत रूपमा लेख्न
१०. शब्दशक्ति, छन्द, रस र अलङ्कारको परिचय दिन	१०. कथा, कविता, निबन्ध, जीवनी, आत्मजीवनी र नियात्राको मौलिक लेखन गर्न
११. कवितामा प्रयुक्त छन्द, रस र अलङ्कारको पहिचान गरी बताउन	११. कवितामा प्रयुक्त छन्द, रस र अलङ्कारको पहिचान गर्न
१२. बालआख्यान र बालकविता कृतिको समीक्षा गर्न	१२. बाल नाटक र बाल काव्य कृतिको समीक्षा गर्न
१३. कथा र उपन्यासको कथावस्तु, चरित्र, परिवेश, उद्देश्य, मूलभाव, शीर्षक, भाषाशैली, दृष्टिबिन्दु आदि विधातत्त्वका आधारमा विवेचना गर्न	१३. कुनै साहित्यिक वा अन्य कुनै कार्यक्रम वा घटनाबारे प्रतिवेदन तयार गर्न तथा कार्यशालामा प्रतिवेदन प्रस्तुत

१४. अनुकरणात्मक र सिर्जनात्मक लेखन गर्न	गर्न १४. कविता र खण्डकाव्यका कथावस्तु, चरित्र, परिवेश, उद्देश्य, मूलभाव, रस, अलङ्कार, छन्द, भाषाशैली, दृष्टिबिन्दु आदि विधातत्त्वका आधारमा विवेचना गर्न १५. अनुकरणात्मक र सिर्जनात्मक लेखन गर्न
---	---

४. विधाका क्षेत्र तथा क्रम

कक्षा ११

क्र.सं	विधा	क्षेत्र	पाठ	पाठ्य सामग्रीको विश्लेषण विधि	पाठ सङ्ख्या	जम्मा पाठ सङ्ख्या	कार्य घण्टा
१.	कथा	सामाजिक	१. छिमेकी (गुरुप्रसाद मैनाली) २. सुनामी :अनि UU बाट) (इल्या भट्टराई)	विधातत्त्व (कथावस्तु, कथानक, पात्र, परिवेश, दृष्टिबिन्दु, उद्देश्य र शैलीशिल्प) का आधारमा विश्लेषण	२	६	४२
		विसङ्गतिवादी / अस्तित्ववादी	सन्त्रासदेखि पर (प्रेमा शाह)		१		
		मनोवैज्ञानिक	दोषी चश्मा (विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला)		१		
		प्रगतिवादी	फुटपाथ मिनिस्टर्स (रमेश विकल)		१		
		आञ्चलिक	लछुमनीयाको गौना (सनत रेग्मी)		१		
२.	कविता	प्रकृतिपरक	सन्ध्या (लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा)	विधातत्त्व (मूलभाव, लयविधान, रस, अलङ्कार, उद्देश्य र शैलीशिल्प) का आधारमा विश्लेषण	१	५	३५
		देशभक्तिमूलक	नेपालै नरहे (पूरा पाठ) (माधवप्रसाद घिमिरे)		१		
		प्रगतिवादी	कहिले देख्न पाउँला ?		१		

			(मोदनाथ प्रश्रित)				
		मानवतावादी	आकाङ्क्षा (सिद्धिचरण श्रेष्ठ)		१		
		नारीवादी	म एउटा च्यातिएको पोस्टर (बानिरा गिरी)		१ १		
३.	निबन्ध	निजात्मक	ऋतु रङहरू (तेजेश्वरबाबु ग्वंग)	विधातत्त्व (विषयवस्तु, विचार, उद्देश्य, शैलीशिल्प र शीर्षक) का आधारमा विश्लेषण	१	३	१८
		नियात्रा	छिनासिम छुने रहर, चरी भरर (तारानाथ शर्मा)		१		
		नारीवादी	नारी (सरला चापागाउँ)		१		
४.	उपन्यास	सामाजिक	घामका पाइला (ध.च गोतामे)	विधातत्त्व (कथावस्तु, कथानक, पात्र, दृष्टिबिन्दु, परिवेश, उद्देश्य, शीर्षक र शैलीशिल्प) का आधारमा विश्लेषण	१	१	७
५.	एकाङ्की	सामाजिक	गङ्गारामको न्याय अशेष मल्ल	विधातत्त्व (कथावस्तु, पात्र, परिवेश, संवाद, द्वन्द्व, उद्देश्य, शैली र अभिनेयता) का आधारमा विश्लेषण	१	१	६
६.	साहित्य सिद्धान्त	शब्दशक्ति, रस, छन्द र अलङ्कार		शब्दशक्ति: अभिधा, लक्ष्यणा र व्यञ्जना रस: नवरसको चिनारी छन्द: वर्णमात्रिक,	१	१	१२

				<p>मात्रिक र लोकलय परिचय तथा निम्न छन्दको परिचय र प्रयोग:</p> <p>शिखरिणी, उपजाति, मन्दाक्रान्ता, तोटक, शार्दूलविक्रीडित, अनुष्टुप, वसन्ततिलका, आर्या, भ्याउरे</p> <p>अलङ्कार:</p> <p>शब्दालङ्कार अर्थालङ्कारको चिनारी : अनुप्रास, उपमा, रूपक उत्प्रेक्षा</p>			
सैद्धान्तिक जम्मा							१२०
प्रयोगात्मक जम्मा							४०
कुल जम्मा							१६०

कक्षा १२

क्र.सं	विधा	क्षेत्र	पाठ	पाठ्य सामग्रीको विश्लेषण विधि	पाठ सङ्ख्या	जम्मा पाठ सङ्ख्या	कार्य घण्टा
१.	कथा	सामाजिक	परिवन्द (पुष्कर शमशेर)	विधातत्त्व (कथावस्तु, कथानक, पात्र, परिवेश, दृष्टिबिन्दु, उद्देश्य र शैलीशिल्प) का आधारमा विश्लेषण	१	५	३५
		मनोवैज्ञानिक	बाढी : बाह्र कथा (गोविन्दबहादुर मल्ल गोठाले)		१		
		प्रगतिवादी	झरफान अली (नारायण ढकाल)		१		
		अस्तित्ववादी/ विसङ्गतिवादी	हिउँका डोबहरू (पोषण पाण्डे)		१		
		नारीवादी	दोस्रो बाटो, रातो गुलाफ		१		

			(भागीरथी श्रेष्ठ)				
२.	कविता	नीतिपरक	जीवन चङ्गा (लेखनाथ पौड्याल)	विधातत्त्व (मूलभाव, लयविधान, रस, अलङ्कार, उद्देश्य र शैलीशिल्प) का आधारमा विश्लेषण	१	५	३५
		स्वच्छन्दतावादी/प्र गतिवादी	जनघोष (युद्धप्रसाद मिश्र)		१		
		देशभक्तिमूलक	मेरो देश (भूपी शेरचन)		१		
		नारीवादी	अहल्या: यात्रामाबाट (शारदा शर्मा)		१		
		सीमान्तीकृत चेतना	हरिनन्द र माटो (भूपाल राई)		१		
३.	निबन्ध	निजात्मक	औपन्यासिक पात्र : जीवनको पृष्ठभूमिमा (शङ्कर लामिछाने)	विधातत्त्व (विषयवस्तु, विचार, उद्देश्य, शैलीशिल्प र शीर्षक) का आधारमा विश्लेषण	१	३	२१
		विचारात्मक	गोमन सर्प किन दुलोभिन्न बस्छ ? (आनन्ददेव भट्ट)		१		
		हास्यव्यङ्ग्यात्मक	महापुरुषको सङ्गत (भैरव अर्याल)		१		
४.	जीवनी	आत्मजीवनी	एउटा चित्रमय सुरुआत (पारिजात)	विधातत्त्व (विषयवस्तु, विचार, उद्देश्य, शैली र शीर्षक) का आधारमा विश्लेषण	१	१	७
५.	नाटक	सामाजिक	मसान (गोपालप्रसाद रिमाल)	विधातत्त्व (कथावस्तु, पात्र, परिवेश, संवाद, द्वन्द्व, उद्देश्य, शैली र अभिनेयता) का आधारमा विश्लेषण	१	१	१०

६.	खण्डकाव्य	लोक लय	मुनामदन (लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा)	विधातत्त्व (मूलभाव, लयविधान, रस, अलङ्कार, उद्देश्य र शैलीशिल्प) का आधारमा विश्लेषण	१	१	१०
७.	साहित्य इतिहास	सङ्क्षिप्त रूपरेखा (काल, क्रम र प्रतिनिधि स्रष्टा)		नेपाली साहित्यको काल विभाजन (प्राथमिक, माध्यमिक, आधुनिक र समसामयिक) प्रतिनिधि स्रष्टा र प्रत्येक कालको मूल प्रवृत्ति	१	१	१२
सैद्धान्तिक जम्मा							१२०
प्रयोगात्मक जम्मा							४०
कुल जम्मा							१६०

५. परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य

विषयगत रूपमा निर्धारण गरिएको कुल मूल्याङ्कनमध्ये २५ अङ्क निर्धारण गरिएको यस प्रयोगात्मक कार्यअन्तर्गत सिर्जनात्मक लेखन, पुस्तक समीक्षा र प्रतिवेदन लेखन कार्यद्वारा मूल्याङ्कन गरिने छ ।

(अ) **सिर्जनात्मक लेखन** : कुनै पनि विधा (कविता, कथा, निबन्ध, नाटक, आत्मजीवनी) मा सिर्जनात्मक

कार्य गराउनुअघि सो विधा लेख्ने विधि वा तरिकाबारे शिक्षकले अभिमुखीकरण कार्यक्रम सम्पन्न गर्नुपर्ने छ ।

(आ) **कृति समीक्षा** : यो कार्य गर्न दिनुभन्दा अघि :

१. कृति समीक्षा गर्नुका उद्देश्य र प्रयोजनबारे शिक्षकले विद्यार्थीहरूलाई बताइदिनुपर्ने छ ।

२. कृति समीक्षाका प्रकारहरू बताई ढाँचा तयार गर्न लगाउनुपर्ने छ ।

(इ) **प्रतिवेदन लेखन** : शिक्षकले प्रतिवेदन लेखनको ढाँचा स्पष्ट पारी विद्यार्थीहरूलाई सम्बन्धित विषयमा तथ्य वा तथ्याङ्क सङ्कलन गरी प्रतिवेदन लेखन लगाउनुपर्ने छ ।

क्र.सं.	कार्य	व्याख्या	अङ्क
१.	सिर्जनात्मक लेखन	(क) मुख्य मुख्य बुँदा दिएर आदि, मध्य र अन्त्य मिलाई कथा लेखन लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने अथवा (ख) कुनै समसामयिक महत्त्वका विषयवस्तु वा शीर्षक दिएर छुन्दोबद्ध अथवा लोकलको कविता रचना गर्न लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने	८

		अथवा (ग) कुनै विषय दिएर ढाँचा ख्याल गरी निबन्ध लेखन लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने अथवा (घ) आफ्ने जीवनका महत्वपूर्ण घटना समेटी आत्मजीवनी लेखन लगाउने अथवा (ङ) कुनै ठाउँको यात्रा वर्णन लेख्ने शैली सिकाएर नियन्त्रित लेखन लगाउने वा कक्षा प्रस्तुति गर्न लगाउने (च) कुनै विषय दिएर ढाँचा ख्याल गरी एकाङ्की लेखन लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने	
२.	कृति समीक्षा	बाल आख्यान वा बाल कविताका सामग्री दिई कृति समीक्षा गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने	४
३.	प्रतिवेदन लेखन	कुनै साहित्यिक कार्यक्रम वा घटनाबारे तथ्य सङ्कलन गर्न लगाई सोको प्रतिवेदन तयार गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने तथा कुनै साहित्यिक कार्यक्रमका बारेमा कार्यशाला सञ्चालन गर्ने ।	४
जम्मा			१६

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

नेपाली (ऐच्छिक) विषयको सिकाइ सहजीकरणका लागि भाषिक तथा साहित्यिक सिप विकासलाई जोड दिई सिर्जनात्मक सिप विकासमा जोड दिइएको छ । यस विषयको पाठ्यक्रम तयार गर्दा नेपाली भाषासाहित्यमा प्रचलित विधातत्त्वको उपयोगलाई विशेष महत्व दिइएको छ । यसर्थ नेपाली (ऐच्छिक) अध्ययन अध्यापन गर्दा समावेश गरिएका विषयवस्तुका सबै क्षेत्रको समान महत्व दिनुपर्ने हुन्छ ।

विद्यार्थीहरूको प्रचलित साहित्यिक विधा र सम्बद्ध विषयक्षेत्रलाई समेत दृष्टिगत गरी सहजीकरण प्रक्रिया सञ्चालन गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीका भाषिक तथा साहित्यिक अनुभव तथा उनीहरूको सिर्जनात्मक कौशललाई समेत ध्यानमा राखेर विद्यार्थीमा सिर्जनात्मक दक्षता विकासका लागि सहजीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ । नेपाली (ऐच्छिक) विषयको को अध्ययनका लागि आवश्यक विश्लेषणात्मक तथा सिर्जनात्मक ज्ञान तथा सिपको आवश्यकतालाई विचार पुर्‍याएर सोहीअनुरूप सिपको विकास गर्न कोसिस गर्नुपर्छ । सहजीकरणका क्रममा छलफल, प्रश्नोत्तर, अवलोकन, भ्रमण, सोधखोज, समस्या समाधान, परियोजना, क्षेत्र भ्रमण विधि, प्रदर्शन, व्याख्यान जस्ता विधिहरूको प्रयोग गरिने छ । विषयवस्तुको अनुकूल हुने गरी शिक्षण सहजीकरणका विधिको प्रयोग गर्नुपर्ने छ । यहाँ चर्चा गरिएका विधिहरूलाई आधार मानेर शिक्षकले सहजीकरणका सिर्जनात्मक विधिको छनोट र प्रयोग गर्न सक्ने छन् । सहजीकरणका क्रममा आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्नुपर्ने छ । सिकाइ सहजीकरणका क्रममा साहित्यिक विधाको सिकाइ सहजीकरणका लागि निम्नानुसारका क्रियाकलापलाई उपयोग गर्न सकिने छ :

(क) कथा र उपन्यास

- कथा र उपन्यास पढी मुख्य मुख्य घटनाहरू भन्न र लेखन लगाउने
- कथा र उपन्यासको कथानकको योजना लेखन लगाउने
- कथा र उपन्यासका पात्रहरूको परिचय दिन र लेखन लगाउने
- उपन्यासको पठनपछि घटनाको पूर्वानुमान, पश्च अनुमान मिलान गर्न लगाउने

- कथा र उपन्यासमा चित्रित सामाजिक, राजनीतिक, सांस्कृतिक, आर्थिक र लैङ्गिक सन्दर्भ पहिचान गर्न लगाउने
- कथा र उपन्यासको दृष्टिबिन्दु पहिचान गर्न लगाउने
- कथा र उपन्यास पढी सारांश तथा मुख्य सन्देश लेख्न र प्रस्तुत गर्न लगाउने
- उपन्यास पढी त्यसको समीक्षा लेख्न लगाउने
- कथा र उपन्यासमा प्रयोग भएका पदावली र अनुच्छेदबाट शब्दशक्तिको पहिचान गर्न लगाउने
- निर्धारित कथा र उपन्यास पढी घटना र पात्र परिवर्तन गरी पुनर्लेखन गर्न लगाउने
- कथा र उपन्यासको सारवस्तु प्रस्तुत गर्न लगाउने
- कथा पढी मौलिक कथा सिर्जना गर्न लगाउने

(ख) कविता

- कविता आदर्श वाचन गरेर सुनाउने र गति, यति र लय मिलाई विद्यार्थीलाई सस्वर पठन गर्न लगाउने
- कविताको लय (लोक/ गीति लय, मात्रिक र वर्णमात्रिक लय) पहिचान गर्न लगाउने
- कविताका श्लोक तथा पङ्क्तिहरूलाई गद्य भाषामा लेख्न लगाउने
- कविताको छन्द, रस, अलङ्कार र संरचना पहिचान गर्न लगाउने
- कवितामा प्रयुक्त विषयवस्तु र भाव/विचारलाई लेखक र कविताको सन्दर्भसँग जोडी प्रस्तुत गर्न लगाउने
- कवितांशको सप्रसङ्ग व्याख्या र भावविस्तार गर्न लगाउने
- कविताको भाव तथा विचार प्रस्तुत गर्न लगाउने
- कविता पढी अनुकरणात्मक र मौलिक कविता सिर्जना गर्न लगाउने
- कवितांशमा रहेका अभिधा, लक्षणा र व्यञ्जनाको पहिचान गर्न लगाउने

(ग) निबन्ध

- निबन्ध/नियात्रा पढ्न लगाउने
- निबन्ध/नियात्रा पढी निबन्धको संरचना (आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खला) पहिचान गर्न लगाउने
- निबन्ध/नियात्रामा प्रयुक्त विषयवस्तु र भावको बोध गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने
- निबन्धका ढाँचा र प्रकारहरू (आत्मपरक, वस्तुपरक, हास्यव्यङ्ग्यात्मक, विश्लेषणात्मक, विवरणात्मक र निजात्मक) पहिचान गर्न लगाउने
- निबन्धका तत्वहरू (शीर्षक, विषयवस्तु, भाव/विचार, भाषाशैली, उद्देश्य) का आधारमा प्रश्नहरू सोधी उत्तर दिन लगाउने
- निबन्ध/नियात्रामा प्रस्तुत भएका घटना र तथ्यहरू प्रस्तुत गर्न लगाउने
- निबन्ध/नियात्रामा वर्णित स्थान, प्राकृतिक सौन्दर्य र सांस्कृतिक पक्षको पहिचान गर्न लगाउने
- कुनै स्थानको भ्रमण अनुभवका आधारमा नियात्रा लेख्न लगाउने
- स्थानको भ्रमण अवलोकनमा स्थानको परिचय, सांस्कृतिक चिनारी र प्राकृतिक सौन्दर्यका अनेक पक्षको टिपोट गर्न लगाउने र नियात्रा लेख्न प्रेरित गर्ने

- विषयवस्तुको खोजी गरी अनुकरणात्मक र मौलिक निबन्ध रचना गर्न लगाउने
- निबन्ध/नियन्त्रामा प्रयोग भएका पदमा अभिधार्थ, लक्ष्यार्थ र व्यञ्जनार्थ पहिचान गर्न लगाउने

(घ) एकाङ्की र नाटक

- एकाङ्की र नाटकलाई हाउभाउसहित सस्वर पठन गर्न लगाउने
- एकाङ्की र नाटकको विषयवस्तु, चरित्र, संवाद, परिवेश र दृश्य पहिचान गर्न लगाउने
- एकाङ्की र नाटकको प्रारम्भ, विकास र चरम उत्कर्षका क्रममा प्रकट भएका मुख्य मुख्य द्वन्द्वहरू पहिचान गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने
- एकाङ्की र नाटक पढी चरित्रहरूको भूमिका विश्लेषण गर्न लगाउने
- एकाङ्की र नाटक पढी तिनमा प्रस्तुत विचारको विश्लेषण गर्न लगाउने
- एकाङ्कीको संरचना (आदि, मध्य र अन्त्य) पहिचान गर्न लगाउने
- नाटक पढी घटनाको पूर्वानुमान र पश्च अनुमान मिलान गर्न लगाउने
- शीर्षक, कथानक, विचार, चरित्र, संवाद, परिवेश, द्वन्द्व, अभिनेयता, भाषाशैलीका आधारमा नाटक र एकाङ्कीको विश्लेषण गर्न लगाउने
- एकाङ्की लेखन गर्न लगाउने

(ङ) आत्मजीवनी

- आत्मजीवनी पढी मुख्य मुख्य घटना र तथ्य प्रस्तुत गर्न लगाउने
- आत्मजीवनीका प्रमुख प्रेरक सन्दर्भ प्रस्तुत गर्न लगाउने
- आत्मजीवनीका मुख्य विशेषता पहिचान गर्न लगाउने
- आत्मजीवनी पढी तिनका घटनाको पूर्वानुमान र पश्चानुमान गर्न लगाउने
- आत्मजीवनीको संरचना (आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खला) पहिचान गर्न लगाउने
- आत्मजीवनी पढी त्यसमा वर्णित समय र सामाजिक जीवनको पहिचान गर्न लगाउने
- प्रेरक व्यक्तिको जीवनी पढी सोही ढाँचामा आत्मजीवनी लेखन प्रेरित गर्ने
- अर्नौ जीवनीका महत्वपूर्ण घटनाको अंश कक्षामा प्रस्तुत गर्न प्रेरित गर्ने

(च) खण्डकाव्य

- खण्डकाव्यको कुनै अंश आदर्श वाचन गरेर सुनाउने र गति, यति र लय मिलाई विद्यार्थीलाई लयबद्ध वाचन गर्न लगाउने
- खण्डकाव्यमा प्रयुक्त लय पहिचान गर्न लगाउने
- खण्डकाव्यका श्लोक तथा पङ्क्तिहरूलाई गद्यमा रूपान्तरण गर्न लगाउने
- खण्डकाव्यमा प्रयुक्त शब्दशक्ति, छन्द, रस र अलङ्कार पहिचान गर्न लगाउने
- खण्डकाव्यमा प्रयुक्त विषयवस्तु र भाव/विचारलाई लेखक र खण्डकाव्यको सन्दर्भसँग जोडी प्रस्तुत गर्न लगाउने
- खण्डकाव्यमा रहेका अभिधा, लक्षणा र व्यञ्जनाको पहिचान गर्न लगाउने

(छ) साहित्य सिद्धान्त र साहित्यको इतिहास

- शब्दशक्ति, छन्द, रस र अलङ्कारसम्बन्धी सामग्री उपलब्ध गराई त्यसका बारेमा छलफल र प्रस्तुतीकरण गर्न लगाउने
- विद्यार्थीको प्रस्तुतिलाई समेत आधार मानी शब्दशक्ति, छन्द, रस र अलङ्कारको परिचय दिने
- विभिन्न विधागत सामग्री प्रस्तुत गरी ती सामग्रीबाट शब्दशक्ति, छन्द, रस र अलङ्कारको पहिचान र अभ्यास गर्न लगाउने
- नेपाली साहित्यको काल विभाजन र त्यसका प्रतिनिधि स्रष्टा, मूल प्रवृत्ति तथा विशेषताबारे सामग्री उपलब्ध गराई समूह छलफल र प्रस्तुति गर्न लगाउने
- नेपाली साहित्यको इतिहासका बारेमा परिचय दिई सङ्क्षिप्त विकासक्रम प्रस्तुत गर्न लगाउने
- प्राथमिक, माध्यमिक, आधुनिक र समसामयिक युगका मुख्य प्रवृत्तिको चिनारी प्रस्तुत गर्न लगाउने

७. मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रकारको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता क्रियाकलाप गराई सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक ज्ञान तथा सिप हासिल गराउन आवश्यक छ । यसको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन तथा विद्यार्थीको सिकाइस्तर सुधार गर्न सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको सिकाइ उपलब्धिको निश्चित भारलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समेत जोडिने छ ।

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गर्न सके सकेनन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउने महत्वपूर्ण संयन्त्र मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा सिकाइ उपलब्धिहरूलाई ध्यान दिई सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिअनुरूप सिकाइको सबै स्तरलाई समेटेर गर्नुपर्दछ । आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनमार्फत यस विषयको मूल्याङ्कन हुने छ । मूल्याङ्कनको कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत आन्तरिक र ७५ प्रतिशत बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । यसै गरी बाह्य मूल्याङ्कनअन्तर्गत लिखित परीक्षा सञ्चालन हुने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनअन्तर्गत निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन दुवै तरिकाबाट नै गरिने छ । यस विषयका पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका तहगत सक्षमताहरू, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि र तिनका विषयवस्तु, सोसँग सम्बन्धित सिप, सिकाइ सहभागिता र सिकाइ सक्रियताका आधारमा विद्यार्थीहरूको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूले सिके नसिकेको पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइन्छ भने यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । कक्षा ११ र १२ को नेपाली (ऐच्छिक) विषय सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, सिर्जनात्मक लेखन, कृति समीक्षा, प्रतिवेदन लेखन, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ र मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राख्नुपर्छ । सोका आधारमा नै सिकाइ अवस्था यकिन गरिन्छ र आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । शिक्षकले यस प्रकारको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा गरी विद्यार्थीहरूमा अपेक्षित सिप र व्यवहार विकासमा जोड दिनुपर्छ ।

नेपाली (ऐच्छिक) विषयमा कक्षा ११ र १२ मा कुल भारमध्ये २५ भार आन्तरिक मूल्याङ्कन हुने छ । यसको मूल्याङ्कन निम्नानुसार हुने छ :

क्र.सं.	क्षेत्र	अङ्कभार
१.	कक्षा सहभागिता	३
२.	त्रैमासिक परीक्षाको मूल्याङ्कन	६
३.	परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य, प्रतिवेदन लेखन तथा प्रतिवेदनको प्रस्तुति	१६
जम्मा		२५

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा लागि लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिनेछन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ । सबै बाह्य परीक्षामा अक्षराङ्कन पद्धतिको प्रयोग गरिने छ ।

Secondary Education Curriculum
2076
English (Optional)

Grade: 11 and 12

Subject Code: Eng. 333 (Grade 11), Eng. 334 (Grade 12)

Credit Hour: 5

Annual Working hours: 160

1.Introduction

English has been considered to be one of the strongest global common tongue and lingua franca contributing in all spheres of life like; education, communication, business, science, information technology, entertainment and so on. Therefore, it has been given more importance in learning and education. This curriculum for English is intended for the students of grade XI and XII who are interested in studying English literature. An effort has been made to make the new curricula for Optional English more inclusive covering a wide range of texts written in different varieties of English without compromising its standard.

It aims at exposing students to different literary and non-literary writings with a view to developing their skills of analyzing, interpreting, synthesizing, summarizing, evaluating, and assimilating texts. This curriculum comprises history of English literature, introduction to Language and linguistics, fiction and non-fiction on different themes, poetry, drama and introduction to critical perspectives. By encouraging students to undertake wide readings in literary genres and other materials of variegated world ideas, the course intends to expand their horizon of knowledge. The readings acquaint them with the current global issues: women and gender, ecology and environment, information and communication technology, science fiction, linguistics, culture and folklore, law and justice, modernity and development, business, human conditions, and postmodernism and globalization.

This curriculum attempts to bridge the optional English prescribed for Grades IX and X with the major English syllabuses prescribed for tertiary education. The curriculum acknowledges language–literature integrated approach, interdisciplinary approach, and content-based approach. It focuses on more activities of reading with literary and non-literary texts (both intensive and extensive) followed by discussion, sharing and writing to enhance students’ creative and critical abilities. The following outline incorporates course details for both grades – XI and XII.

2. Level -Wise Competencies

This curriculum aims at developing the following competencies in the learners:

- a. To explore the evolution of English Language and literature from Anglo-Saxon period to Post-modern
- b. To be acquainted with fundamentals of Language and Linguistics
- c. To be familiar with characteristics of folk tales, ancient tales, metafiction, science fiction, children stories, realistic, contemporary short stories, and the novella
- d. To comprehend the essays/non-fiction for intensive and extensive reading on various themes

- e. To be familiar with literary devices and identify them used in various literary texts
- f. To apply the skills of reading for information, comprehension and pleasure
- g. To identify the characteristics of drama
- h. To apply the skills of paraphrasing, interpreting, appreciating, analyzing, synthesizing and assimilating
- i. To employ the basic literary skills of reading; interpretation, critical analysis, synthesis, and evaluation of the reading texts across multiple cultural and linguistic traditions, various historical periods and multiple genres
- j. To be acquainted with different theoretical perspectives and apply them.

3. Learning Outcomes

By the end of Grade XI and XII, the learners will be able to:

Grade XI	Grade XII
<ol style="list-style-type: none"> Trace out the outline history of English Language and literature Explain, classify and summarize the evolution of various periods in English Language and Literature Understand and explain the characteristics of different periods of English Language and Literature Define and explain the basic feature of language and linguistics Classify the branches of linguistics Identify and use English Sound system Explain and use word formation and sentence formation process in English Read different prose texts for information and pleasure Identify and explain the contextual meanings of specific phrases, idioms and sentences to draw the intent in reading between the lines Comprehend the texts and answer questions based on them Draw the central ideas of the given texts Present the themes of the given texts Explain the extracts from the text with reference to their contexts Paraphrase the specific extracts from the text Summarize the text and justify its title Write a critical appreciation of the texts Write narratives, descriptions, report and summaries Write characteristics of short stories and 	<ol style="list-style-type: none"> Comprehend the language family and language change Identify the varieties of language (Dialect, register, idiolect, pidgin, creole) Explain and summarise the current theories of language teaching Read different prose texts for information and pleasure Identify and explain the contextual meanings of specific phrases, idioms and sentences to draw the intent in reading between the lines Comprehend the texts and answer questions based on them Draw the central ideas of the given texts Present the themes of the given texts Explain the extracts from the text with reference to their contexts Paraphrase the specific extracts from the text Summarize the text and justify its title Write a critical appreciation of the texts Write narratives, descriptions, report and summaries Write characteristics of short stories and novella. Give a brief background information of the author Describe the basic features of poetry and differentiate it from other genres Comprehend the poems and answer the questions based on them Extract the central idea/theme of the poem

<p>novella.</p> <p>19. Give a brief background information of the author</p> <p>20. Describe the basic features of poetry and differentiate it from other genres</p> <p>21. Comprehend the poems and answer the questions based on them</p> <p>22. Extract the central idea/theme of the poem</p> <p>23. Write a critical appreciation of the poem</p> <p>24. Give the meaning of the selected words and phrases in a poem and explain their literary and figurative meaning</p> <p>25. Introduce the literary devices such as simile, metaphor, personification, alliteration, assonance, hyperbole, symbol and imagery</p> <p>26. Introduce prosodic feature such as rhyme, rhythm and meter</p> <p>27. Annotate the extract with reference to the context.</p> <p>28. Summarize the poem and justify its title</p> <p>29. Give a brief background information of the poet(s).</p> <p>30. Compose a poem or a song of their own</p> <p>31. Assimilate the themes of the given poem with their life experiences</p> <p>32. Identify and describe the elements of one act play: plot, characters, dialogue and setting</p> <p>33. Identify and explain the meanings of phrases, sentences and expressions used in the play according to the context</p> <p>34. Explain the given extracts from the play with reference to the context</p> <p>35. Paraphrase the specific extracts from the drama</p> <p>36. Write a summary of the play and justify its title</p> <p>37. Write a critical appreciation of the play</p> <p>38. Give a brief background information of the dramatist/playwright</p> <p>39. Compose a meaningful dialogue on the given topic</p> <p>40. Compose a skit/one act play</p>	<p>19. Write a critical appreciation of the poem</p> <p>20. Give the meaning of the selected words and phrases in a poem and explain their literary and figurative meaning</p> <p>21. Introduce the literary devices such as simile, metaphor, personification, alliteration, assonance, hyperbole, symbol and imagery</p> <p>22. Introduce prosodic feature such as rhyme, rhythm and meter</p> <p>23. Annotate the extract with reference to the context.</p> <p>24. Summarize the poem and justify its title</p> <p>25. Give a brief background information of the poet (s)</p> <p>26. Compose a poem or a song of their own</p> <p>27. Assimilate the themes of the given poem with their life experiences</p> <p>28. Identify and describe the elements of drama such as plot, characters, dialogue and setting</p> <p>29. Identify and describe the fivefold structure of drama: Exposition, Conflict, Rising Action, Climax and Falling Action/Denouement</p> <p>30. Identify and explain the meanings of phrases, sentences and expressions used in the play according to the context</p> <p>31. Comprehend the given text and answer the questions based on it</p> <p>32. Explain the given extracts from the play with reference to the context</p> <p>33. Paraphrase the specific extracts from the drama</p> <p>34. Write a summary of the play and justify its title</p> <p>35. Write a critical appreciation of the play</p> <p>36. Give a brief background information of the dramatist/playwright</p> <p>37. Compose a meaningful dialogue on the given topic</p> <p>38. Compose a skit/one act play</p> <p>39. Describe major critical perspectives</p> <p>40. Review the given texts from the critical perspectives.</p>
--	--

4. Scope and Sequence of the Content

4.1 Content of Grade XI and Grade XII

A. Contents for Grade XI

Area/Genre	Content/Type	Items	WorkingHours
1. A Historical Survey of English Language and Literature	Anglo Saxon Period to Postmodern	1	21
2. An Introduction to Language and Linguistics	Introduction to language and linguistics English Sound system Grammar: Morphology, Syntax Semantics Discourse Pragmatics	1	25
3. Prose (Themes: Media and Society, Family, Ecology and Environment, Gender, Globalization, Migration and Diaspora, Cyber, Cyborgs and Robotics, Travel and Adventure, Values and Ideals, Ethnicity and Culture, Patriotism and Nationalism, Development and Decay, Our universe, Voices of the Voiceless, Myth, Language and Education)	Prose		75
	I. Fiction		
	a. Short stories (Realism, Naturalism, Surrealism)	6	18
	b. Folk tales	1	3
	c. Fantasy	1	3
	d. Ancient stories	1	3
	e. Mythical stories	1	3
	Novel or a novella (within two hundred pages realism/fantasy/science fiction)	1	15
	II. Non-fiction		
	a. Essays (Narrative, descriptive, argumentative, comparison and contrast, cause and effect, travel account, seminal, classical, modern)	6	18
	b. Biography, autobiography,	1	3
	c. Diary	1	3
	d. Newspaper/non-fiction extracts	1	3
	e. Moral values related texts	1	3
4. Poetry (Themes: Media and Society, Family, Ecology and Environment, Gender,	Poems (Poems by British, American and non-Western poets)		30
	a. Ballads	2	5
	b. Lyrical poetry	2	5

Globalization, Migration and Diaspora, Cyber, Cyborgs and Robotics, Travel and Adventure , Values and Ideals, Ethnicity and Culture, Patriotism and Nationalism, Development and Decay, Our Universe, Voices of the Voiceless, Identity and Alienation)	c. Romantic poetry	2	5
	d. Haiku	1	2
	e. Free verse and modern poems	3	9
	f. Sonnet	2	4
5. Drama	One Act Plays	3	9
Total Working Hours			160

B. Content of Grade XII

Area/Genre	Contents/Types	Items	Working Hours
1. An Introduction to Language and Linguistics	Language Studies: Language Family, Language Change and Language Death Varieties of Language Issues and Aspects of Language <ul style="list-style-type: none"> • Language and pedagogy • Multiculturalism • Multilingualism • Language Rights • Translation 	1	29
2. Prose (Themes: Science Fiction, Justice and Human Rights, Population and Migration, Love and Marriage, Money, Work and Leisure; Authority and State (power, war, people, politics), Ideals/Values, Diaspora/ Acculturation, Transnationalism, Protest / Rebellion/ Freedom, Religion and Morality)	Prose		66
	I. Fiction		
	a. Short stories (Realism, Naturalism, Surrealism)	5	15
	b. Ancient Tales	3	9
	c. Metafiction	1	3
	d. Children's Stories	2	6
	e. Fantasy	1	3
	II. Non-fiction		
	a. Essays (Narrative, descriptive, argumentative, comparison and	5	15

(Geeta), Dream and Ambition, Sports and Entertainment, Film and Theatre, Language and Education)	contrast, cause and effect, travel account, seminal, classical, modern)		
	b. Memoir	1	3
	c. Blog writing	1	3
	d. Moral values related texts	2	6
	e. Meta language essay	1	3
3. Poetry (Themes: Justice and Human rights, Population and Migration, Love and Marriage, Money, Work and Leisure; Authority and State (power, war, people, politics), Ideals/Values, Diaspora/ Acculturation, Transnationalism, Protest /Rebellion/ freedom, Religion and Morality (Geeta), Dream and Ambition, Identity and Alienation)	Poems (Poems by British, American and non-Western poets)		30
	a. Ballads	2	5
	b. Lyrical poetry	2	5
	c. Romantic poetry	2	5
	d. Haiku	1	2
	e. Free verse and modern poems	3	9
	f. Sonnet	2	4
4. Drama	A classic play either tragedy or comedy	1	15
5. Introduction to Critical Perspectives	Introduction to Critical Perspectives	1	20
	Different perspectives		
	a. Gender		
	b. Class		
	c. Textual Reading (formalistic and linguistic)		
	d. Cultural perspective		
	e. The Marginalized perspectives (Language minority, LGBTI , disability, subaltern, modern/postmodern)		
	f. Ecological Reading		
Total Working Hours			160

4.2 Elaboration of Contents and Prescribed Texts for Grade XI and Grade XII

A. Elaboration of Contents and Prescribed Texts for Grade XI

1. A Historical Survey of English Language and Literature

I. English Literature from Anglo-Saxon to Middle English Period

- Background and introduction old English literature
- Beowulf (poem): Introduction and salient features
- Development of old English language
- Historical background of the middle English literature
- Geoffrey Chaucer, his contribution to middle English literature, ‘The Canterbury Tales’ and other poems, Sir Thomas More and his literary work(s)
- Miracle and Morality plays: Introduction and differences
- Status of English language during middle English period

II. English Literature in the Renaissance

- Background of the age and adoption of the renaissance spirit in English literature
- Elizabethan poetry: The contribution of Sir Thomas Wyatt and Earl of Surrey; William Shakespeare and his sonnets, Edmund Spenser and his Faerie Queene, The Shepherd’s Calendar and other poems(discussions)
- Elizabethan drama: Shakespeare, Christopher Marlowe with their representative plays, Elizabethan age as a golden period of drama
- Elizabethan prose: Francis Bacon(prose writer and a renaissance experimentalist), his prose and writing style(exploration and discussion)
- Development of English language during Elizabethan period
- John Milton as a poet and a prose writer, discussion on his short and long poems along with prose works
- The metaphysical school of thought in English literature: background and introduction
- Representative metaphysical poets: John Donne, Andrew Marvell, their representative poems and discussion on them

III. English Literature from Restoration to Eighteenth Century

- Restoration drama: John Dryden, William Congreve and their representative dramas, the characteristics of restoration plays
- Restoration prose: John Dryden, John Bunyan, John Locke, Samuel Pepys and their representative prose works
- Eighteenth century English literature as the age of reason, the importance of coffee houses and public discussions
- Poetry in eighteenth century: Alexander pope, Rape of the Lock and other works; Thomas Gray and his Elegy Written in Country Churchyard, Robert Burns and his representative poems

- Essays and novels in eighteenth century: Steel and Addison, Jonathan Swift, their essays and writing styles; Daniel Defoe, Samuel Richardson and their representative novels(discussion)
- William Blake as a poet of transition period and the essence in Songs of Experience and Songs of Innocence
- Language growth and expansion in vocabulary during the age

IV. Nineteenth Century English Literature

- Background and introduction of the romantic age/ early nineteenth century English literature, the publication of Lyrical Ballads as the beginning of new era in English literature
- The early nineteenth century poetry: The contribution of Wordsworth and Coleridge in English literature, discussion on Lord Byron, P.B. Shelley, John Keats with their representative poems
- Latter nineteenth century and the spirits of the Victorian literature(introduction and brief explanation)
- Poetry in the Victorian age: the contribution of Alfred Lord Tennyson to English literature, the poetry of Robert Browning, Mathew Arnold
- Nineteenth century novels: the contribution of female novelists- Jane Austin, Emily Bronte, George Eliot to English literature, discussion on the themes of their novels
- The other representative novelists: Charles Dickens, Joseph Conrad and Oscar Wilde and discussions on their representative novels
- Prose in nineteenth century: William Hazlitt, Charles Lamb, Thomas De Quincey, Carlyle and Ruskin, and Walter pater with their major prose works
- Status of English language in nineteenth century English society

V. Modern Age (Twentieth Century English Literature)

- Background and introduction of the age(for example, development of science fiction, new concept in the field of drama, and the understanding of human life)
- The representative novelists of twentieth century: Rudyard Kipling, E.M. Forster, H.G. Wells, D.H. Lawrence, James Joyce, Virginia Woolf, George Orwell, William Golding and discussion on the themes of their representative novels
- The Modern age and drama: The contribution of the following dramatists has been highlighted (use their representative plays for discussion):
 - G.B. Shaw as a dramatist of social phenomenon
 - J. M. Synge as a dramatist of the life of ordinary people
 - Samuel Beckett and Harold Pinter as dramatists of human existence and other aspects
 - Augusta Lady Gregory as a pleader for change/ liberation
- The modern age and poetry: in this section, the following poets with their representative works will be discussed:

- W. B. Yeats and T. S. Eliot as versatile literary genius, their contribution to modern English literature, their major literary works for discussion
- The war poets: Rupert Brooke, Siegfried Sassoon, Wilfred Owen and their major poems
- Other poets: Thomas Hardy, G. M. Hopkins, Dylan Thomas, Ted Hughes, R. S. Thomas, Philip Larkin, W. H. Auden with their representative poems for discussion
- English language in twentieth century: the language of public prestige, language of communication and vocation, language of academia

VI. The Postmodern Age in English Literature

- Background and introduction of the age
- Development of translation literature
- Growth of diaspora
- Subaltern literature and its development
- Cyber literature/ digital literature
- The representative literary authors of the age and their major works

2. An Introduction to Language and Linguistics

I. Basics of Language and Linguistics

- Introduction to language
- Characteristics of language
- Human language and animal communication
- Varieties of language: dialect, register, idiolect
- Introduction to linguistics
- Branches of linguistics: theoretical and applied
- Langue and parole
- Competence and performance
- Form and function
- Speech and writing

II. English Sound System

- Letters and sounds
- English phonemes: consonants and vowels
- Sound identification, sound discrimination and practical work on them
- The speech organs: lungs, vocal cords, pharynx, palate, tongue, lips
- Voiced and voiceless sounds
- Monophthongs and diphthongs
- Long and short vowels
- The syllable and stress
- Dictionary use and practice in them

III. Grammar: Morphology and Syntax

- Morpheme: Free and bound
- The word, word formation: derivation, inflection
- Phrase, clause and their types: noun phrase, verb phrase, adverb phrase, prepositional phrase; main clause, subordinate and coordinate clauses
- The sentence: simple, compound and complex
- Grammatical Transformations: negation, question, contraction, passivation

IV. Semantics, Pragmatics and Discourse

- Introduction: Semantics, Pragmatics, Discourse
- Denotative and connotative meaning
- Synonymy and antonym
- Homophony and homograph
- Pragmatics
- Context and deixis
- Discourse
- Cohesion and coherence

3. Prose

I. Fiction (Short stories/folk tales/ fantasy/ ancient stories/mythical stories)

S.N.	Title of the Story	Author	Themes
1	The Piece of String	Guy De Maupassant	Realism/Class
2	The Cactus	O'Henry	Realism/ Suspense/Relation
3	Half a Day	Naguib Mahfouz	Time/Ageing/Values
4	Boys and Girls	Alice Munro	Gender/Relation/family values
5	Three Questions	Leo Tolstoy	Values
6	Simulacra	Julio Cortazar	Metafiction/postmodernism
7	The Woman on Platform No. 8	Ruskin Bond	Naturalism
8	The Seven Ravens	Jacob and Wilhelm Grimm	Folk tale
9	The Myth of Prometheus	Greek Mythological story	Myth/rebellion/values
10	The Last Question	Isaac Asimov	Cyborg and Robotics
Novel or a novella (within two hundred pages realism/fantasy/science fiction)			

S.N.	Title of a Novel/Novella	Author	Themes
1.	Of Mice and Men	John Steinbeck	Migration

II. Non-fiction (Essays/biography/auto-biography/diary/newspaper/non-fiction extracts/moral value related text)

S.N.	Title of the Essay	Author	Themes
1	Letter from the New Land	Christopher Columbus	Travel narrative
2	Of Studies	Francis Bacon	Values and Ideals/education
3	Our House is on Fire	Greta Thurnberg	Environment/climate change
4	The Silk Road in the World History	Alfred Andre	Globalization
5	A Piece of Chalk	G. K Chesterton	narrative/descriptive/values and ideals
6	The world's Desire	E.V. Lukas	Entertainment/values
7	Getting in Touch with Aliens	Stephen Hawkins	Science/universe
8	An Encounter with a Dog	Padma Devkota	history/values
9	Beyond the pandemic	Govinda Raj Bhattarai	experience of a disaster
10	Why I Write	Joan Didion	Writing/values

4. Poetry (Ballad/lyrical poetry/romantic poetry/haiku/free verse and modern poem/sonnets)

S.N.	Title of the Poem	Author	Themes
1	The Bistro Styx (Mother Love)	Rita Dove	Postmodernism/Relation/generation gap
2	Home They Brought Her Warrior Dead	Alfred Lord Tennyson	Family (Ballad)
3	In Memory of WB Yeats- Elegy/Relation/values	W.H. Auden	Elegy/Ideals/Values
4	On the Grasshopper and Cricket	John Keats	Ecology and Environment (sonnet)
5	Lady Lazarus	Sylvia Plath	Identity/Gender/Myth
6	Still I Rise	Maya Angelou	Ethnicity/Identity and Alienation
7	United Fruit Co.	Pablo Neruda	Patriotism

8	Five Haikus	Matsuo Basho	Nature/ideals
9	The Flea	John Donne	Metaphysical poem/Relation
10	This is Just to say	Williams Carlos Williams	Imagism/Relation
11	She is not Dead	Shreedhar Pd. Lohani	Relation/values
12	Sonnet 18	Shakespeare	Love/values/sonnet

5. Drama (One Act Plays)

S. N	Name of the Play	Author	Themes
1	The Boor	Anton Chekhov	Love
2	The Song of Death	Tawfiq Al-Hakim	Realism/tradition vs. modernity/Values
3	Chitra	Rabindranath Tagore	myth/values

B. Elaboration of Contents and Prescribed Texts for Grade XII

1. An Introduction to Language and Linguistics

I. Introduction to Language Studies

- Language family: An introduction
- The Indo-European family, the Sino-Tibetan family, and the Niger-Congo family
- Languages of Nepal
- Language change and language death
- Causes of language change: fashion, foreign influence, broadening and narrowing
- Language death: language shift; minority, endangered and dominant languages
- Varieties of language: pidgin, creole, registers in education, humanities and social sciences, science and technology, law and justice (some examples); BrE and AmE (vocabulary, pronunciation, grammar), Black English Vernacular and Standard American English (some examples)

II. Issues and Aspects of Language

- Language pedagogy: the teaching of language and about language, the teaching of contents or skills or both, major shifts in language pedagogy (approaches and methods), English language teaching situation in Nepal
- Multilingualism and multiculturalism (as problems or resources in language learning)
- Language rights: minority language identity, mother tongue education, language politics
- Translation: Source and target languages, types of translation, and techniques of translation

2. Prose

I. Fiction (Short stories/ancient tales/meta fiction/ children's stories/fantasy)

S.N.	Title of the Story	Author	Themes
1	Brahmadatta and the Bunyan Deer	Buddhist Story	Ancient tales
2	Cost of Wisdom: The God King Odin's Tale		Norse mythology
3	This is a Story	Jeannette C. Armstrong	Folk Tale, protest/rebellion/children story
4	Paul's Case	Willa Cather	Values/children story
5	Three Students	Sir Arthur Canon Doyle	Detective story
6	Everything That Rises Must Converge	Flannery O'Connor	Realism/ethnicity
7	Lullaby	Leslie Marmon Silko	Realism/ethnicity/war/voice from margins
8	Devil Deer	Rudolfo Anaya	Folklore/moral responsibility, respect for nature
9	Deal in the Wheat	Frank Norris	Naturalism/ human vs. nature
10	Leaving	M. G. Vassanji	Realism/migration /Dream and Ambition
11	Autobiography: A Self Recorded Fiction	John Barth	metafiction
12	The Lost Child	Mulk Raj Anand	Realism/relation/ children story

II. Non-fiction (Essays/memoir/blogs writing/moral value related texts/ meta language essay)

SN.	Title of the Essay	Author	Themes
1	Sir Roger at the Assizes	Richard Steele	Narrative/ Humor / people
2	An Eastern Journey	Somerset Maugham	Classic

3	The Case for Xanthippe	Robert Graves	Argumentative
4	Once More to the Lake	EB White	Memoir/ nature/relation
5	Man and Battle of Life	SriAurobindo	From Gita (religion, morality) /Cause and effect
6	Not Nothing	Stephen Crave	Moral values/Ethics
7	How Lean Production Can Change the World	James P. Womack et al	Comparative/business/industry
8	A Black Grandmother	Sally Morgan	Autobiography (Acculturation) Narrative
9	Speech on Release from Jail	Nelson Mandela	Freedom/human right
10	What is Meta-language?	Lisa Tran	Meta-language

3. Poetry (Ballads/lyrical poetry/romantic poetry/haiku/free verse and modern poems/sonnets)

S. N.	Title of the poem	Poet	Themes
1	King Lear and his Three Daughters	George Wharton Edwards (England)	Filial duty /politics/ballad
2	The Three Knights	Davies Gilbert	Ballad/religion
3	Mending Wall	Robert Frost	Morality/lyric
4	No Second Troy	W. B. Yeats	Romantic/lyric
5	She Dwelt among the Untrodden Ways	Wordsworth	Romantic
6	If I Should Die	Emily Dickinson	Lyric/values/death
7	Five Modern Haikus	Richard Wright /Alexis Rotella/Huguette Ducharme/Don Eulert/Ezra Pound	Haiku/nature/imagism
8	Sonnet 8	John Milton	War
9	Kidnapped	RuperakePepaia	Education/values/ideals

10	Lord! Make Me a Sheep	Laxmi Prasad Devkota	Rebellion/satire/rights
11	Abiku	Wole Soyinka	religion, culture
12	A Woman	Gabriela Mistral	Love/ideal

4. Drama

All My Sons- Arthur Miller(**Classic**)

5. Introduction to Critical Perspectives

Critical perspectives to the study of literature

I. Gender perspective

- Background and introduction
- Concept of coexistence, characters and their roles, themes in literary texts

II. Class perspective

- Background and introduction
- Characters and their socio-economic background, roles, themes of the texts

III. Textual reading (formalistic, linguistic, and new criticism)

- Introduction
- Reading from formalistic, linguistic and new criticism perspectives
- Textual features (prosodic features), literary use of language and mode of communication in formalistic perspective
- Language as a matter of convention, language as arbitrary phenomenon, sound-meaning relationship (signifier-signified relationship), singularity of meaning in linguistic perspective
- Textual features (figures of speech, imagery and symbolism), close reading of them and texts as the only source of aesthetics in new criticism

IV. The perspectives of the margins

- Language minority and subaltern: social, cultural and other backgrounds of characters, their voice, power and authority(identity), themes of literary texts, Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and/or intersexual (LGBTI): disruptive gender identity and other distinctive features of them, characters, their roles and events in literary texts
- Disability: identity of disable/ disability (differently able), characters or voices in literary texts, common perceptions to disables/ disability

V. Postmodern perspective (unreliable narration, fragmentation, boundary and hierarchy demolition, plurality of meaning)

- **Reader's perspective:** aesthetic and non-aesthetic reading, transaction between a reader and a text, using the lenses of reader to determine the meaning

VI. Ecological reading: the issue of ecology and environment in literature, human being (the self-centered views and the feeling of otherness) as the main cause of decay in environment/ nature, the defense of preserving this beautiful nature

VII. The character perspective: character's psyche (dominance and guidance of unconscious), Oedipus complex, expression of suppression and unconscious in literature

VIII. Cultural perspective

- **Introduction,** culture as a site of (diverse) meanings and values, identity and class interest; literature as reflection of a particular cultural forms and practices

5. Learning Facilitation Process

5.1 Principles of learning facilitation

This course draws on two major principles-intensive/extensive reading and creativity/criticality in language learning. With an aim of strengthening students' English language competence, the course expects the teachers to provide their students with opportunities for both intensive and extensive reading. Rather than following a teacher-centered approach, students should be engaged in reading different genres of literary texts for building their vocabulary and micro-reading skills such as extracting main ideas and answering the questions based on the reading texts.

Teachers are also required to develop activities through which students are involved in reading literary texts for pleasure and for understanding their social meanings. In this process, students should be engaged in independent reading so that they get opportunities to understand broader socio-political meanings of the texts organized under different themes. In order to help students, enhance their extensive reading ability, teachers should provide additional readings that deal with similar themes as the reading of the textbook has. In other words, the reading in the textbook should also be supplemented by reference materials.

The pedagogical principles and approaches to be followed in this course should help students foster their creativity and develop their critical thinking skills, both in reading and writing English. While engaging students in reading a variety of literary texts, the classroom pedagogies for this course should focus on both creative and critical use of English. For this purpose, the students should be involved in writing simple poems, different types of essays, dialogues, biographies, travelogues and so on. In this process, the students are required to carry out creative and other writing projects. Students' interest should be kept at the center for the accomplishment of such projects.

5.2 Learning activities

Based on the above-mentioned pedagogical principles, the following activities should be conducted in order to achieve the goals of this course:

<ul style="list-style-type: none">• Student's reading and presentation• Writing projects• Dramatization, role-play and simulation	<ul style="list-style-type: none">• Library visits• Listening to rhymes, lyrical poems and songs
---	---

<ul style="list-style-type: none"> • Inquiry-based writing • Reading for comprehension • Reading for critical assessment/analysis • Book talk (reading a particular book and having a talk on it) • Discussion sessions • Think - Pair- Share • RDWS (Read, Discuss, Write and Say/Share) • Teacher-guided self-study • Guest lecture and exposure visits • Journal writing 	<ul style="list-style-type: none"> • Reciting rhymes, lyrical poems and songs • Watching movies (animated/unanimated, comic) and dramas • Brainstorming and mind mapping • Quick write/flash writing • Book/film reviews • Paraphrasing/genre conversion • Genre conversion (e.g. converting poetry into prose and vice-versa)
---	---

6. Student Assessment Process

The letter grading system will be used for assessing the students' performance. In order to assess the student's learning achievement as expected by this curriculum, formative as well as summative and internal as well as external assessment will be used.

6.1 Formative assessment

In order to ensure the learning of the students, informal assessment will be conducted regularly and timely feedback should be provided to the students for improvement. The goal of formative assessment is to help the learners to learn more rather than to check what they have learnt and what they have not. Formative assessment should focus on those areas, which pose problems in learning. This can also take the form of remedial teaching. Formative assessment should focus on the development of all the language skills and aspects in the learners. Various classroom activities and techniques should be used to help the learners to learn more. The following techniques/activities can be used as tools for formative assessment:

<ul style="list-style-type: none"> • Observation of students' linguistic behaviour • Anecdotal record • Rating scale • Check lists • Work sample/written samples • Interviews • Home assignments 	<ul style="list-style-type: none"> • Portfolio • Tests (class, weekly, monthly) • Oral question-answer • Project works • Creative works • Self-initiation in learning • Class work 	<ul style="list-style-type: none"> • Games • Debates • Brainstorming • Story telling/retelling • Poetry recitation • Dramatization/simulation • Role play • Group discussion • Journals
---	---	--

6.2 Summative assessment

Both internal as well as external evaluation will be carried out as part of summative or final assessment.

- a. Internal evaluation:** In the final examination, there will be an internal examination of 25 percent. This examination will cover not only the learners' content knowledge but also their other affective domains including regularity and classroom performance. The allocation of weightage for each assessment area is given below:

S. N.	Assessment areas	Marks
-------	------------------	-------

1.	Participation	3
2.	Class work/home assignment	6
3.	Project work (See sample tasks below)	16
4.	Terminal Tests	6
	Total marks	25

With regards to the project works in English, the students do at least four project works. Thus, they have to produce four project work reports for internal assessment. The followings are some of the suggested topics for project works though teacher can design other relevant project works for the students based on the curricular contents. There should not be the repetition of the same project works in both grades. Each project works carries 4 marks.

Sample Project Works for Grade XI and XII		
S. No.	Area/Genre	Project Work
1.	A Historical Survey of English Language and Literature	<ul style="list-style-type: none"> • Prepare a comprehensive timeline of the history of English language and literature. Include major writers and major works representing the era/age.
2.	Prose	<ul style="list-style-type: none"> • Write a biography of a legendary writer of Nepal. • Prepare a short profile of a Nepali litterateur who writes in English. • Read a prose (other than given in the course) and write a review of it. • Write a review of a famous Nepali book translated into English. • Write your diary for a week. • Write a short story/essay/travel account of your own.
3.	Poetry	<ul style="list-style-type: none"> • Compose a poem of your own in English. • Review a poem (other than given in the course) that you have read recently. • Prepare a short profile of a poet with his/her works, contribution and information.
4.	One Act Play	<ul style="list-style-type: none"> • Act out one one-act play given in your course book and write a short reflection report. This will be a group project. • Write a short one act play in English. • Write a review of a one act play (other than given in the course).
5.	Drama	<ul style="list-style-type: none"> • Write a review of one of the English Dramas.
6.	Critical Perspectives	<ul style="list-style-type: none"> • Write a review of a literary work based on one of the following perspectives: <ol style="list-style-type: none"> a. Gender b. Class c. Textual Reading (formalistic and linguistic) d. Cultural perspective

		e. The Marginalized perspectives (Language minority, LGBTI, disability, subaltern, modern/postmodern) f. Ecological Reading
--	--	--

b.External evaluation:In the final examination, there will be an external examination of 75 marks. The allocation of marks for each genre is given below:

S. N.	Area/Genre	Marks	
		Grade XI	Grade XII
1.	A Historical Survey of English Literature and Language	12	-
2.	Introduction to Language and Linguistics	12	13
3	Prose	29	26
4.	Poetry	15	15
5.	One Act Play/Drama	7	10
6.	Introduction to Critical Perspectives	-	11
	Total marks	75	75

6.3 Alternative evaluation

It is recommended that due attention be paid for assessing differently-abled students like the students with hearing impairment, speech impairment and visual impairment. For this, alternative-testing methodsshould be designed and applied.

7. Teaching Learning/Facilitation Resources and Materials

Each student must have a textbook. Each teacher should have a teacher's guide and a set of teacher support materials for the appropriate grade, including digital and electronic materials as far as practicable. Teachers should make extensive and proper use of the writing board. To make learning easy, effective and interesting, a variety of materials should be used including the following:

<ul style="list-style-type: none"> • Charts such as the chart about the characteristics of historical periods, chart about definitions and examples of literary terms, charts of a poems/stanzas with the mark of prosodic features and figures of speech • Comparison tables • Family charts • Role cards • Newspaper cut-outs • Bulletins, brochures • Pictures/drawings • Audio-visual materials • Writing samples (e.g. essay, book/film review, mind mapping, brainstorming, etc.) 	<ul style="list-style-type: none"> • Worksheets • Flash cards • Formats (of book review/film review/project work, etc.) • Dictionaries, computers, audio players and mobile phones • Multi-media • Online resources • Readers • Additional references • Sample interpretation/sample summary/theme/character sketch/poems, etc.
--	--